ORENDT MIHÁLY

HEGYKÖZCSATÁR 800 ÉVES

JUBILEUMI KIADÁS

HEGYKÖZCSATÁR - CETARIU - 2013

Hegyközcsatár
800 éves

(1213 - 2013)

Írta: Orendt Mihály

Jubileumi Kiadvány

Készült
Hegyközcsatár
Bihar megye (Románia)
Árpád-kori magyar település
800 éves évfordulója alkalmából

A szerző kutatómunkáját segítették:

Tóth Zsigmond-Béla
H.Cs. Polgármesteri Hivatala
H.Cs. Református Egyházközség Lelkészi Hivatala
Debreceni Egyetemi Könyvtár
Debreceni Levéltár
… stb

Készült: 400 példányban

© Orendt & Orendt

Felelős kiadó: Eurocolor nyomda, Zilah
Felelős vezető: Kocsis Gréti
A kiadásért felelős: Hegyközcsatári Polgármesteri Hivatal

ISBN 000-000-0000-00-1
ISSN 1960-06-18

Hegyközcsatár
800 éves

(1213 - 2013)

Jubileumi címer

Debrecen, 2013.

Előszó

E könyv megírása nem csak az én érdemem, köszönet illeti érte tanáraimat, szüleimet, nagyszüleimet és nem utolsó sorban kedves barátaimat, ismerőseimet, akik számos történettel gazdagították e kiadványt.

Mindig büszke voltam arra, hogy magyarnak születtem, legyenek hát rá büszke önök is, önök, akik kezükbe veszik könyvemet. Mi magyarok ugyanis olyan ősöktől származunk, akiket semmi esetre sem kell szégyellni, csakis büszkék lehetünk rájuk.

Szabadságunkért harcoló, becsületes nemzet a miénk. Ezt a büszkeséget, ezt a becsületességet vérvonalunk és génjeink által örököltük tőlük. Ha ezekkel az értékekkel jól sáfárkodunk, minden bizonnyal gazdag emberré tehet bennünket. Nem anyagiakban leszünk tőle gazdagok, lelkiekben viszont minden bizonnyal azokká válunk.

Vigyázzunk hát ezekre a kincsekre, ezekre az értékekre. Ápoljuk a nemzeti öntudatot és őrizzük meg szívünkben a becsületet, mert e kapott hagyatékok hiányában elveszítjük önmagunkat és soha többé nem leszünk már olyanok, mint amilyenek voltunk.

Híres elődeink megharcoltak a földért, amin élünk, amin lépkedünk és nem egyszer adták vérüket értünk és jövőnkért. Tették ezt mindazért, hogy egy szabadabb, könnyebb, formálhatóbb életet biztosítsanak számunkra.

A himnusz egyik sora is figyelmeztet bennünket arra, hogy:

„… Megszenvedte már e nép a múltat s jövendőt.”

Ajánlom e kiadványt mindazoknak, akik szeretik, a nemzetüket, tesznek érte és hűek gyökereikhez.

Számomra a Bihari Hegyköz jelenti a szülőföldet, azt a helyet, ahol bármikor, bármilyen körülmények között otthon érezhetem magam. Olyan vidék ez, ahol a közeli erdőtől tiszta a levegő, ahol az emberek köszönnek egymásnak és ahol a csendnek mondanivalója van.

Higgyünk hát önmagunkban, mert hitünk által, másokban is hinni tudunk. És persze higgyünk embertársainkban, honfitársainkban, mert a hit ereje az, ami leginkább erőssé és bizakodóvá fogja tenni életünket.

Történelmünk minden részlete - ha valaha elsajátítottuk azt - valahol lelkünk legmélyén megtalálható. Legyünk büszkék népünkre és mind arra, amit őseink megteremtettek számunkra.

Ez által a kiadvány által szeretném minden határon túli élő magyar ember lelkében megerősíteni a gyökerekhez való ragaszkodást.

Több mint egy negyed évszázada élek távol a szülőföldemtől, de a szeretet, amit a Bihari Hegyközben élőktől kaptam, az idők folyamán nem gyengült szívemben, inkább csak erősödött.

E kiadvány kizárólag Hegyközcsatár helytörténetét kívánta feldolgozni, de közben rá kellett jönnöm arra, hogy az összmagyarság története nélkül mit sem érnek kutatásaim.

Az úgynevezett római sáncok, a hunok és velük kapcsolatban egyéb népek történetileg mind-mind szoros kapcsolatban állnak egymással.

Településünk történetében a Váradi püspökség keletkezésétől napjainkig minden fellelhető dokumentumnak szerepelnie kell, hogy környezetének teljes részévé válhasson.

Valaha egyházi nemesek és családtagjaik népesítették be ezt a vidéket, élték itt mindennapjaikat. 1240-ben tatárhordák csörtettek át e tájon, felégetve mindent, ami útjukba került, és amit nem tudtak magukkal vinni, azt teljesen elpusztították.

A község lakosságának nagy részét - a kicsi gyerektől az aggastyánokig – mind-mind legyilkolták. Elrabolták kevéske vagyonkájukat, majd továbbálltak. Később, miután visszatértek és az erdőkből előmerészkedő, életben megmaradt lakosságot földjeiken találták, kardélre hányták őket, majd felégettek mindent, ami előző pusztításaik után megmaradt.

Miután 1241-ben meghalt a tatárkán, a portyázó gyilkosok visszatértek a birodalmukba új kánt választani. Ekkor szabadulhattak meg végleg tőlük őseink. A vidék ismét virágzásnak indult és a lápokból, erdőségekből előbújó magyarság újra benépesítette e tájat.

De nem sokáig örülhettek, mert hamarosan megjelentek a törökök.

A törökök nem kaszabolták le a helyieket, de csakis azért, hogy kihasználhassák erejüket és földműveléshez értő tudásukat. Miután betakarítatták velük terményeiket, javaik nagy részét elvették tőlük.

A megmaradt csekélységeikre, hogy érezze a nép a hatalmat, különadót vetettek ki. Hogy melyik pusztító sereg volt számukra a kedvezőbb? Nos, ezt most inkább döntse el a kedves olvasó.

A történelem viharai századokon át ilyen és ehhez hasonló pusztításokat hoztak az itt élő emberek számára. De térjünk vissza a jelenbe oda, ahol az egyre jobban elharapódzó gazdasági válság nehezíti meg az emberiség életét. Az adó ma sem szűnt meg és minden, ami terhelhető arra bizony rányomja bélyegét. Hogy mi változott? Úgy tűnik nem sok.

Végezetül had kérjem meg a tisztelt olvasót – mivel a magyarok eredetének kutatásával foglalkozom – ne várja azt tőlem, hogy a község életéből fennmaradt néhány évszámmal foglalkozzam csupán, hisz e helytörténeti kiadvány is szerves része őseink történetének.

A történelem útvesztőin át megpróbálom megismertetni önökkel szülőföldem gyöngyszemét az egykori Közép Kalota vidékét, a mai Bihari Hegyközt. Szeretném ugyanakkor, ha az olvasó miután leteszi kezéből e könyvet, át is érezné ennek az Árpád-kori településnek a térségbeli fontosságát.

Ezzel kapcsolatban egy valamit még le kell szögeznem, mégpedig azt, hogy szeretett falum nagy valószínűség szerint nem a pajzsgyártóktól, nem a fegyverkovácsoktól és nem is a gabonatároló vermekről kapta a nevét, hanem Árpád fejedelem legkisebb fia után nevezték el - Csalt ar *(Csolt úr)* - Csatárnak.

A település néveredetéről bővebben ugyancsak ebben a kiadványban olvashat majd a kedves olvasó a későbbiek folyamán.

Hegyközcsatár első írásos feljegyzését a Váradi Regestrumban 1213-ból találjuk. Ennek függvényében tehát 2013-ban ünnepelheti fennállásának 800. évfordulóját.

800 év, ami dokumentumokkal bizonyítható, de mint azt tudjuk 1100 éve élünk itt a Kárpát-medencében, így valószínű, hogy jóval régebbi a település története.

Mindezt sajnos írásos feljegyzés nem igazolja. Az Anonimus-i Mén Marót és Árpád fejedelem között zajló eseményeket - történelmi körökben - ma még nem mindenki ismeri el. Sokan fikciónak tartják. Ennek ellenére bízom benne, hogy hamarosan egységes magyar történelem születik, ami nem ismer többé ellentéteket.

Mindazonáltal csak remélhetem, hogy kiadványommal hozzájárulok ahhoz, hogy a hegyközi emberek minél jobban eligazodjanak a vidék történetének megismerésében.

Orendt Mihály

800 éves települések

Kutatásaim során további településeket is találtam 1213-as bejegyzéssel az egykori Bihar ország területéről, melyeket a Váradi Regestrum, első ízben említ meg írásos formában. Ezek a következők:

Hajdúsámson *(Hajdú-Bihar megye - Magyarország);*
Konyár *(Hajdú-Bihar megye - Magyarország);*
Fegyvernek *(Bihar megye - Románia);*
Bályok *(Bihar megye - Románia);*
Bertény *(Bihar megye - Románia);*
Kügy *(Bihar megye - Románia);*
Poklostelek *(Bihar megye - Románia);*
Pelbárthida *(Bihar megye - Románia);*
Székelytelek *(Bihar megye - Románia);*
Hegyközcsatár *(Bihar megye - Románia).*

Ünnepeljük most mind a tíz települést, hisz közös volt a történelmünk, közös a múltunk és sorsunk egyaránt.

Ma ismét elértünk oda, hogy megszűntek a határok, legalábbis csak jelképesen vannak jelen. Eddig el voltunk zárva, de most újra közelebb kerülhetünk testvéreinkhez azokhoz, akiknek ugyanazok az őseik, mint nekünk.

Emlékezzünk hát 800 év után is azokra a magyarokra, akik letelepedtek e tájon és megteremtettek számunkra egy gazdag világot, egy olyan vidéken, ahol szeretünk élni.

Sokszor hallottam más nemzet fiainak szájából, hogy „büszke a magyar", sohasem értették, hogy miért. Nos, azért, mert van mire. Van történelmünk, van mire támaszkodnunk és van, miből erőt merítsünk, ha szükségeltetik. Hát ezért.

Erőnket és kitartásunkat őseink véréből merítjük, abból a vérből, ami ma is ereinkben csörgedezik. Nem félünk, mert nincs mitől és nincs kitől félnünk. Bátor, ugyanakkor tisztességes, becsületes nemzet a miénk (szerző).

A nemzet fája kiállja a történelem viharait. Tördelje bár ágait a szél, pusztítsa gyökereit a kór, viselni fogja az idő viszontagságait (szerző).

A jégkorszak után

Amikor az Alföld beltengere elpárolog, helyén mocsarak és nádasok keletkeznek. A bihari hegységekről leolvad a jég és egyre szilárdabb képet mutat a táj. A hatalmas termetű ősállatok eltűnnek és már csak fehérlő csontjaik jelzik egykori méreteiket, iszonyatos erejüket és hatalmukat e vidéken.

Hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy megjelenjen az első főemlős e tájon, az un. *„Kőkorszaki ember”*.

Vidékünk keleti részét ekkor még összefüggő erdőségek borítják és a Körös vize is csobogva zúdul alá a sziklák közé ékelődött rengeteg fái között. A Berettyó kanyargó vizét is számos patak és csermely gazdagítja. A terjeszkedő vízi világ, hatalmas méretű ingoványt alakít ki a vidéken.

A folyók között a hordalékokból egyre több kisebb sziget alakul ki, később pedig összefüggő gyepszőnyeggé alakulnak át a felszínen. A szél hozta magok áldásos csíráiból nádasok és számos egyéb növényzet telepedik meg e tájon.

A barlangjából kimerészkedik az első ősember is és elindul a maga készítette furkósbotjával, majd később kőszekercéjével, hogy a szigetekre tévedt vadakat elejtse éhező családja számára.

Az itt élő állatok és halak már ekkor elegendő élelmet és ruházatot biztosítanak számára. Sajnos régészeink a kőkor emberének tűzhelyeit a mai napig sem fedezték még fel, ettől függetlenül több kőkori lelet is bizonyítja, hogy ezen a tájon már a kőkorban is élt ember.

A Bihari leletek ugyanakkor a Kőkorszak legújabb korszakához köthetőek. Kőbaltáik, melyeket régészeink találtak pattintással és finomra csiszolással készülnek.

Ezekkel a baltákkal a kőkor embere szinte minden általa végzett munkát el tud végezni. A fában gazdag összefüggő erdőségek lehetőséget nyújtanak számára fából készített kunyhók létrehozásához és persze tüzelő gondja sincs.

Valószínűleg a kutya már ekkor társául szegődik. Leletek bizonyítják, hogy némelyikük rénszarvast is tart. Egyedi családokat alkotnak, de közösségeket ekkor még nem hoznak létre.

Miután keletről egy fejlettebb népáramlat érkezik a vidékre, a kőkor embere, beolvad e társadalmába majd, mint rabszolga tovább éli az életét.

Az emberiség történetében egy új kor veszi kezdetét: a Rézkor.

Kőrézkor

A Kőrézkor *(korábban: Réz-kor)* az újkőkorszak végétől a Bronzkor kezdetéig tar. E kor emberének életét és tevékenységét is csak leletekből ismerjük. Vidékünkön kézzelfogható nyomokat hagynak maguk után. Az általuk készített tárgyak némelyikét az idő foga is megóvja számunkra az enyészettől.

A tudomány ma már hihetetlen dolgokra képes és szakemberek segítségével olyan korokba is bepillanthatunk, ami mindeddig zárt világ volt számunkra.

Bihar rézkori leletei között többek között találunk, egy un.„*Csonka-fejszét*" Tóttelekről és Nagyváradról egy un. „*Kis széles fejszét*", mely lelőhelyek arra mutatnak rá, hogy a rézkor embere leginkább a Sebes-Körös és Berettyó mentén tartózkodik és itt éli mindennapjait.

Ezek a tárgyak bizonyítják számunkra a vidék lakottságát és a terület erdőkben, vadakban, halakban és egyéb javakban való gazdagságát is, amelyek e kor emberét egykor a letelepedésre ösztönözte.

Bronzkor

A későbbiek folyamán beköszönt egy új kor, egy fejlettebb civilizáció és megszületik a modernebb embertípus is.

Ennek az újkornak a képviselőjével találjuk szembe magunkat az általuk hátrahagyott és ránk maradt leletek vizsgálatát követően és ő nem más, mint a bronzkor embere.

Számára már nem elég a megszokott hely és kevésnek bizonyul az eddigi vad és halállomány is. Kezdi kinőni az általa eddig megszokott területeket, az itt található magok sem nyújtanak már számára elég élelmet.

Ezért elkezd vándorolni a Körösök és a Berettyó partjairól, a síkság felé, elkezd terjeszkedni. Házi eszköze a véső, főfoglalkozása pedig a

földművelés lesz. Számunkra a sarlóleletek nagy száma is bizonyítja ezt.

A bronzkor embere valószínűleg kistermetű, hisz apró keze és vékony karjai vannak, amit az ezen a területen talált *„Bronzkard"* lelet kisméretű nyele és a vele felszínre került *„Bronz-karperecek"* apró mérete is tanúsít.

Megtudjuk továbbá azt is, hogy Várad vidéke igen látogatott hely lehetett a bronzkorban. Több eszköz mellett a régészek találtnak itt egy szép *„Bronz-buzogányt"* is.

E kor emberének kihalása azonban akkor kezdődik el, amikor új népek jelennek meg határokon, lóháton és vaskardokkal felszerelkezve.

Vaskor

Ennek a kornak a küszöbén jelennek meg ugyanis a jazygok és a dákok. Ennek a népnek Ptolemaiosz és más írók szerint egykor Jágni, Jazyges volt a nevük. Az úzok Káspi-tenger északi részén levő országa, Gazia is, e török eredetű nép nevét tartotta fenn.

Az úgynevezett török-tatárok, jaj, vagy jaz íjat használnak *(jaici, vagy kun-törökül jaaszi a m: jász, másképpen: íjas)*, más szóhasználatban viszont nevük nyarat is jelent.

Ismeretes, hogy a török eredetű népek, mint a jazigok is, rendesen egy téli és nyári lakást tartanak fent, így elnevezésük nomád életmódjukra is vonatkozhat.

Mindazonáltal a történetírás gyakran beszél kóbor jászokról, és felemlíti a római császárságba tett berohanásaikat, valamint Magyarország síkságain tett kalandozásaikat is.

Ezek a törzsek a hunokat követően avar, türk, kazár, onogur, ősmagyar, besenyő, kun fennhatóság alatt élnek, és ezekbe a népekbe fokozatosan beolvadnak.

De lássuk csak, kik is azok az agathirsek.

Hérodotosz szerint ők nem mások, mint a dákok népcsoportjába tartozó egyik néptöredék.

Valójában egy Ázsiából bevándorló trák népcsoportról van szó és a Kárpátok bércei, valamint a Balkán-hegylánc között érkeznek a Kárpát-medencébe.

A népcsoport három ágát különböztetjük meg, legalul helyezkednek el a géták, őket követik az agathyrsek és végül a dákok.

Latin és görög írók elég sűrűn emlegetik azokat a népeket, melyek ezen a részen élnek. A géták, a kelták, a szarmaták, a jazygok és a dákok, gyakran fordulnak elő írásaikban.

Krisztus előtti korok

Krisztus születése előtt mindaz a föld, amely a Tiszától a Nyeszterig terjed és melyet az Al-Duna és az északi Kárpátok foglalnak magukba, a Dácia nevet viseli.

A Tiszától a Dunáig terjed és a jazygok földjeként ismerik. Számos városai közül kettőt mindenféle képen meg kell említenünk: Ulpianumot *(Nagyvárad)* és Dociranát *(Debrecen).*

Vidékünk, a Körösök s a Berettyó vidéke sohasem tartozott a római birodalomhoz. Van rá adatunk viszont, hogy Traian második háborújában, melyet Decebal ellen vívott, a jazygok segítségét is igénybe veszi.

A rómaiak ennek ellenére ismerik és használják is a város fürdőit. Haliczky Antal írja, hogy a nagyváradi fürdőben - hogy melyikben, nem említi - két római feliratos síremléket is találtak. Az egyiknek a felirata a következő szöveget tartalmazza:

VALERIAE
VIX. AN. XXIX.
T. FL. APER.
SCRIBA. COL. SAR.
CONIUGI.
CARISS.

Eredeti szöveg: *Valeriai, vixit annos 29 Titus Flavius Aper scriba coloniae Sarmisagetusae*[1] *conjugi carissimae.*

---

[1] Sarmizegetusa az egykori római Traianus császár által alapított Dácia tartomány fővárosa volt. Ma Hátszegtől 17 kilométerre, délnyugatra, Várhely település szélén találjuk.

Magyar megfelelője: *Valeriának, ki 29 évet élt, Titus Flavius, Sarmisaegetusa kolónia írnoka emelte, legkedvesebb feleségének.*

A szerencsétlen kimenetelű háború után életben maradt dákok a hegyek közé menekülnek, ahova a római fegyverek nem érnek el. Itt évtizedekig fennmaradnak, végül a népvándorlás viharai azok, melyek végleg kiseprik őket a Kárpát-medencéből.

A Római sáncok

A római sáncok, az egykori és mai Magyarország területén az őskorból maradnak ránk. Földből készült építmények ezek, melyeket a hagyomány és a történészek a rómaiaknak tulajdonítanak. Nagy részük római koriak, eredetük bizonyosságáról viszont még a mai napig sincs elég bizonyítékunk.

Hazánk és az elcsatolt egykori magyar területek minden részében előfordulnak és a néphagyomány szerint ördögárokként ismerik őket.

Nevezetesebbek mégis északon a Garam és Ipoly vidékén található római sáncok, melyekről azt állítják és csaknem teljes bizonyossággal, hogy a quádok[2] készítették.

Délen találjuk az úgynevezett Csörsz-árkát, mely árok alighanem a jazigoknak a quádokkal szemben készített földműveként keletkezhettek. A szűkebb értelemben vett római sáncok egy része a Bácskában, másik része pedig a Tiszántúl található.

Két sáncról beszélhetünk tehát.

A kicsiny *(hosszabb)* sánc a hunok utáni időből ered, azoknak a germán törzseknek valamelyikétől, melyek Attila birodalmának felbomlása után hazánkba telepednek meg.

A nagy *(rövidebb)* sánc a limigant *(limes-menti)* szarmaták műve, akik így védekeznek egyfelől uraik, az igazi szarmaták, másfelől a rómaiak ellen. Minden kétséget kizáróan viszont római eredetűeknek teljes bizonyossággal így sem tekinthetjük őket.

A Temesvártól északnak induló sáncrendszer a Marosig vonul, s a folyón túl, Szabadhely közelében megszűnik, Temesvártól délnyugatra

---

[2] A quádok az Antoninus oszlopán lévő reliefek szerint derék íjászok és ügyes lovasok voltak. A jazigokkal, szövetségben éltek, de nem barátságban, amiről az egymás ellen emelt erődítések is tanúskodnak.

pedig egészen Kubinig, keletre román Sztamorától Gajtasollig egymással párhuzamosan követhető.

Gyorok mellett *(Arad megyében, ma: Románia)* éppenséggel három sáncvonulat is van egymással párhuzamosan. Jól kivehető tehát, hogy a Dunától északi irányba egészen a Körösig terjednek a földhányások, melyeknek végpontja nem esik messze a külső dáciai védvonaltól.

E védvonal a Krasznától délnyugatra ív alakban Kegye, Zálnok, Széplak, Baromlak és Verzáron át, a bihari Fegyvernek és Csatár érintésével Püspökiig nyúlik.

Ezek a földből emelt építmények elhelyezési módjuk szerint mindenütt Dácia ellen vannak fordítva. A tények arra utalnak tehát, hogy itt barbárok – vagyis jazigok és dákok – védekeznek egymás ellenében. Eszerint bizonyítottnak tűnik az a nézet, hogy az összes rómainak nevezett sánc barbárkorinak tekinthető.

Traianus alatt Dacia római provinciává lesz, melynek nyugati határai a mai Bihar vármegye területén találhatóak. Miután a rómaiak elhagyják Daciát, a Maros és a Körös folyók partjait vandálok[3] és gepidák[4] foglalják el.

---

[3] V***andálok*** - a keleti germán törzsek közzé sorolhatóak. Két törzsből álltak: a silingi- és a hasdingi.ből. Az 5. század folyamán törtek be a Római Birodalom területére.

[4] G***epidák*** - keleti-germán eredetű népcsoport. A vandálokkal és a gótokkal rokon dialektust beszélő nép volt. Országuk a gótok szomszédságában, valahol a Visztula vidékén lehetett.

Krisztus utáni korok

1-4. század

Gótok, vizigótok

Dácia megszűntével, 330 táján a hunok elől menekülő germánok özönlik el Erdély bérceit, majd egészen Bihar vármegye területéig is eljutnak. Letelepednek, de nem sokáig örvendezhetnek új hazájuknak, mert Attila hunjai nem tűrik őket területükön. A gótok vizigót törzse Athanaric vezetése alatt, szembefordul a hunok seregével, majd miután 375-ben csúfos vereséget szenved, visszahúzódik a mai Erdély területére.

A hun sereg elől azonban innen is kénytelen továbbállni. Végül a Kelet-római birodalom területén kap menedéket, ahol később létrejön Bulgária.

A vizigót király népével marad, de végül kénytelen a Római Birodalomba menekülni. Itt a gótok közti viszálykodások miatt I. Theodosius római császár udvarába megy, ahol 381. január 11-én meghal. A császár, a vizigót vezért királyhoz méltóan temeti el.

Athanaric, Erdélyből való menekülését megelőzően kincseinek egy részét elássa, remélve, hogy majd egyszer visszatér értük.

Ez azonban nem következik be, így kincsei 1837-ig Erdély földjében pihennek, amikor is román földművesek találnak rá.

A kincs nagy része - mire az a román kormány tudomására jut - eladásra kerül. A megmaradt értéktárgyakat a bukaresti múzeumba viszik, mely a mai napig is ott található.

378 táján aztán a hunok a többi dunai népekkel együtt az Erdély területén maradt gótokat is leigázzák.

Attila a hun király és népe

Ismerkedjünk most meg a hun vezérrel, aki Isten ostoraként írta fel vérrel a nevét az égre.

374-ben Balambér[5] vezetése alatt a Volga vizén egy lovas nemzet kel át Európa irányába. A görög történészek, *khunnus*-nak vagy *hunnus*-nak nevezik őket, magyar nevük nem más, mint *khun*, az-az *hun*.

A hunok ekkor még nem ismerik a szántás-vetést, nem űznek mesterségeket sem, de egy valamihez nagyon értetnek és az nem más, mint a csatározások.

E mesterséget elválaszthatatlan társukon, lovaikon művelik, vitézségük bármerre járnak egyedülálló és páratlan.

A leigázott népek közül a gótok azok, akik egy ideig ellenállnak nekik, de több véres ütközet után a Tisza vidékétől a Fekete tengerig terjedő országukból őket is kiszorítják a hunok. 376-ban Kun-ország vagy, ahogy több forrásban is szerepel *Hunnia*[6] a Tiszáig, de hamarosan a Dunántúlra is kiterjed.

Hatvan év alatt több fejedelem is uralkodik a hunok felett, míg nem *Rof*[7] fejedelem halálával 435-ben *(?-434)* a Hun birodalom unokaöccseire, Attilára és Budára száll.

Attila vagy, ahogy a hazai krónikák gyakran nevezik, Etele, a hatalomátvételkor 35-40 éves lehet. Alacsony termetű, ugyanakkor széles vállú, impozáns fejtartású, ritka szakállú, barna bőrű férfi.

Tekintete fürkésző, beszéde nyomatékos. Keveset mond, annál többször cselekszik. Hirtelen haragú, de kegyetlenkedni, csak a vele dacolókkal és igencsak ritkán szokott. Azokhoz, akik behódolnak kegyelmes, a könyörgők iránt engedékeny, cselédeihez, vitézeihez nagylelkű, népéhez pedig igazságos.

Attila mind magaviseletében, mind életmódjában a legegyszerűbb ember marad. Ruházata nem csillog, mint a kun fő embereké, egyszerű, de hófehér, tiszta öltözetet visel.

---

[5] ***Balambér*** - Hun uralkodó, neve a germán Baldemar névből ered, melynek jelentése: *híres* és *merész*.

[6] ***Hunnia*** - A hunok történeti és legendabeli szállásterülete.

[7] ***Rof*** (*Roasz, Rogilasz)* – Fejedelem. Attila apja, Mundzuk testvére, a hun vezér nagybátyja.

Lovát sem ékesíti gyöngyökkel, mint azt vitézei teszik. Étele húsból áll, melyet fatálon hordanak elé, borát fakupából issza. Vendégei előtt viszont dúsan terített asztalon arany és ezüst tálak, és kupák díszelegnek.

Egyetlen hibája talán, mivel több nem igazán van neki, nem más, mint tetteinek ösztönző rugója a hatalomvágy. Egymaga akar uralkodni. Nagyratörő, ugyanakkor erős lelkierejű ember, aki kardjában bízik és hozzá hű és ragaszkodó seregében. Olyan ember, aki semmit sem tart lehetetlennek.

A világ meghódítását tűzi ki célul, és amit egyszer a fejébe vesz, attól többé soha senki sem tudja őt eltéríteni.

Mindezek ellenére országát a világ egyik legnagyobb birodalmává, nemzetét dúsgazdaggá, a fél világ kincsének urává teszi.

Akarata, mint gátat áttörő árvíz ragadja őt előre és útjából minden akadályt elseper. Uralkodni akar, osztozni nem. A világot szűknek érzi, amikor az uralmat meg kell osztania testvérével, Budával.

Terveiben egy legenda erősíti meg, mely a következő képen hangzik:

„Van valahol a puszták közepében elásva egy kard, amit a régi keleti nemzetek, mint a hadak istenének jelképét imádják. Századokig senki sem akad a nyomára, az idő lassan teljesen betemeti, a fű és bozót benövi, többé senki sem tudja, hogy hol található. A hit azonban tovább él a népekben, és tudják, hogy akit Isten e karddal megajándékoz, az hódítóként a világ ura lesz.

Attila uralomra jutásakor történik éppen, hogy az egyik pásztor ökreit a pusztán legeltetve, felfigyel az egyik vérző lábú ökörre. Megindul a vér nyomán, s a sűrű fű között egyszer csak a földből kiálló Hadúr, más néven, Mars kardjára[8] *talál.*

Miután kiássa azt, a drága ajándékkal egyenesen urához, Attilához siet. Attila az ajándékot örömmel fogadja. Ettől a naptól kezdve magát a világ urának képzeli, és úgy véli, hogy isteni sugallat hívja őt e karddal uralkodni a föld népei felett”.

---

[8] ***Mars kardja*** - A szkíta királyok mindig is szentnek tartották. Attila meg volt róla győződve, hogy Mars kardjával a kezében, ő lesz az egész világ uralkodója. Azt is hitte, hogy ezzel a karddal egyszer s mind, átvette a harcok fölötti uralmat.

Testvére Buda halálát különböző képen ismertetik a leírt mondák és a szájhagyományok egyaránt. Az viszont bizonyos, hogy erőszakos halált hal, de hogy Attila keze által-e, vagy sem, nem bizonyítható.

Attila birodalmának királyi székhelye ekkor a Duna és a Tisza közti síkságon, valahol Szeged vidékén terül el. Korabeli írások tudósítanak bennünket, arról, hogy a király székhelyéhez közel idegen népek tanyáznak és szolgálják a hunokat. Ezek a törzsek többek között a gótok, a gepidák és néhány egyéb kisebb törzs.

Attilának, hatalmas birodalmában több laka is van, melyekben hosszabb-rövidebb ideig mulat főemberei társaságában. Mint azt tudjuk, a mai Ó-Buda helyén fekszik ekkor egy pusztulóban lévő régi római város. Ezt a várost a hun vezér körül kerítteti, majd saját nevéről nevezi azt el. A régi német mondák és költemények valóban tesznek említést e Duna melletti székhelyről. Egy régi krónika lapjain olvashatjuk továbbá azt is, hogy Attila a Dunántúlon Szőnyben is tart fenn ünnepélyes udvart.

A székelyek is beszélik, hogy Attila Erdélyben, Székelyföldön is építtetett lakott magának. Udvarhelyszék közelében, Vargyas faluhoz nem messze az úgynevezett Hegyes-domb meredek tetején áll az-az őskori várrom, mely Attila vára volt egykor, és ahonnan a közeli erdőkben rendezett vadászatokat a hun király.

Egy másik lakát is említi a krónika, melyet II. Theodosius keleti császár Kr. u. 449-ben Attila udvarába követként küldött görög író jegyez fel. Ez a lak Jász-Berény táján található és ma Kerekudvari pusztaként ismeretes.

Attila eme székhelye valójában nem egyéb egy nagy kiterjedésű fakerítéssel övezett kerek udvarnál, melynek közepén egy emelkedett dombon áll maga a királyi lak.

Az udvar körül egy igen nagy falu terül el, melyben egyetlen kőépület Attila fürdője található. Ezt a fürdőt Attila egy fogságába esett görög építőmesterrel építteti magának a római fürdők mintájára. A nagy király szerénynek mutatkozik, de hatalmas fényűzésben részesíti környezetét.

Uralkodása alatt számtalan hadviselést folytat a keleti birodalom ellen, Gallia ellen, megostromolja Orleanst is, hadjáratot indít Itália ellen. Retteg tőle a világ.

Halálának körülményei máig sem tisztázottak. Hogy balesetben halt-e meg, vagy ellenségei gyilkolták meg orvul, senki sem tudja. Azt viszont igen, hogy kora legnagyobb stratégája és vitéze volt. A hun uralom mindazon által mindössze másfél évszázadig (378-454) tart.

Attila halálát követően a marakodó, szétzüllesztett hun csapatok árnyékában hamarosan megjelennek az avarok.

Az avarok

Az avarok az eurázsiai sztyeppe nomád népeként lépnek fel a történelem színpadára a 6-8. század között és Kárpát-medencei központú, erős birodalmat irányítanak. A 9. században a magyarok foglalása előtt birodalmuk kisebb államokká hullik szét.

A nép eredete, rokonsága, sőt még etnikai összetétele is vitatott történészi körökben. Egyesek szerint az *uar* név az avarokkal, a *hjóno* és *hiungnu* név pedig a hunokkal azonosítja őket. Ez a feltevés egyelőre persze még nem elfogadott, mivel a valódi etnikai hovatartozásáról nincs pontos ismeretünk.

Mindenesetre birodalmuk nagy valószínűség szerint Ázsiában alakulhatott ki. A Kína mellett birodalmat létrehozó *hiungnuk*-al, a *heftaliták*-al és a *zsuanzsuanok*-al egyaránt kapcsolatba hozhatóak. A krónikák az ázsiai avarok három nagyobb vándorlását is megörökítették.

Kárpát-medencei történetük szerint két csoportra oszthatjuk őket korai avar korra és késői avar korra. A késő avarok egy részét - a kettős honfoglalás elmélete alapján - magyaroknak tartja. Ők voltak az *onogurok*.

350 körül a Toharisztán *(Közép- Ázsia)* területén élő alánokat egy nomád nép, a hódító uarok kiszorítják területükről, majd élőhelyeiket birtokba veszik. Az avarok Baktriában veretett görög nyelvű pénzérméiken magukat *oino* néven nevezik, amiből a *hjóno* névalak rekonstruálható.

5. század

460 körül létrejön az uarhun szövetség. A dinasztiaalapító I. Khingila király *(kb. 430–490)* szoros törzsszövetségben egyesíti a területen élő uar és hjóno törzseket, amelyek ettől kezdve *heftalita* és *uarhun* néven is szerepelnek a forrásokban.

Priszkosz rétor néhány évvel Attila király európai hun birodalmának bukása után, 463 körül arról ír, hogy a *szavirokat* megtámadják a közép-ázsiai uarhunok. Az avarok legkorábbi ismert európai említése ebben a forrásanyagban található.

A heftalitákat vagy uarhunokat a szanszkrit források húna és svetahúna *(fehér húna, azaz fehér hunok)* néven emlegetik, miután azok betörnek Indiába.

6-9. századok

552-ben a türkök megdöntik a zsuanzsuanok birodalmát, majd nyugat felé hatalmas területekre terjesztik ki uralmukat és végül legyőzik a heftalitákat is. Ekkor indul meg az avarok vándorlása Kelet-Európa felé. 558-ban már avar követek járnak Bizáncban.

Baján kagán 567-ben szövetséget köt a Kárpát-medencében élő Alboin longobárd királlyal, aki legyőzi az itt uralkodó gepidák királyát, Kunimondot.

567-re meghódítják a Fekete-tengertől északra élő bolgár-törököket *(utrigurok,*[9] *kutrigurok*[10]*)*, majd a szlávokat *(antok*[11]*)* is.

---

[9] ***Utrigurok***, vagy *uturgurok* - Az ogurok egyik törzsszövetsége volt, akik a Hun Birodalom idején és utána is nagy számban lakták a sztyeppéket.

[10] ***Kutrigurok***, vagy *kuturgurok* - A 6-7-ik század lovas nomád ogur törzsszövetség egyike volt.

[11] ***Antok*** - A szklavének és a venétek mellett a szlávok három nagy csoportjának az egyike volt.

Az avar fenyegetettségtől tartva a longobárdok 568 húsvétján állataikat hátrahagyva Észak-Itáliába vonulnak, így az avaroké lesz az egész Kárpát-medence, ahová végül a kagán a székhelyét is átteszi.

Theophülaktosz bizánci történész érdekes felvetéssel áll elő és azt állítja, hogy az Európába jött avarok nem azonosak a korábban Ázsiában élő avarokkal, hanem csak felvették a nevüket, hogy megfélemlítsék a többi népet, és valójában az oguroktól származnak.

Ez a feltevés persze sohasem nyert bizonyosságot ezért az álavarokról szóló történet minden bizonnyal hamis.

Összegzés képen nézzük a tényeket. Az avarok 552-ben megjelennek Európában, a Türk Birodalom fennhatósága elől menekülve. 567-ben átkelnek a Volgán a longobárdokkal szövetségre lépnek és birtokba veszik a Kárpát-medence Dunától keletre eső részét. 568 húsvétja után az egykori Pannonia területe is fennhatóságuk alá kerül.

Az Avar Birodalom megalakítását tehát 568-tól számíthatjuk, amikor is Baján khagán vezérlete alatt a Kárpát-medence kizárólagos uraiként ide helyezték központjukat, ahol gepida, szarmata, szláv és bolgár-török népcsoportok felett uralkodnak.

Az avarok lakóhelyeik védelmére kör alakú sáncokat, továbbá töltéseket és árkokat vonnak, melyeket főleg az általuk leigázott szlávokkal készíttetnek el. Avarok által készített árok nyomaira akadunk a bihari földvárnál végződő *Ördög-árokban*[12] is.

A Bihari részen ez időben az avarok törzsi központja a Berettyó mentén lehetett, ahol földvárak és sok-sok kunhalom emelkedik.

Visszaemlékezéseim: A latobári kunhalmok története

Félbeszakítva a történelem folyamát, elmondok egy a hatvanasas években történt szomorú történetet, amely mindenféle képen kapcsolatba hozható a latobári út mentén egykor emelkedett számtalan kunhalommal.

---

[12] ***Ördög árok*** **-** más néven - ***Csörsz árka*** - Egy körülbelül 1260 km hosszú ókori védőműrendszer maradványa. A Dunakanyartól indul, az Alföld északi peremén halad kelet felé a Tiszáig, majd Debrecen környékén délkeletre fordulva egészen az Al-Dunáig húzódik.

Ezekhez a halmokhoz a helyi lakosok, - valószínűleg babonából - sohasem mernek hozzányúlni, tartanak a halmokban található csontok szellemétől.

Az ’50-es években kialakított kollektivizálást követően egyre több parlagon heverő földet szántat fel a helyi Néptanács. Ezeknek a szántásoknak az áldozataivá válik többek között az út menti sok-sok Kun-halom is.

Ezekből a halmokból nagymennyiségű emberi és állati csont kerül a felszínre. A felszántott feketeföldön foltokban világít a földből kiforgatott fehér csontok sokasága.

Valaki értesíti a nagyváradi régészeti hivatalt, mert hamarosan érkezik egy férfi Nagyváradról és vizsgált alá veti a csontok egy részét, melyeket egy ideig a Tanácsházán tárolnak.

Hosszas megbeszélések következnek a helyi Tanács és a Nagyváradi Régészeti Hivatal között, aminek a kimenetelét csak sejtik az emberek, de semmi változás nem történik az ügyben.

A halmok beszántása tovább folytatódik, és hamarosan már csak imitt-amott lehet csontokat látni a friss szántások tetején. Néhány év elteltével már senki sem foglalkozik a dologgal. Következzen most az ígért történet, amit legfiatalabb nagynéném férjétől hallottam egykor.

Visszaemlékezés: Tragédia a Kunhalmok között

A történet a hatvanas évek második felében játszódik, főszereplője Hara József, aki családjának legfiatalabb tagja, úgy 17-18 éves lehet. A fiatalember traktorista a helyi Mezőgazdasági Gépállomáson és egyike azoknak, akik vállalják, hogy beszántják a latobári út mentén sorakozó halmokat és elegyengetik a terepet a jövő évi vetéshez.

Józsi egy magas, izmos, jóképű barna fiatalember, rajongnak is érte a település leányai. Addig, amíg csak nappali műszakban dolgozik nem is történik semmi gond, de forrófejűsége és céltudatossága hamar a visszájára fordítja a fiatalember addigi szerencséjét.

Kiváló ötlettel áll elő, hamarabb kész lehetnének, ha a traktor elejére nagyteljesítményű reflektort szerelnének, így éjjel is szánthatnának. Ötletét meg is osztja főnökével, aki bele is egyezik.

Ötletét tett követi és másodmagával már másnap kivonul éjjeli szántásra. Néhány napig nem történik semmi, minden rendben megy.

Elérkezik viszont az a nap, ami megpecsételi a fiatalember buzgóságát és tettvágya tragédiába torkollik.

Szombat van éppen. Józsi mielőtt munkába indul, felveszi vadonatúj öltönyét, amit végre sikerült megvásárolnia abból a pénzből, amit a túlórákból kapott.

Vállára veti zakóját és így érkezik a Gépállomásra. Tréfálkoznak is vele páran: - Te Józsi, csak nem nősülni indultál?

A fiú csak mosolyog rájuk és tudatja velük, hogy azért hozta az öltönyt, mert már nem szeretne hazamenni, mielőtt elmegy ő is másnap a vasárnapi misére. Mint minden fiatalember büszke szeretett volna lenni szép új ruhájára. Társával Szaka Istvánnal ezután el is indulnak az éjszakai szántásra.

Az egész hetes éjjeli szántás igencsak kifárasztotta már őket, így hétvégén már egyikük sem volt valami friss. Józsi fiatalabb lévén nagyobb terhelést bírt így észre sem vette, hogy társa gyakran el-elbóbiskol és le-lemaradozik tőle.

Végül Pista jelezte, hogy ő már nagyon fáradt hagyják a többit a következő hétre. Józsi bólintott, ugyanakkor kijelentette, ő még fordul párat, aztán követi őt a Gépállomásra.

Munkatársa viszont hiába vár Józsira az nem érkezik. Alig fél óra várakozás után a traktor után utánfutót csatol, végül többedmagával visszamennek a helyszínre.

Már messziről látszik a reflektor természetellenes irányba mutató fénye. Rossz előérzettel és egyre idegesebben folytatják útjukat és hamarosan a helyszínre is érnek.

A fiú munkatársai egy hatalmas földhalom félig leszántott oldalát pillantják meg és a halom alján egy felborult traktort, melynek reflektora a sötét égboltot kémlelte éppen.

Halk nyögések hallatszanak a jármű felől, ekkor mindenki Józsit kezdik el keresni. Megtalálják. A fiatalember feje és mellkasának egy része látszik ki csupán a traktor alól.

Biztatják, tartson ki, ki fogják venni, leemelik a traktort és azonnal kórházba szállítják, persze titokban bizony senki sem adott volna egy lyukas garast sem az életéért. Szegény fiú teste teljesen össze volt lapítva a hatalmas többtonnányi jármű alatt.

Az egyik társa hamar felugrik a traktorra, a többiek pedig lekötik az utánfutót. A legnagyobb sebességgel, - amivel egy traktor csak haladni tud - társa elporzik a helyszínről a falu irányába, orvosért siet.

Szegény fiú a kezdeti fájdalmas kiáltásokat már nem tudja produkálni, egyre halkabb és erőtlenebb nyögésekkel tudatja, hogy még él. Megérkezik az orvos és injekciós fecskendőt vesz elő, ami már elő van készítve, azonnal beadja az erős fájdalomcsillapítót.

A jelenlevők közül, mindenki azon töri a fejét, hogyan emelhetnék le a traktort anélkül, hogy ne okozzanak további sérüléseket, de senkinek sincs épkézláb ötlete. Hamarosan a helyszínre ér az emelőgép, amit azonnal üzembe is helyeznek.

A traktor rövid időn belül lekerül az ájult fiatalemberről. Még mindig lélegzik. Akik látják az összeroncsolódott testet, sokáig nem beszélnek róla, inkább elszeretnék azt felejteni, de ez sajnos nem megy olyan könnyen.

A testet óvatosan hordágyra, majd az utánfutóra emelik. Hogy a hordágy ne rázkódjon annyira, társai combján pihen mindvégig, amíg a faluba nem érnek.

Többórás szenvedés után Józsi ekkor sóhajt egy hatalmasat, majd üveges tekintettel néz bele a templom mögül előbújó napfénylő sugaraiba, majd eltávozik.

Másnap gyors boncolást követően felkészítik testét az örök pihenésre. Aznap éjjel helyi szokás szerint a szokásosnál is többen virrasztanak és siratják a fiatalembert. Elérkezik a temetés napja.

A koporsót, - ami általában nyitott állapotban szokott lenni, míg a tiszteletes elbúcsúztatja a halottat az otthonától és szeretteitől – lezárják megkímélve szeretteit és az embereket a látványtól.

A szokásos halotti menetben hat fiatalember viszi kézben a koporsót. A halottas kocsi üresen baktat utánuk. A gyászoló sokadalmat a menet végén rézbanda követi fújják a fiatalembernek kijáró nótát olyan lassúsággal, hogy szinte fáj minden hang, ami előjön a hangszerekből.

A halom ahol Józsi meghalt, az utolsó a még be nem szántottak közül. Hogy az erős fáradtság okozta-e a balesetet, vagy valami más, ezt most az önök döntésére bízom.

Isten nyugtassa öt és pihenjen békében, hisz annyi csodás fiatal évet vett el tőle a sors, hogy az még ma is fájdalommal tölti el az embert, ha visszagondol a tragédiára.

Az Avar Birodalom felszámolása

Az Avar Birodalom a 9. század elejéig áll fenn, amikor is *Nagy Károly* frank király és *Krum* (803-14) bolgár fejedelem egyesült erővel felszámolják azt.

A bolgár vezér miután átlépi a Dunát, a Dunán-túlra bizánci lakosokat telepíti, akik trákok és macedónok nemzetségekből állnak. Ekkor alakul ki a Pannóniával közös német-bolgár határ is.

Ezt követően megostromolják az avarok Bécs melletti erődjét is és végleg elfoglalják Pannóniát. Nagy Károly fia, Pipin adja meg a haldokló avaroknak a kegyelemdöfést, amikor is utolsó erősségüket, a Csörsz árkát is beveszi.

Az avar birodalom, - mint azt már fentebb olvashattuk - csupán egy fél századon keresztül virágozik. Másfél századon át csak tengődik, mígnem az említett szövetség az avarok hatalmát végkép megtöri. Az persze, hogy Krum leigázta e terület lakosságát még nem jelentette azt, hogy az itt élő népek azonnal bulgárokká is váltak volna.

Krum utóda, Omurtag (814-31) később továbbterjeszkedik a Tiszán és a Maroson túlra is. Ennek ismeretében minden bizonnyal Omurtag az, aki a hun utód székelyeket megtámadja és harcban legyőzi őket.

Ettől az időtől kezdve a Dunától északra elfoglalt területeket a bolgár cári család tagjai fejedelmekként kormányozzák.

A Bihari részt ekkor már kazár népek lakják. A Gesta[13] 11. fejezetéből kiderül, hogy a Tisza – Szamos - Maros közét Morout vezér foglalja el, akinek unokáját a magyarok Menumoroutnak neveznek el.

---

[13] ***Gesta*** – Esetünkben a Gesta Hungarorum, a magyarok cselekedeteiről szóló középkor egyházi, ill. udvari, epikus műalkotás.

9. század

A bihari vajdaság

A mai Bihar területét a 9. században szlávok lepik el, a megmaradt s legyőzött avar nép pedig lassanként elszlávosodik. Az avar uralom bukását követően Bihar ország, mint vajdaság, a 8. század végén, vagy a 9. század elején keletkezik.

A vajdaság kiterjed a bihari hegységekre, a Körösök és Berettyó vidékére. Teljesen önálló országgá válik, a keleti császársággal pedig semmiféle viszonyt nem folytat.

A leletek mutatják, hogy ősi szokás szerint temetkeznek, szövetruhát viselnek, amit széles szíjjakkal szorítanak a derekukhoz. Kézi fegyvereik a szarvasok agancsaiból készülnek. Jobbadán pásztoréletet élnek, de gyakorolják a földművelést is.

A Bihari földvár

A bihari vár, látszólag földvár, és csaknem szabályos nagy négyszöget alkot, melynek minden oldala, 177 és fél méter, belterülete 5,66 kataszter holdat tesz ki, a sáncokkal együtt nyolc kataszterholdnál több. A sáncok magassága 12–15 méter. A várnak négy bejárata van. A déli oldalon három, az északi oldalon pedig egy.

Úgy tűnik, hogy az őslakók falhoz erősített gerendákon nyugvó sátrakban laknak. Ezek szerint a bihari várban ekkor élhet akár 3-400, harc idején pedig 2-3000 ember is.

A geológusok később az ásatások során kiderítik, hogy a vár eredetileg dák erődítmény, és azt is, hogy több ízben is gazdát cserél a népvándorlás

folyamán. A magyarok bejövetelekor viszont már szlovákok birtokolják.

Ezt követően a magyarok birtokukba veszik és földsáncokkal erősítik meg, majd a 10. században, községet alapítanak a közelében.

Várad emelkedésével, ami Szent László idejére esik, Bihar jelentősége hanyatlásnak indul. A végső csapást a tatárjárás adja meg, melyből tanulva kővárakat kezdenek el építeni.

Felmerül tehát a kérdés, hogy Árpád fejedelem honfoglalása előtt a jazigok védik-e az úgynevezett római sáncokat és ezzel egyetemben a mai Bihar megye területét a dák hordákkal szemben, vagy sem?

A honfoglalás előzményei

A Duna–Tisza közét egészen az orosz és lengyel határokig a nagy kán *(Keanus Magnus),* Bulgária vezére veti uralma alá, és telepít be oda szlávokat és bulgárokat.

A bihari részeken ekkor leszármazottja, Salán *(Salanus)* uralkodik. Egyik alvezérét Laborcnak hívják. A Tisza – Maros - Szamos közét Erdélyig nem más, mint Marót *(Morout)* vezér szállja meg kozár népével, akitől később fia Mén Marót *(Menumorout)* örökli a területet.

A Kazár birodalom az Azovi és a Fekete-tengertől északra fekvő Lebedia tartományig terjed, amelynek földjén és tőszomszédságában 884 óta a magyarok is laknak, mielőtt megkezdik vándorlásukat nyugat felé.

A két nép már régóta érintkezésben áll egymással és jó viszony fejlődik ki közöttük. A kazárokat fehér, a magyarokat fekete ugoroknak nevezik az orosz évkönyvek. Nyelvüket is egymástól tanulják, mert az csak szójárásilag különbözik egymástól.

Mén Marót és Salán vezér unokatestvérek. Később mindketten szembe kerülnek majd Árpád fejedelem seregeivel és kénytelenek lesznek behódolni. Mén Marót két magyar támadás után a Bihari Dukátust *(hercegség, a honfoglalás és 1110 közötti időszakban)* is átadja a fejedelem legkisebb fiának, miután az – közös megegyezés alapján – feleségül veszi majd leányát.

Mivel Marótnak nincs fiú örököse, gondoskodnia kell olyan utódról, aki megtartja a Dukátust és nem adja azt át az ellenség kezére. A bolgár

vezér ezért cselhez folyamodik, és házasítás útján biztosítja népének békés beolvadását a magyar törzsekbe.

Máig sem bizonyos, hogy az erdőszéli település Csatár eredeti lakosságát a honfoglalás előtt a Keanus Magnus által betelepített népek közül bulgár, vagy szláv lakosok lakják-e, a bihari vár közelsége azonban arra enged következtetni, hogy minden bizonnyal bolgár harcosok és családtagjaik élhetnek e területen.

Ebben az időszakban ugyanis az Igfon erdeje egészen a mai település keleti pereméig tart és csak később, - miután a magyarság megtelepedik e tájon és kezdenek el állattenyésztéssel és mezőgazdasággal foglalkozni - keletkezhetnek a legelők és a szántóföldek az irtások következtében, visszaszorítva az erdőt a mai állapotáig. Mint azt történelmi kutatások bebizonyították, ekkor még csak néhány település létezik a maiak közül.

Az Igfon[14] erdejének peremén valószínűleg már négy vagy öt település is fennáll ebben az időben. Közöttük találjuk Száldobágy *(villa Zoldobagh)* és Csatárt *(villa Catar)* településeket, melyek minden bizonnyal katonai telepek lehetnek és Mén Marót bolgár harcosai és azok családtagjai lakják.

Nem messze Csatártól Tóttelek *(villa Thothelek)* és Latobár *(villa Kathibor)* falvai is állnak, melyek lakosairól ekkor még keveset tudunk. A Berettyó folyóhoz közel viszont ott van egy másik település – a későbbi Szent-Imre - amely már Imre Herceg halálát megelőzően, a Monostor létesítése előtt is lakott helység lehetett. Az viszont bizonyos, hogy az erdők között Siter *(villa Suhtur)* ekkor már áll. Lakosainak nemzetiségéről viszont egykori templomának megmaradt falai sem árulnak el számunkra semmit.

Tájegységünk szerencsére mindig is félreesett a hadiutaktól, így gyakran maradnak életben a falvak lakói akkor is, amikor más települések lakosait teljesen kiirtódnak a portyázó tatárok, vagy a dühöngő visszavonuló, vesztes török seregei által.

A pusztításoktól viszont Csatár sem kivétel. Egykori zsindelytetős templomtornyát török csapatok gyújtják fel. Ekkor ég le először szinte

---

[14] ***Igfon*** - neve közönségesen ingoványt jelent. Kiterjedt erdőség, amely Arad felől a Kőrösök mentén, az alföldig húzódott. Az egykori bihari vezér, Ménmarót birtoka volt.

az egész falu. Latobár falu a török pusztítások következtében teljesen elpusztul.

Aszály - A besenyők támadása

De térjünk csak vissza a magyarok bejöveteléhez. A "*hét magyar*" nép és a kabarok honfoglalása ténylegesen a 9. század végén következik be, s ennek az eseménysornak az okai és körülményei felől ma már többet mondhatunk, mint ami a régi könyvekben olvasható.

894-ben egy újabb népvándorlás veszi kezdetét a sztyeppén, melynek értelmében a magyar honfoglalás nem egyetlen okra vezethető vissza. Döntő mozzanatát viszont a besenyők támadása képezi, amely az Etelközben lakó magyarokat 895-ben éri.

A belső-ázsiai népvándorlások okai között több tényező is szerepel. Az aszály vagy az éghajlatváltozás során beálló kiszáradás ugyanúgy legelőhiányhoz vezethet, mint a kedvező feltételek közötti jószágállomány túl nagyra fejlődése. A tényleges vagy relatív legelőhiány a legelőért vívott harcokhoz vezet.

A háborúk a győztes fél számára újabb legelőket és több állatot jelentenek, a vesztes fél számára viszont hazája és állatai elvesztését, amit kedvező esetben egy másik törzs vagy nép legelőinek és állatainak elfoglalása pótol. Ilyen és ehhez hasonló okok a sztyeppe világában többször váltanak ki sorozatos népeltolódásokat, vándorlásokat.

A 9-10. század fordulóján számolni lehet egy ilyen szárazabb periódus kezdetére, az éghajlatváltozás azonban elkésve és közvetve hat vissza.

A történeti adatok szerint - ami már szinte teljesen valószínűnek tűnik - a 894 körüli népvándorlás közvetlen elindítója nem klímaváltozás, hanem egy rendkívüli méretű mohamedán támadás. Az éppen uralomra jutó *Izmael ben Ahmed* 892-ben nevezetes hadjáratot indít a sztyeppei "*türkök*" ellen.

Az *úzok*, állatállományuk nagy részének elvesztése után, a sztyeppe íratlan törvényei szerint nyugati szomszédjaikra, a besenyőkre rontanak, megindul a láncreakció.

A besenyők a belső-ázsiai sztyeppék népei között 750 és 850 közötti időszakban tűnnek fel, amikor is egy tibeti ujgur követjelentés szerint csak 5000 harcost tudnak kiállítani.

Mint azt a kortárs Tabari[15] elmondja:

„… a hadjárat tavasszal vette kezdetét és olyan eredményes volt, hogy a türk fejedelemnőt, a katunt is elfogták, 10 ezer foglyot ejtettek és megszámlálhatatlan lábasjószágot és hátas állatot hajtottak el."

870 táján a Volga alsó szakaszától keletre fekvő sztyeppén nomadizálnak.

Ez idő tájt a lovakban, marhákban és juhokban, valamint arany- és ezüstedényekben való gazdagságuk közismert. Ez a gazdagság a fő oka, hogy 893-ban az állataikat elvesztett úzok megrohanják a besenyők országát. Konstantin bizánci császár a besenyők megjelenésekor készített jelentésében be is számol arról, hogy 894 táján az úzok a kazárokkal összefogva kiűzik a besenyőket az Urál folyó vidékén levő hazájukból.

A Volgán átmenekült besenyők hazátlanokká és nincstelenekké válnak. A Volga és Don köze legfeljebb pihenőhelyet nyújt nekik, mert dél felől Kazár ország, észak felől pedig az erdős sztyeppe lakói, a *burtászok* és volgai bolgárok zárják el az útjukat.

Ebben a helyzetben a besenyőknek nincs más választásuk, mint átkelni a Dón folyón, és a magyaroktól elragadni azt, amit ők már elvesztettek: legelőt, állatot, új hazát. Hogy ez a besenyőknek sikerült, azt a Duna-tájon zajló események könnyítik meg számukra.

A Kárpát-medence ekkor három szomszédos ország végvidéke Az egyik a Regino említette "*karantán végek*", a másik a Dunántúllal, a "*morva végek*", a harmadik pedig nem más, mint a Felvidék nyugati felével, a "*bolgár végek*", ami Erdéllyel és a Dél-Alfölddel azonosítható.

---

[15] ***Tabari*** - *Abu-Hafsz* ***Omar*** *ibn al-Farruhán* ***at*** ***(****740-810****)*** **-** perzsa származású asztrológus és műfordító.

A khagán azt tanácsolja a magyaroknak, hogy egy fejedelem alatt egyesüljenek. A magyarok a tanácsra hallgatva, meg is választják - kazár módra, ***pajzsra emelve*** - Árpádot vezérükké és fejedelmükké. E térség politikai állapota jól ismert a magyarok előtt, akik 862 óta többször is megfordulnak itt egyik, vagy másik háborúban álló fél hívására.

892-ben *Karlmann* fia, *Arnulf*, a keleti frankuralkodó hívja segítségül a magyarokat Szvatopluk ellen.

A népvándorlás meg-megújuló rohamai fenyegetik a keletrómai birodalmat, Bizánc urainak második fegyverévé válik egy ravasz diplomáciai fogás: a barbár népek egymásra uszítása.

Etelköz elvesztése

Az avar birodalom bukása után az avar harcosokkal megerősödött Bolgár ország ellen nem volt kit mozgósítani, és Bizánc tehetetlenül áll a bolgár támadásokkal szemben.

A görög-bolgár ellentét egy Bulgáriát sértő kereskedelmi korlátozás nyomán robban ki. Simeon cár eredménytelen tiltakozás után hadat indít a császár ellen, és Macedóniában megveri az ellene vonuló bizánci sereget.

A császár erre magyar segítséget kér a bolgárok ellen. Az ajándékokkal megrakott főrangú követ az Al-Dunánál találkozott

Árpáddal és Kurszánnal, és ráveszi őket, hogy küldjenek sereget Simeon ellen.

894-ben Árpád a sereg vezetését Leventére, fiára bízza, ami azt is mutatja, hogy ebben a Kalandozás szerű akcióban csupán egy-két törzs vitézei, néhány ezer lovas vesz csak részt.

Miközben *Nikifórosz Fokász* görög hadvezér délről támadja Bolgár országot, Levente serege sikeresen száll partra északon, több ütközetben meg is veri a bolgárokat. A magyar had Pannóniában kalandozik éppen, amikor Szvatopluk fejedelem váratlanul meghal.

A fehérló-monda szintén a magyarok pannóniai benyomulásához kapcsolja a morva fejedelem halálát, de úgy állítja be, hogy a győztes magyarok elől menekülve fullad a Dunába. Történelmi jelentősége abban áll, hogy ehhez a hadjárathoz kapcsolható a honfoglalás kezdete.

A magyar sereg, amely ekkor - a mai kutatások alapján - kabarokból áll, a pannóniai kalandozás ideje tájt értesül Szvatopluk haláláról, feltehetően haza sem tér Etelközbe, hanem a Felső- Tisza-vidékére vonul vissza.

A Fuldai Évkönyvek adatai szerint a kalandozók a 894-ben foglyul ejtik a férfiakat - akiket Etelközben munkára lehetett volna fogni, vagy a görögöknek eladni - megölik, és csak fiatal nőket visznek magukkal.

Ez viszont arra enged következtetni, hogy nem az otthonukba térnek meg, és családjuk is igencsak távol van tőlük.

Az Európában alig ismert magyar lovasság gyors sikerei 894-ben arra késztetik az egymással küzdő Duna-völgyi hatalmakat, hogy abbahagyják a harcot.

Nemcsak a morvák és frankok kötnek sietve békét, hanem Simeon bolgár cár is tárgyalásokba bocsátkozik Leó görög császár megbízottjaival. A magyarok elleni hadjáratra kiváló alkalmat szolgáltat a harcra kész besenyők megjelenése a Don mellékén.

A Don középső szakaszán meglepetésszerűen kelnek át és a magyarok határőreit elűzik, akik kabarokból állnak és egy egész népvándorlást feltartóztatni képtelenek.

Siker reményében csak az egész magyar haderő vehetné fel a harcot a kisebb számú besenyők ellen, de csak abban az esetben, ha készen várja az ellenfelét a Don átkelőinél.

Honfoglalás

Mint az köztudott ***Árpád fejedelem a magyar törzsek lovassága élén***, 895 elején a Vereckei-hágón át az Alföldre érkezik, aminek emlékét a magyar hagyomány, mint Árpád diadalmas honfoglalását őrizi.

A magyar fejedelem seregei elsőként az Alföld déli felére kiterjedő "bolgár végeket"[16] támadja meg, elfoglalja a bolgárok földvárait, ezt a Berettyón túl eső területek követik, ami igen csak gyéren lakott még ekkor, a magyarok ugyanis a mai Székelyhídig és a Sárrétig nem ütköznek ellenállásba.

Munkácsi Mihály festménye

A besenyők, - akiket 894 körül a meglepetésszerű úz támadás menekülni kényszerít - a Volga-Don könyöktől északra elterülő sztyeppén húzzák meg magukat, de sikertelenül próbálkoznak földet és életlehetőséget szerezni maguknak, ezért nem marad más út számukra, mint a magyarok országát, Etelközt elfoglalni.

Mén Marót

A Duna–Tisza közét egészen az orosz és lengyel határokig a nagy kán *(Keanus Magnus)*, Bulgária vezére veszi uralma alá, és telepíti be szlávokkal és bulgárokkal.

A Tisza, Maros és Szamos vize s az Igfon erdeje közt levő terület ura s kazár népek fejedelme ekkor nem más, mint a kán unokája ***Mén Marót*** *(Menmorout)*.

---

[16] ***Bolgár végek*** - Erdéllyel és a Dél-Alfölddel azonosítható.

Árpád vezér mindjárt a honfoglalás kezdetén felszólítja Bihar urát, a kazár fejedelmet, engedje át neki a Szamostól a nyíri határokig s a meszesi kapuig terjedő vidéket, mely Atilla jogán őt illeti meg. Elküldi neki ajándékait is.

Marót a bihari várban szívesen fogadja ugyan a követeket - Öcsöb és Velek vitézeket - s gazdagon meg is ajándékozza őket, de harmadnap tagadó választ küld a fejedelemnek.

A válasz a következő képen hangzik:

"Mondjátok meg Árpádnak, Hungária vezérének, a ti uratoknak! Tudjuk, mi a kötelességünk, mint barátnak barátja iránt, mindenben, ami csak kell neki; mert hiszen jövevény ember, és sok mindennel híjával van. Ámde azt a földet, melyet kegyelmünktől kért, semmiképpen oda nem engedjük, ameddig élünk. Azt is méltatlankodva fogadtuk, hogy Salán vezér igen nagy földet adott át neki, vagy jóindulatból, amint mondják, vagy félelemből, amit tagadnak.

De mi sem jóindulatból, sem félelemből nem engedünk át neki még egy marok földet sem, noha azt a saját jussának mondja is. És szavai nem zavarják meg lelkünket, ha azt üzente is, hogy ő Attila király nemzetségéből származik, azéból, akit Isten ostorának hívtak. Attila ugyan erőszakkal elragadta ezt a földet az én ősapámtól, de most uramnak, a konstantinápolyi császárnak a kegyelmes jóvoltából senki sem bírja kiragadni azt az én kezemből."

Árpád a bihari vezér válaszát átgondolva úgy rendelkezik, hogy hadat küld ellene. Megállapodás születik, hogy a Mén Marót elleni harcba menjen Lél apja Tas, Előd fia Szabolcs, akitől a Csák-nemzetség származik, továbbá Tétény, apja Horkának és nagyapja Gyulának meg Zombornak, akiktől a Maglód-nemzetség származik.

A menekülő vezér

A magyarok Bihar vár elleni ostromát megelőzően Mén Marót a kazár fejedelem elhagyja Bihar várát, nagyszámú sereget hagyva a várban maga után az Igfon erdejébe menekül.

A vezér titokban a bizánci császártól, VI. Leótól (886-912) vár segítséget Árpád ellen, de az nem érkezik meg. A várat a vezér nélküli sereg hamar átadja Árpád seregének.

A ***kazár*** fejedelem menekülési útvonala lápos, mocsaras vidékeken történik, végül az Igfon erdejében talál menedékre. Ez az akkor még egybefüggő erdőség Bihar várától keletre található és később, mint Uradalmi-, majd Csatári erdő *(Igfon erdeje)* néven válik ismertté. Hogy mire alapozom ezt a feltevést, azt röviden ismertetem.

Mivel a honfoglaló magyarság nyugat felől támadja meg Mén Marót seregét, erre nem menekülhet. Északon a Tiszától a Hómosó-érig Szabolcs, Tas és Tuhutum ver tanyát.

A birodalom felső részét már az ellene indított első hadjáratot követően elfoglalják, majd le is telepednek Kund és Ohat törzsei. Ezért itt szintén nem kap menedéket a kazár fejedelem.

Dél az-az Arad vármegye felé, melyet az Erdőhát nevű erdőség borít, és amelyet később Valek foglal el, szintén nem járható út a fejedelem számára, mivel a délre eső Jószás vize *(a Berettyóba ömlő Kis-Kőrös régi neve*) mellett ott állomásozik a támadó székely és magyar seregek egy része.

Kizárásos alapon tehát Bihartól csakis kelet felé, vagyis Erdőelve *(Erdély korábbi neve)* irányába talál menedéket.

Az Igfon *(Ygfon)* nevet ingoványként magyarázzák, indokolva, hogy a Körösök és a Berettyó környéke ott, ahol azok az Alföldre kilépnek a vízszabályozások előtt még ingoványosak voltak, amihez persze nem fér kétség. Ebből adódik, hogy a honfoglaláskor sem lehetett ez másképpen.

Mén Marót minden bizonnyal azért menekül az Igfon erdejébe, mert egyrészről nincs egyéb menekülési útvonala, más részről viszont az ingoványos talajon ő van előnyben, hisz jól ismeri azt.

A magyar lovascsapatok sem követhetik őt sokáig, mert a lovak lábai alatt az ingoványos, mocsaras talaj besüpped, ugyanakkor az erdő fái is jól elfedik Marót menekülő csapatát az üldözők elől.

Valószínűsíthető tehát, hogy Mén Marót a Bihari várat elhagyva egyenesen kelet felé veszi az irányt és a legrövidebb utat választja.

A legegyenesebb menekülési útvonal az Őr-hegyen át vezetne az erdő irányába, de egy menekülő csapattal és talán némi civil lakossal nem kockáztatja meg, hogy a meredek megmászása alatt utolérjék üldözői.

Indulhatna észak-kelet irányába is Kovácsinak, de a településtől Csatár irányába végig - igaz enyhébb - emelkedőn kellene haladniuk, ezért ez sem tűnik ésszerűnek.

Marad tehát a legkézenfekvőbb megoldás, amit valószínűleg a tapasztalt katona minden bizonnyal választ, Bihar település alatt végig szembe a Kösmő patak folyásával haladni.

Követve a patak ellenfolyását, kis csapata élén megkerüli a bihari-csatári dombokat a mai Pályi és Újlak települések alatt - e települések akkor még természetesen nem léteznek - hamar eléri az Igfon erdejét.

Továbbhaladva immár az erdő védelme alatt rövidesen letér balra az Ágoston csapáson és egy tágas területen találja magát egy meredek, domboldal előtt, melyből az Ágoston patak forrása ered.

Ágoston csapása

Ez a hely kimondottan táborverésre termett. Balról a sziklafalat megkerülve csigalépcsőre hasonlító útvonalon könnyedén fel lehet jutni annak enyhén lapos, ugyanakkor egyenes fekvésű tetejére.

Támadás esetén ez a sziklatető több száz embernek adhat menedéket. Az ellenség nem láthatja őket, ők viszont remekül látják a völgyben tartózkodókat.

Az Ágoston-csapás közepén az ***Ágoston-forrás*** vizét és az esetleges csapadékot a lejtős vízmosás a Kösmő patakba továbbítja, ezáltal a terület mindig száraz marad.

Más csapások is szolgálhatnák a vezér útját, de ez az út vezeti őket a legideálisabb helyre, ahol biztonságosan letáborozhatnak.

Mivel ekkor még valószínűleg a közeli Csatárt és környékét is a bolgár-szláv népek lakják, minden bizonnyal jól ismerik az ide vezető ingoványos utakat és e területeken igencsak otthonosan mozognak.

Az erdőségek kinézete ezer évvel ezelőtt sem különbözött sokban a maitól, csupán abban, hogy sokkal összefüggőbb egészeket alkottak és ezt csak a népsűrűség szaporodásával járó irtások szakították meg.

Mén Marót belátva kilátástalan helyzetét alkudozásba kezd és kétségbeesve menti azt, ami még menthető és megegyezik a magyarok fejedelmével, hogy megadja magát, de ennek ára van. Árpád legkisebb fia Zulta *(Csolt)* el kell, hogy vegye egyetlen leányát feleségül.

A bolgár vezér hosszas vívódást követően ez által látja biztosítottnak népe számára a békés beolvadást a magyar törzsekbe.

Árpád az ajánlatot örömest elfogadja – hisz számára is kedvező a terület vér nélküli elfoglalása – és megbízza Öcsöb és Valek vitézeket, hogy rendezzenek díszes lakodalmat.

A krónika szerint Marót országa a szerződés után csak a Berettyó, az Ördögárka, Fekete-Körös és a későbbi erdélyi határ közt levő területre, más szóval a Sebes- és Fekete-Körös felső- és középső lefolyásának vidékére szorítkozik s ez holtáig tart.

Tas és Szabolcs a győzelem után visszafordulnak Árpád vezérhez, miután az itt élő népesség behódol a Szamos folyótól a Körösig, és senki, sem mer kezet emelni ellenük.

Sőt magának Mén-Marót vezérnek sincsenek hasonló gondolatai. Két esztendőre rá, hogy létrejön a frigy, a kazár vezér fiú utód nélkül meghal, de előbb átadja vejének Zultának *(Csolt)* a Bihari Dukátust.

Az Igfon erdeje ekkor még a mai település keleti pereméig tart és csak később, - miután a magyarság megtelepedik e tájon és elkezd állattenyésztéssel és gazdálkodással foglalkozni - keletkezhetnek a legelők és a szántóföldek az irtások következtében, visszaszorítva az erdőt a mai állapotáig. Mint azt a későbbi történelmi kutatások is bizonyítják, ekkor még csak néhány település létezik a maiak közül.

A honfoglalás előtti települések

Az Igfon erdejének peremén négy vagy öt település áll még ekkor. Közöttük van Száldobágy és Csatár, melyek minden bizonnyal katonai

telepek és Mén Marót bolgár harcosai, valamint azok családtagjai lakják.

Nem messze Csatártól Tóttelek és Latobár falvai is állnak már és ezek is az erdő szélén telepednek meg. E település akkori lakóiról viszont semmit sem tudunk.

Közel a Berettyó folyóhoz már áll Szent-Imre, természetesen ekkor még egészen más a neve.

Az is bizonyos, hogy az erdők közötti Siter települése is kezd már önálló településként működni ebben a korszakban, lakosainak nemzetiségéről egykori templomának megmaradt falai viszont nem árulnak el számunkra semmit sem.

Hogy voltaképpen a kazárok idején Csatárnak mi a neve, azt minden bizonnyal örök homály fogja fedni előlünk még igencsak sokáig, hacsak nem lesznek régészeti kutatások, amelyek, majd fényt derítenek azokra a történésekre, melyekről egyelőre igencsak hallgat a föld és a benne rejtőzködő porladó csontok is.

Az Őr-hegy

Visszatérve a jelenbe bemutatom Hegyközcsatár egyik legmagasabb pontját az Őr-hegyet, amely a település keleti részén Bihar és Csatár között található. Hogy bolgárok, vagy magyar honfoglalók nevezték-e el azt sajnos ma már senki sem tudja.

Azt viszont teljes bizonyossággal kijelenthetem, - mivel személyesen kerestem fel az Őr-hegy legmagasabb pontját, ahol ma egy hatalmas cseresznyefa áll egyes-egyedül dacolva a természet viszontagságaival - hogy erről a pontról csaknem körbe lehet látni az egész Hegyközt, összes falvaival együtt.

Északnyugaton a völgyben Kovácsi települése tárul a szemünk elé, majd észak felé haladva sorba következnek a kisebb falvak úgy, mint: Kügy, Paptamási, Vajda, később Szalárd és Hegyközszentimre templomai és aprócska házainak körvonala lassan-lassan kibontakoznak kutató szemünk előtt.

Észak-kelet irányába haladva, amint elhagyjuk Hegyközszentimrét egy a keleti részt teljes hosszában beterítő erdősávot tekinthet meg a szemlélődő a látóhatár peremén.

Közelebb hozzánk egy templomtornyon akad meg a tekintetünk ez a hegyköztótteleki katolikus templom, tőle jobbra viszont a távolban

felsejlik egy másik templom tornya is és ez nem más, mint a történelmi értékeket rejtő siteri református templom.

Méltóságteljesen uralkodik az erdőségekkel övezett táj fölött és tartja a kapcsolatot a hegyköztótteleki, valamint a hegyközcsatári két templommal melyek ugyancsak a dombságok tetejéről kémlelik a környező vidéket.

A szemünk előtt végighúzódó erdőség egykor az Igfon erdejének meghatározó része volt a már említett Hegyközszentimre településétől egészen Nagyvárad határáig, onnan pedig Arad vidékéig tartott és egy hatalmas kiterjedésű egybefüggő erdőséget alkotott.

Királyok, hercegek, grófok és egyéb nemesek sokasága űzték itt egykor a vadakat. Maga Szent László királyunk és Imre herceg is gyakran hódol a vadászat okozta örömöknek.

Nem ritka ebben a korban a Bölényvadászat sem, melynek későbbi következménye az, hogy erdeinkből teljesen kipusztul e nemes állat. A bölénycsordák ekkor még a mai Belényes környékén élnek a legnagyobb számban, de gyakoriak a Bihari Hegyköz erőségeiben is.

Amint az erdőségek vonulatai Dél-keleti irányban elkeskenyednek, megpillanthatjuk Hegyközújlak és Hegyközpályi településeit, majd egészen délen a nagyváradi dombokat, melyek teljesen eltakarják előlünk a várost. Csupán egy-két, a múltrendszer iparosításának következménye képen épített hatalmas kémény jelzi számunkra a város jelenlétét.

Dél-keletről elindulva az Őr-hegy alatt húzódó kisebb dombvonulat teljesen eltakarja előlünk Püspökit és Bihart. Így érkezünk vissza tengelyünk körül teljes fordulatot téve Hegyközkovácsi településéig. A leírt táj és közöttünk viszont ott fekszik Hegyközcsatár teljes kiterjedésében és szinte az egész területe belátható erről a történelmi magaslatról.

A Bihari Hegyköz határvonalként működik közre a történelmi korok folyamán, hisz része Magyarország végvidékének, Erdély végvidékének és számtalan alkalommal szolgálja mindkét területet is. Ma ugyan idegen ország fennhatósága alatt áll, de lakói ugyanazon földön élnek, melyet őseik hagytak rájuk.

Ez a nép megtanulta, hogy urai mindenkor változhatnak, jöhetnek és mehetnek a történelem forgatagában, de az itt élő nép az mindig marad

és helytáll, attól függetlenül, hogy mely hatalom birtokolja éppen az ősi földet, ahol nemzetük egykor megtelepedett.

Tisztelet és megbecsülés illeti ezért az itt élőket, hisz tragédiák sorozatát követően is itt maradtak, boldogultak és boldogulnak ma is megtartva nemzetiségüket, magyarságukat.

Ma már nagy számban élnek itt egyéb nemzetek képviselői is. Ezekkel a népekkel az idők folyamán egy békés, jószomszédi viszony alakult ki. Ez a jószomszédi viszony a bizonyítéka annak is, hogy ez az együttélés nem lehetetlen.

A századok folyamán számtalanszor lökték már fel őket idegen hatalmak, de ruháikat leporolva, ismét felálltak és mosolyt erőltetve arcukra továbbhaladtak az élet útján.

Mindazon által nem lehet másnak, mint példaértékűnek nevezni e nép alkalmazkodóképességét, hisz annak ellenére, hogy ők vannak itthon, számos idegen nemzetet szolgáltak ki az évszázadok folyamán és szolgálnak tovább még ma is.

Bízom abban, hogy egykor nagyobb figyelmet szentelnek a régészek és a történészek ennek az igencsak gazdag leletekkel bíró tájegységnek, ahol sok-sok kérdésre találhatnának választ a Honfoglalással és az azt megelőző korokkal kapcsolatban is.

10. század

Folytassuk a 10. századdal és térjünk vissza annak elejére, amikor is 905-ben ***Árpád*** megtiltja a magyar seregek portyázó körútjait, és békét köt a környező népekkel.

A fejedelemnek ezt követően adót fizetnek a bajorok, az itáliai és a balkáni uralkodók is. A béke beköszöntésével a magyarok végleg berendezkednek a Kárpát-medencében.

Árpád utolsó nagy csatáját 907 júliusában vívja, amikor a bajor és keleti frank csapatok le akarják rázni adófizetési kötelezettségüket. Az egyesített seregeket ekkor a fejedelem hadai megállítják *(Pozsonyi csata)*, és ezzel magyarrá teszik az egész Kárpát-medencét.

Felesége nevét sajnos nem őrizte meg számunkra a történetírás. Azt viszont tudjuk, hogy öt fia születik: Levente, Tarhos, Üllő, Jutocsa/Jutas és Zolta. Árpád és három fia (Tarhos, Üllő és Jutocsa/Jutas) a Pozsonyi csatában elesnek.

A Kösmő-patak és környéke

Tegyünk most egy kis kitérőt és térjünk vissza az Ygfon erdejéhez, Mezőbottyán erdőségeihez, ahonnan voltaképpen a Kösmő-patak forrása ered. Két másik forrás is ered ebben a térségben, mégpedig Sitervölgy két oldalán, melyek ugyancsak kisebb patakok formájában egyesülnek a fő ággal.

A későbbiekben Hegyközújlak alatt további három forrás vize gazdagítja a patakot.

Az egyik a hegyközszáldobágyi erdőségből ered, majd az említett település másik két forrásvizével egyesülve Hegyközpályi határában a Kösmő baloldalába fut.

A korábbi feljegyzések ezeket a forrásokat magával a Kösmő-patakkal, azonosítják, ami természetesen nem valós, hisz az már jóval fentebb önálló patakként dominál. A fent említett települések hegyi patakjai már csak a patak táplálásában játszanak szerepet.

A Kösmő választó szerepet tölt be az Ygfon erdő és a későbbi Hegyközújlaki dombság között. Területválasztó szerepe érvényesül a majdani Pályi és Bihar községek területei között is.

Hegyközcsatárból az Őr-hegy alatt futó kis patak, dél-délnyugatra tartva a falu alatt, jobbról ömlik belé. A Kösmő-patak ugyanakkor fontos szerepet tölt be a térség mezőgazdaságában is.

A dombokról lezúduló esővizeket hivatott levezetni Bihar irányába, majd a település alatt futva Paptamásinál a Berettyó folyó bal oldalába ömlik.

Honnan jő a Kösmő patak?

Orendt Mihály verse

Sitervölgyét veszi közre
Két kis forrás, két erecske.
Csörgedeznek, meg-megállnak
Nekimennek a világnak.

Falu alatt egybe futnak
Egyesülnek, meg-megbújnak.
Tekeregnek, kanyarognak
Fergeságnál dél-nyugatnak.

Keletről egy újabb patak
Butyi Pálnál belé szalad.
Most már hárman futnak tova
Sebesen, mint Szent Pál lova.

Ágostonnál forrás ered
Délnek fordul, majd tekereg.
Leszalad az erdőszélre
Kösmő patak fut is véle.

Nád és sás a vizet szűri
Víz sodrását vígan tűri.
Vágó csík úszik az árral
Szitakötő vígan szárnyal.

Erdő szélén szénaboglya
Száraz füvét összefogja.
Kösmő patak tovaszalad
Újlak, s végül Csatár alatt.

Kis patakok beléfutnak
Keresgélnek, kutatgatnak.
Aztán végül Pályinál
Nyugat felé visz az ár.

Bihar alatt kanyarogva
Észak felé visz az útja.
Ott elhagyja Paptamásit
Berettyó vizébe vágyik.

Baloldalról belé ömlik
Zúdul a víz, árad, ömlik.
Majd a lomha nagy vízen
Békességben megpihen.

Említésre méltó még, hogy a patak Újlak alatt futó mocsaras vize gazdag egy különleges halfajban, mégpedig a vágó csíkban.

Szárazságok idején ez a rendkívüli ellenálló képességekkel felruházott halfaj úgy tud fennmaradni, hogy a buja vízinövények oltalmában el nem párolgott mélyebb mocsaras iszapba fúrja magát. Ezt követően aztán kivárja az esőzésekkel lezúduló számára igazán kedvező sáros, zavaros vizeket.

Húsa rendkívül ízletes, de az említett száraz időszakban átveszi a mocsár ízét, ilyenkor nem javasolt a fogyasztása, de aki mindenféle képen fogyasztani szeretne belőle, jobban teszi, ha egy napig tiszta vízben tartja, hogy húsa veszítse el az iszap ízét.

A patak ártere kaszálásra ritkán alkalmas, süppedő, mocsaras vidék, ugyanakkor az ártérrel határos földek minősége kiváló. Ezt a mocsaras, lápos, ugyanakkor halban gazdag vidéket választotta egykor Mén Marót kazár vezér Árpád fejedelem elől a menekülésre. Szeretnék elnézést kérni az olvasóktól, ha néha a történelmi évszámok és száraz adatok közé becsempészek egy-egy érdekességet. Teszem ezt mindazokért, akik nem, vagy alig szeretik a történelmi események labirintusát, ugyanakkor szívesen olvasnak régi időkből ránk maradt különleges érdekességeket. Könyvemben még lesznek ilyen és ehhez

hasonló történetek, ugyanakkor néhány vers is elő fog fordulni a kiadványban.

De ha már ennyire belemelegedtem az olvasóval való társalgásba le szeretném szögezni, hogy gyakran felfedezhetnek olyan írásokat is, amit már régebben olvastak. Könyvem írása közben arra törekedtem, hogy összegyűjtsem az olvasó számára mindazt a már megjelent adatbázist, amit e térség magyarságának tudni illik és tudnia kell.

Térségünk és annak társadalma sokáig el volt zárva azoktól a tudásbázisoktól, amit sokan nagy szeretettel böngésztek volna még ifjabb korukban, de nem tehették. Ma már egyre nagyobb a hozzáférési lehetőség ezekhez az iratokhoz.

A Kösmő-patak csíkhalban gazdag vize és a térség talán egyetlen természetes körülmények között élő halfaja arra ösztökélt, hogy egy kicsit kutakodjak ezen a téren is. Utána néztem például annak is, hogy hogyan fogták egykor és hogyan fogják ma az ezzel foglalkozó halászok ezt a különlegesen mozgékony, ugyanakkor rendkívül sikamlós halfajtát.

Tegyünk hát egy kisebb kitérőt és ismerkedjünk meg a csík három fajával és e halfaj nem mindennapi fogásával.

A csíkászat

A csík fogása apjaink egyik eltűnő-félben levő foglalkozása.
Ezt a halfajt gyakran meg sem különböztetik egymástól és mindegyiket egyszerűen csak csíknak nevezik. Egyik faja a benőtt mocsarakban, pocsolyákban, erekben, de többnyire állóvizekben él, ez az úgynevezett *réti csík*.

Tüzetesebb vizsgálatnak kitéve kiderül, hogy a csík a lassan folyó, iszapos medrű, többé-kevésbé növényekkel benőtt patakokban is megtalálható.

Azt persze senki sem sejti, hogy ez nem ugyanaz a fajta hal, mint a fent említett. Ez minden bizonnyal csakis a *vágó csík* lehet.

Egy másik harmadik faja is van ennek a halnak, amely a tiszta, gyors sodrású hegyi patakokban él és ez nem más, mint a *kövi csík.* Élőhelyeiket tekintve ugye nem mindegy, hogy melyikről is van szó.

Miután megismertük a csík fajait, ismerjük meg azt is, hogy hogyan és mivel fogják meg ezt a gyors, sikamlós testű halat az erre a halfajra specializálódott csíkászok.

Az egyik halász e képen foglalta össze e halfaj kifogásának módszerét:

„- A csíkot kézzel, fazékkal, nem ritkán szitával és persze csíkkosárral fogják.

Ha kézzel szeretnénk elkapni, a vizet erősen fölzavarjuk, - hogy egészen sáros legyen – ez után pedig figyeljük, hogy hol kezd el lubickolni a víz felszínén. Ahol észrevesszük, hirtelen fazékkal alámerítünk, s a csík máris a fazékba kerül.

A csíkkosárral más módon fogják a csíkot. A kosarat szájával a vízfolyással szembe fektetik le - néha 2-3-at is egy sorba - s két oldalról a partig gátat emelnek, hogy a csík a kosarak mellett el ne csúszhasson.

A csíkkosárból időnként a csíkokat kiszedik. A kosárral való csíkászást leginkább éjjel gyakorolható."

A legelterjedtebb fogási eszköz viszont az egyszerű, fűzfavesszőből font kosár. Nagysága változó. A térdig, esetleg derékig érő vízben a csíkra halászó jól felzavarja az iszapot, megmeríti vele a kosarat, és félig a vízben tartva átmossa rajta a sarat, így az esetleg foglyul ejtett csík a sűrűn font kosárból nem tud elmenekülni.

Beszéltük immár a csík fogásáról és bemutattam három legismertebb faját. Tettem mindezt annak érdekében, hogy e kihaló félben lévő foglalkozást rögzítsem és ismertessem azokkal, akiket érdekelnek még a letűnt korok egyes foglakozásai.

Most pedig folytassuk ott, ahol abbahagytuk. A honfoglalást követő időszakokról nem sokat tudunk, de lassan egyre több tanulmány kezd foglalkozni e települések eredetéről, elnevezéseikről és ***a magyarság*** vidékünkön történő megtelepedéséről. A most következő értekezés is olyan kutatás eredménye, ami számunkra nagy fontossággal bír.

Csatár névadója - Csolt ar

Ahhoz, hogy Árpád fejedelem legkisebb fiának Bihari Dukátusáról szóljunk pár szót, vissza kell térnünk a jelenbe és Dr. Zsolt Zsigmond névszerkezeti kutatásából el kel olvassuk az idevágó részeket is.

A kutató szerint Árpád neve egy népetimológiai tévedés. Majd ki is fejti ezt bővebben:

Idézet: *„… Nem volt Árpád személynevű fejedelmünk! De volt Szalt /a/ nevű fejedelmünk.*

A földrajzi- és településneveinkben megnyilvánuló rendszer arra utal, hogy az Árpád név, melyet mindeddig honfoglaló vezérünk, későbbi második fejedelmünk személynevének tartottunk, összetett név, melyben a Pat személynév, -ar méltóságcím és -dim becéző képző rejlik. Az árpa ~ Árpád névetimológiai tévedés. Kijelenthetjük tehát, hogy a honfoglaló magyarság nem volt egynyelvű."

Ez a nem mindennapi kijelentés sarkalt arra, hogy ezt a nagyon ifjú tudományágat, a Névszerkezeti Kutatást, szülőfalummal kapcsolatos kutatásaimnak az elejére helyezzem. Nézzük tehát a tanulmány azon részeit, melyek az általam kutatott település Csatár községre, mint ősi, Árpád-kori településre vonatkozik.

Nos, mint azt a tanulmány írója is hangsúlyozza, tételünk igazolásának igen nagy a jelentősége a 10. századi magyar történet további tisztázása, s az ez időben szereplő személyek - nevükkel foglalt településeik nevének etimológiája szempontjából.

Tény, hogy László Gyula és mások szerint is, foglaló őseink birtokaikat személynevükről nevezték, sőt - szinte törvényszerűen - valamely nevükről nevezett, nevüket viselő központi szálláshelyen temetkeztek.

A kereszténység térhódítása után pedig a nemzetségfők nagycsaládjuk temetkezési helyéül is szolgáló monostoraikat, nagycsaládjuk birtokközpontjában alapították.

A névvel foglalt szálláson temetkezés szokása oly mélyen gyökerezik népünkben, hogy a vérrokonok a harcban elesett ősöket nem egyszer több száz kilométerről is hazahozzák, hogy azok az ősök nevével foglalt földben pihenhessenek. Árpádról viszont köztudomású, hogy a Buda magyar puszta személynévvel foglalt földön temették el.

A korai Árpád korban, birtokügyben általában nem oklevéllel, hanem tanukkal igazolják, a tanuk pedig tudják, hogy a birtokot a birtokos nevéről van elnevezve, tehát ez által a birtoknév alapján következtetni lehet a birtokosra.

Ezek a szempontok megerősítik a történészeink által eddig is vallott nézetet, hogy a fejedelmek és hercegek nevéből képzett helynevek udvaruk helyét jelölik.

Nagy fejedelmünk temetkezési helye nem lehet vita tárgya, hisz nemcsak Anonymus beszélt erről, hanem ennek biztos tudatában emelte a keresztény utókor is sírja fölé Fehéregyházát: … *edificata est ecclesia, que vocatur Alba*[17] -, mely az Árpádok háromszáz éves uralma alatt mindvégig nemzeti zarándokhely maradt. Hogy mi is az, ami feltétlenül megfogott e névszerkezeti kutatásban? Nézzük csak és hamarosan megtudjuk.

Zulta, Zultam, Zulte, Zultus

Árpád és nemesei még a Dunántúl foglalása előtt elhatározzák, hogy a Duna két ága által bezárt "Nagysziget" ("insula Magna", - később "insula Sepel") lesz a vezéri sziget. Itt születik meg később a fejedelem legkisebb fia is Szult/a/ *(más néven: Zolta).*

Idézet: "*Csepel szigetére vonultak, ahol abban az esztendőben született Árpád vezérnek Szulta nevű fia...*" - "*Leuente catholice nem vixit, ideo circa villam Toxun, ultra Danubium est sepultus ubi iacere dicitur Toxun, avus eius...*" (Scriptores 344/11-14).

Szultát *(Csolt)* atyja - még egészen zsenge korában - eljegyezteti Mén-Marót, bihari vezér hasonlóan kiskorú lányával, később pedig újból e szigeten ülik meg a menyegzőjüket is. Mén Marót, mint azt már korábban említettem, bihari vezér, akinek leányát nőül veszi az ifjú Szulta, Árpád legkisebbik fia.

Szulta neve, ugor-magyarjaink ajkán: Csult-nak hangzik. Mivel feltehetően e hely maradhatott később is Csult központi szálláshelye, a nemzetségi szokásrend szerint itt is kellett temetkeznie.

Szerencsénkre fiáról, Taksony-ról a hagyományok révén tudjuk is, hogy a Csepel-szigetet alkotó keleti Duna-ág mindkét partjára terjedő Taksony névvel birtokba vett földön temették el.

---

[17] ***Latin fordítás:*** … van ott egy templom, melyet Alba-nak neveznek.

Nem tudjuk azonban, hogy hol? Nézzük tehát, miért viselte Szulta fejedelem temetkezési helye évszázadokig a Csult ~ Csút nevet és miért viseli Taksony fejedelem temetkezési helye még ma is a Taksony nevet?

Tudjuk, hogy Szulta menyegzője után a második évben Mén-Marót fiú-utód nélkül hal meg és egész uradalmát vejére, Szultára hagyja, vagyis ettől az időtől számítjuk Szulta bihari dukátusát.[18]

Árpád úgy rendelkezik, hogy őt halála után legkisebb fia kövesse majd a fejedelmi székben, ezért Magyarország főurait és vitézeit megesketi, Szultát pedig nagy tisztességgel vezérré emelteti. Ettől kezdve Szulta neve immár Szaltár ~ Csult úr lesz.

907-ben Árpád bekövetkezett halála után fia, Szulta követi is őt a fejedelmi székben. *Idézet: „Successit ei filius suus Zulta"*[19] - Szulta neve tehát most már: Ár Szalt ~ Kor Csult.

Dél-Biharban Árpád község közvetlen szomszédságában Szal/n/ta *(Szalonta),* feltétlenül ennek a dukátusnak az emléke, a Szalta, Árpád legkisebb fiának puszta személyneve. Ő tehát itt, szintén szállást foglalt magának.

Dukátusát bizonyító, méltóságcímmel kapcsolt személynevét ott találjuk meg, ahol annak lennie kell. *Idézet: … közvetlenül Bihar, Mén-Marót egykori földvára, szállásvára mellett, hol már a 13. századból írásos adatunk van Csatár**ról**, mely Szulta türk-magyar személynevét, s ehhez kapcsolt türk-magyar méltóságnevét őrizte meg korunk számára.*

Szalt ~ Czalt ár, mely némi népetimológiával lett Csatár, s e tényt bőven bizonyítja, hogy a fennmaradt legrégibb adat (1213-ból) Catar-nak írja a nevet! Előző neve tehát *Calt-ar* volt!

A településnevek etimológiájában a földrajzi nevek rendszerének feltétlenül van olyan bizonyító ereje, mint a történelmi hagyományoknak, illetve a nyelvészeti analógiák tanulmányozásának.

Amint a földrajzi nevek rendszerének kutatása eléri a tudományos színvonalat, ez közismert is válik. Gondolom, most aki olvassa jelen soraimat, felszisszen, létezik? Ilyen ősi és híres a község, ahol lakom és ahol őseim is éltek?

---

[18] ***Dukátus*** – Herceg, vezér, szavakból eredő kifejezés, mely a magyaroknál a trónörökös kormányzása alatt álló területeket jelölte a honfoglalástól körülbelül 1110-ig.

[19] ***Latin fordítás:*** „Őt fia, Zulta követte"

Igen nagy a valószínűsége, hogy ez az igazság, legalább is addig, amíg ezt kézzelfoghatóan leletekkel meg nem cáfolják történészeink, addig ennek a bizonyításnak a legvalószínűbb az eredetisége.

Forrásanyagok tárháza bizonyítja, hogy a település eredete valószínűsíthetően árpád-kori *(1213: v. Catar, 1291/4. v. Scathar. V. 330. §. 155. l. és Mány. 1926, 357. l., ín Catar u.o. 358. l., ma Hegyközcsatár*).

Immár ez teljes egészében bizonyítottnak tűnik.

Messzemenően sem állíthatjuk viszont, hogy valamennyi Csatár - Csolt-úr, Csalt-ár - nevével hozandó kapcsolatba, de ezek után úgy tűnik, hogy a település nevének eredetét, a pajzsgyártók közé sem lehet egyértelműen besorolni.

A kutató történelmi írásos bizonyítékok nélkül, kísérli meg a - Csult úr - Csolt ar - Csata ár - Csatár - fejlődésláncot kiépíteni.

Ezzel párhuzamosan egy másik területet is górcső alá vesz, mégpedig az egykori Bihar vármegye, ma Romániához tarozó részén, az Érmelléken, Székelyhíd közelében feltűnő települést. Itt szintén feltűnik egy Alba *(Albis)* és egy Csatár *(később Oláhcsatár)* nevű község.

Ez a Csatár nevű település, írásainkban már igen korán, 1208-ban szerepel. Akkor "*villa Star*" a neve. Igen korai ez az adat, de nyelvészetileg legfeljebb annyit bizonyít, hogy a helynévnek semmi köze a pajzsgyártókhoz valamint, hogy a Csatár névben is azonos funkciójú az „s" *(Solt!)*, és a „cs" *(Csolt).*

A *„csatár"* értelmezéshez, mint *„harcoló gyalogos katona"*, már azért sem lehet semmi köze, mert az 1858-as térképen a település neve Oláh-Csátar p., azaz az előtagot még ekkor nyújtva ejtették.

A Solt ~ Csolt nevet mások, későbbi századokban élő, kisebb rangú személyek is viselték, s így csak az dönti el egy Solt ~ Csolt helynév vezéri vagy fejedelmi eredetét, ha az egyrészt az ur~ár méltóságcímmel is kapcsolva van, másrészt olyan környezetben jelenik meg, mely környezet többi településnevével *(l. bihari Csátar)* egyenesen utal Solt ~ Csolt rangjára, méltóságára és Árpád-nemzetségi származására.

Hogy, miképpen lehet egy névről véleményt nyilvánítani anélkül, hogy történeti adatait, környezetét, településrendjét megvizsgáltuk volna? Úgy tűnik, hogy e-képen.

Sokszor helytörténeti monográfiák, nem egyszer tudományos írások törlik el történelmünkből egyes ősünk, mint pl. Csaatar gyula[20] nevének emlékét, s kreálnak belőle „pajzsgyártót”.

Dr. Zsolt Zsigmond névetimológiai kutatómunkája nélkül talán sohasem tudjuk meg, hogy e település éppen a honfoglaló Árpád vezér legkisebb fiáról kapta nevét.

Gondoljunk hát rá meleg szívvel úgy, mint Szultára, Zoltára, vagy éppen, Csoltra, aki később Csolt úr lett.

Korábban már említettem, hogy a magyarok Árpád fejedelemmel az élükön utolsó nagy csatájukat 907 júliusában vívták.

Ez időtől kezdve számíthatjuk az Árpád-ház megjelenését és haladhatunk tovább a történelem ösvényein, kutatva magyarságunk, illetve szűkebb hazánk után.

930 táján Ibn Ruszta a 982-983 között készült Hudúd al-álam c. arab munkájában Árpád népét *„madzsar”*-nak nevezi. Ez az első olyan feljegyzés, amely a magyarokat nevén nevezi.

[20] ***Gyula,*** eredetileg ***dzsula***, vagy ***dzsila*** - A Honfoglalás idején az egyik törzsfő méltóságneve, volt.

11. század

1000-ben az Érmellék, a Nyírség és Bihar a fejedelmi Ond törzs szállásterületéhez tartozik.

Pest megyéből idetelepítettek két nemzetséget: a Nyírségbe az Ákos, a bihari területekre a Káta nemzetséget, hogy a gyepűőr székelyek mellett védelmezzék a központi hatalom birtokait. Az így megerősödött királyi uradalom már a 13. század előtt lerakta a középkori települések egy részének alapjait.

A váradi püspökség megalapítása két szent király nevéhez fűződik. 1010 táján a magyarok apostoli királya, Árpád-házi I. (Szent) István, Biharon, Nagyvárad közelében püspökséget alapít.

Gardézi 1050-1053 között többször is említi a madzsar *(madzsagar)* elnevezést, mely a türk származású kazároknak a magyarok elnevezésére használt népnév volt.

De kövessük mi is folyamatában ezt a számunkra igencsak zavaros és ismeretlen korszakot, melyben számtalan fejedelem és király váltja egymást a magyar királyi trónon.

Árpád fejedelem utóda, mint azt már említettem legkisebb fia Zolta lesz, akitől unokaöccse Falicsi, más írásmóddal Fajsz Jutocsa fia veszi át, majd később Taksony, Zolta fia lesz a fejedelem.

Ezt követően Géza, Taksony fia következik, őt pedig *Vajk*, a későbbi I. István, a majdani Szent István király követi Magyarország immár királyi székében.

Szent Istvánt Orseolo Péter magyar király követi a trónon, akinek belharcokkal teli uralkodása alatt Magyarország a Német-római Birodalom hűbérese lesz.

I. Pétert Aba Sámuel Magyarország harmadik királya követi a trónon, aki a magyar történelem első választott királya.

Aba Sámuelt ismét Orseolo Péter követi, akit később I. András, más néven Endre király. Uralkodása alatt *(1046–1060)* többször is szembe kerül a Német-római Birodalommal, később öccse, Béla fosztja meg őt a trónjától.

I. Béla 1060–1063 között uralkodik, akit Salamon követ 1063–1074 között.

Anonymus és kora

Gondolom már a legtöbben kapásból tudják, hogy ki is ő, hisz több száz éven keresztül foglalkoztak művével és annak elemzésével, ami mint azt láthatjuk még ma is tart.

A névtelen jegyzőről van tehát szó és nevének elemzéséről, melyek valószínűleg szándékosan lettek rövidítve, hogy a kor embere még csak ne is sejtje ki írta a híres könyvet, a Gesta Hungarorumot.[21]

Gesta Hungarorum

A *Gesta Hungarorum* jelentése: *„Magyarok viselt dolgai."* A mű - a szerző ismeretlensége miatt Anonymusként[22] nevezett, P. mester *(jegyző, krónikás)* írása - a honfoglalástól a Szent István koráig tartó időszakot öleli fel. A szerző a magyarokat a hunok rokonainak tartotta, akiknek a rómaiak szerződéssel adják át a tartomány keleti sávját, *Valeriát*.

A köztudatban a geszta nyomán terjed el többek között: a Turul-monda, a Vereckei-hágón át történő bejövetel, a hét vezér közismert névsora *(Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba, Töhötöm),* a vérszerződés megkötésének rítusa, a pusztaszeri gyűlés és Zalán vezér menekülése is.

Anonymus művével és magával az egykori jegyzővel számos kutató foglalkozik és szinte megdönthetetlenek a cáfolatok az eddig elfogadott és a jelen kor kutatásai alapján felszínre került tények között.

Berenik Anna többek között az egykori jegyző korát cáfolja meg mi szerint:

„Anonymus - ellentétben az eddigi fejtegetésekkel - nem II. Béla király jegyzője volt, hanem I. Béláé (1060-63), így a Gesta Hungarorum megírása a német segítséggel trónra került Salamon király (1063-64) idején íródott. Fejtegetéseinek menetét megtalálhatjuk a Félremagyarázott Anonymus I. c. munkájában.

---

[21] ***Gesta Hungarorum*** – Jelentése: A magyarok viselt dolgai.

[22] ***Anonymus (Bele Regis Notarius)*** – Más néven: ***P. mester -*** Béla király névtelen jegyzőjeként vált híressé, kb. a 12. század végén, v. 13. század elején tevékenykedett. A korszak, melyben élt máig vitatott.

Ugyanitt találjuk a vlach népekről alkotott vélemények sorozatát is. Berenik Anna okfejtését látom igazolva, miszerint a szerző I. Béla jegyzőjeként a német segítséggel trónra juttatott Salamon előtt nem fedhette fel kilétét.

A vlach-ok

A Gesta 9. fejezetében - Pleidell szerint - a jegyző a honfoglaló magyarok által kiűzött népek maradványait Roumanusoknak nevezi, ami részben megegyező a Nagy Károly féle római császárságból kiszakadt népek gyűjtőnevével és ez a Romani *(l. Pais Dezső).*

Ebből kifolyólag Nicolae Draganu a románokat az Anonymus által nevezett *Romani* néppel azonosította. Ez az elnevezés viszont korántsem egyértelmű, mivel ugyanott és ugyanakkor a jegyző más népekre is ugyanezt a kifejezést használta.

Lássuk csak ezzel kapcsolatban mit is állít V. D. Koroljuk:

„Az anonymusi rómaiak legelője kitételben egy pásztori nép képe tárul fel a szemünk előtt - amely akkor, minden forrással egybehangzóan - éppen Délkelet-Európa vlach népességére jellemző, akiket a jegyző Romanus terminusként emleget."

Anonymus szerint tehát mindent egybevetve, a románok egykori ősei a rómaiak legelőin pásztorkodással foglalkozó népcsoport volt.

Ma már tudjuk, hogy a vlach népesség különböző országokban élő népcsoport gyűjtőneve volt, akik latin nyelvből származó nyelveket beszéltek.

A vlachok[23] utódnépei ma a következő országokban élnek: Görögország, Románia, Albánia, Macedónia, Bulgária, Szerbia és

---

[23] ***Vlachok*** - A 19. századig a dél-romániai románokat szintén vlachoknak hívták. Havasalföld román fejedelemség román neve ***Valachia***, azaz ***Vlach-föld*** volt. A *vlach* szó régi magyar változata az „oláh" volt, amellyel a román nemzetiségűeket jelölték a régi Magyarországon.

Horvátország. Jelentősebb etnikai kisebbséget alkotnak Románia, Dobrudzsa tartományában.

Salamon királyt I. Géza, más néven Magnus követi uralkodási ideje 1074–1077.

Gézát I. László, a későbbi Szent László királyunk követi a trónon, aki többek között Lengyel (1046), Nyitrai (1095) és Árpád-házi magyar király (1077-1095).

László erőshitű keresztény, bátor, ugyanakkor harcias király. Uralkodása alatt avatják az első magyarországi szenteket: Gellért püspököt, I. Istvánt, Szent Imrét, továbbá András és Benedek remetéket.

1091-ben a kunok Bihar várát feldúlják, ekkor Árpád-házi I. (Szent) László király a püspökség székhelyét a földrajzilag alkalmasabb, védhetőbb, közeli Körös-parti területre, a későbbi Váradra helyezi át.

12. század

Szent László király

Szent László királyt, halálát követően Somogyváron, majd 1106-ban Váradon helyezik örök nyugalomra a nagyváradi várban, az általa alapított régi Székesegyházban. 1192-ben szentté avatják.

Legenda övezi őt holtában is, mivel végső nyughelye fölött vita kerekedett. Az őt szállító szekér elé fogott ökrök viszont hamar eldöntik a vitát, mert maguktól elindulnak Nagyvárad felé. Ennek az isteni jelnek már senki sem tud ellent mondani.

A szent király nem csak életében, halála után is segíti szeretett népét. Dicső tetteit mondák őrzik meg az utókor számára:

1. Temetése után 200 esztendővel rettenetes tatár horda támad Székelyföldre, minek következtében a székelyek elkeseredett vezére a néhai lovagkirályhoz fordulnak segítségért. A küzdelem hevében egy hatalmas vitéz jelenik meg a csatázók feje felett.

Fejét aranykorona ékesíti, kezében harci csákányt tart, így vágtat a tatárokkal szembe.

2. Egy másik legenda szerint egyik csatlósa meglesi ima közben a nagyváradi egyházban és azt tapasztalja, hogy a király a föld fölé emelkedik.

3. A néphagyomány többek között vallja, hogy László imájával bölénycsordát és szarvasokat varázsolt éhező serege elé, és lándzsájával, miként Mózes a pusztában, a szomjazóknak vizet fakasztott a kősziklából.

4. A Képes Krónika egyik jelenete a következő mondát dolgozta fel:

Szent László herceg megpillant egy pogányt, aki egy szép magyar lányt visz éppen lova hátán, gondolván, hogy az a Váradi püspök leánya, annak ellenére, hogy súlyosan meg van sebesülve, Szög nevű lován üldözőbe veszi a rablót. Amikor utoléri lándzsáját

döfésre emeli, de sérülése miatt nem képes azt megtenni. Lovaik egymás mellet száguldoznak, László lándzsájával ismét a kun hátába céloz és így szól a leányhoz:

„Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénél és vessed magad a földre!”

A leány hamarosan meg is teszi, amire kérték. László herceg, mivel élete veszélyben forog, a földön fekvőt lándzsájával át akarja döfni. A lány ekkor esdekelve kéri őt, hogy ne ölje meg, engedje útjára.

Mint az kiderült az asszony hűtlen volt és fajtalan szerelemből kívánta őt lovagja megszabadítani. A szent herceg sokáig viaskodott a pogánnyal, aki inát elvágta, de végül megölte azt. Az elrabolt leány persze nem a püspök lánya volt.

László király Nagyváradon székesegyházat épített, mely később temetkezési helye és kultuszának megerősödésével az ország egyik legjelentősebb búcsújáró helye lesz. Nem véletlen, hogy az uralkodóház több tagjának földi maradványait a középkor folyamán, rendkívüli módon tisztelt és 1192-ben szentté avatott lovagkirály testének közelébe helyezik el.

Szenté avatását követően László a magyar katonák védőszentjévé válik. A nagyváradiak Szent László-ünnepét ma is minden évben megtartják. Az ünnepséget a húsvét utáni ötödik vasárnap délelőttjén 11órakkor tartják a Váradi székesegyházban.

László király mellszobrát kiállítják ekkor a székesegyház főoltárára. A szertartás után megtekinthető az a szekerce ereklyetartó is, amely Szent László koponyacsontját tartalmazza. Sok zarándok rója le ilyenkor tiszteletét a szentként tisztelt király előtt.

A nagy magyar király halálát követően Könyves Kálmán veszi át a hatalmat, aki 1095-től 1116-ig uralkodik Magyarország élén.

Az őt követő II. István 1116-tól haláláéig 1131-ig uralkodik.

István halálát követően II. (Vak) Béla kerül hatalomra, aki 1131. április 28-ától haláláig uralkodik.

Őt fia II. Géza követi, aki 1141-től 1161-ig viseli a magyar királyi címet.

Gézát fia III. István követi a trónon, aki eléggé fiatalon, 1172. március 4-én hal meg, halála mérgezésre utal. Ő az első király, akit

Esztergomban temetnek el. A trónon öccse, III. Béla követi, aki 1172-től haláláig uralkodik.

Ezt követően III. Béla fia Imre kerül a trónra 1196. április 24-én, aki 1204. november 30-ig, haláláig uralkodik.

13. század

Imre király halála után ***II. Endre király*** jut a trónra.

László király szentté avattatásának ünnepét 1192-ben nagy fénnyel üli meg a nemzet. Az ünnepélyek központja természetesen Várad, ahova az egész országból elzarándokolnak a nagy király sírjához.

Endre uralkodásának kezdetén, főleg nejének, Meráni Gertrúdnak befolyása révén, számos idegen kalandor-lovag talál új otthonra a király udvarában.

A gyűlölt idegen uralom ellen csakhamar élénk nemzeti visszahatás támad, melynek élére, a nádor és Bihar vármegye főispánja Bánk bán áll.

A király távollétét felhasználva, 1213. szeptember végén, az összeesküvők megtámadják Meráni Gertrúd udvarát s a királynét Péter Csanádi ispán lekaszabolja. E rémhírre a hazasiető király a főbűnösöket megbünteti. Bánk bánt is lemondatják nádorságáról.

A Váradi Regestrum

Bihar település a 11. században már a kialakult megyeszervezet központja és a bihari püspökség székhelye. A 13. századtól püspöki birtok.

1213-ban első ízben merül fel írásos formában Hegyközcsatár neve, mégpedig egy latin nyelvű birtokrendezési ügy kapcsán, Catar alakban említi a Váradi Regestrum *(VárReg. 23.).*

A település valószínűleg még Szent László király adományából került a püspökség tulajdonába.

Ezekben a századokban az írásos dokumentumok kizárólagosan latin nyelven íródtak. A vidéken élők - kivételt képezett a földbirtokos valamint, ha rendelkezett vele, az íródeák –, teljesen írástudatlanok voltak.

Bors községet Bursi néven a Váradi Regestrum ugyancsak a 13. századtól említi. Ugyancsak a 13. századtól említi a Regestrum Pályit, melynek egykor Felpályi volt a neve.

A Váradi Regestrum jegyzőkönyvei 389 bejegyzésben várnépek, várjobbágyok, udvarnokok, és egyéb a társadalom felső, vagyonos rétegéhez tartozó előkelők, jelöletlen státusú személyek státuspereit, büntetőügyeit *(lopás, gyújtogatás és egyebek*), vagy magán jogügyleteit *(végrendelet, szolga felszabadítások stb.)* rögzíti. A perekben a bizonyítás a liturgikus keretek között megtartott istenítéletekre vagy ritkán eskükre épülnek.

Az Isten-ítéletek

Ismerkedjünk meg a 13. század, de a későbbi korokban is előszeretettel bíró hitvilágával, az Isten-ítéletekkel.

Az Isten-ítéletek már a kereszténység előtt is divatosak. Nyomait a föld legrégibb és legkülönbözőbb népeinél is megtaláljuk. Még azoknál a nemzeteknél is, melyek a műveltség zászlóvivői voltak, mint például a zsidók, a görögök, vagy akár a rómaiak.

Az Isten-ítéletekbe vetett hit visszatükrözi a középkor embereinek életét, azok gondolkodását és egész lelkületüket. Az ember mindig is hitt Istenben, mint igaz bíróban, aki nem hagyja el az ártatlanokat. Ez a hit egy fellebbezési forma a csalhatatlan mennyei bíró felé, akiben meg lehet bízni nem úgy, mint földi helytartóikban, a bírókban.

Badarság viszont részükről az, hogy ezzel Istent próbálják rávenni arra, hogy az ártatlan emberért csodát tegyen. Hiszik továbbá azt is, hogy Isten az ártatlant a természet törvényeinek ellenére sértetlenül fogja majd hagyni, olyan kihívásokkal szemben is, amelyek sérüléssel, életveszéllyel, sőt halállal is járhatnak.

Ma már ez a naivitás megmosolyogtatja az embert.

A jogesetek zöme Várad tágabb környékére vonatkozik, de olykor távoli vidékek ügyes-bajos dolgai is bekerülnek a jegyzőkönyvbe, mely az istenítéletekkel kapcsolatos szertartás szövegét is megőrizte számunkra. Nézzünk csak egy kevésbé drasztikus pert 1264-ből, amikor

is a Csanád nemzetbeli László és Tamás és ugyancsak e nemzetbeli János fia Miklós comes[24] perelik egymást.

Tulajdonuk a körösi vám fele Bertény alatt, ezen kívül Adorján várát, Szalárdot és Latobárt is ők uralják ebben a században.

Érdekesség képen jegyzem csak meg, hogy Bertény már a tatárjárás előtt a Csanád nemzetség birtoka, az Erdélybe vezető úton található egykori körösi révvel együtt. Valószínűsíthető tehát, hogy a tatárjárás előtt Latobár is a Csanád nemzetség birtoka.

Ami viszont kétséget kizáróan közös Bertény és Csatár esetében az-az, hogy mindkettő Árpád-kori település és az, hogy mindkettő a Váradi Regestrum feljegyzéseiben maradt fenn az utókor számára. Bertény neve, csak úgy, mint Csatáré ugyanabban az esztendőben regisztrálódott a Váradi Regestrum okleveleiben.

A váradi tüzesvas-próbán egy helyi lakos egy másik falubelijének Vendegnek feleségét, Benedicta-t bűbájossággal *(boszorkányság)* vádolja. Bertény neve ekkor még Berceu volt, később 1256-ban és 1284-ben Berthem[25] néven jegyzik.

Több mint valószínű, hogy felmerül a kérdés több olvasóban is, miért foglalkozom egy Élesd közeli településsel, amikor a Bihari Hegyköz és annak környékén található falvakról is írhatnék.

Úgy vélem mindenféle képen meg kell említenem, hisz e település is 2013-ban ünnepeli 800 éves fennállását csakúgy, mint szeretett községünk, ami bizony nem egy csekély idő.

Az Isten-ítéletek felvetik a kérdést, kik felett is ítélkeztek őseink? Hogy kik is voltak azok, akiket ezek a perek a legtöbbet sújtottak? Természetesen a jobbágyok, a tudatlanok, akik minden ügyes-bajos dolgaikkal az Úr és az őt szolgálók elé járultak.

Nagybirtokok, jobbágyok

Európában a 9-10. század között alakul ki a nagybirtokos rendszer.

---

24 ***Comes*** - feudális nagybirtokos címe, aki valamely területi egység vezetője. A helyi közigazgatásban a katonai és a bírói hatalom képviselői voltak.

25 ***Berthem*** - Bertény 1284-iki megnevezése, ezt megelőzően 1213-ban ***Berceu*** volt a neve. A váradi Regestrum Csatárral egy időben említi.

A közigazgatást katonai és adóztatási szervezetek kezdik el irányítani. Minden közfunkciót ettől kezdve a birtokos lát el.

Ez időben jelennek meg az első fából, de ritkábban kőből is épített várak. Az uradalmak területén lévő templomokat és kolostorokat is a birtokos építteti fel.

Fenntartásukat nagyobb pénzadományokkal is támogatja, ugyanakkor rendszeresen ellenőrzi helyes működésüket.

Magyarországon Szent István király kezdi el kialakítani a feudális rendszert.

Két évszázad szükségeltetik a rendszer teljes megalakulásáig, kiépüléséig, de tényleges fennállását a 13. századtól a 19. század közepéig jegyezik.

A földesúr mellett élő jobbágyság a feudális társadalom egyik alapvető csoportját képezi.

Ugyancsak István király vezeti be többek között az egyházi tizedet is, amely az egyház anyagi alapjainak biztosítására szolgál. Kezdetben, terményben, majd később pénzben fizetik.

A jobbágy kifejezés eleinte a királyt szolgáló előkelőket jelenti, később viszont - a középkor végén - a földesurának termény és pénzadóval, valamint szolgáltatásokkal tartozó, szabad állapotú telkes parasztot jegyzi.

A földesúr az uradalmi jobbágyokat - saját használatra - házhellyel és háztájival látja el, természetesen nem ingyen, hanem a már fentebb említett szolgálatok ellenében, munkájukat saját állataikkal és szerszámaikkal végzik.

Az uraság birtokát, a majorságot vagy allódiumot robotban művelik. Ez a földesúr számára ingyen kötelező érvényű munkavégzést jelent. Ezt az ingyen munkát Mária Terézia 1767-es *„Úrbéri rendeletében”*[26] a jobbágyság sorozatos felkelései miatt leszabályozza.

Az elvégzendő munka kétféle lehet: kézi és igás robot. Az első, mint azt a neve is mutatja, kézi végzésű munkát, kaszálást, gyűjtést és egyéb gyalogosan végezhető munkát jelent.

Az igás robotot már lóval, vagy ökörrel, esetleg bivallyal végzik, ez a szántás, a boronálás, és a fuvarozás.

---

[26] ***Úrbéri rendelet*** - Mária Terézia Habsburg és magyar királynő, 1767-ben kiadott szabályzata. A rendelet célját a jobbágyok jobb állami adóképességének a biztosítása képezte.

E kétféle munkavégzés tulajdonképpen fele-fele alapon viszonyul egymáshoz.

A végzett munkát az intéző naponta számoltatja el a jobbágyokkal. Erre a célra találják ki a bárcát. Ezt a pénzértékű jegyet a visszaélések elkerülése végett vezetik be. Az év végi elszámolásnál ezek a bárcák bizonyítják, hogy a jobbágy az előírt robotból mennyi munkát végzett, vagy nem végzett el. A hiányzó mennyiséget végül, vagy pénzben, vagy terményben köteles megváltani.

Természetesen a királyi váraknál is megtaláljuk a jobbágyságot ő az, aki a termelői munka mellett a katonai védelmet is biztosítja ura számára és ezek nem mások, mint a várjobbágyok és azok családjai.

Szent László idején még mindig sok kóborló elem van az országban. Az 1077-95 között uralkodó király rendeletbe adta, hogy ezeket az elemeket le kell telepíteni a királyi birtokon, a jobbágyság és az alárendeltség megerősítése végett. A teljes jobbágyi függés azonban, még fia, Kálmán idején sem jelenik meg.

A későbbiekben, mint azt majd látni fogjuk, a tatárjárás teljesen le fogja rombolni a jobbágyok addigi életkörülményeit. A népesség csökken, az egy főre jutó adó pedig megnő.

IV. Béla hospeseket[27] hív az országba, akiknek földet, s jogokat adományoz.

1298-ban Magyarországon megkapják a szabad költözés jogát, így nagyon sok eddig a földeken szolgáló család költözik a városokba, kiszabadulva a földesúr függősége alól. Ezzel egyidejűleg viszont a polgárság egyre nagyobb létszámú lesz. A városokba való költözés a jobbágyoknak mindenféle képen sokkal kedvezőbb életformát jelent.

A jobbágyságot alapvetően átalakító esemény azonban 1351-ben következik be, amikor Nagy Lajos kiadja az Aranybulla megújítását.

Az Aranybulla alapvetően a nemesség érdekeit, az újabb törvény viszont már a jobbágyok érdekeit is védi. Bevezetésre kerül az ősiség

---

[27] ***Hospes*** - A magyar állam megalapítását követően, 1000 környékén, német lovagok, lelkészek, szerzetesek és parasztok érkeztek vendégként az országba. Ezeket az idegeneket nevezték együttesen hospeseknek.
Ezt megelőzően már Géza fejedelem is engedett be az országba keresztény hittérítőket, akik elsősorban német és olasz katolikus, illetve bizánci görög és csekély számban szláv papok voltak.

törvénye is, vagyis a földbirtokot lehet örökölni, természetesen ez megfelelően le lett szabályozva.

Újabb egységes adó jelenik meg a tized mellett: a kilenced. Ezt már az államnak és nem az egyháznak kell beszolgáltatni.

A Geregye nemzetség - Adorján vára, Szalárd

De vessük csak bele magunkat a Bihari Hegyköz településeinek középkori ismertetésébe és kezdjük azt a közeli Szalárd szomszédságában található Adorján-várával. A vár urainak a történelem viharaiban igencsak nagy szerepe van a Berettyó folyó és a Sebes Kőrös árterei között található települések életében. Az adorjáni uradalom alapjait Geregye Pál országbíró veti meg, aki már 1236-ban több birtokot nyer a királytól e vidéken. De lássuk csak, ki is volt ő. Apja a Geregye nembeli Écs *(Ecce comes),* aki 1215-ben Kolozsi ispán.

Fia Pál[28] 1236-ig számtalan csatában vesz részt és igencsak erős és bátor katonája a királynak.

1236-ban IV. Béla trónra kerülése után megkapja a királytól a Bihar megyei Kis-Jenőt, amelyhez akkor még Szakadát község is hozzátartozik.

A tatárok pusztításairól

A mongol fősereg 1241. március 12-én áttör a Vereckei-hágón, és lemészárolja Tomaj Dénes nádor 5000 fős hadát.

Portyázói három nap múlva már Pest alatt vannak, március 17-én elfoglalják és felgyújtják Vácot.

A magyar főurak csak ezekben a napokban kezdik összegyűjteni csapataikat, és bár a király megtiltja a harcot, Csák Ugrin kalocsai érsek és az egyetlen külföldi segítségként érkező Babenberg Frigyes osztrák herceg megtámadja a mongolokat.

Ugrin csak néhányadmagával tér vissza, Frigyes azonban kisebb győzelmet arat.

---

[28] [28] ***Geregye Pál*** - A Geregye nembeli Écs (*Ecce comes*) fia. Országbíró és több vármegye ispánja, többek között a Sár-folyó, a Berettyó-folyó és annak környékének az ura.

A foglyok között kunok is vannak, ami a magyarokban megerősíti azt a tévhitet, hogy ezek összejátszanak az ellenséggel. Budán a felizgatott tömeg legyilkolja Köténytt, a kunok vezérét és a kun előkelőket.

Az összegyűlt kun sereg erről értesülve a magyarok ellen fordul: feldúlja a Duna-Tisza közét és a Szerémséget, közben megsemmisíti Bulcsú Csanádi püspök és Barc fia Miklós seregét, majd elhagyja az országot.

A magyar főurak támadást sürgetnek, így mielőtt még összegyűlne a teljes haderő, a király elindul kelet felé.

A mongol előhad feldúlja Egert, szétveri Benedek váradi püspök seregét, majd visszavonul.

A magyar sereg április 8-án eléri a Sajó folyót, és április 10-11-én a muhi csatában katasztrofális vereséget szenved.

IV. Béla, akit lovagjai kimentenek a mészárlásból, Nyitrára, majd Ausztriába menekül - ott viszont helyzetét látva Babenberg Frigyes kifosztja, és a szabad elvonulásért cserébe le kell, hogy mondjon három nyugati vármegyéjéről.

Ezután Dalmáciába, végül Trau szigetére *(ma Grogir, Horvátország)* megy. 1241 júniusában IV. Béla követei útján hűbéri eskü tesz II. Frigyes német-római császárnak cserébe a katonai segítségért, amely azonban soha sem érkezik meg.

Tatár támadás Várad ellen

A tatárok ostroma a várost és a várat egyaránt érinti. A várost könnyen elfoglalják és felgyújtják, kirabolják, majd válogatás nélkül mindenkit lemészárolnak, akit csak találnak.

Ezután elvonulást színlelnek, ezért a várba menekültek egy része visszaköltözik a város épen maradt házaiba. Ekkor visszatérnek a tatárok, és megölik őket is. Ezután ostrommal elfoglalják a várat, a székesegyházba menekültekre pedig rágyújtják az épületet.

A polgárokat, nemeseket, katonákat, kanonokokat a városon kívül, a mezőn irgalmatlanul lenyakazzák.

De ez sem elég nekik, mert amikor a környékbeli erdőkben elbujdosott emberek eleséget keresve visszamennek a város romjai közé, a tatárok őket is megölik, és csak akkor állnak tovább, amikor már nincs kit leöldösni.

Több környékbeli falu lakói egy mocsaras helyen található szigetet megerősítik, és ott keresnek menedéket. A tatárok végül ezt is elfoglalják, és mindenkit megölnek. Váradhoz hasonlóan itt is leöldösik az élelemért visszaszállingózókat is.

Mindennek ellenére mégsem sikerül teljesen kiirtani a népet, és ezért cselt eszelnek ki. Valószínűleg hamis oklevelekkel, melyeket a muhi csata után zsákmányoltak királyi pecséttel hitelesítve, visszahívják a még élő embereket falvaikba azzal a feltétellel, hogy behódolnak.

Megvárják, míg a hiszékenyek betakarítják csekélyke terményeiket, majd meztelenre vetkőztetik őket, majd mindenüktől megfosztva, rettenetes módon legyilkolják a szerencsétleneket.

Ögödej nagykán halála vet véget a Magyarországon dúló tatárpusztításoknak. Az új kán választása továbbá azt is megakadályozza, hogy a tatárok a Dunántúlt is roham alá vegyék, mint azt az Alföld esetében tették.

1242-ben Siter települése is a visszavonuló tatár hordák áldozatává válik. Mielőtt azonban a települést feldúlnák a lakosságnak sikerül bemenekülnie a közeli erdőbe.

Rogerius mester a tatárok fogságában

Visszavonulásuk közben a fogoly Rogerius rájön, hogy a tatárok őt és sorstársait hamarosan meg fogják ölni, mivel visszavonulásuk alatt már semmi hasznukat sem veszik.

Egy alkalmas pillanatban szolgálójával együtt megszökik a seregtől, majd napokig bujdokol az erdőkben.

Miután a tatárok elvonulnak, szolgájával és egy másik bujdosóval elindul Gyulafehérvár felé. Amit útközben tapasztal, nemcsak őt borzasztja el, de a mai olvasóban is félelmet kelthet:

Idézzek most Rogerius művéből egy kisebb részt, amit gyenge idegzetű és lelkületű emberek ne olvassanak el:

„Istenben való bizodalommal megújulva elértünk hát az erdő szélére. Szívszorongva másztunk föl ott egy magas fára s végigtekintettünk a tájon. Jövet még nem dúlták föl a tatárok, de most kimenet azt is.

Ó, jaj! Kezdtük járni az elpusztított és kihalt földet, melyet vonultukban, földúlva hagytak el.

Csak a templomok tornya volt útmutatónk egyik helységtől a másikig, azok iránt mentünk a kietlen utakon. Hiszen az út és ösvény nem is volt már, benőtte a fű, a tüske.

Ha póréhagymát, vöröshagymát, fokhagymát böngészhettünk az elhagyott parasztkertekben, csemegeként adták elém; a többiek mályva gyökéren, bürökén tengődtek. Ilyenekkel töltöttük gyomrunkat s tartogattuk a lelket alélt testünkben.

Fáradtság után nem várt bennünket pihenés: födél és takaró nélkül hajtottuk éjszakára fejünket. Végre körülbelül nyolcad napra, hogy az erdőből kijöttünk, elérkeztünk Gyulafehérvárra.

Nem találtunk ott egyebet, mint a megöltek csontjait és koponyáit, egyházak és paloták lerontott, összedöntött falait, rajtuk a kiontott keresztény vér foltjaival.

Az ártatlan vért nem mutatta már a föld, mert rég beszívta szomjasan, de magukon hordozták még a kövek, veresedve az egykori vérontástól. Siettünk rajtuk keresztül, mert csak sírva, jajgatva járhattunk közöttük.”

Ugyancsak Rogerius kanonok leírásából tudjuk, hogy a tatárok Várad ostromakor kőhajító gépeket használnak, és hogy a székesegyházat is ekkor gyújtják fel.

A tatárjárás után

Az újjáépítésben egyháziak, világiak egyaránt kiveszik a részüket.

Károly Róbert békés uralma teszi lehetővé a Váradi székesegyház újjáépítését is.

A tatárjárás után rengeteg falu nem épül újjá, hanem pusztaként más településekhez csatolják területét.

Györffy György kutatásai szerint, a támadásnak jobban kitett területeken a korban elpusztult, elnéptelenedett falvak aránya ekkor az alföldön 40-80%, míg a Dunántúlon csak 10-20% körül lehet.

Az is bizonyos, hogy ezek a falvak a tatárok kezeitől mind-mind erőszakosan pusztulnak el.

Ezt követően megindul egy gazdasági-társadalmi változás. A 11-12. században a népesség igen apró falvakban él. A 13-14. századi falukép viszont már változik.

A betelepülők falvainak mintájára nagyobb falvak alakulnak ki, melyek beltelke rendezett képet mutat, és a faluhoz tartozó föld egységes parcellákra van felosztva.

Ez az átalakulás nyilvánvalóan a kisebb, tanyaszerű falvak megszűnésével, azok területének a nagyobb falu területéhez kapcsolásával jár. Ezen falvak lakossága nem feltétlenül írható hozzá a korszak embervesztéseihez, hiszen nem halnak meg, csak új, nagyobb településre költöznek.

Több tény is erősíteni látszik azt, hogy nem olyan nagymértékű a nép pusztulása, mint ahogy azt a történelmi emlékezet hagyományozza.

Az egyik ilyen tény az, hogy Magyarország ezután is megőrzi külpolitikai súlyát, sőt, még hódításokra is képes.

Ha tényleg meghalt volna szinte mindenki, minden bizonnyal elveszítettük volna ezt a szerepet. A településhálózatban viszont nem mutatkozik olyan jelentős törés, mint a török idők után.

Az országot nem kell újratelepíteni, az egyetlen nagyobb betelepített csoport a legjobban elnéptelenedett alföldi területekre behívott 40 000 jász és kun.

Ezen felül jönnek német telepesek és románok is, de az ország etnikai viszonyai nem alakulnak át teljesen. Sőt, pont a tatárjárás után népesülnek be magyarokkal az eddig lakatlan, vagy más nemzetiségek által lakott területek úgy, mint: Máramaros, Liptó és Ugocsa.

A magyarság pusztulásának aránya a kutatások mai állása szerint nagyjából 10-20%-os lehet. Hogy hova lett a magyarság az üres, puszta falvakból, a romba döntött városokból? Egyszerű, elbujdostak. Maga Rogerius is többször rejtőzködik erdőkben a tatárok elől. A nagy és sűrű erdők mélye megannyi rejtekhelyet foglalt magába.

A vizenyős területeken élők a mocsarakba, rejtett szigetekre menekültek. Minden bizonnyal szép számmal voltak ilyen rejtekhelyek, ahol az idegen hadak elől észrevétlenül meg tudtak bújni. A veszély elmúltával ezek a csoportok lassan visszaszivárogtak lakhelyeikre. Az alföldi síkságok lakói viszont nem tudtak hová rejtőzni, ezért volt itt a legnagyobb arányú a pusztítás.

Ennek ellenére itt ezeken a területeken a legkisebb a népsűrűség is, ezért országos szinten kisebb emberveszteséget jelent, mintha egy sűrűbben lakott terület pusztult volna hasonló arányban.

Mivel az 1241. évben elmarad az aratás, 1242-ben pedig a vetés, 1243-ben súlyos éhínség pusztít az országban mely, mint később kiderül, több áldozatot követel, mint maga a tatár betörés.

A tatárjárás okozta veszteség felbecsülhetetlen károkat okoz. A történések ugyanakkor rávilágítanak a magyarság tatárjárás előtti korszakára, amikor belviszályok gyötrik, érdekből való széthúzások és pártoskodások jellemzik az országot.

Szentimre a tatárjárás után közvetlen a püspökség birtokába kerül.

Térjünk vissza Geregye Pálhoz, aki a tatárjárás alatt a Duna vonalát védelmezi, majd a lakosság menekülését segíti. Ő az, aki a tatárjárást követően a Tiszántúlon és Erdélyben az ország újraszervezésén dolgozik.

Ez időben kapja meg a királytól az adorjáni birtokot, és feltehetően a tatárjárást követően ő építi fel 1242 és 1276 között az ***Adorjáni vár***at is.

A tatár sereg kivonulását követően a Tisza keleti mellékére és Erdélybe siet, ahol megfékezi, majd kiirtja az elszaporodott rablókat, a kipusztult településeket új lakókkal népesíti be, egyszóval nagy szerepet vállal e terület újjáépítésében.

IV. Béla hálás is hű és vitéz segítségéért. A nagy pusztulás következtében gazdátlanul maradt földekből Bihar megyében és a Szamos környékén hatalmas birtokokkal ajándékozza meg.

1242 és 1246 között a Tisztán-túli részek kormányzója lesz. 1246-ban harcol II. Frigyes osztrák herceg ellen.

Az osztrákok fogságába kerül, de leleményessége és nem utolsó sorban gazdagsága révén magát és 7 másik társát 1000 ezüstmárkáért kiváltja. 1248-tól országbíró lesz, s ezzel együtt a zalai ispánságot is megkapja, mely méltóságot 1251-ig viseli.

Országbíróként 1258-ban említik utoljára, amikor is békéltető a Thelegdy család és Solymos ura János fia Miklós között a Bihar megyei Vársonkolyos környékére eső erdőkért folyt perben.

A káptalan és a püspökség is jogot formál rá, majd ez utóbbi birtokába kerül.

Geregye Pál 1271-ben hal meg. Latobár község ez időben kerül az egyház tulajdonába. Bihar Püspöki pedig 1273-74-től a káptalan és a püspökség közös tulajdonát képezi.

Szalárd ekkor már városi rangon van, és vásártartási joggal bír. Első, okiratilag igazolható birtokosa Geregye Miklós, Pál országbíró fia, akitől később királyi adományképen a Borsa nembeli Tamás fiai kapják meg.

Miklós később erdélyi vajda lesz, mely címet 1273 májusától 1274 szeptemberéig három alkalommal is viseli. A vajdát a mindenkori király nevezi ki tetszés szerinti időre.

Hogy a királynak miért van szüksége vajdára? Roppant egyszerű. Erdély az akkori közlekedési viszonyok mellett a központtól nagy távolságra feküdt, ezért a király a vármegyék élére, saját személyét képviselő méltóságot állít, akit *princepsnek (élen álló),* majd szláv eredetű szóval *vajdának* (*vojvoda*) neveznek.

A király hiányában bírói, hadügyi és pénzügyi joghatóságot gyakorol, vezeti az erdélyi haderőt, beszedeti és kezeli a király jövedelmeit és igazságot szolgáltat.

Miklós később szembekerül V. István királlyal, ez által a Geregyék kegyvesztetté válnak, hűtlenség címén pedig elvesztik bihari birtokaikat, melyek ennek következtében a Körösök és a Berettyó mentét uraló Borsa nembeli Tamás fiaira szállnak.

A Barsa, v. Borsa nemzetség

A Borsák az Árpádhoz csatlakozott Bojta, vagy Vojta kun vezértől származnak. Ősi javaik Békésben és Biharban, a Sebes-Körös és Berettyó közt terülnek el. A nemzetségnek ezen kívül vannak birtokaik Erdélyben is.

Az Eachy unokák - Latobár és Tóttelek

A 13. században az Eachy unokák - Miklós, István és Geregen - birtokában vannak még a Szalárd és Csatár *(Chathar)* között meghúzódó apró kis település Tóttelek is.

1272 után Toutteluk, Tottelek és Thoteleg néven is említik a települést, mely Váradtól éjszakra, Csatár és Siter között áll. A falu 1277 táján kárpótlásként kerül a püspökség birtokába az Eachy unokák pártütése révén.

A kárpótlást nyújtó települések másik résztvevője egyebek között a Csatárhoz tartozó Latobár *(más néven: Lathabar)* település is.

Tóttelek, mint azt korabeli dokumentumok bizonyítják, 1319-től már a váradi püspökség középkori birtokaként szerepel. Mindkét településnek az említett Geregye Miklós vajda a földesura.

Tóttelek egyházi múltja a 13. század végén kezd el kibontakozni a homályból, amikor is arról értesülünk, hogy Tóttelök, - mint azt az egykori feljegyzés nevezi - harminchárom kepe püspöki tizedet fizet be földesurának.

E feljegyzés szerint gazdag község, s hasonlót gyanít ismeretes lelkészeinek pápai tizedösszege is. István lelkésze ugyanis 1335-ben és 1336-ban, majd Mihály az ezt követő évben nyolc-nyolc garast fizet be, tehát többet, mint Micske s éppen annyit, mint Bályog vagy Konyár.

Középkori egyházának ma már semmi nyomát nem találjuk, de kétség kívül a jelenlegi egyház helyén állhatott, s mivel a vele egy uradalomba tartozó, nála félszer kisebb Latobárnak kőegyháza van, hasonlónak kel állnia Tótteleken is.

Latobár 1278-an kerül a Váradi Püspökség birtokába és ott is marad, 1557-ig. 1576-ban még említik Konczos Pál nevű bíráját, később már pusztaként szerepel.

Püspöki ekkor a Nagyváradra, *Szent-László* sírjához zarándokainak pihenőhelye. A frissen kinevezett püspökök is itt állapodnak meg, amikor a püspöki szék elfoglalása végett Nagyváradra érkeznek, és itt fogadják azokat a küldöttségeket is, melyek kíséretükhöz csatlakoznak.

1284-ben *Bertalan* Váradi püspök és királyi biztos *Lóránt* erdélyi vajdával és a Tisztán-túli részek nemeseivel itt tart nagygyűlést.

1291-ben Csatár a nagyváradi egyházmegye bihari esperesi kerületéhez tartozik. Templomát ismeretlen tit. szentelik.

14. század

Szent-Imrén a 14. század elején a Tamásfiak és I. Károly csatázik éppen. 1332-ben, mint *„Villa sancti Emerici"*[29] szerepel

Monostor nevű dombján áll még ekkor Szent Imre apátsága, melyet Báthori András Váradi püspök 1340-ben kelt levele is említ. A 13. század végén azonban már hanyatlásnak indul, majd szerény kisközséggé válik.

1332-től Csatárt az eddigi *Chatar* helyett hivatalos iratokban *Thatar* néven említik, 1335-től pedig a 16. század közepéig *secondarios de villa Tatar*-ként ismeretes.

A Bihari Hegyköz egyik ősi települése, Siter

Csatártól észak-keletre 8 kilométer távolságra fekszik Siter,[30] mely hasonlóan Csatárhoz maga is Árpád-kori település. Első írásos említése 1291-94-ből származik, villa Suhtur, Sehtur néven

1332 és 1337 között a pápai tizedjegyzékben is megtaláljuk a települést. Ekkor még az Adorján-vár tartozékaként szerepel.

Hagyományok szerint a település már a tatárjárás előtt is fennáll, csak nem a mai helyén.

---

[29] ***Villa sancti Emerici*** – Latinból fordítva, magyar megfelelője: Szent Imre városa.

[30] ***Siter*** - E település már 1395-től az egész középkoron át a 18. századig a Csáky család birtokában volt és maradt. 1599-ben birtokosaként szerepel még Bocskai István fejedelem is. Műemléktemplomát 2002-ben kezdték el kutatni. A templom középkori falkép-együttese ma is restaurálás alatt áll.

Egykori helyét a tatárdúlás óta Tatárdombnak nevezik. A tatárjárás idején a felégetett falu megmaradt lakosai a dombtetőn levő erdőbe menekültek.

Ezen a helyen egy kápolna állt, melynek maradványaira a 13. században a mai templomot építették. A 13.-14. századból származnak a templom értékes falfestményei, melyek még részben fellelhetők a régi szentély vastag mészrétegei alatt.

A jelenlegi falu a templomtól Szalárd irányába haladva, a lejtőn alakult ki.

A Csáky-család

Ősük Piliskei László fia István de Chaak, aki később fiaival együtt szerzi meg Adorjánt és Körösszeget.

A Csákyak tizenkilenc nemzedéken át a magyar nemzet vezetőiként szerepelnek. Van közöttük bíbornok, prímás, számos püspök, prépost, kanonok, apát, szerzetes és apáca. Van továbbá köztük erdélyi vajda, székelyek ispánja, több tárnokmester, országbíró, vallás- és közoktatási miniszter, számos főispán és képviselő is.

Találunk még közöttük továbbá tábornagyot, Felső-Magyarországi főkapitányokat, régi magyar várkapitányokat, tábornokokat, törzs- és főtiszteket is.

Házasságkötéseik révén és leszármazásaik által rokonságba kerültek Magyarország régi, nagy családjainak többségével, például az Esterházy, Batthyány, Pálffy, Hédervári, Wesselényi, Lónyay, Erdődi, Zichy, Perényi, Károlyi, Forgách, Szobor, Andrássy, Mindszenti, Dessewffy, gróf Hunyady, Vécsei, Bethlen, Haller, Kornis, Bánffy, Wenckheim, Pallavicini családokkal.

Az 1360-as évek a térség gazdagságát mutatja be, hisz ekkor kapják adomány képen a Csákyak a királytól Szalárd városát és felépítik a településen a Szent-Ferenc rendiek kolostor templomát, a jelenleg is önnálló kora-csúcsíves református templomot.

A sekrestye bolthajtásának egyik zárkövére bajuszos, szakállas, nagyhajú, csúcsos sapkás emberi fő, a Csáky-nemzetség eredeti címere, van vésve.

A Bihari Hegyköz újabb ősi települése Csatár - Bunyitai Vincze nyomán

A település, Jakab nevű lelkésze 1332 és 1337 közötti tizedszedés idején hol húsz, hol tizenhat garast fizet be földesurának, ami ebben az időben bizony igencsak előkelő helyre sorolja a települést.

1344-ben már a Váradi püspökség birtokaként szerepel és a püspök lovas nemesei és azok családtagjai lakják.

Hasonló nemesek szolgálják a püspököt Biharon, Püspökiben, Csatáron és a püspökség egyéb birtokain is.

A püspök s a káptalan fegyveresei nem zsoldosok, hanem kizárólag egyházi nemesekből állnak, akiket maga a püspök és a káptalan saját jobbágyaik közül emel ki.

Földjeiket, mint azt az ország többi nemesei is, örökösödési joggal birtokolják, de a fegyverviselésen kívül más szolgálattal nem tartoznak a püspökség felé.

Egy 1374. évi oklevél Bihar vásártartási jogát is említi.

Imre őrkanonok 1375 körül megszerkeszti a Várad kultúrájáról szóló Statutumokat *(Chartularium)*.[31] A mű részletesen tájékoztat a székesegyházról, kápolnáiról, oltárairól, a káptalanról, a püspökségről és a városról is.

Ekkor és itt fejlesztik ki a könyvkultúrát, gyűjtik és írják a kódexeket. Az ifjabb nemzedék oktatása a káptalani iskolában zajlik. Az iskolát az olvasó kanonok vezeti.

Szalárdot 1387-ben, mint *„Civitas Zalardiensis”* említik.

1390-ben a Kolozsvári testvérek elkészítik Szent László aranyozott lovas szobrát, amit a székesegyház előtt állítanak fel. Szent Lászlót nyugodtan lépő lovon, fején koronával, jobbjában harci bárdot tartva ábrázolják.

Az európai proto-reneszánsz első köztéri lovas szobra a Kolozsvári testvérek legnagyobb, a magyar bronzszobrászat legnagyszerűbb alkotása. Várad lakossága nagy tisztelettel övezi e szobrot, legendák fonódnak köré.

---

[31] ***Chartularium*** - A 14. századtól kezdődően létrehozott oklevélmásolatok gyűjteménye, melyekbe egyes intézmények a saját birtokaikra, kiváltságaikra vonatkozó fontosabb okleveleiket másoltatták be. A fogalmazványok egyes részei a királyi könyvekbe is bevezetésre kerültek *(Bunyitai)*.

Ugyanebben az évben Várad püspökeinek gondoskodása alatt úgy maga Csatár *(sacerdos de villa Thatar)* község, mint egyháza félreeső helyzetéhez képest előnyösen kifejlődik. Papja egy fertó[32] ezüst szeretetadományt szolgáltat be a püspökségnek. Ezzel egyidejűleg viszont a polgárság egyre nagyobb létszámú lesz.

A városokba való költözés a jobbágyoknak mindenféle képen sokkal kedvezőbb életformát jelent.

Hegyközcsatár címere

Mint azt tudjuk, a címereket eredetileg pajzsokon viselték. Precíz összhangban kidolgozott – általában - színes jelvények gyűjteménye jellemezte őket.

Uralkodók, nemesi családok, települések identifikálására készítették és használták, majd ezek leszármazottai, a jogutódok örökölhették.

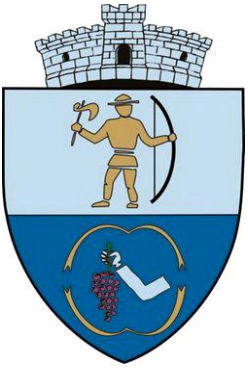

Hegyközcsatár címere egy kettéosztott mezőben helyezkedik el. Külső borítása galambszürke, tetőborítása várszerkezettel ellátott. Belső mezőfelbontása szerint: a felső mező háttérszíne halványkék, az alsó mező háttere viszont élénk kék színű.

A címerképek több nemű alapon, címerábraként egymás fölé vannak helyezve.

A felső mezőben szekercét és íjat tartó alakábrázolást láthatunk, mely a településen élő fegyverkészítő mesterekre utal, akik egykor a bihari várat szolgálták.

Az alatta levő mezőben míves alakzatokkal övezett szőlőt tartó kezet fedezhetünk fel, amely a dombvidék lakosainak elsődleges foglalatosságát, a szőlőtermesztést hivatott bemutatni.

---

[32] ***Ferto*** - A 14-ik században negyed márka értékű pénzegység volt, melynek a felosztása a következőképpen történt: 1 *márka* = 4 *ferto* = 48 *pondus* értéket képviselt; A ferto-t a németektől vettük át.

15. század

Adorján vára 1401-től a Csáky-nemzetség tulajdona, később előneve is egyúttal.

A Győri herma[33]

1401-ben a Nagyváradi bronzöntőműhelyben készül el a Kolozsvári testvérek utolsó ismert műve, a nagyváradi művészet páratlan remekműve, Szent László második ereklyetartó mellszobra, az ún. *„Győri herma”*.

Kimagasló szobrászi alkotás, sajátos fejtípusa kelet-magyarországi, ugyanakkor nagyvárad jellegzetessége.

A mellrészén levő sodronyzománc-technikának ez a legkorábbi felbukkanása hazánkban, ami a nagyváradi műhely fejlettségét bizonyítja.

1409-ben Zsigmond király Scolari Andrást nevezi ki Várad püspökének. A firenzei származású főpap nagy szerepet játszik kora reneszánsz művelődésének és művészetének itteni meghonosításában.

Püspöksége alatt szervezik meg a könyvtár-igazgatóságot. Ő az értelmi szerzője a vár 4 méter mély és 30-40 méter széles árkába bevezetésre kerülő meleg víz elterelésének is, mely a Hévjó vizét továbbítja a vár árkába, ami télen sem fagy be.

---

[33] ***Szent László király hermája*** - 1192-ben III. Celesztin pápa László királyunkat szenté avatta, ezt követően fejét egy külön ereklyetartóba helyezték el. Az eredeti ereklyetartó fából készült és 1406-ban egy tűzvész áldozata lett. A koponyának viszont nem esett baja. A ma látható hermát Zsigmond királysága alatt készítették, melyet ezüsttel vontak be, a legfelső részét szabadon hagyva, hogy ott megérinthető legyen. Ezt, a felülnyitható elkészítés tette lehetővé. Szent László hermája jelenleg a győri bazilikában található.

1412-ben Ulászló lengyel király, I. Ulászló magyar király apja, gyalog zarándokol el Szent László sírjához.

Sógora, Zsigmond lóháton követi, és mindketten 15-15 napot töltenek Váradon, itt ünnepelve meg a húsvétot.

1421-től a Berettyó partján álló adorjáni vár a falai alatt épült községgel együtt a Hegyköz tekintélyes részét felölelő uradalom központja.

1443-ban földrengés dönti le a Váradi székesegyház keleti tornyait, elpusztítva a sekrestyét és benne a kincstárat is, megrongálja a szentélyt, és megsemmisíti a stallumokat.

A székesegyház restaurálását 1456-ban fejezik be. A gyermek Mátyás a Hunyadi család zarándoklása alkalmával láthatta először Váradot.

1465-ben Száldobágy *(Zaldob=hársfa)*[34] község Zaldobag néven, mint a Bályokiak birtoka szerepel. Később a nagyváradi püspökség birtokába kerül.

1489-től Poklostelek, Sejtervölgye, Ferkeság, Boldogasszonytelke, Vajda és Kohály is a Csákyak birtoka.

---

[34] ***Zaldobag*** – Jelentése: ***Hársfa ág -*** A környező tölgyfaerdők peremvidékét gyakran övezték és övezik ma is hársfaligetek. Talán ezeknek a kellemesen illatozó hársfáknak köszönhetően kapta a település ezt a nem mindennapi nevet *(szerzői megjegyzés)*.

16. század

A Kalota vidéke

A Berettyó felsővölgyét szegélyező hegyeket tölgyes borította egykor, annak ellenére, hogy 1326-ban még Zoványnál „Setethbyk" *(sötét bükk)* nevű erdőt említenek. Terebestől kezdve ekkor az erdők még lenyúlnak a kiszélesedett völgybe.

A rakoncátlan folyó viszont Vámosláz, Csalános, Szentjobb és Szentimre határában több erdőt is elmocsarasít.

A rézaljai tölgyesek a Berettyó völgyén át összeköttetésben állnak a Cserhát erdőivel. A rengeteg Szalárdtól kezdve egészen Váradig, a hegyekig szorul, de ott is állandóan pusztul a nagymértékű irtás és szőlőművelés miatt. Bihartól a síkon nyugat felé haladva, a Kiskörös vonaláig nem találunk erdőt.

A kanyargós folyócska vizes partján nőtt tölgyes összeköti a Berettyó és a Sebes-Körös erdőit. A Berettyó és Kiskörös összefolyásánál levő szögben, Hencida alatt van az erdő legösszefüggőbb része. Innen kisebb-nagyobb megszakítással Bojton, Bedőn, Szántón át Ártándig húzódik.

Ártándnál ismét teljesen zárt erdővé alakul át, mely a Sebes-körösig tart és a folyó tekervényes ágai között nyugatra Harsányig, kelet felé pedig Palotáig terjedő, nehezen járható rengeteget alkot.

Az eddig említett erdők mind tölgyesek, de a Sebes-Körös mellettiek fája vegyesen tölgy és bükk. A 18. századi adatok szerint ezek a bükkerdők Berekböszörmény, Körösszeg, Körösszakál, stb. határában állnak.

Az ország török uralom alatt álló részein végbemegy bizonyos tájelváltozás, ez az szerint változik, hogy egy vidék rövidebb vagy hosszabb ideig tartozik-e a félhold alá.

Megfigyelések szerint a bihari táj elváltozása éppen a tényleges török uralom rövidsége miatt nem olyan nagy, mint a Dél-Magyarországi részeken.

Amikor a megújuló török pusztítások a falvak lakóit otthonukból elűzik és azok végül is az üszkös romok újraépítése helyett valami nagyobb védekezni tudó helységbe költöznek, vagy a kardot választva hajdúnak állnak be, a természet diadalmaskodik az emberi munkán.

A szél tovaviszi a lápi erdők könnyű magtermését, mely a nedves feltalajon hamar kicsirázik és húsz, harminc év múlva bozót, és erdő keletkezik ezen a földön.

Ott, ahol a középkorban a rétek zöldjében falvak fehérlettek, a 18. század második felében erre járó császári térképésztisztek feneketlen, járhatatlan mocsarakat találnak.

Viszont a nádban és lápi erdőben itt is, ott is egy-egy templomrom hirdeti, hogy a halak és sivító réti madarak birodalmában egykor az ember volt az úr.

Az Érmellék nevét mindenki ismeri, de azt már kevesen tudják, hogy régebben sokkal kisebb területet jelölt, mint ma. A név először 1455-ben Ér-Adony határában fordul elő.

A Rétköz, Sebes-Körös, Kiskörös és Berettyó által körülölelt falvak összefoglaló neve Kis Kalota volt.

Ennek a folytatása a Kisköröstől keletre, a Berettyó és Sebes-Körös között az erdélyi határig nyúló Közép Kalota. Ezek a régi elnevezések részben feledésbe mentek, részben újak léptek helyükbe, így kapta Közép Kalota egy része a Bihari Hegyköz nevet.

A Berettyó-menti települések lakosainak viselete talán a legszebb a megyében. Bornyúszájú, csipkés ujjú patyolat-ing, a sarkantyús delicsizma száráig érő, libacsont madzaghúzóval művészileg ráncba szedett, négy vagy hat szilbe varrt bő gatya, bogra kötött fekete nyakkendő, nyitva felejtett sűrű pitykés mellény, fekete szűr, melyet bot végére vetve hord a vállán, s darutollas csárdás kis kalap egészíti ki öltözéküket.

1520. évi összeírásokban, Bihar vámszedő helyként szerepel.

1525-ben Csatár település egyházának egyik oltárát a Tízezer vértanú tiszteletére szentelik fel. Az akkori egyház külön javakkal is rendelkezik, melyet Perényi Ferenc püspök még gazdagabbá tesz azzal, hogy hozzá csatol egy házat, mely Balogh Sebestyén halálával üresen maradt. Az oltárigazgatóság oltárigazgató létét is feltételezi, így Csatárban legalább két egyházi férfi is működik a vallásosság és a népnevelés terén.

Szent-Imre több ízben is harcok színhelye, ez történik a 16. század közepén is, amikor Csáky Pál és Ferdinánd vezérei ütköznek meg e helyen. A mohácsi vész (1526) után Várad ragyogása kihuny. I. Ferdinánd megpróbálja elfoglalni a várat, de nem sikerül.

1534-ben János király országának fővárosa lesz. Itt alakítják ki udvarát, itt fogadja a követeket, és 1538. február 24-én itt köti meg Ferdinánddal a Váradi-békét is.

1541-ben a törökök elfoglalják Budát, ahonnan hatalmas menekültáradat indul el. Egy részük Váradon, Olasziban telepedik le, közülük sok a kézműves, közember és a pap is. Ez időben válik külön Erdély Magyarországtól és alakul meg az Erdélyi Fejedelemség.

Várad Erdély legfontosabb végvárává válik. Fejedelmei második fővárosuknak tartják.

A főkapitány rangja felértékelődik, tulajdonosa a fejedelem után a második ember lesz. Hadba szállás esetén, a Váradi főkapitány a fejedelem helyettesévé válik.

A Váradi főkapitányok közül Báthori István, Báthori Kristóf, Bocskai István, II. Rákóczi György fejedelmi trónra kerülnek.

Az 1552-iki adóösszeírás során egyedül Bihar-vármegyéből maradnak fenn adókönyvek, ezáltal szerencsénkre többet tudhattunk meg e térség társadalmi életéről, mint a más vármegyékben élők.

A 16. században keletkezett adóterheket a papság viseli, ennek következtében az egyházi birtokok szintén bele kerülnek az adókönyvekbe.

Ezáltal a püspökség összes birtokairól hű és teljes kép marad, miszerint ebben az időben az egyházi birtokok része többek között Csatár 61 telekkel, Tóttelek 15 telekkel, Latobár 32 telekkel.

Ez utóbbi településhez a káptalannak, a Chartularium szerint joga van, de 1557-ig mindazon által, mint a Váradi püspök birtoka szerepel. Bihar település ugyanakkor az összeírás során a vidék legfejlettebb helységévé válik.

Nem szeretnék találgatásokba folyni, ennek ellenére most mégis megteszem és hosszas latolgatás után úgy vélem, hogy a település lélekszáma ekkor körülbelül 200-220 lélek lehetett, tekintetbe véve az akkori sokgyerekes családokat, ugyanakkor levonva a gyermekhalandóság magas számát is. 1556-ban Csatár *(villa Thatar)*[35] település lakosságának többsége áttér a református hitre. Bihar Püspöki 1557-től 1692-ig a Váradi vár tartozékaként szerepel.

---

[35] **Csatár** (*villa Thatar*) – Mint azt láthatjuk az eddigi ***sacerdos de villa Thatar*** leegyszerűsödött és a település hivatalos iratokban említett neve gyanánt, már csak a ***villa Thatar*** kifejezést használják.

Sejter község, - a *későbbi Siter* - földesurai között találjuk ekkor a Korniss, a Csáky és a Vay családokat is. Később tűnik fel Roheim Náthán is egy nagyobb birokrésszel, valamint a Vay Dániel által épített vadászkastélyával. A település részei Haraszt és Bangéta puszták is.

A mohácsi vész után

1569-től Csatárt török eredetű néven, **Czÿatar**-ként említik. Mint azt a fennmaradt írások is bizonyítják 1576-ban a Csatárhoz *(Czÿatar)* közeli Latobár település bírája Konczos Pál.

1581-es Csatár ismét új néven szerepel az iratokban, mégpedig a latin hangzású *Chatariensis* néven említik a feljegyzések.

1587-ben a település újabb nevet kap és ez nem más, mint a *Chyathar.*

1588-ban *Chyatthar*-ként is említik a dokumentumok.

1589-ben ***Bocskai István*** (sz.: 1557 †1606) erdélyi fejedelem, az atyjától öröklött birtokait számos újabb szerzeménnyel gyarapítja. Ekkor nyeri el ugyanis Latobár birtokot és Sakház pusztát is.

1590-ben Bocskai István elnyeri Kereki várát, a hozzátartozó birtokokkal.

Az uradalomhoz ekkor a következő helységek tartoznak: Bedes, Furta, Konyár, Hegy Köz Pályi, Latobár stb.

A tizenöt éves háború alatt, 1591-1606 között Bihar és Várad hovatartozása folyamatosan kérdőjelessé válik, hol a királysághoz, hol a fejedelemséghez tartozik.

Ez a bizonytalan állapot, hogy Bihar katonailag megerősítendő végvidéknek minősül, a birtokviszonyokat annyiban érinti, hogy jelentősen háttérbe szorulnak a magánbirtokok és a Rákócziak korában, már a megye, jelentős része kincstári várak tartozékává válik.

A törökök 1598-ban sikertelenül ostromolják a Váradi várat. Ezután Bocskai István kezdi el ostromolni két éven keresztül és csak miután a kiéheztetett őrség megadja magát, tudja elfoglalni a várat.

1598-tól Csatár, - hivatalos feljegyzések szerint - évente kap más-más nevet, ilyen az 1598-ban feljegyzett *Chiator*, majd az 1599-ben jegyzett *Chyatharh*, végül 1600-tól régi nevét kapja vissza, ugyanakkor gazdagodva egy plusz „h” betűvel, így lesz az új megnevezése *Chatar*.

17. század

Csatár település, mint azt már fentebb ismertettem önökkel a 17. század hivatalos irataiban Chatar-ként szerepel, ugyanakkor a helyi lakosság, csak Csatárként emlegeti.

Ez a kifejezés aztán lassan teljes egészében átveszi a latin Chatar-kifejezés helyét.

Történik mindez annak ellenére, hogy a hivatalos iratok latin fejléccel és latin keltezéssel kerülnek kiadásra. A településnevek mindazonáltal magyar írásmóddan kerülnek bele a dokumentumokba.

1608 – A Siteri Panith család (Panith de Siter)

„1608. augusztus 28-án, Gyulafehérváron, Csatári Deák Pál közbenjárására Siteri Panith Miklós és András és általuk feleségeik, Farkas Katalin és Cseh Dorottya részére Báthory Gábor erdélyi fejedelem címeres levelet adományoz.

A fejedelem egyúttal a Bihar vármegyei Siteren Major Márton és Szél Benedek házainak szomszédságában lévő házukat is mentesíti az adó alól.

Az oklevelet 1608. október 14-én, Váradon, Bihar vármegye közgyűlésén hirdetik ki, Erdélyi Királyi Könyvekbe is bejegyzik.

A pergamen oklevelet Báthory Gábor fejedelem és Kendi István kancellár látja el aláírásával."

A nemeslevél pecsétje mára sajnos elveszett. Vékony arany fonallal övezett vörös keretben ugyanilyen színű damaszt szőnyeg, amelyen az alábbi címer jelenik meg:

Álló, égszínkék katonai pajzs, melynek alján, vagyis mezején egy fehér szügy-boglárral ékített lovon ülő lovas, mellvértes, sodronypáncélos, sisakos - melyből három fehér toll emelkedik ki - és más hadi díszekkel nagyon csinosan felékesítve, jobbjában két fehér és vörös - zászlós kopját, bal kezével pedig lova kantárját tartva látható.

A pajzsra zárt katonai sisak van helyezve, melyet ékkövekkel és gyöngyökkel illően díszített királyi korona fed, ebből vállig csupasz kardot tartó emberi kar emelkedni látszik.

A sisak tetejéről pedig innen és onnan különböző színű sisaktakarók, vagyis foszlányok omlanak alá, a pajzs oldalait, vagyis széleit szépen körülveszik és ékítik.

Erősen provinciális kidolgozású címerfestmény.

Az armális szerepel Schönherr listájában is, a család későbbi történetéről és az oklevél levéltárba kerüléséről közelebbi információ nem áll rendelkezésre.

Csatározások kora

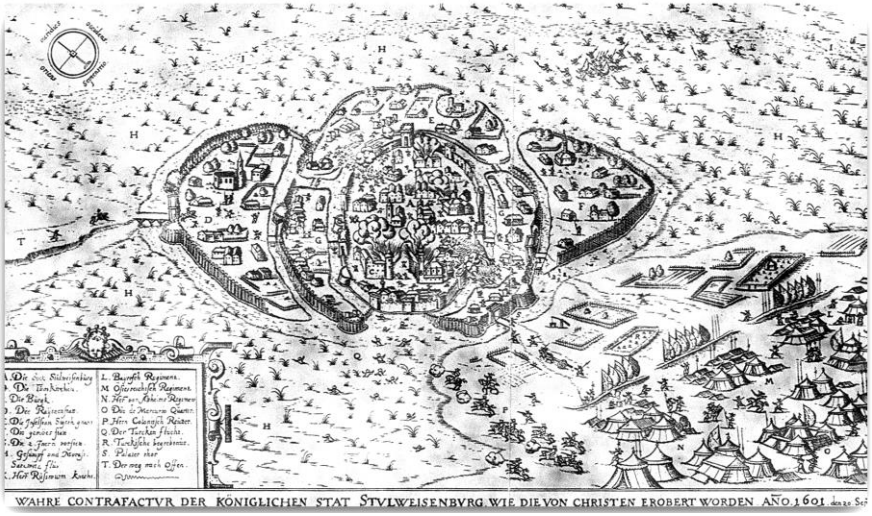

Hegy Köz Szent-Imrén 1604-ben *Bocskai* hadai a Berettyóba szorítják az ellenséget.

Hegy Köz Szent-Imrén 1604-ben *Bocskai* hadai a Berettyóba szorítják az ellenséget. 1616-ban Hegy Köz Szent-Imre, Léda és Sólyomkő vára özv. Zólyomi Miklósné tulajdonába kerül.

Csáky László gróf birtokait - Adorján várát, Margitta városát, Lükit, Kővágot, Almást, Nagy-Fegyverneket, Tótfalut, Borzikot, Sejtert és Sejtervölgyet - 1622-ben Prépostváry Zsigmond tartja zálogban.

1628-ra Bihar Püspöki és Csatár *(Chatar)* mezővárossá fejlődik.

Szalárdon megszületik Szalárdi János, a 17. század híres krónikaírója.

1628-ban Várad négy közigazgatási egységre oszlik úgy, mint:
Várad, Várad-Velence, Várad-Olaszi, Várad-váralja;

A vármegye törvényhatósága alá tartozik még huszonegy mezőváros Biharnagybajom, Bél, Belényes, Csatár,[36] Cséfa, Derecske, Diószeg, Élesd, Feketető, Szentjobb, Margitta, Várad-Olaszi, Bihar Püspöki, Rézbánya, Sarkad, Szalacs, Nagyszalonta, Székelyhíd, Telegd, Vaskoh, Várad-Velence.

1643-ban a Csáky család, gróf Csáky László birtokait (Adorján vára, Margitta városa, Lüki, Kővág, Almás, Nagy-Fegyvernek, Tótfalu, Borzik, Sejter és Sejtervölgye, Prépostváry Zsigmondnak adják át zálogba, melyeket később Telegdi Gáspár fia Istvánnak enged át.

1642-ben Baranyi László címeres nemes levelet nyer. Egyes családtagok Váradra költöznek, melynek a törökök által történt elfoglalása után (1660) Mihály és György testvérek Debrecenben találnak menedéket.

Szenczi Kertész Ábrahám vezetése alatt 1657-ben elkezdik a Váradi Biblia nyomtatását, Károli Gáspár fordításában.

A nyomtatást nem tudják befejezni az 1660-as török ostrom miatt, de sikerül a nyomdát és a Biblia kinyomtatott íveit kimenekíteni a várból és Kolozsvárra szállítani, ahol végül befejezik a munkát.

A család tagjai közül számosan viselnek közhivatalt. Mihály 1688–89 Bihar vármegye II. alispánja; ennek fia, Mihály Debrecen város főbírája lesz (1724–35).

1660-ban a törökök elpusztítják Szalárdon a Csákyak által épített klastromot, melyben 1451-ben Vitéz János püspök hosszabb időt tölt.

Baranyi Mihály 1691-ben Debrecen város főbírájának leányát, Vígkedvű Annát veszi feleségül. Új címeres nemes levelet kap, Csatár helységben pedig több szőlő mellett *nemesi kúriára*[37] tesz szert, melyet a király adományoz számára.

Ugyanebben az évben Várad behódoltatása után Bihar az ekkor szervezett Váradi Elajetbe tagozódik be. A három évtizedes török uralom végére addig soha nem látott mértékű pusztulás jellemezi a vidéket. Várad és Szalárd egyes részeinek pusztulása fémjelzi a Hegy

---

[36] ***Hegy Köz Csatár mezőváros*** – A település 1628-ban már mezővárosi rangon is szerepelt, amely rang ma létszámfüggő. Ennek értelmében egy bizonyos létszámot elérve a korábban már viselt rangját a település bármikor visszaigényelheti (szerző).

[37] ***Nemesi kúria*** - Baranyi Mihály - későbbi debreceni főbíró - csatári nemesi kúriája ma már nem fellelhető, sajnálatos módon semmi nemű helyi adat nem szolgál vele kapcsolatban *(szerzői megjegyzés).*

Köz Tóttelek és Csatár közelében álló Latobár község végleges elnéptelenedését is.

A települést a törökök teljesen elpusztítják, felégetik. A megmaradt hat család a szomszédos Csatárban lel menedékre. A befogadó község lakosai az üresen maradt házakba telepítik a megsemmisített falu megmaradt lakosait.

1666-tól Hegy Köz Szent-Imre birtokosai Lónyai Anna, gr. Rhédey Ferencz és Apaffy Mihály. Birtokosai 1667-től 1712-ig a debreceni református főiskola, később pedig újra a Váradi püspökség.

Templombővítés

1667-ben a csatári református templomot gótikus stílusú négy fia toronnyal látják el, amely deszkamellvédes, faerkélyes, eredeti háromszögben záródó keskeny ablakokkal rendelkezik, körbe sétálóval.

Az 1830-as átépítésig ebben a stílusban pompázik.

Pusztít a török

1673-ban a török pusztítás tovább folytatódik a térségben.

Szeidi Ahmed a nagyvezér, amint értesül a hajdúk futásáról, kora reggel szétküldi rabló és égető hadait Kaba, Szoboszló, Pocsaj, Léta, Székelyhíd irányába és sorba égeti fel a településeket.

Korabeli feljegyzés:

„A lakosságot kardélre hányják, vagy rabszíjra kerülnek. Ezt követően a környék többi hajdúvárosa következik, majd a Berettyó két fele, később pedig a Kis-Körös mellékén található Kereki, Csatár, Bihar, ahonnan a náddal kötött és szalmával fedett házak tetejének pernyéje az éjszakai kegyetlen viharban, mint a gomolygó hó kavarog Nagy-Várad piacterére”.

A vasvári békét követő időszak

1674 súlyos megpróbáltatást hoz a nemzetre. A bécsi kormány önkényes eljárása mindegyre fokozza az elégületlenséget, míg végre az ország főurai Wesselényi nádor vezetése alatt összeesküvést tervez, mely azonban a nádor hirtelen halála miatt kudarcba fullad.

Az összeesküvésben résztvevők Erdélyben keresnek menedéket. Ők lesznek a bujdosók.

Az Erdélyben egybegyűlt bujdosók Forgách Miklós, Szuhai Mátyás, Szepesi Pál, Wesselényi Pál és Petróczi István 1672 nyarán Telekit is megnyerik egy ellentámadáshoz.

Petróczy, Kende Gábor, Szuhay és Szepesy 800 lovassal augusztus 28-án Nagy Létán egyesül Husszein aga 100 törökével. Innen Vámospércsre mennek, hogy a hajdúkat is felkelésre buzdítsák.

A hírre Spankau császári tábornok 1100 emberével Debrecen ellen vonul, a bujdosók főserege viszont Kálló felé indul, mire Spankau visszavonulni kényszerül.

Válaszlépésként a bécsi udvar báró Cob Farkast 10,000 harcossal küldi a bujdosók ellen. A báró csapata Györkénél szétveri a bujdosókat. Ezután veszi kezdetét a megtorlás véres munkája.

1674. március 9-én Szalontán gyűlnek össze és tesznek fogadalmat, hogy mindvégig híven kitartanak a felkelés ügye mellett. A fejedelem zsoldot ígér számukra.

A bujdosók a bihari nép elszegényedése miatt másik helyet kérnek tartózkodási helyül a fejedelemtől. Még ebben az évben augusztus 23-án Csatár helységben gyűlnek egybe, ahol Wesselényi Pált választják meg vezérükké.

1676 első hónapjaiban a bujdosók vezére, Wesselényi Pál, Bihar és Bihar Püspöki községekben táborozik, ahonnan gyakran felkeresi panaszos leveleivel Apaffy fejedelmet, mert rosszul állnak tartózkodási hely dolgában.

A bihari falvak legnagyobb része ekkor már elpusztult, vagy a törökök zsarolásai elől menekültek el. A sanyarú viszonyok miatt Wesselényi méltán tart a sereg szétzüllésétől.

1678-ban Thököly Imre több ízben is megszáll Püspökiben. A települést 1686-ban az elpusztult falvak között említik.

I. Lipót király Szikszai Kiss Péternek adományozza, kinek utódai telepítik be ismét a községet. Később az Ilosvay, Szilágyi, Lévai, Paksy, és a Bay családok lesznek itt birtokosok, végül majd Hornyánszky Pál.

1685-ben Hegy Köz Pályit tűzvész pusztítja. A település megszűnik létezni. 1695. július 4-ei levelében I. Lipót király engedélyt ad a település újjáépítésére, benépesítésére.

Várad ostroma

1688-ban a Nagyvárad ellen induló sereg Félegyháza alatt állomásozik.

1689. július 3-án Tunyogi Sámuel kuruc ezredest, amikor hajdúival táborának körülárkolásán dolgozik éppen, a védő seregből kitör 1200 török és meglepi őket, az ezredest egy golyó halálra sebesíti.

Öt hadnagya esik el, négy zászlaja elvész, a hajdúk közül is hatvanhatan véreznek el. Később a segítségül érkező németek a holtakat a hegyoldalban temetik el. A törökök közül körülbelül 400 esik el. Az ostrom nem sikerül.

1691-ben, október 12-én vonul fel Badeni Lajos Vilmos őrgróf hadserege Bihar felől Nagyvárad ostromára, ugyanekkor érkezik meg Tüzes Gábor az ő tűzi szereivel és 13-án már kezdetét is veszi a vár ágyúztatása.

Olaszit október 16-án rohammal veszik be. A mai Kálvária-hegyre ágyútelepet állítanak.

1691. október 18-án a huszárok, egy a gyulai várból elkalandozó török csapaton ütnek, zászlójukat elveszik, tizenhármat közülük elfognak.

1691. október 20-án Ürögd felől néhány száz tatár és Thökölyhez hű kuruc csap le a táborra és néhány foglyot is ejtenek, de a huszárok utánuk erednek és a foglyokat visszahozzák.

Thököly Imre ekkor már feles számú tatár és kuruc sereggel Boros-Jenő és Gyula között táborozik.

Badeni sem sokáig vezeti a vár vívását, a téli idő bekövetkeztével Thököly Világos felé vonul, Badeni pedig Belényes, Csatár, Diószeg, Debrecen stb. városokban helyezi el téli szállásra hadait. Ő maga Bécsbe megy.

Az egykori Váradi Szent Brigitta-templom

A török pusztítások után az 1692. június 6-án Váradi püspökké kinevezett Benkovich Ágoston apró kis templomot építtet az akkor alig 100 lelket számláló nagyváradi lakosságnak.

A város szinte a földdel egyenlő. Temető a város, egy hatalmas temető, ahol bizony nagy szükség van egy menedékre, melyben

összegyűlhet a város lakossága és hálát adhat a teremtőnek, hogy életben maradt a pusztításokat követően.

A várat halomra lövik, egyetlen ép ház sem marad a városban, ahol a megmaradtak meghúzhatnák magukat. Ez az építmény jelenti számukra a biztonságot, az oltalmat és itt kaphatnak gyógyírt lelkük sebeinek enyhítésére is.

Bihar Püspöki ettől az évtől egészen 1848-ig újra a nagyváradi latin szertartású püspökség tulajdonává válik. Ugyancsak ebben az évben veszi kezdetét az egyházi birtokok összeírása is, amely megdöbbentő adatokkal szolgál. Nagyvárad vidékén ekkor 21 lakott helység mellett 116 elpusztult falvat írnak össze.

A hódoltság és Várad ostroma alatt Csatár, Bihar, Hegy Újlak, Száldobágy, Szentimre és Bihar Püspöki nem néptelenedik el teljesen és a 21 lakott egyházi birtok falvai közzé tartoznak.

E példátlan mértékű pusztulás Bihar vármegye etnikai összetételének gyökeres átalakulását, a magyarság déli és központi területeiről való fokozatos kiszorulását vonja maga után.

Bihar 1692-ben már mezőváros és a vidék egyik legjelentősebb helysége. Ugyanebbe a kategóriába tartozik Csatár is a település fejletségét és a lakosság számát tekintve.

1693. november 24-én Várad felszabadulása után, I. Lipót a Váradi egyház egykori összes birtokát császári rendelettel visszaszolgáltatja.

A visszaszolgáltatás alapját az 1552. évi adókönyvekben rögzített birtokállomány biztosítja. A Váradi püspökség tehát minden akkori birtokát visszakapja.

18. század

1700-ban Siter települése tűzvész martalékává válik, és szinte teljesen elnéptelenedik, de végül ismét felépítik, majd újra benépesül.

1703-ban Csatáron megszervezik és létrehozzák a református iskolát. Ugyanebben az esztendőben felkelés robban ki a Tiszaháton, melyet Kis Albert és Esze Tamás vezet.

Küldöttséget menesztenek Brezán várába és felkérik Rákóczit, hogy álljon a felkelés élére. Rákóczi kiadja a brezáni kiáltványt, melyben leírja, hogy elvállalja a felkelés vezetését és annak okait.

Habsburg ellenes célokat fogalmaz meg, a Habsburgokat pedig az ország szabadságának elvevésével vádolja. Célul tűzi ki a régi jogok helyreállítását. Jelszava: *„Cum deo pro patria et libertate!" („Istennel a hazáért és a szabadságért!").*

1704-ben II. Rákóczi Ferencet Gyulafehérváron erdélyi fejedelemmé választják, de nem tudják beiktatni, mivel Erdély még császári kézen van.

1705-ben a szécsényi országgyűlés Rákóczit megválasztja Magyarország vezérlő fejedelmévé. A kancellária vezetője Ráday Pál az egész ország területén vallásszabadságot hirdet, Magyarország államformáját pedig szövetségi államként határozza meg.

1706-ban elfoglalják Erdélyt, amit 1707-ig sikerül is megtartani.

1707-ben beiktatják Rákóczit erdélyi fejedelemé. Ugyanebben az évben országgyűlést tartanak Ónodon.

1708-ig XIV. Lajos, francia király is támogatja a szabadságharcot. A bevételek ekkor a nemesfémbányákból, a vámokból, a fejedelmi birtokokból származnak. Saját pénzt veretett rézből (=rézlibertás), ami azonban gyorsan inflálódott, gyengült az értéke. Rákóczi tervezte a köztehervisélés bevezetését, de emiatt szembefordultak vele. Megszervezte a Gazdasági Tanácsot, amely a szabadság harc gazdasági ügyeit intézte: fegyverellátás, ruházat, élelmezés. Manufaktúrákat alapított és tárházakat (=raktár) létesített. A sárospataki országgyűlés még ugyanebben az évben minden jobbágynak szabadságot ígér (= jobbágyfelszabadítás).

1709-ben kiürítik a Dunántúlt és a Felvidék nyugati részét.

1709-1710 között pusztít a pestis járvány.

1710-ben Romhánynál nem dől el a csata sorsa. Elindulnak a titkos tárgyalások Rákóczi és az udvar között. Rákóczit a tárgyalásokon Károly Sándor képviseli.

1711. április 30-án megkötik a szatmári békét és ezzel véget érnek a tárgyalások. Május 1-jén a kuruc csapatok a Nagymajtényi síkon leteszik a fegyvert.

A szatmári béke eredménye

- Minden felkelő közkegyelmet kap
- A Rákóczi adta kiváltságokat megőrizhetik
- Az udvar garantálja a vallásszabadságot
- Magyarország és Erdély alkotmánya megmarad
- Rákóczi minden birtokát visszakapja, - kivéve a várakat - ha hűségesküt tesz

II. Rákóczi Ferenc viszont nem tesz hűségesküt, így semmit sem kap vissza. Haláláig Lengyelországban él száműzetésben, majd Franciaországban és végül Rodostón. 1735-ben meghal, testét Kassán temetik el, szívét viszont Franciaországban.

A szatmári béke kompromisszumokon alapult, Magyarország szempontjából, ugyanakkor előnyökkel járt. Magyarországot nem olvasztották be a birodalomba.

A béke megkötése teljes egészében az 1711-ben trónra kerülő III. Károlynak köszönhető.

A szabadságharc mindazon által nem volt hiábavaló, mert ezeket az eredményeket harc nélkül ekkor még nem lehetett volna elérni.

1703 és 1711 között a szabadságharc időszaka alatt Bihar Püspökit a császáriak teljesen felperzselik, majd ennek következtében több éven át pusztán áll.

Ugyanerre a sorsra jut Hegy Köz Újlak is, de jóval később kezdik újjáépíteni. A Csohos dűlő egy része ekkor a Rákóczy-féle felkelés csapatainak táborhelye, a néphagyománynak köszönhetően az említett hely ma is a Tábortető nevet viseli. A másik tábor a Csatári részen a ma *„Csipkés”*-nek nevezett határrészen volt, amely az akkori táborparancsnok nevét viseli még ma is.

1711-ben a Váradi káptalannak az országos levéltárban őrzött elenchusai[38] a következő birtokbeiktatásokról, adományokról és beiktatási parancsokról adnak számot. Beiktatási parancsot nyertek többek között:

1701-ben Melczer János Hegy Köz Száldobágyra;

1702-ben gr. Csáky István Szalárdra, Margittába és Adorjánba;

1702-ben Kovács Mihály Panaszra, Hegy Köz Tóttelekre és Tarjánra;

Armalisták a Bihari Hegyközben

Az armalisták a 16-19. századi kisnemesség egyik csoportja. Nemesi öntudatuk révén erősen elkülöníthetőek a parasztságtól és a polgárságtól egyaránt. Általában szegényesen élnek, nem képesek a rangjuknak megfelelő életvitelre.

Nemességük révén a társadalmi érvényesülés útját személyi kapcsolataik nyitják meg előttük. Nevezik őket taksás nemeseknek is, mivel birtokaik szolgálatait summával, vagy taksával is megválthatják egy összegben.

Ezen felül mivel birtoklevelükhöz nem jár birtok, birtoktalan nemeseknek is nevezik őket.

A nemesítéshez az ajánlást a földesúr és a vármegye adja. Ahhoz, hogy a nemesítés érvénybe lépjen, egy éven belül ki kell hirdetni és az armálist a megye közgyűlésén is be kell mutatni, ezt követően került bevezetésre a vármegyei jegyzékében is.

1723-tól a földesúron keresztül rendszeres időközönként az államnak és a vármegyének is adózniuk kell. Adójukat a jobbágyok rovásadójától elkülönítve fizetik és taxának nevezik.

Megélhetésüket hivatalnokoskodással, gazdatiszti, papi, tanári, orvosi, ügyvédi állásokkal biztosítják. A 18. század királyi Magyarországának nemesi családjai közül több mint tízezer 1550 után jut nemességhez. Az armalisták többsége a jobbágyfelszabadítás után beolvad a parasztságba.

---

[38] **Elenchus**, (görög elenkhos), a. m. cáfolat, ellenérv. Aristoteles filozófiájában az ellenbizonyítékok felsorolását, nevezte E.-nak. Esetünkben az E. tartalmi sorrendet feltüntető kivonatot jelöl.

Az adózásoknak köszönhetően maradtak ránk feljegyzések, melyek az egykori armalistákat jegyezték fel számunkra, és akik településünkön Csatáron éltek és munkálkodtak egykoron.

Belényesi János nemeslevelével kapcsolatban a következő feljegyzés részlete maradt ránk:

"...Bihar megyei Csatáron lévő háza a „schola sive artium liberalium[39]", másrészt nemes Keresztes András háza között feküdt."

Ebből a feljegyzésből egy újabb nemesemberről is említést tesznek Keresztes Andrásról.

A legtöbb armalista térségünket tekintve Bihar Püspökiben, Csatáron és Hegy Köz Kovácsiban él.

Uradalmak és puszták bérlése

Az 1715-20-as összeírás egész sor olyan települést említ, melyek kevés legelőjük, kaszálójuk, vagy egyéb földjük miatt pusztákat bérelnek.

Mivel a török korban többnyire háborús pusztítás következményeként számos település válik elhagyatottá, - lakatlanná, pusztává - határaik kisebb része beolvad a környező települések határaiba.

Területük többi részét a szomszédos falvak, mezővárosok lakói bérlik pénzért a földesúrtól, illetve természetbeli szolgáltatásért. A bérelt területeket leginkább állattartó legelőként, vagy szántóként használják.

Hegy Köz Szent-Imrén például 1715-ben már bérlik a szomszéd pusztát.

Az erdők között fekvő Szent-János határát ebben az időben állandóan elviszi a víz, ezért csak Szeben pusztáján szántanak.

Bihar mezővárosban a hárommezős határt kétévenként tehetségekhez osztják.

Nemigen járunk messze a valóságtól, ha a *„tehetség"* kifejezés mögött itt is az igásállatokat véljük felfedezni.

---

[39] Szabadművész iskola

A szűk nyomás miatt Bihar Püspöki határát például csak kisebb részben művelik meg, a nagyobb részét meghagyják ugarnak és legelőként használják, vagyis pihentetik.

Az erdők között fekvő Szent-János határát állandóan elviszi a víz, ezért csak Szeben *prédiumon*[40] szántanak.

Amikor a szántóföldjük végül teljesen kimerül, a bérelt pusztát szántás alá fogják. Bors lakói Nagyzomlint és Kisszántót ez időben legeltetés miatt bérlik.

A Csatáriaknak ebben az időben kevés a kaszálójuk és nagyon kevés a szénatermésük is, melyek zömmel hegyoldalakon találhatóak. Nincs elegendő legelőjük.

A jószágaik legfeljebb felét tudják a saját határukban legeltetni, ezért aztán a földesúr engedelmével a velük határos Hegy Köz Tóttelek és Süvegd pusztáin tartják és legeltetik a jószágaikat.

Szent-Andráson a kaszálók, - ha az idő nem szól kézbe - jók.

Bihar megye keleti, hegyes, erdős részein a pusztabérlemények igénybevétele mellett van egy másik útja is a termőterület növelésének.

Bihar Püspökin ugyanakkor a kaszálókon jó fű terem, legelőt azonban bérelniük kell a szomszédban is.

A Hegy Köz Száldobágyiak például Bártfalva határán bérelnek legelőt, ugyanakkor pénzért szállítanak trágyát Váradra.

A szűk nyomás miatt Bihar Püspöki határát is *egy nyomásban*[41] használják, a másik nyomás évente bérelt praedium.

Siter és Sitervölgye lakosai az útviszonyokat nehezményezik, mely igencsak rossz állapotban vannak.

---

[40] ***Praedium*** *(puszta)* - A török korban többnyire háborús pusztítás következményeként számos település vált elhagyottá, lakatlanná, azaz pusztává *(lásd. Latobár).* A pusztatelepülés határának kisebb része beolvadt a környező települések határába *(lásd. Csatár).* Területük többi részét a szomszédos falvak, mezővárosok lakói bérelték a földesúrtól pénzért, ill. naturális *(természetbeli fizetség)* szolgáltatásért. A bérleményt leggyakrabban állattartó legelőként, vagy szántóként használták. A 18. században a telepítések és a majorsági gazdálkodás kiterjesztése miatt csökkent a puszták száma.

[41] ***Egynyomásos művelés*** - A föld megművelésének módja a feudalizmusban. Kezdetben a jobbágyok a falu határának csak kisebb hányadát művelték meg, a nagyobbat ugaron hagyták és legelőnek használták, azaz pihentették. Amikor a szántóföld kimerült, az ugart fogták szántás alá *(legelőváltó módszer).*

Ez a Biharban területileg rendkívül koncentrált birtokállomány 1849-ig, majd a kiosztások-elkülönítéseket követően egészen az 1920 utáni romániai agrárreformokig fennáll.

A mindennapi teendők közepette a 18-ik század azonban tartogat számunkra néhány érdekességet is. Térségünk sem maradhatott ki a boszorkányüldözésekből, épp ezért önök elé tárok egy Hegy Köz Pályiban lezajlott inkvizíciós boszorkánypert.

***Hegy Köz Pályi Boszorkánypereiből* - 1723.**

A most következő vallomások eredeti iratok alapján kerülnek a kiadványba. Az érthetőség céljából néhány kifejezést kicseréltem a ma használatos szófordulatra, de a szavak értelmét nem bolygattam (szerző).

Szemelvények 18-ik században zajló boszorkányperekből - Az inkvizíció 1723-ban Hegy Köz Pályiban tartott tanúvallatásokból:

Göbei Istvánné, született: Berek Anna vádlott vallatása szeptember 3-án, a tanúk vallatása 1723. szeptember 10-én történik.

Az inkvizíció részéről feltett kérdések: Tudja-e? Látta-e? Hallotta-e a tanú bizonyoson Göbei Istvánnénak, Berek Annának természetellenes cselekedetét, gyógyítását, mások elleni praktikáit?

Hányat vesztett meg és kiket? Hány ember ellen irányult a cselekedete és miben nyilvánult ez meg? Fenyegetett-e meg embereket és azoknak származott-e ebből valamilyen kára? Honnan, kitől tud ezekről a boszorkányságokról? Tegyen most ezekről részletes tanúvallomást. Mindezeken túl kiket tudna még hiteles tanúként megidéztetni?

Koronatanú: Irinyi János, bagosi lakos;

Vallja a tanú, hogy az elmúlt tavasszal sajtot kérvén Berek Anna az ő feleségétül, nem adhatott, nem is akart adni, ezt mondván: - Én bizony nem adok.

Mire felel neki Berek Anna: - Várj, mert ezzel el nem mégy. Mely fenyegetése után két héttel az lábai megkékültek, eldagadtak, úgy

annyira, hogy reménység gyógyulása felől nem volt. Azóta lábaira jól nem is járhat.

Másodrendű tanú: Irinyi Mihály, bagosi lakos;

Vallja a tanú, hogy ennek előtte körülbelül két esztendőkkel, házához kérezkedvén lakosul Berek Anna, házához az nem bocsátotta. Jóllehet fenyegetését Berek Anna akkor nem mutatta, mindazonáltal az tanúnak felesége nagy nyavalyába esett.

Pálinkát adván inni az tanú feleséginek, minden nyavalyája iránt, nem másra, hanem Berek Annára vagyon gyanúsága. Azután pedig folyamodott a fátens *(tanú)* Berek Annához, kérve azt, orvosolja feleségét, ha valamit kíván, megfizet neki.

- Orvosolni kezdvén, az gyomrából szőrt cérnával összekötve húzott ki a száján. Ezután javallotta Berek Anna, az tanú feleségének hogy párnáját bontsa le, talál valamely kötéseket az párnájában.

Egyéb alkalmakkor a tanú nyomorúságban volt, odajárt a legényhez mely nála lakott s mondotta: - Miért nem esket Göbeinére?

- Mert az minap nekem azt mondotta, háljak vele - melyre én feleltem - nem tudok veled hálni.

Arra Göbeiné mondotta: - De, megtanítalak én.

Az legény pedig nem követvén az dolgot, esett nyavalyába, mert az vizelete elfogódott.

Idő múlva a legény anyja mondja Göbeinének: - Panna, az fiam meggyógyítsd, mert ha másnak szolgálónak állok is, mégis megégettetlek.

Mondja arra Göbeiné: - Ideje nekem elveszni, jót, rosszat eleget cselekedtem.

Azt is hallotta a tanú, hogy a Göbeiné urát víz merni fogadták. Az meg az munkát elhagyta, azért meg nem fizettek neki.

Göbeiné mondotta: - Tudom én, hogy az fizetség egy kopasz ember dolga, de várjon rá, mert megbánja.

Azután a tanút kiverte a nyomorúság. Hallotta Baczoni Péternétül azt is, mikor kender húzni voltak Demjénnével, kérdette Göbeiné: - Mit beszéltetek felőlem.

Melyre mondja Baczoni né: - Nem beszéltünk.

Mondja Göbeiné: - De bizony úgy tudom, mintha most volna.

Ezen tanú azt is vallja, hogy Göbeinének pálinkát adott innia és az után érte a nyomorúsága és sok idő múlva elment hozzája reménykedett, hogy kötné be.

Felelte Göbeiné: - A kisujjammal jót tehetnék, és nem teszek, mert csak engem zaklattok, más csak hallgatja.

Azt is hallotta az tanú, hogy amely leány Kovács Mátyáséknál lakott, Göbeiné megfenyegette és csakhamar reá ment, összegyomrozta és osztán maga kötözte be lósz...al és meggyógyult.

Azt is vallja a tanú, hogy nagy nyomorúságában lévén, javasolták, hogy az csizmáját ganéjával, kösse fel az kéménybe és reá mégyen, akire gyanakszik.

Szemeivel látta is, hogy Göbeiné ment éjszaka reá és azt mondotta: - Kutyák, miért kötöttétek azt a csizmát a kéménybe?

Idő múlva ment a tanú Göbeinéhez, hogy gyógyítsa meg;

Melyre mondta Göbeiné: - Nem gyógyítlak, de mindazonáltal ideje már nékem elmenni, mert jót, rosszat eleget cselekedtem, sok küszöböt nyalt a se..em.

Harmadrendű tanú: Kovács József;

Vallotta a tanú, hogy mikor fényes délben elragadták a gonoszak, maga az tanú megszidván az gonoszokat, azok földhöz csapták a tanút. Akkor a tanú ottan látta Göbeinét, aki reá mosolygott.

Negyed- és ötöd-rendű tanúk: Kovács Mátyás és Kovács Mátyásné

Hallották a tanúk Kovács Mátyás és Kovács Mátyásné, hogy az mely árva leányt tartottak, Göbei Istvánné fonni kérte volna.

Az leány fel nem fogadta a fonóját; azért a leányt az kemence sutba sokszor megkínozták. Az leány pedig úgy mondotta, tulajdon Göbei Istvánné volna az, aki gyomrozta.

Idő múlván Kovács Mátyás megszitkozódván magát, úgy tettek tágítást az leányon.

Hatod-rendű tanú: Balla Györgyné, Kodormány Erzsébet;

Hallották Göbeiné szájából, hogy Göbei mondotta: - Úgy kötözz, hogy komámasszony azt üzente, hogy megperzselnek, mert ha én Pap

Samu cselédjét meggyógyítottam volna, eddig mán megperzseltek volna. Melyre mondta Göbeiné: - Nem bánom, mert ideje nekem elmenni, jót, rosszat eleget cselekedtem.

Hetedrendű tanú: Ádám Jánosné, Németh Erzsébet;

Hallotta az Göbeiné szájából, mikor beszéltek Varga Ferencznével, hogy fogva volt;

Kérdezte Varga Ferenczné: - Mi tevő legyek?

Felelt Göbeiné: - Mit tégy? Se ne gyógyíts, se ne vallj, mert én sem vallok, ha az hátamra tüzet raknak is.

Azt is vallja a tanú, hogy egy polturával adós volt Göbeinének, kérte tőle Göbeiné: - Mindjárt megadom – mondja a tanú.

De minthogy hamar meg nem adhatta, az csécsei megköltek, úgy hogy majd megőrült, s az kis gyermek sem vette el a tanú csécsit.

Megadván az polturát, jobban lett a tanú, mert Göbeiné mondotta, hogy a tűzhelyen levő kővel kerekítse meg s meggyógyul: aminthogy meg is gyógyult.

Nyolcad-rendű tanú: Kovács Mátyás

Tudja a tanú, lakója lévén Berek Anna, hogy betegeskedett Irinyi Mihályné, gyanúsága volt Berek Annára, kérte, hogy kösse be.

Sok kérésre s kedveskedés után hozzá fogott gyógyításához, azonnal csakhamar időn jobban volt Irinyiné.

Egykor az ura Irinyi Mihály haza jön, mondja Berek Annának: ördög adta gyógyítsátok meg feleségemet, mert ha nem, megégetnek.

Mihelyt ezt meghallotta Berek Anna, azonnal Irinyi Mihályné rosszabbul kezdett lenni, úgy hogy attól fogva ma is beteg.

Nyolcad-rendű tanú: Esztári Mihályné, Szőrös Erzsébet;

Tudja a tanú világosan, hogy Irinyivel az orvoshoz menvén, sok reménykedése után megneheztelt a tanúra Berek Anna. Aminthogy ki is töltötte rajta, mivel hárman éjszakának idején rajta mentek a tanúra s mondják neki: - Kutya, miért mentél el Irinyivel; az alatt keményen meggyúrták.

Ekkor, az kevés vesztegetés után mondja Berek Anna: - Tekerjünk egyet az szeme gyökerén, úgy hogy az ma is megtetszik a tanú szemén.

Nem másra vagyon gyanúja, hanem tulajdon, világoson minden megsértődése, nyavalyája Berek Annától vagyon. Az midőn pedig az orvosnál voltak volna, lemenvén az orvos asszony is megmondta, hogy nem más, hanem tulajdon az ette meg, aki megfürösztötte, tudniillik: Berek Anna.

Hogy az midőn megérkeztek Irinyivel az orvos asszonytól, azt kérdi Berek Anna: mit mondott az orvos asszony Irinyinek?

Felelvén a tanú: - Azt mondotta, az ki az pálinkát adta neki, az ette meg.

Ezen tanú azt is mondta Berek Annának: - Bizony Kis Anna asszony, én is szememnek kidagadása felől gyanakodom.

Arra azt felelte Berek Anna a tanúnak: - Ültél volna valagodon, semmi gondod nem lett volna.

Authenticatum in
possessione Derecske,
die .10 Septembria: 1723.
Per Joannem Reviczky m. p.
Per Joannem Mándy m. p.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában Fol. Hung 973.)

Akiket érdekelnek a további boszorkányperek is - szám szerint további négy per - azoknak szívesen állok rendelkezésére (szerző).

1730-ban Csatár első ismert református lelkésze Csáthy Dániel, aki 1730-1747 között látja el a település lelkészi feladatát. A Duna-melléki Egyházi kerületből érkezik szuperintendensnek *(egyházi főfelügyelő).* Innen tizenhét év szolgálat után végül Nagykőrösre megy prédikátornak.

Életrajza: Csáthy György és Pozsonyi Zsuzsanna fia. Az alsóbb iskolai osztályokat szülőhelyén végezi, majd a debreceni kollégiumban nyolc évig hallgat tudományokat.

Ezt követően németországi egyetemekre jár és Brémában hallgatja a teológiát. Visszatérve hazájába 1730-ban, a hegyközcsatári egyháznál tölti be a lelkészi hivatalt.

Tizenhat évi papság után 1747 tavaszán Nagykőrösre megy lelkésznek, majd Helmeczy István halála után 1752. június 26-án püspöknek választják meg.

Virrasztásán Mocsi István, nagykőrösi segédlelkész mond búcsúbeszédet. Temetésén Szőnyi Virágh Mihály kunszentmiklósi lelkész és Losonczi István nagykőrösi tanár búcsúztatják.

1743-ban Csáky Miklós püspök katolikus plébániát alapít a szomszédos Hegy Köz Újlakon, majd áthelyezteti azt Csatárra. A plébánia kegyura a nagyváradi püspökség.

1747-ben a Csatári Református Egyházközség következő lelkésze Munkátsi István lesz, aki 1753-ig mindössze hat évig látja el a szolgálatot. 1753-ban Töltési Ferencz esperes, lelkipásztor veszi át a tisztséget, aki évente legalább egyszer végiglátogatja a gyülekezetet.

Az esperes 1763-ig, vagyis tíz éven keresztül látja el lelkipásztori feladatokat a településen. Hogy ezt követően hova kerül, arról nem szólnak a feljegyzések, azt viszont tudjuk, hogy 1774-86 között Jákó Hodoson, majd Berekböszörményben lát el lelkészi szolgálatot.

Bartók Sámuel az egyházi író

1763-ban érkezik Csatárba Bartók Sámuel, aki újabb hosszabb időszakon át látja el a lelkészi feladatokat az Egyházközség élén. Ő a település első lelkésze, aki írói vénával rendelkezik, és aki elkészíti, majd ki is adatja egyetlen művét a *„Bölcs atyai tanácsadás”*-t. Kiadványa Nagy-Váradon 1786-ban jelenik meg nyomtatásban.

A mű tematikája Szilágyi Sámuel szuperintendens életét dolgozza fel, halála után pedig fiai testamentumává válik majd, - mint azt korabeli feljegyzések is igazolják - temetésén felolvastatik.

1764-ben a Váradi járás tabellás összeírása egy öt lovat tartó Csatári nemesemberről Kovács Györgyről tesz említést. Mindemellett egyéb gazdákról is említést tesz név nélkül, akik 1-1 lovat tartanak, ami további 21 személyt jelent.

Úgy tűnik, hogy a 18. században az armalisták körében a lótenyésztés a legnépszerűbb. A 113 telepes 71 ökröt tart, de csak hármójuknak van fejenként 2-2 ökre, a többi 1-1 jószággal bír.

Csatár armalistái (nemesei) a 18. század elején

Az armalista családfők területi szóródása a mai Bihari Hegyköz egykori településein, a taksaösszeírások alapján (1759-1792)

Az armalista családfők számának fokozatos emelkedése tapasztalható a Váradi járásban. Szembetűnő a mezővárosok vonzó hatása. Kovácsi, Csatár és Bihar Püspöki jelentős létszámú armalistája adta a járásbeliek zömét. Emellett Várad és Várad Olaszi városias környezete és a közösség által nyújtott kedvezmények is hozzájárulhattak a nemesek városba telepedéséhez.

Csatárnak 1776-tól 1792-ig 12 nemeslevéllel igazolt nemese volt, név szerint: Bende György, Kónya Zsigmond, Mészáros Fodor György, Mészáros Fodor Mihály, Fényes János, Fényes Péter, Mészáros Fodor Ferenc, Kovács György junior (ifjabb), Fényes Péter junior (ifjabb), Fényes Sámuel, Kovács György junior (ifjabb), és Veres János.

Biharnak 1776-ban 4, 1784-ben 9, 1792-ben pedig 8 nemeslevéllel igazolt nemese volt. Csatárnak 1769-ben 9, 1784-ben 21, 1792-ben 16 nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Kovácsinak 1759-ben 1, 1769-ben 14, 1776-ban 16, 1784-ben 23 és 1792-ben 33 nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Pályinak 1759-ben 1, 1759-ben 1, 1784-ben 2 és 1792-ben hét nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Újlaknak 1792-ben 3 nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Siternek 1784-ben 1 nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Száldobágynak 1792-ben 2 nemeslevéllel igazolt nemese volt.

Szalontai Zádori Mátyás (Zadory de Szalonta)

Szalontai Zádori Mátyás *(Zadory de Szalonta)* armálisa. Az oklevelet Bethlen Gábor fejedelem, valamint Kovacsóczy István kancellár hitelesíti aláírásával. Egykori függőpecsétje mára elveszett.

Arannyal keretezett zöld színű damaszt szőnyeg négy sarkában stilizált vörös virágok látszanak. Katonai pajzs, égszínkék színű, ennek mezejében természetes színében lefestett pelikán, magát megsebezve és mellette álló két fiókáját saját vérével táplálva látható.

A pajzsra zárt katonai sisak van helyezve ékkövekkel és gyöngyökkel ékített királyi koronával, felette az előbbihez mindenben hasonló pelikán állva látható. A sisak csúcsáról pedig innen és onnan

különböző színű szalagfoszlányok omlanak alá és a pajzs mindkét oldalát vagy szélét szépen körülveszik és díszítik.

Zádori János Szalontán 1743-ban nemességigazolás céljából mutatja be az armálist a megyei bizottság előtt. A 19. század elejétől a leszármazottak Erdőgyárak, Csatár és Nagyszalonta Bihar megyei helységekben laknak.

A Csatári Református Egyházközség 1730-ban kezdi el bejegyezni a születéseket, házasságokat és elhalálozásokat. A bejegyzések - köszönhetően a település egykori lelkészeinek - napjainkig fennmaradtak.

1732 évi korrajz - Birtokfelmérési töredék másolat

Csatáron az idegenek a birtokukban lévő földek után taxát fizetnek a városnak.[42] Házaik vannak a városközponton kívül is és kapálásból élnek, néhány igás állattal is rendelkeznek. A település szántóterülete ekkor még kicsi, de a szőlők jó fekvésűek.

Kilencedekből és tizedekből az árendába adott szőlőket nem számítva évente 1262 urna bor gyűlik össze. Árendába adott szőlők utáni évi készpénzjövedelem 947 forint.

Az innen kapott földesúri jövedelem a következőből áll: évi taxák, hajdú-pénzek, mészárszék, kocsma-árendák, műhelyek árendái, hivatalok árendái.

A latobári birtokot, a településsel határos Csatár város lakói és más idegenek, kívülállók árendálják.

Az 1732-ben készült megyebeli birtokfelmérés már a magyarországi Habsburg-berendezkedés eredményeit és a megváltozott birtokviszonyokat is tükrözi.

Az adatok világosan mutatják, hogy a 17. század utolsó harmadára jellemző birtokarányok az 1730-as évek elejére jelentősen módosultak.

A korabeli kimutatás szerint a Váradi Püspökség 169, a káptalan 44 településen volt birtokos, amely a kisebb egyházi vagyonokkal (9 helység) együtt az összeirt 455 település 48%-át jelentette.

---

[42] ***… taxát fizetnek a városnak.*** - Mint azt már korábban megjegyeztem - 1628-ban - Csatár már mezővárosi ranggal bír. 1732-ben a feljegyzésekben még mindig városi rangon kezelik *(szerzői megjegyzés).*

Ugyanekkor a kamara uradalmaihoz tartozott 54 település (12%), amelyből 8 helységet magánbirtokosnak adtak árendába, három, helység területén pedig világi birtokossal osztoztak.

A világi magánbirtok 183 településen (háromban a Váradi Káptalannal közösen) volt birtokos, amely a megye lakott településeinek 40% -a.

1735-ben a Sitervölgyén lakó Kenési Mihály özvegye az összeírások alkalmával átmenetileg nehéz helyzetbe kerül, mert ökrén és lován kívül növendék jószágai is vannak, valamint van egy kapás szőlője is, egy kaszás rétje és kukoricása.

E miatt az adózásban sajnos nem élvezhet mentességet, annak ellenére, hogy zselléri sorban élnek. 1723-ban, amikor még a férjét írták össze, a család vagyona nem sokkal volt több, de akkor búzavetéssel is rendelkeztek. Az összeírásokban nem tartoztak a tehetős gazdák közé általános színvonaluk valóban a zsellérség szintjét mutatta.

1736-ban létrejön a Bihar Püspöki plébánia, majd 1743-ban a Csatári plébánia is létrejön.

Anekdota 1748-ból - Mihucza László esete - Siter

A siteriek szemében nem a katonáskodás, a vitézkedés emeli ki a Mihucza családot a többiek közül, hanem László Csáki Imre grófnak tett szolgálatai.

Csáki Imre gróf, Siter akkori földesura, erdélyi fogságban tartózkodik éppen. A gróf egyik nap üzen Mihuczának, hogy *„hosszas raboskodásából szabadítaná ki”*.

Többen is állítják, - mivel egyikük Mihuczával együtt jár a grófnál látogatóban - hogy a gróf említettnek a következőket mondja:

„László tudod az mit ígértem. Bizony meg is felelek ígéretemnek, és ha Isten éltet az sitervölgyi telkedhez még egyet adok, mivel megismertem hozzám való hűségedet és kérésemre szolgálatodat sem sajnáltad, én is háládatlan nem leszek, nem is engedem, hogy katonáskodjál Váradon sokáig, mert onnan kihozlak.”

A borosjenői Pap József 1748-ban a következőket állítja. Mikor Kolozsváron járt együtt ebédelt a gróffal és Mihuczával, ekkor a gróf a következő kijelentést tette:

„Sokat írtam már egynek-másnak, de semmi választ nem vehettem, kérlek jó barátom menny és járj el dolgomban, bizony egy teleket adok az magad telkéhez."

Végül is e telek átengedéséből semmi sem lett, mivel tudjuk, hogy Csáki Imre gróf bizony szomorú véget ért.

1767 - A Bihari Hegyköz szülötte - Sándorffy József

Sándorffy József, Bihar vármegye főorvosa, táblabíró és mecénás, a magyar színészet nagy pártfogója 1767-ben látja meg a napvilágot Újlak községben.

Sándorffy szegény nemesi családból származik. II. Ferdinánd magyar király 1634 augusztusában adományoz nemességet családjának, ennek kihirdetése Gönczön történik 1635-ben.

Apja vidéki református lelkészként tengeti életét és szegény sorsa ellenére fiát Nagyváradon, majd az orvostudományok elsajátítása végett Bécsben taníttatja. József nagy odaadással tanul és hamar kapcsolatba kerül a császárvárosban élő magyar írókkal is.

Pánczél Dániel író-újságíró barátságának köszönhetően hamarosan az *Újj Bétsi Magyar Múzsa* c. folyóirat rendes munkatársa lesz.

Versei Pánczél lapjában kerülnek közlésre. Itt jelenik meg figyelemre méltó hazafias verse is, *„Új esztendei ajándék"* címmel. 1793-ban jelenik meg legterjedelmesebb verses alkotása, a *„Poétai Botanika"* c. kiadványa.

Egyetemi tanulmányait követően orvosi praxist folytat Bécsben. Ő maga ír róla Széchényi Ferenchez írt levelében, melyben megköszöni a *„Magyar Bibliothéka Catalogusának"* három darabját, melyet korábban a gróf küldött neki.

Széchényi oly nagyra becsüli Sándorffyt, hogy latin nyelvű levelében saját kézzel megírt választ kér tőle, mivel be akartja azt iktatni a haza jeles férfijainak kéziratai ból álló gyűjteményébe, melyet később ki is akar adni.

Kutatásai során sokat foglalkozik a himlővel, annak gyógyításával és elsősorban annak megelőzésével. Kötelességének tartja megosztani hazájával is a bécsi kutatások eredményeit és részletes leírást készít a himlőoltásról.

Igen előrehaladott gondolkodású ember, ezért is foglalkozik a nők terhességével, többek között azt a tévhitet támadja, miszerint a kimaradt menzesz kompenzálása miatt eret kell vágni a nőkön. El szeretné fogadtatni az orvosokkal ennek haszontalanságát és kéri őket, bízzák a folyamatot a természetre.

1798-ban az a kitüntetés éri, hogy a jénai minerológiai társaság tagjai sorába választják. Gyógyászati tevékenysége mellett Magyarországon elsőként alapít orvosi jellegű folyóiratot, amely 1803-ban *Orvosi és Gazdasági Tudósítások* c. indul útjára.

Csokonai 1804. április 15-én Rhédey Lajosné temetésén felolvas egy halotti verset *„A lélek halhatatlansága”* címmel. Ekkor fázik meg, és betegsége hamarosan rosszabbra fordul.

Sándorffy gondos ápolás alá veszi költő barátját, majd saját kocsiján viszi haza Debrecenbe, ahol kezelését Szentgyörgyi József, debreceni orvosra bízza. Csokonai és Sándorffy barátságának kiteljesedését megakadályozza a költő 1805. január 28-án Debrecenben bekövetkezett halála. 1804-ben kinevezik Bihar vármegye, szűkebb hazájának főorvosává, majd 1805-ben táblabíróvá.

Hamarosan sokoldalú emberként válik ismertté. Érdeklődési körében teljes összhangban fér meg az orvostudomány, a költészet, a táblabíráskodás, az írói tevékenység, a műfordítás, a nyelvművelés, a zene, a szerkesztői munka, a tudomány-népszerűsítés, a könyvgyűjtés és a színház is.

„Rhédey Lajost, a nagyváradi színészet áldozatkész mecénását, Bihar-megye főispánját csak Sándorffy József múlja felül, aki 1814-ben veszi át a nagyváradi színészet szervezését.

A város színjátszásának önállósítása érdekében tíz éven át végez tevékeny működést és komoly munkásságot fejt ki e téren. Áldozatkészsége, nem hiába kelti fel a színészet történetírójának figyelmét és elismerését”, írja róla Naményi Lajosa *„Nagyvárad színészete”* c. művében.

A magyar színészet nagy pártfogójaként 1814-től ő a debreceni színház bérlője, valamint Csokonai Vitéz Mihály barátja és

kezelőorvosa. Sándorffy ugyanakkor nagy hatást gyakorol a költő növénytani érdeklődésére is.

1815. február 1-én 1280 forintért a Gulátsy Antal álmosdi földbirtokossal kötött szerződés alapján átveszi a debreceni színtársulatot az összes felszereléssel együtt, beleértve a 80 kötetből és 300 színdarabból álló könyvtárat is.

Nagyváradon nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel fog hozzá a színházszervezési munkához. A vétel után leltárt készíttet, és rendezteti a könyvtárat, új díszleteket szerez be, kiváló színészeket szerződtet, *(pl. Kántomé)*, biztosítja a színészek jó anyagi helyzetét, felújítatja a jelmeztárat, és meghívja karnagynak Ruzicska Györgyöt, a neves zeneszerzőt.

Ezt követően debreceni társulat sok sikeres bemutatót tart Nagyváradon, de darabjaikat bemutatják Magyarország egyéb városaiban is.

1818 októberében Sándorffy megvásárolja Rhédey Lajos nagyváradi házát színházi célra. Itt is jellemző rá a szociális gondolkodás, mivel színházának előadásaira a diákoknak ingyenes tanulójegyet biztosít.

A nagyváradi színházvállalkozás nagy siker volt, amellyel meg is alapozta a város későbbi élénk színházi életét, a kezdeményezés viszont számára nem volt kifizetődő. A jómódú vidéki orvos színjátszás iránti lelkesedése hét év leforgása alatt csődbe jut.

1821-ig 32 659 forintot költ a színtársulatra, szinte teljes magánvagyonát. Megpróbál túladni a színházon, felajánlja azt megvételre Beöthy Ödönnek is az összes felszereléssel együtt, mindössze 2500 forintért, de Beöthy nem vásárolja meg a színházat.

Mint ember és, mint orvos rendkívül népszerű ember Bihar vármegyében a társadalom minden rétegében, bizonyítja ezt az is, hogy milyen sokan hívják meg keresztapának, és ezt igen ritkán utasítja vissza.

Orvosi hivatását halála napjáig folytatja. 1834. november 30-án tüdőgyulladásban hal meg.

1752-ben a kamara által készítetett urbárium szerint a Vajdán lakó Récsei András mészáros házában egy inquilinust *(a.m. lakótárs, bérlakó)* tartott, ennek ellenére csak 2 köböl kukoricáját írtak nála össze.

Szőlőtermesztés

Jókó Hodos lakóitól egy korabeli feljegyzés:

„Szőlőhegyünk ugyan a határunkban nincs, de minthogy a földesuraink Kovácsi szőlőhegyét egészen bírják, s amióta a török háború és kuruc világ megszűnése után megülték ezen helységet, amely sokáig pusztán állott, a Kovácsi-hegyet, amely velünk határos, eleitől fogva a mi vigyázásunk és gondviselésünk alá bízták, ahol sok embernek közülünk nagy szőlői vannak, amelynek művelésével sokan szokták kenyerüket keresni."

Az egykori Közép Kalota, ma Bihari Hegyköz területét figyelembe véve e térség szőlőművelő napszámosai a 18. század közepétől az alábbi településekre járnak rendszeresen dolgozni:

Várad, Püspöki, Bihar, Szentjobb, Szentimre, Vajda, Száldobágy, Pályi, Újlak, Kovácsi, Csatár, Kispály, Bihar Püspöki, Siter és Sitervölgye.

E területek közül kétségtelenül a szőlőtermesztés a legjelentősebb. A megyének komoly nagyságrendű, elsősorban az Érmelléki és a Váradi járás településeibe koncentrált szőlőterületei vannak. Az úrbérrendezés során feljegyzett adatok alapján a mezővárosok helyzete a gyümölcstermesztés alapján sajátságos. Csatáron, a szőlőhegyen számos idegen úr és közrendű ember szőlője van - nagytöbbségben Debreceniek - az odavaló szegény réteg, a külső emberek szőlőjének művelésével keresheti a kenyerét.

Püspökiben jeles bortermő szőlőkről szólnak a feljegyzések. Jó bortermő szőlőhegyek vannak Siter és Sitervölgye határában is.

A szőlő-gyümölcs együttes előfordulása egyaránt megtalálható Csatár, Diószeg, Ér Adony esetében, illetve olyan falvakban, mezővárosokban is kerti szőlőként, mint Berettyóújfalu, Fegyvernek, vagy Hagymád falva.

A Szent Imrei hegyen termett bor 1 máriással[43] drágább a Lakságinál. Szőlőheggyel rendelkező település ebben az időben harminchét van. Többségük az Ér-melléken és a Váradi járásban található.

---

[43] ***Máriás-tallér*** - ezüstpénz, melynek egyik oldalán Szűz Mária képe volt látható. Először a 16. században német városokban verték, majd a 16 és 19.

Adataink alapján a települések hozzávetőleg kétharmad része foglalkozik valamilyen formában gyümölcstermesztéssel. A termesztett gyümölcsfajtákat tekintve csak korlátozott érvényű megállapítást tehetünk.

A feljegyzésekben jórészt csupán a gyümölcsös kifejezés szerepel, az azonban már nem, hogy pontosan mit is termesztenek. A konkrét megnevezést tartalmazó beírások alapján úgy tűnik, hogy a legelterjedtebb, legkedveltebb gyümölcsfajta a szilva.

A szilvafák termésének egy részét pálinkának főzik ki, melyet három hónapig szabadon árulhatnak.

Más területeken viszont aszalják a szilvát. A termést részben a Mezőségre szállítják, s az áráért búzát vásárolnak.

A szilva mellett az alma is kedvelt gyümölcs ebben a korban.

Csatáron a telkek és a szőlők végében cseresznye, szilva, naspolya, birsalma és egyéb gyümölcsfák vannak ültetve. Ezek közül is a cseresznye a leghíresebb, mint Vajdán és Szent-Andráson is.

Pályi Újlak, Siter és Sitervölgye lakosai gesztenyetermesztéssel foglakoznak. Száldobágyon és még több tucat faluban, a gyümölcsfák terméséből élnek a lakosok. Nagyban kereskednek az alma, a körte és a cseresznyefák terméseivel is.

A friss gyümölcsért számos településre helybe mennek Váradról és a mezőségi falvakból a kupecek.

A szilvát és az almát a termelők éretten vagy aszalva a Mezőségre, a Jászságra, Hajdúságra és Békés megyébe hordják, ahol azt búzára, rozsra, gabonafélére cserélik.

A 18. század utolsó harmadában Bihar vármegyében a paraszti gazdálkodás már egyáltalán nem lebecsülhető részét alkotja a szőlő, a gyümölcs és a zöldségtermesztés.

Erdőgazdálkodás

A következő csoportot olyan helységek alkotják, amelyek a tűzifához ingyen, az épületfához viszont engedéllyel juthatnak hozzá.

---

század között, I. Lipót és V. Ferdinánd uralkodása alatt Magyarországon is. Később az ezüst húszasokat nevezték Máriásnak.

Ezeknek jó része a megyében szétszórva a püspöki birtokon található, számuk kilencven körüli.

Ezek a helységek tűzifához ingyen, az épületfához viszont engedéllyel juthatnak hozzá. A leggyakrabban előforduló bejegyzés ezzel kapcsolatban a következő: tűzifát szabadon, épületfát engedély alapján vághatnak a határban levő erdőről. Ebbe a kategóriába van besorolva Csatár is.

A Bihariak részére a Tótteleki erdőről engedi az uraság hordani a fát. Épület építéséhez szekerenként, tűzrevalóért pedig marhánként egy garast kell, hogy fizessenek. A tiszttartó egy ideig nem kéri számon rajtuk a taksát, 1770-ben viszont a csősz kamatostul hajtja be rajtuk a tartozást.

Régebben bőven terem a nád e vidék határában, aztán egyre szárazabb és melegebb lesz az időjárás és emiatt egyre kevesebb és kevesebb kezd el teremni belőle. Ez időben a Tótteleki erdőről szerezik be a fát a Csatáriak is.

Az irtás elkerülhetetlen módja a szántóföld biztosításának. Az új lakók nem a falvakban, hanem a falvak szélén, az irtványokban települnek meg, tanyáik sokáig nem is számítanak községnek.

1715 és 1720 között még sokat írnak össze közülük falvak, városok tulajdonaként. Ezek az összeírások az irtásföldek egyre nagyobb növekedéséről tanúskodnak.

1728-ban például az irtványokon nem ritka a lombos ágakból, gallyakból készült ernyőszerű tetőszerkezeti építmény sem, amely elsősorban a nap heve elleni védelmet volt hivatott megteremteni. A puszták száma a 18. század második felében aztán a betelepítések és nagybirtokokhoz kötődő településforma, a „majorság”[44] kiterjesztése következtében csökkenni kezd.

A Péro-féle lázadás

A 1735. április 27-én, Békésszentandráson bont zászlót a Szegedinác Jovánovics Péro nevével fémjelzett, zömmel szerb és magyar parasztok által vezetett felkelés.

---

[44] ***Majorság*** - Az 1848. január 1. előtti földesúri földterületek, zsellérségek és az ezekhez hasonló természetű birtokok megnevezése.

Az 1655-ös születésű Péro az Arad környékén fekvő Pécskáról származik, életét a határ melletti harcokban tölti, részt vesz az 1684-ben kezdődő felszabadító háborúban, és az 1718-as pozseraváci békével[45] záruló, a Temesi Bánságot visszafoglaló küzdelemben is.

Idős korára a szerb katona a Maros mellékén fekvő határőrvidéki kerületben a kapitányságig jut.

Miután a törökök teljesen kiszorulnak Magyarország területéről és a határ újra az Al-Duna mentén húzódik, a Maros menti katonai körzet elveszti jelentőségét, és a rendi országgyűlés kérésére megkezdik a folyótól északra fekvő területek betagolását a vármegyékbe.

Ez feszültséget jelent, hiszen a terület fontosságából adódóan a szolgálatot teljesítő határőrök korábban számos kedvezményben részesültek *(többek között nem kellett adót fizetniük),* ezzel a döntéssel pedig besorolják őket az egyszerű jobbágyok közé, és a területet megszerző földesúr uralma alá kerülnek.

Péro és néhány határőrvidéki kapitány szervezkedni kezd, Bács és Szerém megyék lakosságát hívva fegyverbe. A mozgalom hívószava nem csak a vallásukban megsértett szerbek, hanem a nyakukba kapott birtokosok hatalmaskodásait megelégelő magyar jobbágyokra is hat, akiket a magyarul tudó Péró hamar bevon a mozgalomba. A Sevics és Strba vezette szerbek végigpusztítják a korábbi szövetséges felkelők bázisául szolgáló dél-alföldi megyéket.

A királyi haderő nyugatról és északról próbálja bekeríteni a jobbágysereget, Debrecenben pedig nemesi felkelést hirdetnek a parasztok ellen, de a szerbek hamarosan ezt a várost is feldúlják.

A király helytartója Lotheringeni Ferencz főherceg értesül arról, hogy Péro és társai a zendülés egyik okaként a földesurak zsarolásait és erőszakos elnyomásukat jelölik meg.

A főherceg május 6-án hivatalosan felszólítja a megyéket, hogy igazolják álláspontjukat ez ügyben és rendeljenek el nyomozást, hogy igazak-e a vádak? Továbbá vizsgálják meg történt-e zsarolás, s ha igen, kik követték azt el?

Bihar, mint egyik legközelebbről érintet vármegye, siet a felszólításnak eleget tenni és június 1-én elrendeli, hogy haladéktalanul

---

[45] ***Pozsareváci béke*** - A béke aláírásának következtében a történelmi Magyarország területén megszűnt a török uralom.

kezdjék el a vizsgálatot. A biztosok ki is mennek, de a vizsgálat lassan halad, eredmény nem születik, ezért még abban az évben, december 7-én megismétlik a vizsgálatokat. Ezt követően a következő jelentést küldik a főhercegnek:

„Fenséges Herceg és Királyi Helytartó! Királyi fenséged és a magas királyi helytartó tanácsnak két rendelkezését követően, azon zsarolást és elnyomást illetőleg, - melyről Szegedinecz Péter a tavalyi lázadás indítója a földesurakról vallott.

Az elsőt úgy, mint múlt május hava 6-kán keltezett június 1-én tartott közgyűlésünkből törvényszékünk ülnökeit küldöttük ki s bíztuk meg a dolognak igazság és érdem szerinti megvizsgálásával, hogy pontos és helyes jelentést tehessünk a dolgok valódi állásáról.

Az utóbbit pedig jelen hó 7-kén keltet a mai közgyűlésünkben alázattal vettük, mely szerint, minekutána mindent kipuhatoltunk és újból megfontoltunk volna, mit sem leltünk, a fent említett zsarolást, elnyomást és nagyobb mérvű követeléseket illetőleg.

Nem leltünk semmit, ami ily gonoszság elkövetését indokolhatta volna, és népünket fellázíthatta volna, sőt tapasztaltuk, hogy már azelőtt földes urainknak a szegény nép segélyére annyiban mutatkozott irgalmassága - mely több helyen is eléggé bebizonyult - hogy a nép pártolásából birtokosaink tulajdon érdekük megtagadásával a terheket önként könnyítik.

Sok helyt csak egy forintot, másutt egyet és felet, legtöbbnyire pedig két forintot és 12 napszámot, és a tartozó törvényes kilencedet meg egy tallért róttak ki rájuk évenként, semmi egyebet tőlük nem követelvén.

Három mezőváros kivétel, Bihar, Bihar Püspöki és Csatár, hol csak némely követelők okoznak panaszokat kiváltságaikra hivatkozva, ugyanakkor ezek is mentesek a törvény szabta urasági járandóság és tartozás fizetése alól".

Kelt: 1735-dik év December 19-kén
Várad-Olasziban tartott közgyűlésen

1735. augusztus 10-én egy újabb vizsgálóbizottság jön létre, mely a vádlottakat Budára rendeli. A bíróság 1736 áprilisában Szegedinác Pérót és a Békés Szent Andrási vezetőket halálra ítéli, míg a mozgalom ellen forduló szerb kapitányoknak kegyelmet ad.

A kerékbetöréssel kivégzett 80 éves Péró és társai testét felnégyelik és azok darabjait elrettentésül elküldik a lázadás központjául szolgáló békési faluba, valamint kitűzik őket Nagyváradon, Debrecenben és

Sarkad városában is. ***(Részletek az 1736-dik év December 19-kén Várad-Olasziban tartott közgyűlés anyagából).***

Tombol a pestis a térségben!

Az 1740-es évek elején a térségben több mint két évtizeden át tombol a pestis járvány megtizedelve a vidék lakosságát. A betegség kórokozója fertőzött patkányok bolháinak csípése által jut be az emberi szervezetbe.

A baktérium emberről-emberre cseppfertőzéssel terjed, ilyenkor jellemzően tüdőpestis jön létre. A járvány sok esetben légúti fertőzések sorozatával indul. A tüdőpestis lappangási ideje néhány óra.

Tünetei: kínzó, rohamokban jelentkező köhögés, habos, véres köpetürítés, nehézlégzés, majd légzési és keringési elégtelenség.

1755-ös Úrbéri tabella összeírás

1755-ben az úrbérrendezéskor már az uradalom összeírt népességének 36,9%-a szerepel zsellérként és 63,1%-a jobbágyként, ami feltehetően a mezővárosi népesség jelentős részének zsellérsorba sorolása miatt következik be.

A jobbágyoknak csak 11%-a tartozik az örökös jobbágyok, míg 89%-a a szabadmenetelűek közé. A zselléreknek is túlnyomó része házzal bíró (86,65%), csupán 13,35% ház nélküli.

Vásározás

1770-ben kilencvenkét település ismeri el kizárólagos vásározási helyéül Nagyváradot. A város körzetében két-hárommérföldnyi távolságra, vagy 2-3 órányi járóföldre elhelyezkedő települések lakói szinte kivétel nélkül Váradra jártnak piacra vásározni.

A 18. századvégi felmérés hű képet mutat a települések lakosainak számáról is. Ezek között a magyar települések között találjuk az egykori Kis- és Közép Kalota falvainak többségét, mint például:

Bihart - 366 családdal, 1655 lélekszámmal;
Borsot - 127 családdal, 720 lélekszámmal;
Csatárt - 264 családdal, 1230 lélekszámmal;

Nagyszántót - 72 családdal, 385 lélekszámmal;
Pályi Újlakot - 152 családdal, 697 lélekszámmal;
Bihar Püspökit - 519 családdal, 2301 lélekszámmal;
Sitert - 111 családdal, 601 lélekszámmal;
Sitervölgyét - 76 családdal, 366 lélekszámmal;
Hegy Köz
Száldobágyot - 82 családdal, 410 lélekszámmal;
Szent Andrást - 208 családdal, 996 lélekszámmal;
Szent Imrét 228 családdal, 1008 lélekszámmal;
Szent Jánost - 144 családdal, 780 lélekszámmal;
Vajdát – ahol a családok számát nem tüntetik fel, azt viszont igen, hogy ez időben 586 lélek lakja;

A falvak jobbágyai, zsellérei kevés fizikai erőkifejtés igénybevételével jutnak el a közeli vásárba. Jó piacozó helynek és könnyen megközelíthetőnek mondják.

„Sitertől és Sitervölgytől kétmérföldnyi távolságra van a város, és az odavezető út sem valami jó, mivel hegyen-völgyön kell átgázolniuk a piacozóknak, amíg elérik a vásárt, mindennek ellenére sehol sem találnak jobb vásárhelyet a Váradinál" - vallják az érintettek.

Csatár, Mező Telegd, Lehecseny és Nagy Rév községek lakosai ez időben cserépedényeket készítenek. Debrecen városában pedig virágzik a szappanfőzés.

1770- es Úrbéri tabella összeírás

Az összeírásban szerepel Esterházy Antal herceg, 12 grófi család, és 4 báró. 327 magánbirtokos adatait tartalmazzák, közülük 22-en az arisztokrácia tagjai.

Nem szerepel viszont az úrbéri tabellákban a Csáky család, amely ebben az időben, birtokainak túlnyomó részét, zálogba adta. Birtokaiknak adatai a zálogbirtokos Kornis Mihálynál viszont már fel vannak tüntetve.

A Hegyközcsatári református templom átépítése

1772-ben megtörténik a Csatári református templom barokk stílusba való átépítése.

A Váradi Püspökség birtokai

1774-ben a Váradi Püspökség birtokviszonyai 171 településre terjednek ki, közöttük van többek között Szent Imre, Bihar, Csatár, Bihar Püspöki, Várad-Olaszi és Várad Szőlős is.

Gyümölcstermesztés

1775-ben Bihar vármegyében fontos kereskedelmi cikk a gyümölcs, amely a megyében szinte mindenütt megterem.

A Bihari Hegyközben található települések közül Vajda, Szent András, Csatár - ahol híres a cseresznyetermesztés -, Pályi Újlak, Siter – gesztenyetermesztéséről neves -, Száldobágy és még több tucat falu található, ahol a gyümölcsfák terméséből szegénységüket enyhítik a lakosok, kereskedve az alma, körte, cseresznye termésével is.

A friss gyümölcsért számos településre helybe jönnek Váradról és a mezőségi falvakból a kupecek.

1777. augusztus 28-án megtörténik a Csatári ***református parókia*** alapkőletétele is, mind ez Bartók Sámuel helyi lelkész irányítása alatt.

Korrajz 1778-ból - Csatári birtokviszonyok

Csatáron 1778-ban egy vesszőfonatra sárból vert uradalmi kulcsárház épül. Mellette boltíves kiképzésű öreg pince található, amely téglából van építve.

E pince felett nagyobb, szilárd építőanyagokból épült nádfedeles lakóépület áll. Benne 3 szoba és mellékhelyiségek, valamint ugyanazon tető alatt egy hordószín is található.

Az egykori szilárd épület falai repedezettek már ekkor is és éppen omladoznak. Az épület - a hordószín kivételével – már régóta nem szolgálja az uradalmi célokat.

Egyik szobája a plébános lakása, a másik, a pince feletti nagyszoba római katolikus kápolna céljára szolgál mindaddig, amíg fel nem épül a római katolikus templom és plébánia.

Ennél jóval kisebb épület az uradalmi mészárszék, amely gerendákból épült, nádtetejű épület.

Az alsóvárosban egy földesúri kocsma is áll, amely vesszőfonatra vert sárból készült, és amely már erősen romladozik.

Az uradalom egyébként a felsővárosban is méret ki pálinkát és bort is, egy magánháznál.

A szőlőket, - melyek szabadon örökölhetők - 1763-ban Patacsics Ádám nagyváradi püspök telepíttette, mégpedig részben tokai, részben rendes szőlőkből.

Területük: kapásban mérhető, hozamuk urna borban számítandó. Szabadon örökölhető szántók és rétek a határában nincsenek.

Egy görög kereskedő - mert saját házánál árusít - évi 24 Ft taxát fizet a püspökségnek.

A Biharon kívül élők a szomszédos Csatár mezőváros határában levő erdőkből vághatnak ki fát, ezen kívül kötelesek ennek ellenszolgáltatása fejében a tűzifát, - amit a házas-zsellérek kivágnak - a földesúr számára robotban, a földesúr által megjelölt helyre befuvarozni.

Ezen felül minden házas-zsellér köteles fél öl tűzifát kivágni évente a földesúr számára.

Ide tartozik egy apró kis történet a fentebb már említett kiváló püspökről:

Patacsics Ádám nagyváradi püspök az egyházzene kiemelkedő képviselője az egész Osztrák-Magyar Monarchiában, valamint ő építteti a váradi székesegyházat és a püspöki palotát is. Olyan zenei életet teremt Váradon, hogy még Mária Terézia udvarában sincs hasonló. Elhozza a jeles személyiségeket Nagyváradra, heti koncerteket tarttat, harminctagú ének- és zenekara van. A császárnő elhelyezteti Kalocsára érseknek, utána pedig feloszlatja a zenekart, a zenészeket Bécsbe hívatja, mert irigyli, hogy Váradon ilyen jeles zenei élet van.

Ilyen s hozzá hasonló személyiségek élnek ekkor Váradon, és kezük munkáját még ma is láthatjuk különböző épületeken, utcarészletekben, köztéri szobrokban.

Amint Patacsics Ádám nagyváradi püspök szívügyének tekintette a szőlőtermesztés elterjesztését térségünkben, úgy Kollonich László katolikus püspök a református vallás terjedésének ellensúlyozása érdekében 1781-ben negyven római katolikus „tót" családot telepít a Felvidékről Tóttelekre és Siterbe.

Ezek a tót származású családok leszármazottja ma már csak családnevükben tótok, mivel szinte teljesen beleolvadtak a térség magyar társadalmába, de hagyományaikban tovább tisztelik az ősök szellemét.

Megemlítendő itt a Húsvét harmadnapján (kedden) tartandó másnapi locsolkodás, amit a lányok végeznek, vagy a Farsang alkalmával sütött *Farsangi-fánk*, ami a település hírnevét öregbíti évről-évre.

Az egykori tót családok leszármazottai többek között: Riffnyák, Palacsek, Janota, Ozimók, Kleska stb. sajnos a nyelvet ma már senki sem beszéli.

Az egykori betelepítésről oklevél maradt fenn, mely szerint ezek a jobbágy családok a római katolikus püspökség tulajdonát képezik, ez által meg lesz tiltva a költözködésük is

A település lélekszáma 1930-ban közel hatszáz fő, míg a hetvenes évek elején már csak a harmada. Drasztikus a csökkenés. *(Bölcsőm a Hegyköz, 11 o.).*

1791-ben Bartók Sámuel lelkész meghal, Csatárban temetik el. Halálát követően Szijjártó János lelkész veszi át az egyház irányítását.

1792-ben egy hideg téli napon Csokonai Vitéz Mihály Kovácsiba igyekszik éppen, amikor is a számára ismeretlen helyen kissé eltéved.

Dilemmája közepette a Bihari-hegy alatt éppen megszállja őt az ihlet és átfagyott kezeit leheletével melengetve versecskéket kezd el fabrikálni.

Amint eléri a települést, szállásadójától rögvest tollat és kalamárist kér, majd a gyorsan jött verstöredékeket papírra is veti.

A verstöredék a szájhagyomány útján a mai napig fennmaradtak Biharon, Csatárban és Kovácsiban is.

Nem kell csodálkozni, ha egyes falvakban egészen másképpen adják elő, mint mondjuk a szomszéd községben, hisz az emberek tettek és vettek is el belőle, ki-ki a tetszése szerit.

A költő az eredeti verstöredékekhez a következő széljegyzetet fűzte:

„- Biharból Kovácsiba való által menetelemben gyalogjába készült versecskék, melyeket a hegy alatt faragtam."

Eredeti verstöredék

Hallá kend, Bácsi, van-e még jó messze Kovácsi?
Szent Pál (N B. nem sült Apostolok lova) sánta lova még mehet arra, tova.
Erre Bihar; menjen, de elébb lova jól kipihenjen,
Merre diófa-határ láttatik, arra Csatár.
A hegyek aljában... ....gázolja magában,
Erre kövesse szagát: várja Kovácsi magát.

Sig. Kovácsi d. 24a Decembris 1792
Csokonai Vitéz Mihály

1794-ben Szijjártó János lelkésztől Csatár református lelkészi hivatalának az irányítását Fazekas András lelkész veszi át. 1789-től, öt éven át Bihar Püspökiben lelkészkedik, ezt követően érkezik a településre, ahol tizenhárom évet tölt el.

Szolgálata alatt lelkészi hivatala mellett ő a Csatári Fi- és Leányiskola rektora is, e mellett ő látja el a település jegyzői feladatait is. Egy igazi mindenes.

1807-ben nyugalomba vonul, majd 1820-ban bekövetkezett haláláig a településen él. Itt is temetik el. Életében többrétű munkája során sokat tesz a településért és az itt élő emberekért.

Csatárban az egyházi tanítók feljegyzéseket készítenek minden olyan történésről, ami kapcsolatos a település oktatásával. Ezekből a kéziratokból számos egyházi és világi esemény kerül most napvilágra.

Az elveszettnek hitt dokumentumok szerencsére ép időben kerülnek elő és csakis a szerencsének köszönhető, hogy az 1989-es - román titkosrendőrség által végzett – pusztítások során megmenekülnek

Hogy Isteni csoda történt-e, vagy sem ezt döntsék el önök. A világi archívum – Csatár egykori feljegyzései - szinte teljesen megsemmisül a vandalizmus következtében, amit a település sohasem fog kiheverni.

Minden esetre Fazekas András lelkész, rektor és jegyző feljegyzései példaértékűek számunkra. Ezekből az írásokból most felszínre kerülhetnek a településen egykor élt őseink tettei és küzdelmei.

Kitartásukból erőt meríthetünk a mindennapokban ránk zúduló megpróbáltatások leküzdése során. Mivel nekik sikerült, minden bizonnyal nekünk is sikerülni fog.

19. század

E század elejétől Csatár a Hegy Köz Csatár nevet veszi föl, hasonlóképpen, mint az őt körülvevő többi települések nagy része is. Ennek ellenére a helyi lakosság körében a település – egyszerűsített formában - továbbra is Csatárként említtetik.

A század eseményeit – kevés kivételével - szinte teljes egészében a Hegy Köz Csatári Református Egyházközség lelkészeinek feljegyzéseiből állítottam össze.

Az egykori Közép Kalota településeinek történetét, valamint az ezekben a falvakban élő emberek életét, mindenkori tiszteleteseink jegyzik fel számunkra.

Kísérjük hát figyelemmel hogyan élnek és mit cselekednek közelebbi őseink a Bihari Hegyközben. Kérem az olvasót szenteljen nagyobb figyelmet a lelkészi bejegyzésekre, hisz olyan dolgokat fog olvasni, amit egykor nagyszülei, szép szülei, vagy azok ősei cselekedtek a századok folyamán.

E század a szabadságért vívott harcok és a területrendezések, birtokviszonyok átrendeződésének koraként vonul be a történelembe. Térségünkben sem történik ez másképp.

A század elején Kiss Péter leányági örökösei a Dömösdy, Lévay, Vincze, Szilágyi, Ilosvay, Jármy és a Komáromy családok közös birtokosok a következő helységekben: Kovácsi, Pályi, Jákó Hodos és Jankafalva puszta.

E század elején Hegy Köz Száldobágy birtokosai a Kabos és a Szénássy családok, Szalárd pedig Komáromy György és gr. Csáky Eulália a birtokos, majd őket követi Tóth László, akinek csinos úri laka épül fel később a településen. Szalárd településhez tartozik még: Bodolyó, Hátrét, Csillagos, Adorján, Savanyúkút puszta és Szilvölgy puszta is.

Hegy Köz Csatár és a fentebb meg nem említett hegyközi települések továbbra is a nagyváradi Püspökség birtokaiként szerepelnek.

A 19. századi sertéstartás fontos tevékenysége - A makkoltatás

A 19. században az erdőterületek, 77,79%-át tölgy- és bükkerdők borítják. Ezeknek az erdőségeknek a makktermését sertések késő őszi és téli takarmányozására használják.

A makkoltatás általában Szent Mihály napján *(szeptember 29.)* kezdődik, majd Szent Miklós napjáig *(december 6.)*, vagy az első nagyobb hóesésig tart. A kukorica és a burgonya széles körű elterjedése előtt a makkoltatás a sertéstakarmányozás alapját képezi.

E vidék tölgy és bükkerdeinek léte, vagy nem léte alapjaiban szabja meg a makkoltatási lehetőségeket. A tölgyerdő önmagában még nem biztosítja számukra ezeket a lehetőségeket. Hegy Köz Száldobágyon például ebben az időben nem is tartanak erdőbe kijáró sertéseket.

Ahol makkoltatni lehet, azokon a helyeken többféle változat is jelen van.

Csak néhány helyen fordul elő, hogy az erdőt makkoltatás céljából ingyen vehetik igénybe a lakosok.

A települések jelentős részében 8 ***poltura***[46] a sertésenkénti fizetett makkoltatási díj.

Tótiban lelkész. A preceptor[47] Pataki Zsigmond, aki pozícióját négy évig tölti be. Később Csökmőre megy egyházi tanítónak.

A következő néhány oldalon az olvasó ízelítőt kap e század történéseiből az egykori lelkészek feljegyzései alapján. A bejegyzések szövege természetesen nem mindenütt egyezik meg az eredeti kéziratával, hisz a ma embere már nem igazán értené meg az egykori dialektust.

---

[46] ***Poltura*** - Magyar történelmi pénzegység, melyet I. Lipót, I. József, II. Rákóczi Ferenc, III. Károly és Mária Terézia alatt vertek.

[47] Preceptor - *egyházi tanító, nevelő;*

Ezért arra törekedtem - megtartva a korabeli beszédstílus eredetiségét - hogy ezeket az írásokat mindinkább érthetővé formáljam. (szerző).

Tutorság *(gyámság)* alatt álló nemes ifjak és leányok, helyzetéről - 1806-ban. Bihar vármegye nemes születésű árváira néző végzés 7-ik száma a következőket foglalja magába:

„Midőn a leány árvák férjhez menni, vagy a tutorság (gyámság) alatt lévő fiuk megházasodni kívánnak, a tutor (gyám) tartozik erről a legközelebb tartandó törvényszék előtt beszámolni.

Ha annak ideje elhúzódna, abban az esetben a fővárosi ispán úrnál jelentést kell tennie. Ennek a végzésnek, - hogy nagyobb sikere legyen - mind a méltóságos püspök urak, mind a Debreceni V. Superea (Legfelsőbb szervek) a szükséges intézkedések végett meg fognak kerestetni, míg a fent említett módon nyert írásbeli engedelmet elő nem mutatják, addig az árvák meg nem eskettethetnek.

Ezen rendelkezéshez képest a tisztelt urak szorgalmatosan vigyázzanak a végett, hogy az efféle nemes árva személyek esketését vaktában, vagy szóbeli írásokra hivatkozván bele ne egyezzenek. Amennyiben a feljebb említett egyik, vagy másik féltől írásbeli engedelmet nyernének, elébb láttamozzák és azt törvényesítés végett tartsák meg maguknál;

Megcsalattatás esetén, a copulandrut (házasulandó nemes ifjú) ha más parókiához tartozik, annak az eklézsiának a prédikátora lássa majdan el instrukciókkal (megfelelő ismeretekkel)". A feljegyzést Fazekas András lelkész tette Hegy Köz Csatáron, az 1806-dik esztendőben.

1807-ben Fazekas András lelkészt Hegy Köz Csatárból Nagyváradra helyezik ahol, mint azt feljegyzések is igazolják, 1821-ig szolgál.

Ettől az évtől kezdve a település lelkészei egyre több időt szentelnek a községnek. Jenei Sámuel például, aki Fazekas Andrást követi az Egyházközség élén 1807 és 1843 között harminchat évig szolgál.

A lelkész beiktatásának évében a fontosabb eszközökről a következő leltárjegyzéket készíti:

Az eklézsia javai - Földek

„Domoszlónál egy darab négy köblös, a parókiához tartozó föld van. Másik két köblös föld a Sárharaszton található. Ezeket a presbiter használja.

Az akolban is van egy három vékás föld más fordulójában. Ez a föld is a prédikátor részére terem. Van ezen kívül még két föld, mely ugyancsak kétfordulós művelést igényel, az egyik két vékás, termése a földet megművelőé, a másikat haszna az eklézsiáé, ez már hat vékás.

Van két darab szőlő, egyik három kapás - a prédikátor javára munkáltatik az eklézsia által - a másik ugyancsak három kapás, de ez az eklézsia részére terem.

Van két kaszáló is a Nagy réten, a nagyobbik 10-12 embervágó, a másik 5-6, mind kettő a prédikátor részére hozza a hasznot. A két kaszálót az eklézsia takarítatja fel és hordatja be a prédikátor kívánsága szerint".

1807-ben a püspök indítványára elkezdődik a római katolikus templom építése, mely 1809-ben a Boldogságos Szűznek ajánlva be is fejeződik a falu híveinek nagy örömére. Később a templom egy nagykiterjedésű tűzvész alkalmával leég. 1847-ben a leégett templomot és a plébániát ***Bémer László püspök*** újjá építteti.

1808 és 1809 között a református fiú- és leányiskola rektora Illési József. Pozícióját három évig tölti be. Később Homokon, majd Sasiban lelkész. Egyházi tanító: Pataki Zsigmond.

1810 és 1812 között a református fiú- és leányiskola rektora Vágó Sándor. Rektori munkáját követően ügyvéd lesz. Az egyházi tanító 1810 és 1811 között Újfalusi Sámuel, 1812-ben pedig Czimer Bálint, aki pozícióját két évig tölti be. Később Hegy Köz Pályiba megy rektornak.

1813 és 1814 között a református fiú- és leányiskola rektora Illyés Lajos. Pozícióját két évig tölti be. Később Telkiben, majd Váncsodon *(1826)* lelkész. Egyházi tanító: a korábban már említett Czimer Bálint.

A református templom ablakainak átalakítása - 1815-17

„A templomablakok csúcsívei lekerekítésre kerültek. A feljegyzést 1807-ben Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

1815 és 1818 között a református fiú- és leányiskola rektora Lebó József. Pozícióját három évig tölti be. Később Bogátiban szekuláris

(világi tanító). Egyházi tanító: Illyés József. Pozícióját öt évig tölti be. Később Hegy Köz Kovácsiba megy rektornak.

1821-ben a református fiú- és leányiskola rektora Veszprémi István. Pozícióját három évig tölti be. Később visszatér Debrecenbe, majd egy évet keresztesen tanítóskodik *(1822)*. Egyházi tanító: Dömény Pál. Pozícióját négy évig tölti be. 1825. február 3-án Hegy Köz Csatárban hal meg, itt is lesz eltemetve.

Tanácsi határozat községi beadvány elfogadásáról 1822-ben

„Dömény Pál leánytanító őkelme, annak idejében az eklézsia elöljáróitól megmarasztatván, tetsző szolgálatáért, és szorgalmatosságáért jövő esztendőre is e feltétel alatt marad meg. Ezen felül az eddig volt tíz forintjához adjon még az eklézsia tízet.

A három köböl búzához, a Biblia olvasásért, adjon újabb hármat. Évente két öl fát készen. Annyi kész szénát amennyivel két tehén elél, mindezt a haraszton lévő kaszálóról.

Az összegyűlt tanács a községi beadványt elfogadta és a presbitérium is megegyezett. Kitételük csupán annyi hogy a tíz forint kiszedésére és megfizetésére találjanak módot az eklézsia előjárói, nem lehetvén az eklézsia kis jövedelmét és fundatioját (tőkéjét) arra fordítani, hogy abból adasson ki az a tíz forint.

A három köböl búzát adja meg az egyházfi, mikor az, az eddig való három köblöt kiméri, így hát adjon hat köblöt.
A két öl fát bíró uram a favágás idején küldje be, úgyszintén a szénát annak idején, készen. A többi része a megállapodásnak úgy marad, ahogy volt.

Ezt a megjavított beadványt ígéri és adja az eklézsia, Dömény Pál egyházi tanító uramnak mindaddig, míg itt lesz lakása és maradása. A feljegyzést 1822. január 19-én Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

1822 és 1823 között a református fiú- és leányiskola rektora Veszprémi István. Egyházi tanító: Ambrus József.

Eklézsiai határozat a harangozásról - 1823

„1823-dik esztendő június 24-kén tartott eklézsiai gyűlésben meghatároztatott, hogy ettől fogva a prédikációt halottaknak délben 12 órakor kell harangozni, mely harangozásért a harangozónak négy garas fizetendő.

A déli harangozás elmaradván, nyolc garast fizet a harangozónak.

Ezen felül meghatározatott az is, hogy a lakosok között, akik elöljárói hivatalt, bíróságot, kurátorságot, esküdtséget viseltek, azok és feleségeik halálát követően, a nagyharanggal kell harangozni, egyebeknek a kisharanggal.

Aki pedig a nagyharanggal kíván jelt adatni, közember létére fizessen érte az eklézsiának egy váltóforintot, ha más vallású halottnak kívántatik harangoztatni, fizessen az eklézsiának két forintot, három rendbeli harangozásért. A fenti feljegyzéseket 1823-ban Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

Hegy Köz Csatáron új református leányiskola épül - 1824

„Az 1824-dik esztendőben az eklézsia költségén új leányoskola épül. Tóth István uram birósága alatt és nemzetes Kováts György kurátorsága idején a Földes Uraság, kérésünkre a csatári erdőből minden ahhoz megkívántató fát engedményez vágásra."

Egyházvagyoni földmérés - 1824

„A Hegy Köz Csatári határon, az Alsó-Csiket felől van az eklézsiának egy két köblös rétje, melynek a napnyugat felőli vége három és fél lánc, észak felől való oldala hosszabb öt lánc és a rétjük napkelet felé való vége négy lánc és három öl. A délfelőli oldala öt lánc és hét öl.

Ezen föld megvizsgálására és felmérésére kiszállnak kurátor uramon kívül, Sárosi István prédikátor, Sárosi Ferenc esküdt, öreg. Keretszegi István a földnek északi szomszédja és Lukács János napkeleti szomszédja."

Új temető létesítése a településen - 1824

„A régi temető, mely eddig városunk Kis utca nevű részén találtatott, megtelvén holt lelkekkel, a földes uraság rendeléséből, másik új temető fogódik és árkoltatik fel (ugyanakkor a katolikusok részére is); 1824-dik év február hónap 28-dik napján legelőször öreg Balog István temetődik ide. A fenti feljegyzéseket 1824-ban Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

1824-ben a református fiú- és leányiskola rektora Jó Károly. Pozícióját két évig tölti be. Később Szatmárnémetibe megy világi tanítónak. Egyházi tanító: Ambrus József.

1825-ben a református fiú- és leányiskola rektora Jó Károly. Egyházi tanító: Losontzi János. Öregség és erőtlensége miatt 1829-ben fiával Losontzi Józseffel Hegy Köz Kovácsiba költözik. Ez év február 4-kén Dömény Pál egyházi tanító elhalálozik. Hegy Köz Csatáron temetik el.

1826 és 1828 között a református fiú- és leányiskola rektora Dantsházi Benedek. Pozícióját három évig tölti be. Később szülőfalujába Bihar Szent Mártonba tér vissza világi tanítónak, gazdálkodik is. Egyházi tanító: Losontzi János.

Harangozási időszakok

- *Nyárban - József naptól fogva Mihály napig;*
- *Télben - Mihály naptól fogva József napig;*

Adomány „kapás-földről" az Eklézsia számára - 1826

„Nemes Hunyadi Márton őkelme eklézsiánk iránti jó indulatjából, mivel felesége már halva fekszik a házban, az alább megnevezett hites személyek előtt és jelenlétükben ilyen megmásolhatatlan rendelést tesz önként, hogy az Újhegyen Nagy Pál felől való részen, azon kapálót, mely ifj. Vágó Ferenc-né mellett felnyúlik, által adja.

Azon rendelése által is vallja a csatári református szent eklézsiának oly módon, hogy annak hasznát mindenkor az itt lévő leányok tanítója számára fordítsák.

E helyhez senkinek semmi jussa nincsen, nem is ház után lévő föld, hanem maga említette Hunyadi Márton ő kelme pénzen vett volt néhai Unoka Nagy Sándortól, azért teljes szabadsággal adhatja az eklézsiának.

A kijelentésnél és az azt követő beírásnál jelen vannak: Főbíró: Borsós Péter; 2-dik bíró: Tóth István és a nemesek nótáriusa ifj. Vágó Ferenc".

Hagyaték szántóföldről az Eklézsia számára - 1826

„Néhai Keresztszegi István testamentumban a Hegy Köz Csatári református eklézsiának hagyja a Sárharaszton, a déli oldalban, mintegy hét vékás szántóföldjét, mely van északról Sztankovits István, dél felől Keresztszegi János szomszédságokban. Mint azt a testamentum levele is mutatja."

Templomtető zsindelyezés - 1829

„Templomunk megavult teteje megzsindelyezésre kerül, nagyváradi ácsmesterek úgy, mint Gőz Sándor és Gróz József által. Kezdődik a zsindelyezés június 7-dik napján, elvégződik augusztus 13-dik napján. Főbíró Borsós Péter és kurátor Tóth István ő kegyelmek idejükben és felvigyázások alatt. A feljegyzést 1829. augusztus 13-án Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron.

Templomtorony magasítás - 1830

„Az 1830-ik esztendőben a templom tornya átépíttetik és megmagasíttatik. A fenti feljegyzéseket 1829. augusztus 13-án Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

Templomtorony zsindelyezés - 1830

„A torony tetejét egészen megzsindelyezi a nagyváradi ács Gőz Sándor maga fogadván segítségül egy másik Váradi ácsot napszámra. Kezdődik a munka, folyó év 1830. július 5-k napján, vége lesz azon hónap 24-ik napján, főbíró Szilágyi Sándor őkelme idejében, kurátor Tóth István uram szorgalmatos felvigyázása alatt.

A materiálék megvásárlásában, mind a munka egész ideje alatt, az itt lakó Hegy Bíró és presbitériumi személy Nagy József őkelme az eklézsiánk kurátorának nagy segítségére van, melyet szorgalmatosságával mutat meg. Az egyházfi Pap Sándor is hasznos szolgálatot tesz.

A négy fióktorony lehányattatik, helyük bezsindelyeztetik, a könyöklő is bedeszkáztatik, négyfelől ablakokat hagyva rajta. A feljegyzést 1830. július 24-én Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

Templommennyezet felújítás – 1830

„Minek utána az 1719-dik esztendőben készült templommennyezet megavult és romladozik, 1832. június elsőbb napjaiban, közmegegyezésből új mennyezet készíttetik el, melynek elkészítését és befestését Szabó Sándor Bihar Püspöki asztalos mester vállalja fel és még ebben az esztendőben véghez is viszi. Szilágyi Sándor uram jó bíróságát, Boros Péter uram kurátorságát és Szép József egyházfiságát a mennyezet egy tábláján lévő írás is mutatja. A

feljegyzést 1830. szeptember 23-án Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

Pusztít a kolera – 1831

Egykor nagy nyomornegyedekben fejlődött ki a betegség, ott ahol a szegénység a tisztálkodási lehetőségek hiányával és a tanulatlansággal társult. A baktériumok bejutását követően a betegség lappangási ideje rövid, 1-2 nap.

Enyhe lefolyás során rövid ideig tartó hányás, hasmenés alakul ki.

Súlyosabb esetekben inger nélküli erős hányás alakul ki, nincs láz, de a beteg hamar kiszárad. A só vesztés miatt izomgörcsök alakulnak ki, és a nagyfokú folyadékvesztés miatt, a beteg sokkos állapotba kerül, majd órákon belül meghal.

„A Kolera először Ugocsa vármegyében üti fel a fejét 1831. június hó 13-dik napján. A Tisza környékére, nevezetesen Szolnokra, Máramaros vármegyéből, sót szállító ruszták hozzák át.

Északi felsőbb vármegyékbe a Galliciából hazatérő és kereskedő zsidók által lesz elterjesztve annyira, hogy mostanára már az ország minden részében, a déli vármegyékben is keményen dühöng.

Debrecenben június 25-én adja ki magát a Péterfia utcán, a kis Csapó utcára menő közön és onnan sebes lépésekkel terjed a város utcáinak alsóbb részein. Az árokaljai környékeken terjed minden különbség nélkül a nagy utcákon, s piaci részeken is.

Július hó 28 napján az úri tisztelet megszüntetett, a holttestek pedig akármi rendűek, rangúak, minden tisztesség nélkül hordatnak ki, mint másutt is a főbb rendelések szerint.

A kollégiumi diákok pedig, még július 1-ső napján eloszlatnak és a külföldi tanulók közül hetvenhat tanuló marad csak a kollégiumban. A Debreceniekkel való érintkezést a nyavalya kiütése után azonnal megszüntetik.

Még itt Hegy Köz Csatárban, míg ezeket írom, a kolera nem mutatja magát, s hála Istennek békességben vagyunk Bihar vármegye e részén.

Hallgatván a konzíliumnak azokat a hivatalos többi jelentéseit a kolera nyavalya állapotáról, hazánkban tett terjedéséről, pusztításáról, amit hetenként ki szokott adni és augusztus eleitől fogva az újság levelek által is közhírré tétetik.

A kolera hazánkban való kitörésétől fogva (1831. június 13), a mai napig ugyancsak a konzílium tudósítása szerint a kolera nyavalyában az oda beküldött hivatalos tudósítások szerint hazánk 73 törvényhatóságában kegyetlenkedik. A kun kerületekben és a hajdúvárosokban.

Összességében 1932-ben 138,200-an betegednek meg; meghalnak benne 67,918-an; meggyógyulnak 36,559-en; orvoslás alatt vannak; 38,729-en;

Pest városában, melynek népessége az idei összeírás szerint (a katonaságot ide nem számlálván) 65,409 lélekre megy.

A tudósítások szerint majd minden 24-dik személy meghal, annyira dühösködik július 14-dik napjától (melyen a nyavalya kitört) augusztus 1-ső napjáig.

Folyó esztendő szeptember 9-én a Királyi Helytartótanács Budán kiadott hivatalos tudósítása szerint hazánkban a kolera pestise nyavalya állapota így alakul:

Megbetegedik benne: 1,564 településen … 150.764-en;
Meghaltak száma: …….. 71.256-an;
Meggyógyultak száma: ……. 44.775-en;
Orvoslás alatt vannak: …….… 34.736-an;

A Királyi Helytartótanács tiszti jelentése szerint a kolera nyavalya hazánkban az alább írt napig 2918 helyben pusztít; Megbetegednek benne 265,000-en; Meghalnak: 122,244-en; Meggyógyulnak: 102,657-en; Bécsben szeptember 14-ik napján üti ki magát a kolera;

Váradon szeptember 18-dik napján üti ki, de nem dühösködik még ez ideig, két hét múlva vége lesz;

Hegy Köz Csatárban ez ideig nem mutatja magát (10. november 1831).

Debrecenben szeptember 3-dik napján már tökéletesen megszűnik. A kollégiumban november 7-dik napján a leckék már elkészítetnek.

Bihar megyében, melynek tudósítása szerint 400.000 lélek a száma, s mivel a legszélesebb terjedésű a kolera Debrecenen kívül tíz helyeken pusztít. November elejére az egész országban megszűnik. Hegy Köz Csatárban egyáltalán nem mutatja magát.

A Konzílium 1932. január 31-dikén kelt híradása szerint a kolera kiütésétől fogva a nevezett napig országos szinten összesen 512.942-en betegednek meg.

Ebből 222.763-an meghalnak, 277.698-an meggyógyulnak, kórházakban ápolnak 12.481 beteget. A nyavalya 2.931 helyen teljesen megszűnik.

A feljegyzést 1831. november 10-én Jenei Sámuel református lelkipásztor tette Hegy Köz Csatáron."

1831 és 1832 között a református fiú- és leányiskola rektora Szabó Pál. Pozícióját két évig tölti be. Később Les-re megy lelkipásztornak. Egyházi tanító: Pap Páter.

Templom és toronyrenoválás - 1833

„Az 1833-ik esztendő június 3-dik napján Berek-Böszörményi magyar kőművesek Csete József és Lévai Imre hozzáfognak a torony és templom renoválásának. Ennek alját kívül belül, ahol szükséges, befoldozgatják, bevakolják és falainak külső és belső részeit. A tornyot pedig kívül bemeszelik öthét alatt. Ugyanekkor a templom déli oldalán a szinteresz helyébe téglából új átereszt készítenek. A feljegyzést 1833-ban Jenei Sámuel prédikátor tette Hegy Köz Csatáron."

Az eklézsia szőlői - 1834

„Van az eklézsiának a Domoszló tetőn, mintegy három kapa szőlője, melyet az eklézsia kultiváltat (műveltet) a helybeli prédikátor részére. A szüreteltetés a prédikátort feladata. A szőlő termése, valamint abba lévő gyümölcsfák haszna is a prédikátoré. Az eklézsiának van egy másik nagyobb szőlője is - az úgynevezett alsó szőlő - mintegy öt kapás, melynek haszna az eklézsiát illeti. A feljegyzést 1834-ben ismeretlen személy tette."

1835-ben a református fiú- és leányiskola rektora Nagy Sándor. Egyházi tanító: Kis József. Pozícióját egy évig tölti be. Következő évbe Pósalakára megy rektornak.

1836 és 1838 között a református fiú- és leányiskola rektora Nagy Lajos. Pozícióját három évig tölti be. Később Széplakon világi jegyző lesz. Egyházi tanító: Márton István.

1839 és 1841 között a református fiú- és leányiskola rektora Lovas Dániel. Pozícióját három évig tölti be. Később Pelbáthidára megy lelkésznek. Egyházi tanító 1839-ben Márton István, 1840-41-ben pedig Bányai Lajos, aki pozícióját két évig tölti be. Hegy Köz Csatárba Toldról érkezik, majd Hegy Köz Pályiba megy tovább rektornak.

1842-ben a református fiú- és leányiskola rektora Gulácsi Károly. Pozícióját egy évig tölti be. Később ügyvéd lesz. Egyházi tanító:

Margitai János. Pozícióját egy évig tölti be. Később Asszonyvásárra megy leánytanítónak.

1843 és 1844 között a református fiú- és leányiskola rektora Hajdú Lajos. Pozícióját egy évig tölti be. Később visszatér falujába, ahol két évet lelkész. Egyházi tanító: Osvát Imre. Pozícióját két évig tölti be.

Ezzel egy időben új lelkész érkezik Hegy Köz Csatárba. Jenei Sámuelt egy öt éves rövid időszakra (1843-1848) Kiss Benjámin lelkész váltja fel.

1845 és 1848 között a református fiú- és leányiskola rektora Soós János. Pozícióját három évig tölti be. Később Geszten káplán, innen Ausztriába megy lelkésznek. Egyházi tanító: Osvát Imre. Pozícióját három évig tölti be.

BARÓ BEMER LÁSZLÓ

1847-ben Hegy Köz Csatáron tűzvész pusztít a községben, a pusztulást a templom is megsínyli.

A katolikus templom a nagykiterjedésű tűzvész miatt szinte teljesen leég. Ugyanebben az esztendőben a leégett templomot és a plébániát *Bémer László püspök* újjáépítteti.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején

Siter (1848-1849)

A siteri Református templomot még az Árpád-korban építik. Ennek a templomnak a kertjében nyugszik Séra Ferenc *(1832-191!),* néhai lelkész, aki az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején Kossuth Lajost elkíséri angliai útjára is.

Hegy Köz Újlak (1848-1849)

A Rézhegység nyúlványai alatt, Nagyvárad közelében fekvő nagyközség zömét ekkor már evangélikus református lakosok lakják. Egyházi anyakönyvének feljegyzései szerint a község a Rákóczy-féle felkelés alatt elpusztul és csak jóval később kezd újjáépülni.

A községhez tartozó *„Csohos"* nevű dűlőnek egyik része, Tábortető néven válik ismerté, az itteni néphagyomány szerint a Rákóczy-féle felkelés alatt a felkelők egyik táborhelye.

A szabadságharc idején és utána

1848-ban egy kereken harminc éves *(1848-1878)* szolgálatot teljesítő lelkipásztor érkezik Hegy Köz Csatárba, Makó József lelkész személyében.

1848 és 1850 között a Hegy Köz Csatári református fiú- és leányiskola rektora Szőke József. Pozícióját három évig tölti be. Később világi munkát vállal, előbb Peterden, majd Bánfin jegyző. Egyházi tanító: Bányai Lajos, aki 1849. április 10-én, 41 éves korában hírtelen meghal. 1850-ben új egyházi tanítót kap a község Sziráki István személyében. Keresztesről érkezik. Pozícióját hat évig tölti be.

1849. július havában a Bihar megyei népfelkelők Bihar Püspöki község alatt táboroznak. A szabadságharc alatt a császáriak a várost teljesen felperzselik, ezt követően a település évekig lakatlanul áll.

A szabadságharcot követő időszakban a térség települései a következő arculatot mutatják: ***Hegy Köz Csatár*** – Latobár pusztával együtt -, a nagyváradi püspökség birtoka, többek között 1.171 hold erdőből, több mint 13 hold értékes szőlőből és 1.288 hold szántóból, kaszálóból és legelőből áll. - ***Hegy Köz Száldobágy*** majorságának területe 873 kataszter hold erdő és 43 kataszter hold rét. - ***Hegy Köz Újlak*** a Váradi káptalan birtoka 1.040 hold erdeje és 320 holdnyi szántója, szőlője és legelője van.

Területrendezés - Telekkönyvek és erdészetek kialakulása 1850-ben

E század első évtizedében a nagyváradi uradalom három tiszttartóságra - nagyváradi, bihari, tenkei – oszlik. Tizennégy ispánságot foglal magába úgy, mint: püspöki, várad-velencei, mezőkeresztesi, nagyürögdi, gyircsi; csatári, szentimrei, bogyoszlói, bárándi, udvari, nagyrábéi, jánosdai, míklólázuri, szelistyeszáldobágyi. Ezen felül van még négy erdőkerülete is: csatári, tenkei, miklólázuri és a somogyuzsopai.

1850 után a következő tiszt- és számtartóságok működnek: álcsi, pocsaji, mácsai, tenkei és bihari. Ezek mellett a következő ispánságok tevékenykednek: nagyváradi, nagyürögdi, bárándi és barmódi.

Ugyanebben az évben a nagyváradi erdészet hét, a miklólázuri főerdészet tíz, a szelistyeszáldobágyi erdészet hat, a csatári főerdészet négy, a szentmiklósi erdészet két, a tenkei erdészet hét, a barmódi erdészet pedig öt kisebb egységre oszlik.

Kezdetét veszi ugyanakkor a területrendezés és kiosztás is, mely függvénye képen elkészülnek az első telekkönyvek. A püspöki birtokok közöl legkorábban Nyárló és Pocsaj (1854), Latobár puszta (1857), Süvegd puszta és Szálka puszta (1858), Bihar Püspöki (1859), Szőlős és Hegy Köz Tóttelek (1860) telekkönyvei készülnek el.

A többi birtok zömének majd csak a 60-as, sőt a 70-es évek során készülnek el a telekkönyvei. 1851 és 1855 között a Hegy Köz Csatári református fiú- és leányiskola rektora Saja Sándor. Pozícióját öt évig tölti be. Kisújszállásról érkezik vissza Hegy Köz Csatárba, majd Keresztesre megy. Egyházi tanító: Sziráki István.

1856 és 1958 között a Hegy Köz Csatári református fiú- és leányiskola rektora Sziráki István. Pozícióját három évig tölti be. Keresztesről jön leánytanítónak, később rektor lesz. Egyházi tanító: Nagy Lajos. Pozícióját tizennyolc évig tölti be.

1864-ben a Hegy Köz Csatári református fiú- és leányiskola rektora Saja Sándor. Ebben az évben visszatér Siterbe. Egyházi tanító: Nagy Lajos.

Korrajz: Reagálás egy az 1856. május 11-én megjelent versre

Hegy Köz Csatárból a Vasárnapi Újság beküldött versre reagálva. A bot faragta költő a helyi bor minőségét ócsárolja éppen. Az újság szerkesztősége persze nem adja ezt közre, mivel silány, gyenge műnek tartja.

Ezzel szemben a szerkesztő egy frappáns megjegyzést fűz az ominózus vershez: Hegy Köz Csatár, hisszük, hogy rossz bor terem rajta, még a róla írt vers is összehúzza az ember szemét, száját. *Vasárnapi Újság - 1856. május 11, 19. szám).”*

Korrajz: Birtokviszonyok 1858-ból

Hegy Köz Csatár *(Bihar),* 1858. jún. 25. *(Birtokviszonyok rendezése – barátságos egyezkedés útján.)* Ünnep, öröm ünnepnap a mai Hegy Köz Csatár községében, lelkesültség, megelégedés sugárzik az arcokon.

S mitől mind ez? A szent ünnepi áhítat, a vallásos buzgalomra hívó harang hallgat, a fényes szónoklatok, az ingerlő, a hatásra számított csábszózatok kora lejárt, s e nép mégis lelkesedve együtt szent egyetértésben üli a mai drága munkanapot.

Igen, mert az üres szavak helyett a tettek idejét látja hajnalodni, a birtokviszonyokat rendező bíróság lép be közéje, barátságos egyezkedés útján megszerezve a főbirtokos püspökségi uradalomtól, latin szertartású püspök b. Szaniszló Ferencz ő méltóságának ismert nemes lelkűsége mellett is, az oly nagyban alig várt, alig reménylett áldozatkészséget.

Egy felhívás az illető bíróságtól, egy bizodalmas önmegadás, s óhajtás a lakosság részéről elég a tisztelt uradalmi képviselő úrnak, hogy örömteljesen nyilvánítsa a képviselt püspök úr őméltóságának népboldogító vágyait.

Azon ajánlatát, miszerint a volt úrbéres lakosságot a jelenleg használatában levő minden birtokában, nemcsak hogy meghagyni kívánja, - az irtás, a foglalt földek holdjától tíz éven át fizethető 8 forint váltságdíjat igényelvén csupán - de a közlegelőt is egy-egy telek után tíz holdban, lelkészeknek egy-egy, tanítóknak, jegyzőnek fél-fél telkes külső állományi föld, ezen kívül faiskola s temetőkertnek kellő mennyiségben kiosztásával csaknem egészen átadja.

E mellé még az erdőből a községnek egy részt, s minden telek után négy hold területet legkisebb teherviselet nélkül enged. Volna-e ember, ki kivált a helyi viszonyok ismerete után, mást bírna szavazni ily ajánlat után, mint köszönetet, hálát?

Becsületéhez illően ezt tette Hegy Köz Csatár községe lakossága, s hálás szívvel áldja az intéző kezet, mely a kétség örvényéből kiemelve, munka után áldást hozó szabad birtokot jelöl ki neki és számos ízig terjedhető örököseinek. Adja az ég, hogy e birtoklás úgy szellemi, mint anyagi jobblét alapja legyen. Beküldte: *Gobóczy Károly, Hegy Köz Csatár, 1858. július 1.* Megjelent: *Vasárnapi Újság - 1858. július 11. (28. szám)*

Korrajz: Adatok Petőfi halálához

Petőfi Sándor haláláról a több adatokhoz én is, ha nem is bizonyítványt, legalább egy gyanú-okot hozok. 1849-ik évben – augusztus elején lehetett - a 31-ik honvéd-zászlóaljjal, mint annak egyik őrmestere érkeztem meg a havasokról Marosvásárhelyre, hol a Segesvárnál megtört sereg várakozott az öreg Bemmel reánk.

A megérkezésünket követő napon Bem, bár roncsolt testtel, betegen csak kocsijában ülhetett, bennünket a többi összpontosított hadcsapatokkal Szeben felé sietni késztetett.

Nagy Sejk községen túl haladtunk - mint emlékszem - midőn huszárjaink egyike egy az út melletti csekély kis új földhányásra mutat azon nyilatkozattal, hogy:

„- Petőfi ott fekszik!"

Önkénytelen ragadtam meg a huszárt e szóra, s el nem rejthető zavarral - mint aki a Petőfi névnek már régen bálványozója voltam - tudakolva, mi történt Petőfivel? Férfias-komolyan s a meggyőződés hangján mondta erre a huszár:

„- Tegnapelőtt - tehát a segesvári vesztett csatánál később - néhányan a huszárok közül erre jöttünk, hogy a csatából eltévedt magyarokat gyilkolgató szászokat fenyítsük, s Petőfit is a szászok által legyilkolva találtuk itt. Karddal, körömmel ástunk neki egy kis gödröt, s úgy húztuk reá a földet ott."

És ez esetet egy másik huszár is bizonyította. Erre újra következtek a legvészesebb órák, napok; ki-ki önbajával lett elfoglalva; ezrek elhulltak, ezreket a mindenütt mutatkozó vérnyom, majd az ország bukása tett néma búsongókká, s Petőfiről mindenki, - a menekülés, a hontalanság első napjaiban kivált, - még saját dicsősége is hallgatott.

Keressük porát most az újra viruló hazában, porát, palástját, mert ő maga, mint Ilyés, élve égbe ment.

Beküldte: *Gobóczy Károly, Hegy Köz Csatár, 1860. november 8.* Megjelent: *Vasárnapi Újság - 1860. november 18 (47. szám).*

Anekdota Kalmár Zsigmond (1860-1941) feltalálóról (Somogyi Ottó ajánlásával)

Kalmár Zsigmond 1860. december 22-én születik Hegy Köz Újlakon.

Iskoláinak elvégzését követően asztalos mesterséget tanul Békéscsabán. Tanítómestere Munkácsy Mihály egykori tanulótársa.

Felszabadulását követően Pesten, Kolozsváron és Brassóban dolgozik, majd tökéletesíti szakmai tudását. Találmányát, a Kalmár-féle gabonarostát 1888-ban Nagyváradon dolgozza ki és itt is szabadalmaztatja.

1899-ben Hódmezővásárhelyre érkezik. Itt alapítja meg a Jókai utcában rostagyárát, a Kalmár és Társa céget.

Az üzem száz embernek ad munkát. Terméke egész Kelet-Európában, s a Balkán sok országában is ismerté válik. A rostagyár 1914 szeptemberében a besorozások miatt üzembeszüntetésre kényszerül.

Annak ellenére, hogy az I. világháború után a román megszállók berendezéseinek nagy részét elhurcolják, a sok veszteség dacára a háború után újra kezdi a munkát és felvirágoztatja üzemét.

Kalmár Zsigmond a város egyik köztiszteletben álló személyiségévé válik. Saját költségén vezetteti be a kútvölgyi szanatóriumba a villanyvilágítást, kiburkoltatja a Simonyi utcát, harangot adományoz a susáni templomnak.

Törvényhatósági taggá, református presbiterré, a nagy múltú iparos dalárda elnökévé választják.

Gyakran, és sokat áldoz közösségi, kulturális célokra. Alakját Móra Ferenc is megörökíti egyik cikkében.

Ezekből az időkből maradt ránk egy aranyos történet, mely szerint szelelőrostáját a bukaresti vásáron hiába állította ki senki sem figyelt fel az értékeire.

Kalmár Zsigmond gondolt egyet és megtudakolta, hogy Mihály király feleségének melyik a kedvenc parfümje, és amikor a királyi pár belépett a rosták kiállítóterébe, azokat működésbe léptette.

Csodák csodájára nem mást, mint e parfümöt szórták szét a teremben a gépek. Ezek után persze már senki sem csodálkozott, hogy a Kalmár-féle rosta nem szenved hiányt megrendelésekben.

Az egykori kisközség Hegy Köz Újlak szülöttét, Kalmár Zsigmondot 1941. november 27-én, Hódmezővásárhelyen helyezik örök nyugalomba.

A fentebb olvasható anekdotát az üzem egykori lakatosától Török Lászlótól hallhattuk, aki 1947-ben kerül az üzembe. Tőle tudjuk továbbá azt is, hogy ekkor még hetente öt-hat rosta készül és, hogy a világhíres Kalmár-rosta az, amit gyártanak. Itt, az üzemben öntik a vas részeket és itt készítik a fa alkatrészeket is.

1948-ban már Kalmár Zsigmond fia, István vezeti az üzemet. Ő és testvére Piroska az üzem melletti házban élnek.

Az 50-es évek államosítását követően a család vagyona is az államra száll.

Kalmár István fia László pedig, mint egyszerű villanyszerelő dolgozik a Hódgépnél.

Kalmár Zsigmond nevét ma a Hódmezővásárhelyi Integrált Szakképző Központ - Kalmár Zsigmond Tagintézménye őrzi.

Eredetünkről - 1863

Ebben az évben egy perzselő vita veszi kezdetét eredetünket illetően. Felmerül a kérdés, hogy a törökök, vagy a finnek a rokonaink. Az eredetileg magyar érzelmű Trefort Ágost (1817-1888) Vallás- és Közoktatásügyi miniszter a kancellária által ráerőltetett finnugor őstörténet elleni tiltakozó magyaroknak a kor szellemének megfelelően így válaszol:

"*Tisztelem az urak álláspontját, nekem azonban - mint miniszternek - az ország érdekeit kell néznem, és ezért a külső tekintély szempontjából előnyösebb finnugor származás princípiumát fogadom el, mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát.*"

A finnugor elmélet napjainkra már kezd megdőlni, viszont a két tábor továbbra sem enged a maga igazából. Eredetünk viszont

fokozatosan kezd kibontakozni az őt körülvevő homályból, ami évszázadokon keresztül körülvette (szerző).

Korrajz: Hegy Köz Csatár települése - 1864-ből

Bihar megye, Nagy Váradi kerület, Nagy Váradi járásához tartozik. Jelenleg Hegy Köz Csatár névvel él. Hogy volt-e a községnek más elnevezése? Nem lehet tudni! Mikor említtetik legkorábban? Nem bizonyos!

A hely régiségére mutat, az elégett ó-harangon látható 1465-ös évszám, és a torony tetején lévő 1007 számú felírás. Azt, hogy honnan népesítetett be a település nem tudni.

A néphagyományból a név eredetéről annyit lehet tudni, hogy Hegy Köz Csatár hajdan több pusztákat bírván, igen gazdag hely volt, és a községbe igen sok búzával meg töltött vermek lévén, - melyeknek, ásatáskor nyomai most is látszanak, - a vidéknek mintegy tárházául szolgált, innen „Csaktár[48]" elnevezést kapott, és ebből lett volna, megrövidítve Csatár.

A községben előforduló topográfiai nevek a következők: Madárkúsztó, Kertalja, Nyócz Hold, Al-hegy-alja, Sárhossza, Morgó, Hosszú-kert, Csiket. E mellett egyenes fekvésű szántó földek is vannak.

Tóttelek, és Hegy Köz Kovácsi községekkel határos. Ritkás, Nyerges-alja, Patak, Ágoston, Kont. A kaszáló rétek lapos fekvésűek, a hegyoldalakról hirtelen lerohanó víz által gyakran az egész szénatermés elsepertetik.

Hajnalhegy, Buriász, Szent Illyés, Veres domb, itt a szőlők, többnyire tetőfekvésűek, 's déloldali mérsékelt hajlatúak, azonban a legjobb 's legtöbb bort adják. A Cigány-hegy, Al-hegy-alja Új-hegy, kevesebb 's gyengébb bort teremnek.

Kis-mező, Csipkés, Rókás, Konya tetőlegelők,'s többnyire bokros helyek. Nagy- és Kis Latobár, Bihar, Patak, Cserhát, Farkasos, Ágoston erdők - lejtős dombokon fekszenek, a községtől északra 's keletre, cser, bükk, és tölgy 's más nemű keményfát szolgáltatnak.

---

[48] ***Csaktár*** – A „csak" és a „tár" szavakból népnyelven kialakított összetett szó. A település nevének ezt a formáját teljesen valószínűtlennek tartom. Az összetett szó nem állta és nem is állja meg az önálló formát a magyar irodalmi kifejezések terén (szerző).

Kelt: Hegy Köz Csatár, Márczius 28. 1864
Főbíró: Szilágyi Sándor mk
Marjai Lajos mk

1867-től a Hegy Köz Csatári református iskolában nem tesznek említést rektorok jelenlétéről, viszont a következő huszonegy évben segédlelkészeket alkalmaz az egyház.

Nagy Lajos, mint azt már fentebb láthattuk tizennyolc évig látja el a nevelőtanári tisztséget a fiú- és leányiskolában, követi őt Ecsedi Antal egy évig, majd Kiss Sándor két évig.

Ez a huszonkét év arányos a huszonegy éven keresztül szolgáló segédlelkészek éveivel, így nagy a valószínűsége, hogy ebben az időszakban a rektori feladatokat a már említett segédlelkészek végzik.

Hegy Köz Csatár segédlelkészei

1867 és 1878 között több segédlelkész is megfordul a Hegy Köz Csatári Református Egyházközség égisze alatt, szám szerint hatan és mindannyian Makó József lelkész mellett teljesítenek szolgálatot.

1867-ben elsőként ***Dávidházy János*** segédlelkész érkezeik, aki később 1880 és 1920 között pocsaji, majd kabai lelkészként tevékenykedik tovább. Könyvet is ír, melyet 1889-ben Csíki Lajos református tanár sajtó alá rendez. A mű címe: *„A lelkipásztor teendői a Presbitériumban”*. A következő évben 1867 és 1868 között ***Fodor Benjámin***, majd az azt következő négy évben 1868 és 1872 között ***Bokross Benedek*** lesz a segédlelkész. 1873 és 1874 között egy újabb segédlelkész érkezik Hegy Köz Csatárba ***Nyíri István*** személyében, aki Láczai Szabó József református lelkész, egyházi író emlékére ír beszédet, amit később sajtó alá is rendeznek. Őt követi még további két segédlelkész 1874 és 1875 között ***Szathmáry László***, majd 1875 és 1878 között ***Bedő Károly***. Ezt a 21 évet követően Hegy Köz Csatárban többé segédlelkész nem tevékenykedik. Nagy Lajos elmegy Hegy Köz Csatárból, helyette Sziráki István veszi át a leánytanulókat.

A Hegy Köz Csatári Református Egyház Magtárának megalapítása

1876. január 16-án Szilágyi Sándor uram megboldogult édesanyjának temettetésiét követően szóba jött egy magtár intézmény szükségessége és hasznossága … más egyházközségek példájára, készeknek nyilatkozván önkéntes adományaikkal járulni annak alapja megvetéséhez, s azonnal ígértek is vagyoni állapotuk, s az ügy iránti buzgóságukhoz képest többen bizonyos mennyiségű búzát.
… segédlelkész Bedő Károly indítvánnyal állott elő, miszerint ő valamelyik vasárnap … serkentő beszédet fog tartani szószékből megérteti a néppel a Magtárintézmény célját, annak szükségét és hasznát, … 's önkéntes adományával járul hozzá annak megalapításához.
… 1876. november 25-én a Magtár 25 köböl búzatőkével megalapíttatott.

Hegy Köz Csatár, 1876 évi november 25-kén
Bedő Károly lelkész, egyházgyűlési jegyző

1878-ban egy újabb hosszabb időszak veszi kezdetét a református egyház keretén belül, a településre érkezik az egykori segédlelkész Bedő Károly tiszteletes, aki tisztségét 1905-ig látja el.

A református templomtorony felújítása, bádogozása - 1881

Az ácsmunkát Győri Péter Berettyó Újfalui ácsmester végzi, a torony bádogozását pedig Goldstein Simon. A templom renoválása 1882-ben fejeződik be. 1883-ban felmérés történik, melyből kiderül, hogy az Egyházközség lélekszáma 457 férfi és 471 nő, az-az 928 lélek.

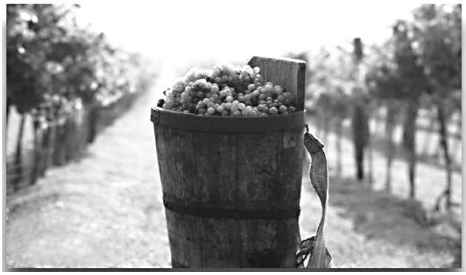

Bortermelés

Az érmelléki szőlőtermelő falvakhoz csatlakozott kelendő borával a Bihari Hegyköz, melynek települései a következők: Hegy Köz Csatár, Hegy Köz Újlak, Bihar Püspöki, Bihar, Fugyi-Vásárhely, Ér-Kávás, Ér-Hatvan, Bogyoszló, Albis, Margitta, Ér-Körtvélyes, Per, Fancsika, Tasnád, Szakasz, Szalacs.

A szüreti bál

Az őszi betakarítást követően elérkezik a szüreti bálok ideje is.

Ehhez viszont azt is tudnunk kell, hogy nem minden településen termelnek szőlőt.

A Bihari Hegyköz lakossága ez alól kivételt képez, hiszen szerencsés területi elhelyezkedésének köszönhetően több évszázados szőlőtermelői múlttal rendelkezik.

Itt szinte minden falu határában megtalálható a szőlő és e nép számára elképzelhetetlen lenne a szüreti mulatság hiánya is. A falu egy színvonalas műsorral egybekötött mulatságot szervez minden egyes ősszel, melyen a település apraja-nagyja részt vesz.

Hegyközcsatárban és a környező falvakban például a szüreti mulatságokat úgy készítik elő a szervezők, hogy azok ne essenek egybe a környező falvakéval. Általában a délelőtti hívogatások alkalmával a népviseletbe öltözött fiatalok igyekeznek felhívni a környező falvak lakosainak a figyelmét, hogy kár lenne elszalasztani az idei szüreti bált, hisz a bő termést és a majdani kiváló minőségű borokat meg kell ünnepelni.

Számos népdal dolgozza fel a szüret idején keletkező hangulatot a szőlő és a nemes ital, a bor iránti szeretetet.

„Ősszel érik babám a fekete szőlő” harsogja nótát több tucat ifjú torok, melyet közben friss csárdással pecsételnek meg a nézelődő lakosok nagy gyönyörűségére.

Idézet: Sztankovics Gyula - Bölcsőm a Hegyköz c. könyvéből

„ … A múlt században is rendeztek szüreti bálokat. Akkor a lovas szekéren egy hatalmas kádat vittek, ezt körbeülték a lányok és legények, nótaszóra a szőlőtaposást utánozva ugrándoztak a kádban. Ekkor persze még nem ismerték a szőlődarálót, ezért a szőlőt zsákokba tették és úgy zúzták össze a préseléshez.”

Anekdota: Sima Ferenc egykori országgyűlési képviselőről

A 19. század második felében Csongrád megyéből, Szentes környékéről, száz családot telepítenek be Siterbe.

Sima Ferenc *(1853-1904)* politikus, néptanító, városi tanácsnok, országgyűlési képviselő a siteri telepítés legfőbb szervezője. Munkássága során ez a tevékenység az utolsó, amelyben részt vesz.

Ady Endre Sima úr telepít című alkalmi verse, amely a századfordulón, 1900. március 25-én jelenik meg a nagyváradi Szabadságban, hűen bizonyítja a történet hitelességét.

Sima Ferencet ekkor országgyűlési képviselőként a legjelentősebb ellenzéki politikusként tartják nyilván. Keményen bírálja a belügyi kormányzatot, azon belül is Zsilinszky Mihály főispán viselt dolgait veszi célba.

Kijelenti, hogy addig nem fejezi be a parlamentben Zsilinszky ellen indított küzdelmeit, amíg ki nem söpörteti Csongrád megyéből. Tartja is a szavát, néhány hónappal később - a miniszterelnök fölszólítására - Zsilinszky főispán benyújtja lemondását.

Még ellenfelei is nyíltszívű, egyenes jellemű, derék lelkű és becsületes embernek vallják.

Ennek ellenére személye a hatalmon lévők számára egyre terhesebbé válik. 1898-tól sorozatos támadásokat indítanak ellene.

Anyagi helyzetének megingatását látják a legcélravezetőbbnek, ezért mikor számos balsikerű vállalkozása révén jelentős adósságokba keveredik politikai ellenfelei - élükön az új főispánnal, dr. Vadnay Andorral – kiaknázzák a lehetőségeket és támadásba lendülnek.

Miután összevásárolják Sima Ferenc váltóit, csődeljárást kérnek ellene. 1899-ben meg is történik az ominózus csődeljárás és Sima Ferenc csődbe megy. Ennek következtében megfosztják képviselői mandátumától is.

A csődeljárás során egész vagyonát elveszti. Népszerűsége miatt viszont számos szimpátiatüntetést tartanak mellette, ennek ellenére anyagilag soha többé nem tud talpra állni.

Az ellene folyó hajszában idegrendszere megromlik. 1901 tavaszán Romániába utazik gyógykezelésre.

Itt értesül arról, hogy a szegedi törvényszék szökevénynek nyilvánította és elrendelte a köröztetését. Elkeseredettségében a meghurcoltatás helyett inkább a kivándorlást választja.

1901 júniusában Amerikába érkezik. Közel egyévi hányattatás után az Ohio állambeli Clevelandban telepedik meg. Itt felkérik a *Magyar Hírmondó* szerkesztésére. Megfeszített erővel dolgozik, hogy családját anyagilag támogathassa.

A szerkesztésen kívül színdarabokat is ír, színtársulatot szervez. Egészsége ekkor már gyorsan romlik. Visszatérő szövődményes tüdőgyulladásából már nem tud kigyógyulni.

Hosszas szenvedés után 1904. június 1-jén a Cleveland melletti Fairport-nevű faluban hal meg. A painessvillei köztemető A/128. számú sírjában nyugszik, valószínűleg jeltelen sírban.

Sima úr telepít

Ady Endre verse

Édes hazánkban szép szokás a',
Hogy, aki bankópénzt kezel,
A bankópénzt aranyra váltja
S egy csendes éjjel elszelel.

Hamburgban zsebkendőt lobogtat,
S meghatva törli szemeit.
Óh, hova lesz e szép szokás már?!
- Sima Ferenc úr telepít!

Csak változásról zeng az ének,
Új arcot váltott a világ
Siter, Siter, mi bűn, mi vétek,
Amely eget hívott ki rád?

Az új világ helyett te lettél
Ígéretföld, mely megsegít?
Hát már magyar nem száll tengerre?
Sima Ferenc út telepít!

Most dolgozik, mozgatva fát-fűt,
Egy kis nemzeti hitelen,
Aztán ő maga is tanyát üt
Bevégzett tény már - Siteren.

Vigaszt csupán az ad Siternek
És elég jogos ez a hit:
Fogházat fog kapni a község
Sima Ferenc úr telepít!

Anekdota: Mahler György és Siter

„… Mahler György a múlt században kiterjedt birtokkal rendelkezett Siterben, a magyar nyelven kívül ismerte a románt, és németül is kitűnően beszélt.

Elismert gazdálkodó hírében állt, e mellet saját működtetésű vasúttal és disznóhizlaldával is rendelkezett. Sokat tett a falu lakosaiért. Ma is látható Siter bejáratánál annak a hatalmas pincének a maradványa, amely az ő tulajdona volt. Udvarházát az elmúlt rendszerben lebontották. Nevéhez több anekdota is fűződik.

Mesélik az emberek, hogy vasárnaponként hintóval járt be Váradra a római katolikus templomba, de a református istentiszteletekre is eljárt. Hétvégeken a nagyváradi *„Kék macska”* vendéglőben mulatott.

Történt, hogy amikor először tért be a Kék macskába és feketét rendelt, a pincér nem szolgálta ki egyszerű öltözete miatt. Mahler úr felindulásában elment, frakkot és cilindert vásárolt, majd visszatért a vendéglőbe és egy vödör feketekávét rendelt.

A pincérek majd leverték egymást, azt sem tudták, hogyan szolgálják ki. Miután megkapta a vödör kávét, levetette a cilindert és a frakkot, sorba belerakta a vödörbe, s a vendégek nagy ámulata közepette azt mondta:

- Igyatok csak, ezt ti kaptátok!”

Mahler Györggyel kapcsolatos a következő leírás is, melyet, mint az előző anekdotát ugyancsak Sztamkovics Gyula *Bölcsőm a Hegyköz* c. könyvéből kölcsönöztem.

Verőfény

A Siterből Sitervölgy felé vezető út mentén úgy öt kilométernyire található egy nyolc házból álló település, mely a Verőfény nevet viseli. Valószínűleg a fák között átszűrődő fény miatt kaphatta nevét egykor.

Ez a földterület is a Mahler földbirtokos vagyonát képezte. A 2. világháború alatt, majd az azt követő években gondolt egyet az uraság és meghirdette eladásra a területet.

Mivel az erdő kiirtását követően kiváló, jó minőségű feketeföld látott napvilágot és az ár is kecsegtető volt a környező településekről számos gazda határozta el magát, hogy eladja kis házát és háztájiját és egy nagyobb földterületre tesz szert egy gyönyörű környezetben.

A környező falvakból, úgy, mint: Sitervölgy, Borszeg, Tótfalu, Balája és Kis-Jenőből elkezdtek betelepedni a területre az új gazdák. Mindenki saját belátása szerint építette fel házát és gazdasági épületeit. Az ’50-es és a ’60-as években a tanyák száma elérte a hetvenet, majd nyolcvanra is felemelkedett. Egy nyolc osztályos általános iskolát is építtetett az akkori rendszer a betelepült családok számára. Ez az iskola 1988-ban még funkcionált.

A 170-es évek végétől az iparosodás korszakában a jobb megélhetés reményében egyre több család hagyta el a települést és költözött be Nagyváradra. Napjainkban már csak pár idős házaspár él a településen, de vannak jelek, hogy újra kivirágzik a térség, mert a csendre, nyugalomra és szép környezetre vágyó városiak vásárolnak hétvégi telkeket a környéken.

A település Helyrajzilag Siterhez, közigazgatásilag pedig Hegyközcsatárhoz tartozik.

Tovább haladva egy völgyben megbúvó falucskára találunk, mely települést román lakosság lakja. E település nem más, mint Sitervölgy. 1372-ben még az Adorjáni uradalom pásztorszállásaként funkcionált és ekkor kezdték betelepíteni a környéket. A falu zsindelyfedéllel ellátott templomát a 17. században építették.

Fergeság

A 15. századtól említést találunk egy másik aprócska településről is Fergeságról. A Sitervölgytől délre fekvő erdőségekben jött létre ez a kis település, kb. tizenöt család lakja. Verőfénnyel szinte szomszédos település, de ennek keleti részén található.

Hejrajzilag Sitervölgyhöz tartozik, közigazgatásilag viszont, mint Verőfény is Hegyközcsatárhoz tartozik.

Útviszonyok

A 19. század végén 1888-ban épülnek a bihari és a belényesi helyi érdekű vasutak, melyeknek segélyezése ismét a közúti alapot terheli.

A közúti alapot terhelő 1.120,000 Ft-os kölcsönhöz, melynek évi tőketörlesztés és kamatrészlete 65,165 Ft-ot tesz ki, a vármegye újabb 200,000 Ft-os kölcsönt vesz fel.

E vasutak kiépítése szükségessé teszi a törvényhatósági úthálózat megváltoztatását, abból a megfontoltságból, hogy a vasutakkal párhuzamosan futó utakat megszüntessék, a vasutat elkerülő településeket, pedig kössék össze a vasútállomásokkal.

A 299/88. számú bizottsági határozat ekkor teszi lehetővé többek között a Bihari Hegyközt is érintő úthálózatok kiépítését. Ezek az úthálózatok a következők:

Püspöki és Bihar között;
Bihar - Szalárd és Terebes között;
Püspöki - Nagykereki és Hencida között;
Nagyvárad – Hegy Köz Pályi – Hegy Köz Csatár – Hegy Köz Tóttelek és Siter között;

A katolikus egyház birtokviszonyai Biharban - 1890

A század végére, a II. József korabeli népszámlálás idejére a birtokok összetétele a következő képen alakult:

A Váradi Káptalan, a Váradi Püspökség, a Váradi Görög Katolikus Püspökség, a Nagyváradi Premontreiek, a Szentjóbi Apátság és a Nagyváradi Pálosok között oszlottak meg.

A katolikus egyházak tulajdonjogait 472 helységben 47%-ban írták össze. A kamara 37 helységben (7,6%), a világi magánbirtokok pedig 206 helységben (43,67%) voltak birtokosok.

1890-ben a Hegy Köz Újlaki református templomot újjáépítik, melynek római kori maradványait bele építik az új templom épületébe.
1891-ben

Korrajz: A Bihari Hegyköz települései - 1893

Bihar - a nagyváradi püspökség birtokaként, Régeny-pusztával együtt 1.365 kataszter hold szántóból, 442 kataszter hold rétből és 117 kataszter hold legelőből áll. ***- Hegy Köz Száldobágy -*** a váradi püspökség birtokát képező település Hegy Köz Száldobágy 873 kataszter hold erdőt és 43 kataszter hold rétet mondhat magáénak. ***- Bihar Püspöki*** – *a nagy*váradi püspökség birtokát képező település 228 kataszter hold szántót, 133 kataszter hold erdőt és 10 kataszter hold szőlőtulajdont birtokol. ***- Hegy Köz Szent Imre - e***z évben a település 314 kataszter hold erdővel, 105 kataszter hold legelővel, 36 kataszter hold réttel, 20 kataszter hold szántóval és 3 kataszter hold szőlővel képviseli a nagyváradi püspökség birtokát. ***- Hegy Köz Tóttelek -*** ebben az időszakban birtoka kizárólag erdőből áll, ami 724 kataszter hold. A település ugyancsak a nagyváradi püspökség birtoka.

19. század végi birtokviszonyok - A Váradi Káptalan birtokai

Alpár, Bagamér, Bikács, Csehi, Csökmő, Dubricseny, Ér-Tarcsa, Farkaspataka, Forrószeg, Hodos, Kápolna, Kis-Dombrovica, Kis-Háza, Kis-Jenő, Kiskér, Kisújfalu, Krajnikfalva, Magyarkakucs, Mikepércs, Nagy-Kér, Nagy-Várad, Nyárszeg, Őssi, Pap-Tamási, Pályi-Újlak, Petegd, Rév, Rontó, Sályi, Selind, Szalacs, Hegy Köz Száldobágy, Szelsitye, Szászfalu, Szenttelek, Szentpéterszeg, Székelytelek, Széplak, Urszád, Vasad.

19. század végi birtokviszonyok - A Keretszegi, Adorjáni és Margitai Csáky uradalmak

Árpád, Almás, Bereg Böszörmény, Borzik, Fegyvernek, Genyéte, Kohány, Körösszeg, Körösszegapáti, Luki, Margitta, Nagytótfalu, Siter, Sitervölgye, Szalárd, Szarkó, Szunyogd.

A Filoxéra-vészről - Idézet Sztankovics Gyula: Bölcsőm a Hegyköz c. könyvéből

1. „… A szőlőtermesztéssel kapcsolatban meg kell említeni a 19. százada végi 20. század eleji filoxéravészt.

A szőlősök nagy része ekkor kipusztult, de később a szőlőtermesztésre alkalmas dombokat újratelepítették. A köztudatban az él, hogy a szőlőskert a Hegyen van, valószínűleg innen származik a Hegyköz szókapcsolat is”.

Az „Énekes”

2. „… Legnagyobb kiterjedésű a Rókás nevű legelő, melynek északi részén az *Énekes-dűlő* található. Ezen a dűlőn több tíz beomlott pincegödör található. Valamikor a lakosok ezekben a pincékben tartották a bort, s ott szüret után még napokig mulattak. Innen ered az elnevezés is: Énekes.

Ilyenkor, akárcsak aratáskor vagy kapáláskor, a feleségek ebédet vittek férjüknek. Az első világháború idején, amikor a férfiakat elvitték katonának, a pincéket elhanyagolták, majd újakat építettek bent a faluban a lakóházak mellett, mivel ott biztonságosabb volt.

Anekdoták - Szilágyi Elemértől - Béni a kovácsmester

Id. Karácsony Imre 1867-ben Hegy Köz Csatárban, egy nyolc gyermekes családban látja meg a napvilágot. Felesége Mészáros Rozália szintén Hegy Köz Csatári születésű és egy évvel fiatalabb nála. Négy gyermekük születik: Karácsony Béni, Karácsony Imre, Karácsony Eszter és Karácsony Erzsébet.

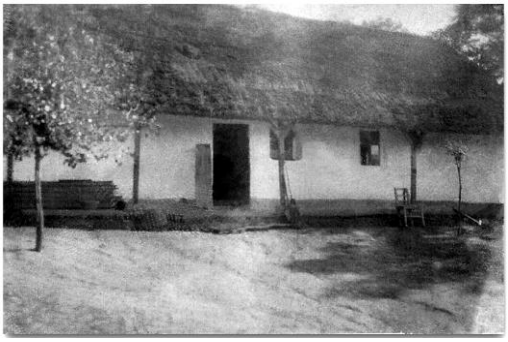

Történe tünk 1894-ben veszi kezdetét, a fenti képen látható Hegy Köz Csatári házban

született Karácsony Bénivel, aki nagy odaadással tanulja ki a kovácsmesterséget. Béni hamarosan cséplőgépet vásárol, amely már ekkor önjáró kazánnal van felszerelve.

Aratáskor, éveken keresztül járja a Hegyközi falvakat cséplőgépével, miközben öt gyermeket nevel fel nagy szeretetben és tisztességben.

A mesterséget Hegy Köz Száldobágyon kezdi, majd Budapesten fojtatja, végül Bécsben fejezi be.

Egy másik képen - ami már 1927-ben készült a saját tulajdonában levő Kovácsműhely előtt Bihar Püspökiben - felesége és gyerekei, valamint ismerősei társaságában látjuk.

Szatmári II. (Satmareanu)

Egyik unokája Szatmári Sándor, - *Satmareanu II.*, ahogy Romániában és a világ egyéb országaiban ismerték és ismerik ma is - aki román válogatott labdarúgóként válik híressé.

Szatmári Sándor labdarugó – Karácsony Béni unokája - már 17 évesen korában a *FC. Bihor* labdarúgója, ifjúsági válogatott, és nagyon jó tanuló. Alig érettségizik le máris a Bukaresti dinamó játékosa és több mint ötvenszeres

válogatott.
A tanulást ekkor is folytatja és jogot végez. Közben az egyetem és a sport mellett nyelveket is tanul, a magyar és a román mellett franciául, németül, és angolul is jól beszél.

1979-től a *VSC Stuttgart* játékosa lesz és egy kisebb kitérővel a *Floridai Miami* első csapatában is játszik 3 évig, majd ezt követően ismét visszatér a Stuttgart csapatához.

Itt történik meg vele, hogy egy alkalommal felkeresi őt egy úr, arra hivatkozva, hogy ő is Nagyváradról származik, majd bemutatkozik.

Kiderül, hogy - az akkori időkben - Stuttgart egyik leggazdagabb üzletemberéről van szó. A beszélgetés folyamán fény derül arra is, hogy közös gyökerekkel rendelkeznek, hisz az illető is Hegyközcsatárban született Weisz István néven.

Szüleinek 1920 és 1940 között a településen Szatócsboltjuk volt. Szatmári a nagynevű labdarugó ma Németországban él és jól menő üzleti vállalkozásai vannak.

Anekdoták - Szilágyi Elemér - Imre az uradalmi erdész, főerdész;

Id. Karácsony Imre másodszülött fia, ifj. Karácsony Imre 1899-ben született Hegy Köz Csatárban.

Maros-vármegyében Erdészeti iskolába jár, majd itt is végez, ezt követően Uradalmi Erdész lesz. 1920-ban Meziádra kerül, majd 1930-tól Vársonkolyoson folytatja, mint főerdész.

Itt említjük meg, hogy 1940-től a vársonkolyosi főerdész, - a település ekkor még községi rangon van - 1944-ig a bírói feladatot is ellátja. 1945-tól 1963-ig nyugdíjazásáig Székelyhídon erdész, ahol

a Székelyhídi Vadásztársaság Elnöke. Öt gyermeke születik, kiknek leszármazottjai ma szerte a világban élnek.

2011 augusztusában, Magyarországon, Tahitótfaluban egy úgynevezett „Unokatestvér-találkozót" szerveztek, ahol az egykor Hegyközcsatárból elkerült leszármazottak voltak jelen, összesen 49-en.

A találkozó érdekessége volt, hogy több generáció - másod és harmad unokatestvérek - ez idáig még csak nem is ismerték egymást, itt találkoztak először.

Volt olyan kis unoka is, aki Izraelből érkezett és már magyarul sem beszél. Ennek ellenére az egymásra találás öröme a rövid beszélgetések után mégis nagyon hangulatos volt.

A találkozó másnapján a csapat egyik része autóbusszal Hegyközcsatárba indult, ahol meglátogatták a szülői házat, a temetőt és a település környékét. Az Izraelben élők, de magyarul már nem beszélő gyerekek, olyat játszanak 2013-ban is, hogy utazni szeretnének Hegyközcsatárba és Magyarországra visszatérni, vajon miért?

Úgy tűnik a tudat alatti kötődés nemzetünkhöz és gyökereinkhez minden másnál erősebb kötelék, amit sem az idő, sem a távolság nem tud szétszakítani.

Ifj. Karácsony Imre egyik leszármazottja, mégpedig az unokája nem más, mint Szilágyi Elemér, akinek itt köszönöm meg anekdotáit. Történetei nagyban emelik a kiadvány színvonalát. Az 1950-es évek Hegyközcsatárjáról az általa beküldött történetekből kapunk igazán hű képet (szerző).

20. század

Ady Endre és Siter

Mivel is kezdhetném a 20. század megemlékezéseit, mint egyik legnagyobb magyar költőnk Ady Endre e térséghez fűződő versének egyik részletével, mely a már említett Sima Ferenc országgyűlési képviselő ténykedésével kapcsolatos.

"*Csak változásról zeng az ének,*
Új arcot váltott a világ
Siter, Siter, mi bűn, mi vétek,
Amely eget hívott ki rád?
Az új világ helyett te lettél
Ígéretföld, mely megsegít?"

Ady Endre hangzatosnak tetsző, cinizmust sem nélkülöző sorai egy a falu szempontjából végül is jelentéktelennek bizonyuló epizód kapcsán születtek 1900 koratavaszán, amikor a Függetlenségi 48-as Párt szentesi elnöke, Sima Ferenc, szülővárosából szeretett volna Siterre telepíteni száz családot.

A falu a századfordulón, amikor Ady verse született, sem bírt olyan adottságokkal, melyek a telepítendőknek különösebb ígéretföldi perspektívát nyújtott volna.

Az amúgy viszonylag félreeső településnek két nevezetessége volt csupán: a Vayak itteni vadászkastélya, melyet akkoriban Roheim Náthán fakereskedő birtokolt és a református templom, ez utóbbi ismert falképei révén.

Lelkésze a diákkorában Kossuthot Angliába kísérő, már több mint negyedszázada a gyülekezetet szolgáló Séra Ferenc volt, akinek elegáns szecessziós kerítéssel övezett síremléke a templom mellet található. 1911-ben hunyt el; utódja a veje, Csutoros Elek lett. Őt is az Újvilág csábította kivándorlásra alig egy évre rá.

A kastélyt ***Vay Ábrahám gróf*** építtette az 1840-es években. A gróf később Széchenyi mellett a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója és a belőle megszervezett Magyar Tudományos Akadémia első igazgatótanácsának a tagja lett.

Kazinczy Ferenc unokatestvérét, Zsófiát vette feleségül. Egyes vélemények szerint házasságon kívüli kapcsolatából született a legendás betyár, Sobri Jóska.

A szabolcsi Vayak inkább csak alkalmi vadászatok során használták a siteri kastélyt, mely később a Zichyek, majd a faluban olvasókört fenntartó Farkas Lajos tulajdonába került.

A második világháború után lerombolták, mára csupán hatalmas bel-terű, pillérekkel két térrészre osztott boltozott pincéje maradt meg sűrű bozótosban, a templom dombjának oldalában, jobb sorsra várva.

Talán az egész egyházkerület legszebb fekvésű temploma a siteri, ahogyan kimagasló tornyával letekint a Réz-hegység legnyugatibb pereméről s őrködik – mint kiderült – immár legalább nyolc százada a Berettyó-völgy felett, Micskétől Biharig jól látható.

Különlegességeire még a középkori értékeit eltüntető XIX. századi átalakítása előtt felfigyeltek, sőt két évszázaddal ezelőtt még az is felmerült, hogy a kereszténység felvétele előttről származhat.

1905-ben a Hegy Köz Csatári katolikus templom orgonáját a nagyváradi pp. Peppert-tel építteti meg.

A KILENCSZÁZAS ÉVEK ELEJE

A 10-ES ÉVEK

A Hegy Köz Újlaki kápolna legendája (Somogyi Ottótól)

Kalmár Elek földjén egykor kápolna és fiúiskola működött, mint azt a fenti kép is bizonyítja, ma már pusztaság borítja e helyet és teljesen benőtte a fű.

Mesélik az öregek, hogy a kápolna egykor zarándokhelyül szolgált, de azt hogy a zarándoklat hogyan is alakult ki, azt ma már senki sem tudja. Az udvaron egykor egy Mária szobor is állt, de az is lehet, hogy feszület volt, erre sem igazán emlékeznek tisztán az emberek.

Az akkori tulajdonos nem örült a látogatóknak, egyik alkalommal aztán baltával nekiesett a szobornak és ízzé-porrá zúzta azt. Az emberek azt mesélik, hogy ettől kezdve a villám sűrűbben csapott bele a kápolna körüli épületekbe és magába a kápolnába is többször, égész addig, amíg teljesen le nem égett.

Azt is mesélik, hogy amióta leégett a kápolna a villám az óta egyszer sem csapott arra a helyre és a környező fákba sem.

Sokan viszont ma már el sem hiszik azt, hogy ez a hely valaha is létezett. Való igaz, hogy a kápolnának ma már semmi nyoma sincs, csak a legöregebbek mesélnek néha-néha foszlányokat róla.

Ez a Kalmár família tulajdonában lévő kép, mely 1911-ben készült, az egyetlen, amely bizonyítékul szolgál számunkra az egykori zarándokhelyről, az egykori kápolnáról, fiúiskoláról. A kép a lelkes falukutató Somogyi Ottó jóvoltából került elő és természetesen ez a róla szóló legenda is az ő kutatómunkájának az eredménye.

1912-ben az Aranykönyv bejegyzése szerint böjt alakalmával úrvacsorát vett 38 férfi és 46 nő; Pünkösdkor 32 férfi és 40 nő; Újkenyérkor: 25 férfi és 58 nő; Újborkor 12 férfi 32 nő; Karácsonykor 32 férfi, és 63 nő; Az egyház ez évben összesen 493 egyháztagot tart számon.

1913-ban a Szűcs László lelkész által létrehozott Egyházfenntartási alapítvány 70 korona összegekkel gyarapodik. December 31-én az évi kamattal együtt 142 korona 20 fillér az alapítvány vagyona. Az éves perselypénz: 15 korona 6 fillér. Egyházi bálok tiszta jövedelme: 270 koronát tesz ki.

1913-tól Hegy Köz Csatár nevét megváltoztatják *(ezen túl egybe írandó)* az új név Hegyközcsatár. A település lakosai, - mint azt eddig is tették - az egyszerűsített Csatár nevet használják. Mivel a község eredetét még senki sem kutatja, nem ismert az a tény sem, hogy ebben az évben tölti be a település a 700-ik évét.

Ezekről az évekről nagyszüleim keveset meséltek, ennek ellenére nagytatámról annyit megtudtam, hogy 1914 nyarán levente volt és hogy Nagyváradon töltötte fiatal éveinek ezt a szép korszakát.

A hazafiságot ekkor plántálhatták belé, mert mindig nagy magyar embernek tartotta magát, annak ellenére, hogy nem volt magasabb 1 méter 60 centinél. Apró testében ugyanakkor hatalmas szív dobogott.

1916-i feljegyzésekből tudjuk, hogy az Úr-asztalához a hívek közül többen kenyérrel, borral és pénzadományokkal járulnak. Maga a pénzadomány összege 117 korona.

Az 1. Világháború rövid eseménytörténete

Az 1. világháború kirobbanásának legfőbb oka, az Európa vezető országai között dúló hatalmi ellentét. Ezen kívül említésre méltó még a fegyverkezési verseny, a szövetségi rendszer védelmi jellegének a megszűnése, az államok közötti kölcsönös bizalmatlanság, a nacionalizmus eszméjének előretörése, a Monarchia belső nemzetiségi problémákkal való küzdelme, Oroszország belső feszültségének háborúval való levezetése, Franciaország harci készülődése Németország ellen, Németország európai elsőbbségre való törekvése és nem utolsó sorban Anglia tengeri vezető pozíciójának a megtartása. 1914 decemberében egyetlen napra sikerül az Osztrák-Magyar

Monarchiának elfoglalnia Belgrádot, de a gyors szerb ellentámadás következtében a támadás elakad.

Három fotográfia

Hegyközcsatár utcái a 20. század elejéről

A következő fotográfiákat Sztankovics Gyulától kölcsönöztem, melyek nagy valószínűség szerint az 1916-os esztendőben készültek.

Az első képen Hegyközcsatár egyedüli vegyesboltja látható, ahol sajtolt olajt, cukrot, ecetet, zománcozott és öntöttvas edényeket, különböző ruhaanyagokat, celofánt, kivarrandó kézimunkákat, konyhaasztalokra való viaszos vászonterítőket, édességeket, dohányárut, égetett italokat stb. lehetett kapni, olyan árucikkeket, amit a földműves ember nem tudott, vagy nem volt képes megtermelni.

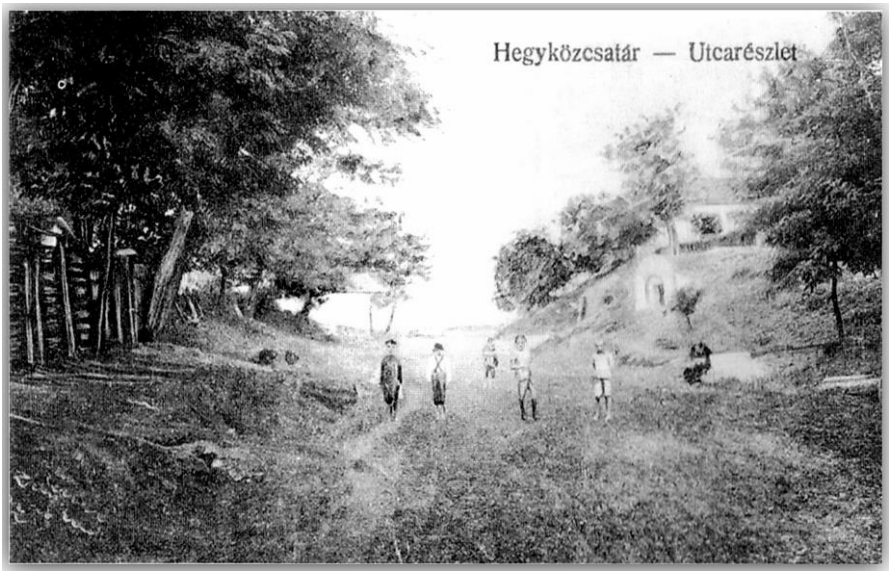

A fenti két kép is 1916-ban készült. Az első Hegyközcsatár akkori központját, a második pedig a Főtérre vezető - ekkor még földutat tárja elénk, melyen ácsorgó gyerekek néznek bele a kamerába.

Az 1. világháború kirobbanása

A háború kirobbanásának okaként az 1914. június 28-án Gavrilo Princip, a Fekete Kéz nevű nacionalista szervezet tagja által Szarajevóban elkövetett merényletet tartják. Az elkövető meggyilkolja Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét. A Monarchia vezetőkörei ekkor már rég sürgetik a Szerbia elleni támadást.

Tisza István magyar miniszterelnök ellenzi a háború megindítását, úgy látja kedvezőtlen az időpont, Magyarország iparilag még nincs felkészülve, kevésnek találja az ürügyet a háború megindításához, félti a dualizmus rendszerét a háborús konfliktustól. Végül július 14-én beleegyezik a háború megindításába.

A Monarchia július 23-án ultimátumba szólítja fel a szerb kormányt, hogy hivatalosan is ítélje el a merényletet, engedje meg az osztrák rendőrségnek a merénylet ügyének kivizsgálását.

A hegyközcsatári Vitéz Szilágyi Károly egykori huszár

Franciaország és Oroszország is megpróbálja rávenni Szerbiát az ultimátum elfogadására, de Szerbia nem fogadja el a követeléseket.

1915-ben Japán és Olaszország az antant mellett lép be háborúba.

1916-ban Erdély odaígérésekor a Román Királyság az antanthatalmak oldalán belép az első világháborúba.

A győzelem után is töretlen marad a nagyhatalom támogatása, hiszen a kisantant – melynek Románia erős tagja - elsősorban francia érdekeket képvisel Kelet-Európában.

1917-ben a frontok kezdenek szétesni. Az Osztrák-Magyar Monarchia győzelme az olasz fronton.

1918-ban az oroszok kilépnek a háborúból. Novemberben fegyverszünet lép életbe.

Az 1. világháború mérlege: A háború során több mint 8 millió katona veszti életét, a sebesültek száma is hatalmas, legtöbbjük egész életére nyomorék marad.

Európa fennállása alatt nem látott még ekkora pusztítást. Közvetlenül a háború miatt több mint 5 millió civil veszti életét.

Szilágyi Károly 1913-16 között szolgált huszárként Az 1. világháborúban, ahonnan vitézségi éremmel tért haza. (Emlékplakett)

Az anyagi veszteség mértéke is hatalmas. Hajók, szántóföldek, állatállományok garmadája pusztul el a támadások során.

A háború következtében a Monarchia felbomlik, és új nemzetállamok jönnek létre.

1919-ben a párizsi békekonferenciáján gazdasági, katonai területi és szövetségi érdekek döntenek Európa új rendjéről. A békepontok plenáris ülésen való megvitatása helyett Európa új rendjéről Clemenceau, Lloyd George, Wilson, és Orlando dönt.

Tárgyalásaik során a következő alapelveket tartották szem előtt: a titkos diplomácia megszüntetése, tengerek szabadságának biztosítása, világkereskedelem szabadságának helyreállítása, a fegyverkezés korlátozása és a nemzetállamok létrehozása.

Az Osztrák-Magyar Monarchiával kapcsolatosan a következő intézkedések lépnek életbe:

Megerősített nemzetállamokat hoznak létre a Monarchia teljes területén.

Lengyelország megkapja Galíciát, Létrehozzák Csehországot, Románia erdélyi területeket szerez, létrehozzák a Dél-szláv Királyságot *(szerb- horvát-szlovén)* amely megkapja Bosznia-Hercegovinát és Horvátországot is.

1919. április 28-án létrejön a Nemzetek szövetsége *(ENSZ)*. Az első főtitkár: Drummond, székhelye: Genf. 1919. június 28-án Németország aláírja a versailles-i békét.

A 20-AS ÉVEK

1920. június 4-én Magyarország aláírja a trianoni békét. A trianoni határok meghúzásakor, a revízió igénye már az aláírás pillanatában alapvető elvárásként jelentkezik.

A magyar kormányok több mint egy évtizedig nem követelhetik nyíltan a békediktátum felülvizsgálatát.

A hadsereg kényszerű leépítésen megy keresztül, miközben a kisantant országai erőltetett fegyverkezésbe kezdenek.

A szomszédos országok szövetsége Magyarországot tökéletes külpolitikai elszigeteltségben tartották. Ennek az elszigeteltségnek a nyomása csak akkor kezd el enyhülni, amikor a magyar kormány Olaszország, Németország és Ausztria irányában utat talál a világ felé.

Megkezdődhet a honvédség fejlesztése, és az európai nagyhatalmi politika is a magyar revízió számára kedvező irányba kezd elmozdulni.

Kommunista mozgalmak jönnek létre szerte Európában (tanácsköztársaságok).

A létrehozott új államok egyike sem mentes a nemzetiségi problémáktól. A nemzetiségek jogait egyetlen nemzetközi szerződés sem szabályozza.

Magyarország a két világháború között

A Monarchia felbomlásával egy gazdasági egység bomlik meg. Magyarország területei veszteségének köszönhetően elveszti nyersanyag lelőhelyeinek nagy részét, a feldolgozóipar viszont az anyaországban marad. Nő a termőföld nagysága, az erdők mennyisége viszont összezsugorodik.

Az ország lakossága borzalmas életkörülmények között él a háború utáni években.

1920-ban Magyarországon kezdetét veszi a földreform, melynek következtében kisméretű földet parcelláznak ki, sok embert juttatnak ez által földhöz, ennek ellenére a kisbirtokok életléptelenek lesznek.

1924-ben bevezetik a pengőt, melynek váltópénze a fillér lesz. 1925-től már nyomás alá is kerül, de nem kerül forgalomba az infláció

megfékezése érdekében. A vasút mellett élénkülni kezd a gépjárműforgalom.

1925-ben üzembe helyezik az első rádióadót Csepelen.

A fellendülő gazdaság sikereinek az 1929-es nagy gazdasági világválság vet véget.

A válság súlyosan érinti a magyar és a közép-kelet-európai gazdaságokat. A tőkeimport stagnálása miatt elkezdődik az agrárárak rendkívüli zuhanása.

1930-as évek közepén új kőolaj- és földgázlelőhelyeket felfedeznek fel és a vegyipari termelés is megnő.

A gabonatermelés válságának enyhítésére bevezetik a gabonajegyet. A termelők fizetési eszközévé válik. Adósságok részbeni elengedése és állami dotációk enyhítik a gazdasági válságot.

A gépgyártás nehezen, míg a könnyűipar szinte észrevétlenül vészeli át a válságot, amely 1931. után tetőz.

Mi történik eközben Hegyközcsatáron?

1919. május 30-án Balogh Sándor kántortanító, - elhunyt nagyanyja néhai özv. Balogh Ferencné szül.: Horváth Zsuzsánna emlékére, aki 1919. május 26-án halt meg - egy később meghatározandó célt szolgáló alapítványként adományozott 1 db. 6%-os hadikölcsön kötvényt, 1000 korona, értékben.

Miután 1918-ban befejeződik az első világháború, nagy dilemma elé kerül a térség lakossága. Mi lesz a sorsuk a háború után, mint vesztes félnek?

1920 nyarán aztán végleg megpecsételődik a térség sorsa is. Hegyközcsatár Romániához kerül.

Trianon után - Korona, vagy lei?

1920-ban bevezetik fizetőeszközként a román lei-t *(váltópénz: bani)*.

A pengőt pedig lassan kivonják a forgalomból.

Ebben az évben az egész éves perselypénz, - melyet a templom javára dobnak be a hívek, az erre a célra kihelyezett ládikákba - 197 lei 85 bani lett; Az úri szent vacsorával élők száma ebben az évben 116 férfi és 205 nő, összesen 321 egyháztag;

Ezeknek az éveknek a rendkívül ritka bejegyzései mutatnak rá arra, hogy milyen lelki trauma is érte többek között Hegyközcsatár lakosait és nem utolsó sorban a lélek doktorát a helyi tiszteletest is.

Négy éven át szünetelnek a beírások.

1924-ben is csak azért kerül szöveg az évszámhoz, mert alapítványt hoznak létre egy új harang öntéséhez szükséges összeg összegyűjtése miatt.

Újabb három évig ismét szünetelnek a beírások.

Az Aranykönyvbe végül további bejegyzések kerülnek magyarul és ugyanazokkal a cirkalmas betűkkel, mint eddig, hisz azzal, hogy egy másik országhoz csatolták a községet és annak lakosságát, szinte semmi sem változott, vagy talán mégis, a perselybe nem koronát, hanem lei-t és banit dobnak újabban a hívek.

1927-ben aztán végkép megtörik a jég és a harangalap által elkezdenek gyarapodni a bejegyzések, de a tiszteletes is folytatni kívánja immár lei alapú adományaival az általa még magyar világban létrehozott alapítvány gyarapítását, Ezért 320 lei-el gyarapítja az alapot.

A harangalapba Vidican Traian *(volt főjegyző)*, Szűcs László lelkész, Széll Lajos, Farkas László, ifj. Koma József, Elek Dániel, néhai ifj. Jakab István, Szabó Zsigmond, ifj. Fényes Béniné Tóth Margit *(Nagyváradról)* tetemes összegeket fizetnek be.

1928-ban a Református Egyházközség hívei részéről tovább folynak az adakozások, ami kenyér, bor és pénz alakjában történik.

A pénzadomány összege ebben az évben 1240 lei. Közszentségbeli adakozásból is befolyt 350 lei.

Szűcs László tiszteletes az általa létrehozott Egyházfenntartási alapítvány javára újabb 300 lei-t adományozott. Ez az első év, amikor feltűnnek azok, akik ebbe az alapba kívánják pénzbeli adományaikat helyezni.

Három nő mellett Koma István presbiter - Fogaras városában, katonai gyakorlat közben elhunyt fia emlékére az alap javára hagyományozza, a haláleset miatt kapott 1000 lei-t. Ez által négyüktől összesen 1120 lei gyűlt össze az alapítvány javára.

Ugyanebben az évben a harangalapba, új harang beszerzésére és templomjavításra szinte az egész település adakozott.

Összesen 51 ezer 915 lei gyűlt össze. Egész éves templomi perselypénz 450 lei.

Egész éves önkéntes adományozások összege 55 ezer 375 lei. Az Úri szentvacsorával élők száma az év folyamán 120 férfi és 214 nő, összesen 334 személy járult az úr asztalához.

Megjegyzés: 1924-ben a harangra gyűjtött összeg 58 ezer 695 leire gyarapodott, melyből az egyház egy 150 kg-os kisharangot vásárolt.

A 30-AS ÉVEK

1932-ben, az egyháznak sikerül megvásárolnia a régóta áhított 327 kg-os nagyharangot.

Ez év március 6-án nt. Szűcs László lelkipásztor szolgálatának idején Hegyközcsatáron megalakul a Nőszövetség.

A szövetség élén felesége, Bokros Mária áll, aki nagyban segíti a tiszteletes munkáját.

1933. Május 14-én megrendezésre kerül az első Nagyváradi Dalverseny, melyen a Hegyközcsatár Református Egyházközség Énekkara is részt vesz.

Olyan nagyságok mellett, mint a Nagyszalontai Iparos Dalárda, Diószegi Református Egyházi Énekkar, Nagyváradi Római Katolikus Dalkör, Nagyváradi Magyar Dalkör, Várad-réti Református Vegyes kar, Tenkéi Magyar Dalárda, Nagyváradi Római Katolikus Legényegylet Vegyes kara, Nagyváradi Grafikai Munkások „*Gutenberg*" Dalköre és a Belényesi Dalkör.

Anekdota Szilágyi Elemértől - A becsület mindennél többet ér - 1935

Hegyközcsatár életében természetesen voltak negatív történetek is, mint minden más településen itt is előfordultak olyan esetek, amelyeket inkább igyekeznek elfeledni az emberek. Egy ilyen esetet dolgoz fel a következő történetünk is.

1935-ben történt és két fiatalember virtuskodásáról szól, nevezetesen Kurcina Szabó Ferencről és Debelka Józsefről, akik korábban igencsak jó barátok voltak.

Kurcina Szabó Ferenc a hegyen lakott szüleivel majd, mint jól gazdálkodó és jó gondolkodású gyermek, szülők segítségével Nagyváradon járja ki a Gimnáziumot. Mondani sem kell kiváló eredménnyel végez és hamar le is érettségizik.

Tudni kell róla, hogy az átlagnál elegánsabban és divatosabban öltözködött, mint azt általában Hegyközcsatáron szokásos volt. Nagyon szép hangja, jól tudott énekelni és a leányoknak is igen nagyon tetszett. Ebből lett aztán a baj. A korábbi barát Debelka József nem igazán nézte jó szemmel riválisává előlépett egykori barátját és egy este mikor az nem is számított rá megvárta és a fejét többször is megszúrta.

Ferenc kórházba került, de a szúrt seb a fején olyan ideget sértett meg, ami nyomorékká tette egy életre. Ezt követően már csak lóháton tudott közlekedni és így járt be a faluba is.

Jött a Szilveszteri bál, ahova ő is eljött természetesen segítséggel, de mivel járni nagyon nehezen tudott már többet nem táncolt, azért a zenészek mellett foglalt helyet és a szép hangján énekelte is a nótákat.

Miután elkezdődött a bál és megjelentek a régi barátok is, Debelka József is meglátta, Szabó Ferencet, majd levetetve télikabátját oda dobta azt Ferencnek, ezzel a megjegyzéssel:

"- Úgysem vagy te már egyébre való." A bál folytatódott tovább. Amikor vége lett a mulatságnak a fiatalok elindultak hazafelé. Debelka is kilépett az ajtón, de a következő pillanatban vissza is hátrált, körbe fordult, majd annyit mondott: „- Jaj megszúrtak!”

A következő percekben elvágódott és vége lett. Ferencet lovas szánnal a segítői a havas úton gyorsan haza vitték.

Néhány óra elteltével a Szabó Ferencék ablakán kopogtatott a rendőr és kérdezte: „- Feri itthon vagy-e?”

Mire ő csak annyit kérdezett vissza: „- Meghalt-e a Jóska?

A rendőr igennel válaszolt.

„ - Akkor jó, öltözök és megyek! - szólt vissza a fiú.

Ezt követően letartóztatták. Az ítélet még meg sem született, amikor már megjött a hír, Kurcina Szabó Ferenc a börtönben meghalt.

A virtus most is győzedelmeskedett, két jó kiállású fiatalember életét követelte.

Anekdota Szilágyi Elemértől - Nemzetek együttélése

A Weisz család

Hegyközcsatárban is, - mint szinte minden településen - élt zsidó család a 2. világháború kirobbanása előtt. Ez volt a Weisz család, akik semmiben sem különböztek a többi embertől, vallásukat és nevüket kivéve. Három leányuk volt és egy fiuk István.

Weiszék rendkívül rendes emberek voltak, soha senkinek nem ártottak, senkivel nem álltak haragban és a falubelieket is szerették, ami kölcsönös volt, hisz a falu lakói is tisztelték és szerették őket.

Amikor megkapták a parancsot és felszólították őket jelentkezzenek a három leány a szüleivel együtt tartva engedelmeskedtek a parancsnak. Úgy gondolták szegények, hogy hamarosan visszaengedik őket és tovább élhetik majd eddigi megszokott életüket Hegyközcsatárban ott, ahol születtek.

Egyszóval, ha nem jött volna a háború, élhették volna tovább megszokott életüket Hegyközcsatárban, de, - mert mindig van egy úgynevezett „de" - összeterelték és elhurcolták őket is a többiekkel együtt az internáló táborokba. Soha többé nem tértek vissza, mindannyian odavesztek.

István bátor legény volt, aki vállalta a veszélyt és nem tartott szerencsétlenül járt családjával, így maradhatott életben.

A Corța család

Az ötvenes években élt Hegyközcsatárban egy Corța nevű román család is. Három, vagy négy gyerekük volt, az egyik velem járt iskolába és Flórának *(Florica)* hívták. A gyerekek, ahogy felnőttek, bekerültek Nagyváradra, előbb iskolába, majd dolgozni.

Valószínűleg jelenleg is ott élnek, Flóra, aki velem járt iskolába, felnőtt korában a Sztaroveczki utcán levő nagy önkiszolgáló élelmiszerbolt vezetője volt.

Nem felejtette el a Hegyközcsatárban töltött éveket, valahányszor meglátott, mindig nagy szeretettel beszélgetett velem és olyan áruval is kiszolgált, ami akkor éppen hiánycikk volt.

Mindig megmarad bennem egy érdekes momentum, mégpedig az, hogy annak ellenére, hogy beszéltem a román nyelvet, mindig

igyekezett magyarul szólni hozzám, még akkor is, amikor én tisztelve a nőt, románul válaszoltam neki.

A 2. Világháború rövid eseménytörténete

Az 1938 májusában meghirdetett hadsereg korszerűsítési program Magyarországon új lendületet ad az iparnak.

1938. augusztus 29-én megkötött éledi, egyezmény keretén belül Hitler kereskedelmi egyezményt köt Romániával, melynek értelmében biztosítja fegyverkezési egyenjogúságát.

- A közelgő háborús konfliktus lehetőségével számolva a magyar kormány minden eddiginél nagyobb hadseregfejlesztésbe kezd. - A szomszédos kisantant országaival szemben húsz éves lemaradást kell behozni.

Ezzel együtt azonban adottá válik a lehetőség területi revízió katonai eszközökkel való kivívására is.

1938. november 2. - Az első bécsi döntés értelmében Csallóköz, Kassa, Ungvár, Munkács és környéke Magyarországhoz kerül. Ez a terület a Felvidék 11 ezer négyzetkilométeres, 80 százalékban magyarok lakta déli sávja. - A döntés jogi hátterét a Németország, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia által is aláírt müncheni egyezmény egyik záradéka adja, mely szerint rendezni kell Magyarország és Csehszlovákia területi vitáját.

1939 márciusától a Teleki-kormány külpolitikai célja, hogy Magyarországot tartása távol a háborútól, revíziós törekvés veszik kezdetét.

1939. március 13-án Hitler bevonul Prágába. - Csehszlovákia felbomlik. - Kikiáltják Szlovákia függetlenségét.

1939. március 15-18. - Kárpátalja elfoglalása. - Teleki nem támogatja a lengyelek elleni német támadást, Lengyelország veresége után megnyitja a magyar határt a lengyel menekültek előtt. - A bolsevizmus elleni harcra készülő Németország nyugodt, stabil hátországot és utánpótlást kíván, ezért szüksége van Románia emberanyagára, olajára, mezőgazdasági termékeire és nyersanyagaira. - Hitler Romániával kapcsolatos álláspontjának megváltozása után lehetőség nyílik Erdély megszerzésére, tárgyalások megszakadása után ismét nemzetközi - olasz-német - döntés következik.

A 40-ES ÉVEK

1940. április 17-én Teleki levélben javasolja Hitlernek egy német-olasz-magyar háromoldalú tanácskozás összehívását, amelyben szerinte rendezné a Romániával fennálló területi vitákat. - Hitler szükségtelennek tartja a tanácskozást, továbbá kifejti, hogy Magyarország Románia elleni esetleges katonai akciója teljesen ellentétes a német érdekekkel.

1940. június 26-án a Szovjetunió felszólítja Romániát Besszarábia és egyes bukovinai területek átadására. Magyarország is előáll Erdély iránti igényével.

1940. augusztus 30-án a 2. bécsi döntés értelmében Magyarország a kétoldalú tárgyalásokon követelt területeit visszakapja. - Visszatér a Partium, majd Erdély északi része is, a Székelyföld, összesen 43 492 négyzetkilométer 2,46 millió lakossal, amelyből 1,344 millió (54,6 százalék) magyar, 1,068 millió román (43,5 százalék) és 47 300 fő (1,9 százalék) német. - Hetven év elteltével a magyar hadsereg bevonul Szatmárnémetibe, Nagyváradra, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra és a többi visszacsatolt erdélyi településekre. – Megszületik a 3. zsidótörvény - Növekedik az élelmiszerexport - A német csapatok átvonulnak Magyarországon - Szálasit szabadlábra helyezik.

1940. szeptember 14-én Romániában a Vasgárda államcsínyt hajt végre. - Kezdetét veszi Antonescu diktatúrája.

1940. november 20-án Magyarország és Románia is csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez, azaz a náci Németország szövetségi rendszeréhez.

1941. április 3-án Teleki Pál öngyilkos lesz.

1941-ben bevezetésre kerül a 3. zsidótörvény, amely megtiltja a zsidók és nem zsidók közötti házasságot és a nemi kapcsolatot, ami fajgyalázásnak minősül.

1941. április 11-én Magyarország megtámadja Jugoszláviát, gyors győzelem után megkapja Bácskát, a baranyai háromszöget, Muraközt, ahol 39% magyar, 19% német, 16% szerb nemzetiségű lakosság él.

1941. jún. 22. Németország hadüzenet nélkül megtámadja a Szovjetuniót (Barbarossa-terv), hadba lép a Szovjetunió ellen Olaszország és Románia is.

1941. június 26. - Kassa bombázása - később kiderült provokáció volt - magával vonja Magyarország hadba lépését a Szovjetunió ellen.

1942-ben bevezetésre kerül a 4. zsidótörvény, mely megtiltja a zsidóknak a földvásárlást, és a meglévők eladására kötelezi őket, a zsidók számára bevezetik a munkaszolgálatot. Nem kaphatnak fegyvert, így védekezni sem tudnak támadás esetén.

1942 januárjában Magyarország a németek megsegítésére 200 000 fős hadsereget - a 2. Magyar hadsereg - küld a keleti frontra. A magyar hadsereg felszereltsége katasztrofálisan rossz.

1942 márciusában megalakul a Kállay-kormány.

1943 januárjában a szovjet csapatok megsemmisítő támadása Voronyezsnél - a Don mentén – végzetes vereséget mér a 2. magyar hadseregre.

A gazdasági helyzet romlása a háború ellen hangolja a lakosságot. Élelmiszer-jegyrendszer kerül bevezetésre. Hatalmas infláció veszi kezdetét. A mezőgazdasági termékek és az ipari termelés nagy része Németországba vándorol.

A Kállay-kormány előzetes fegyverszüneti tárgyalásba kezd az angol-amerikai diplomatákkal. A tárgyalás végül a franciaországi partraszállási terv miatt meghiúsul.

1944. március 18. - Hitler-Horthytalálkozó veszi kezdetét Klessheimben. Magyarország kormányzója csak hosszas tárgyalások után hajlandó beleegyezni az ország megszállásába.

1944. március 19. - Megalakul a Sztójay-kormány. A szélsőjobboldal bekerül a kormányba - Az országot Veesenmayer a német teljhatalmú biztos vezeti. Az államapparátusban és a hadseregben személycseréket hajtanak végre - Újságokat tiltanak be. - Könyveket égetnek - Nyersanyagokat és élelmiszereket szállítanak Németországba minden ellenszolgáltatás nélkül. - Újabb hadosztályokat küldenek a frontra. - Zsidóellenes intézkedések lépnek életbe: a sárga csillag viselése, földtulajdon megtiltása, deportálások megindulása, melynek végül Horthy júliusi erélyes fellépése vet véget.

1944. augusztus 20-án a Vörös Hadsereg intenzív támadásba lendül, amelynek hatására Románia 23-án átáll a szövetségesek oldalára.

1944. augusztus 23. - A romániai fordulat után Magyarországon kormányváltásra kerül sor. Enyhülnek a zsidóellenes intézkedések. -

Politikai foglyokat engednek szabadon. - A fegyverszüneti tárgyalásokat halogatják.

1944. október 11. - Moszkvában Magyarország aláírja a fegyverszüneti egyezményt. - A megszerzett területeket kiürítik. - Befejeződik a szovjet csapatok elleni hadművelet. Magyarország hadat üzen Németországnak.

1944. október 15. - Horthy rádióbeszéde a kiugrásról. - A kormányzót a németek fia elrablásával zsarolják. - Visszavonatják vele a kiugrási kísérletet, a hadsereget viszont nem tájékoztatják az átállásról.

1944. március 16. – A Szálasi-kormány megalakulása. Horthy lemondása. Szálasit kinevezik a megüresedett kormányfői posztra. Kormányzati intézkedései: Totális mozgósítások. - Újabb élelmiszer szállítmányok indítása Berlinbe. - A fejadag csökkentése. - A zsidóság újabb szisztematikus megsemmisítésére történő kísérletek. - A terror tombolása.

1944 karácsonyán bezárul az ostromgyűrű Budapest körül. – A Szálasi-kormány a Dunántúlra menekül. Szálasi az egyházi vezetők kérése sem adja át Budapestet harc nélkül. - A főváros ostroma és felszabadítása hatalmas véráldozattal jár.

1945 januárja - a Jaltai konferencia - a háború utáni rendezés megvitatása, Churchill, Sztálin, Roosevelt vesznek részt rajta. - Németország lefegyverzése, demokratizálása, jóvátételi kötelezettségről megállapodás.

1945. február 13-án Budapest végleg felszabadul. - Márciusban a németek utolsó nagyobb dunántúli offenzívája is összeomlik. - Áprilisban egész Magyarország felszabadul. - Szálasi és sok polgári személy, akik a szovjet hadseregtől rettegett, elhagyja Magyarországot.

1945 júliusa - a Potsdami konferencia - A német kapituláció utáni konferencia. - A német békeszerződés-tervezet: nácizmus felszámolása, háborús bűnösök megbüntetése, Németországot négy megszállási övezetre osztják. - A kelet-közép-európai országok szovjet megszállási zónába kerülnek, és végleg a szovjet érdekkörbe kapcsolják be őket.

A 2. világháború mérlege: az ország lakosságának kb. 7%-az, vagyis 900 ezer ember - halt meg a háborúban. 350 ezer katona, kb. 500 000 zsidószármazású és 50 000 egyéb származású civil. A megkülönböztető rendelkezések ellenére a magyar zsidók élete 1944-ig nincs közvetlen veszélyben. Magyarországon nem kerül sor semmiféle pogromra, vagy

atrocitásra, ellentétben Romániával, Jugoszláviával, Szlovákiával, ahonnan deportálásuk már 1942-ben megkezdődött. Ennek következtében mintegy 100 ezer zsidó menekül a környező országokból Magyarországra, akkor még nem is sejtve, mit hoz számukra a jövő.

Interjú Dorsonszki Bélával - 2. világháborús események

Két évvel később vonultam be a honvédséghez, 23 éves koromban, mivel 18 esztendős koromban mellhártyagyulladást kaptam, ebből kifolyólag nem soroztak be a korosztályommal.

1942. október 5.-én érkezett el az idő, hogy én is elfoglaljam a helyemet a hadseregben. Aknaszlatinára (ma: Ukrajna), mint hegyivadász osztottak be. A 4. hegyivadász zászlóalj, 1. hegyivadász dandárjába, 1. századának 2. szakaszába és annak az első rajába kerültem. Az első hathétben alapkiképzésen vettünk részt. Az 1. században volt még egy géppuskás, aknavetős század is.

A kiképzés első fázisa a vigyáz állás, tisztelgés, jobbra- és balraátból állt. Ezután kezdtük bele a harci gyakorlatokba. Rejtőzködést, rajtaütést, fedezékbe ugrást gyakoroltuk. Egy vasárnap délután új beosztást kaptam, átkerültem a 2. századba, ahol egy állványos golyószórónak a kezelője lettem. Kezdetét vette a lőgyakorlat, ahol a lőszeradagoló feladatát láttam el.

Magyarország minden részéből érkeztek hozzánk. Századunkban voltak románok, szerbek, erdélyi magyarok, szlovákok, de még ruszinok is.

Bence Simon szakaszvezető volt a rajparancsnokunk. A szászad parancsnoka László Lipót főhadnagy volt. László főhadnagy úr mindig lóháton jött ki a gyakorlótérre ellenőrizni bennünket.

Következő év márciusában, áthelyeztek a konyhára, mint szakácsot, attól az időtől kezdve én hordtam ki az élelmet a frontra a legénység számára. Volt ugyan egy helyettesem is, de az mindig elkártyázta az időt, így nem volt mit tenni, magam kellett kivigyem az ennivalót és a kávét a lövészárkokba.

Egyik alkalommal egy 150 literes mozgókonyhát kellett kivigyek a frontra, amikor nem támadtak éppen. Amikor rohamoztak az oroszok volt, hogy 2-3 napig sem tudtam a legénységnek utánpótlást vinni.

Egy éjszaka aztán másodmagammal kivittük a kávét, és amikor jöttünk visszafelé, lett ott olyan hatalmas lövöldözés, majd

megsüketültünk. Ez Torda Szent Lászlótól nem messze történt. Aznap este egy repesz eltalálta a lovunkat, és kénytelenek voltunk otthagyni a tábori konyhát az úton.

Mikor beértünk a településre visszaküldtek bennünket, hogy csatlakozzunk mi is a legénységhez a harcban. A frontvonalba találkoztam, a zászlóssal, aki azonnal visszaküldött, mivel nem volt nálam sem az oldalfegyverem sem egyéb harcászati eszköz, így azt mondta, úgysem tudnék segíteni, csak hátráltatom őket. Margitta mellett Szunyogdnál estem fogságba, ismét a legénység közé keveredtem, ekkor fogtak el az oroszok.

Az oroszoktól eleinte semmi ennivalót nem kaptunk. Ugyanakkor az is igaz, hogy nem is bántalmaztak bennünket.

Szunyogdtól egészen Tordáig viszont gyalog kellett meneteljünk, útközben a lakosságtól kaptunk némi ételt, amit közénk dobáltak. Éjszakára betereltek bennünket egy olyan helyre, ahol még le sem tudtunk ülni. Elállták az ajtókat, az ablakokat, reggel aztán kiengedtek bennünket.

Tordán két napig maradtunk és romlott húsból kellett főzzünk magunknak ennivalót. Tordától Foksányig útravalóul egy fél kiló száraz kenyeret kaptunk meg egy kávéskanál kristálycukrot. Brassónál a mellettünk lévő vágányon, a vonaton orosz katonák ültek. Úgy tűnt, mintha lábadozó betegek lettek volna.

Néhányan feljöttek közénk, hogy elcseréljük ruháinkat kenyérre, meg dohányra. Ezek a szegény oroszok még rosszabb ruhában voltak, mint mi. Azoknak, akinek jobb ruhája volt azokét elvették, vagy elcserélték a sajátjaikra. Brassóban feljött három orosz katona és lehúzták rólam a nadrágot.

Innen vonattal mentünk tovább Moszkván túl úgy 300 kilométerre, a Jazniki állomásig. Innen gyalog kellett mennünk a sztalicini lágerig. Két egész napot meneteltünk a két méteres hóban úgy, hogy csak egy ösvényen lehetett haladni és egyszerre csak egy ember fért el rajta. Először még lassan haladtunk, mert meg kellett várni a sebesülteket és a beteg foglyokat is.

Egy idő után viszont, miután kővé fagytak a nagy hidegben felgyorsult a menetünk is. Az úton borzasztó sokan estek el a hóban és többé már fel sem tudtak állni. 3000-ren szálltunk ki a szerelvényből és csak 1800 élőhalott érkezett meg a sztalicini táborba, a többiek csonttá

fagyva merev testtel maradtak hátra a fagyos éjszakában. Százával engedték be az embereket.

Én a 102.-ik voltam ezért várnom kellett, amíg megint összegyűlt 100 ember, hogy bemehessek. Ekkor fagyott le a bal lábam, az ácsorgástól. Kórházba kerültem január végéig. Amint felépültem az erdőn kellett dolgozzak.

A nagy szálfák már ki voltak vágva, azokat kellett a vállunkon elvinni a fűrésztelepig. Szerencsénkre mi magyarok nem ejtettük el a fát, egy német csapat viszont elejtette. Hogy mi történt? Kéz és lábtörések, de halottak is lettek szép számban.

Sérvet kaptam a cipeléstől, ezért újra bekerültem a kórházba Lezsnyovo városába vittek. Volt ott egy nagy textilgyár is. A városban összetalálkoztam egy Mihály falvi barátommal, Máté Istvánnal. Később egy krumpli bunkerben dolgoztunk együtt, ahonnan krumplit hordtuk a kórházba. Ezt követően egy szabóműhelybe kerültünk. 1948 májusában bizottság elé citáltak, és azt mondták, hogy hazamehetek.

Gyalog indítottak el bennünket Ivanovoba. Itt alkalmi munkákat vállaltunk, hogy legyen miből hazajussunk. A harcból nem vettem ki a részemet, mivel szakács voltam, ennek ellenére megszenvedtem én is a magam részét.

*(**Forrás: ifj. Jakab Ernő** – 3. éves történelem szakos szakdolgoza - Babeş-Bolyai Tudománygyetem Történelem-Filozófia Kar – Interjú készítés időpontja: 2008. december 17 - Hegyközcsatár)*

Interjú Bruncsák Jánossal - 2. világháborús események

1921. augusztus 20-án születtem. A Honvédséghez 1942. október 5-én soroztak be.

Szatmárnémetibe kerültem egy új alakulathoz, a páncélos utász század kötelékébe. A 2. páncélos hadosztályba osztottak be.

Négy századot létesítettek: az 1. század Pesten, a Hármas szigeten alakult meg; a 2. század Huszt község mellett, Tiszakirván; a harmadik, mint azt már említettem Szatmárnémetiben; a 4. század pedig Zentán.

A sorozásnál a huszárokhoz vonultam be, de végül is a páncélosoknál kötöttem ki. Az első századparancsnokom Kelemen Lajos őrnagy volt. Minket először, mint utászokat, szabotőr akciókra

képeztek ki. Megtanítottak bennünket robbanótöltetek használatára, hidak rohamozására és felrobbantására.

Ezt követően a vízi gyakorlatokkal folytatódtak a kiképzések. Hidat építettünk pontonokból, melyeket a hadosztály állandóan maga után vonszolt, mindaddig, amíg meg nem kezdtük azok összeszerelését valamely kijelölt helyen. A karácsonyi szabadság után szétosztottak bennünket, én az R7-es nagy hatótávolságú rádiósokhoz kerültem. Azért kerülhettem ehhez az elit egységhez, mert a rádiós iskolában 2-ik helyen végeztem.

Egy teljesen új rádiótípusról volt szó, amit a németektől kapott a magyar hadsereg, szám szerint 14 darabot. 1944-ben mikor a németek megszállták Magyarországot felbomlott az iskola is és mindenkit a frontra vezényeltek.

Március 19-én Munkács körül összpontosították a hadosztályt, melynek fele állandó riadókészültségben volt, a partizánok miatt. Én, - személy szerint - nem vettem észre semmit a partizántevékenységekből. Állandóan kint járőröztünk az erdőben, mivel erre utasított minket a nyíltparancs, ennek ellenére én nem láttam partizánokat, míg mások állították, hogy látták őket.

Később elváltunk a hadosztálytól, századunkat visszavezényelték Szatmárnémetibe ott volt a gyülekező. Ismételten különféle tanfolyamokra osztottak be minket. Kaptunk egy R7-es rádiót is, ami ugyanakkor hibás volt. Fel kellett vinni Budapestre, mivel csak ott volt olyan szertár ahol alkatrészeket lehetett hozzá találni.

Budapesten akkor már ott voltak a németek és a hidak is le voltak zárva. Egy zászlóssal mentünk fel alkatrészért, és miután kicseréltük a hibásakat visszamentünk a századhoz. Röviddel ezt követően kimentünk a frontra.

Századparancsnokunk Cecz Sándor főhadnagy már az első ütközetben megsebesült. Kaptunk egy székely főhadnagyot, Bartalos Lászlónak hívták, aki jóval rendesebb és okosabb ember volt elődjénél.

Egy tartalékos zászlós volt a rádió rajparancsnoka, helyettese pedig egy tizedes. Ők viszont még csak a régebbi tekerős rádiókat ismerték. A szakaszvezető addig még sohasem látott R7-es készüléket.

A százados hozzám fordult segítségért és katonásan bevallotta, hogy ő még hasonlót sem látott addig. Elmagyaráztam, hogy ez a készülék csak morzejeleket sugároz, és azokat kell visszaolvasni. Azt is

elmondtam, hogy az eddigi üzenetküldések során még sem hiba, sem tévedés nem történt.

Támadtak az oroszok. Egy erőteljes ütközetnek lettünk mi is a részesei. A támadás során szegény Bartalos főhadnagy úr megsebesült. Mivel nem volt mozgásképtelen két emberrel tárgyalni küldték az oroszokhoz, azok viszont nem tudni miért - érkezését követően - fejbe lőtték.

Nagyon sajnáltuk, mert nagyon korrekt embernek ismertük meg. Már akkor, amikor átvette a századunkat kijelentette, hogy ő nem hősi halottakat akar gyártani. Kötelességének érezte, - mint parancsnok - hogy vigyázzon a legénységre.

Kijelentette, hogy azt a szakaszparancsnokot, akinek 25%-nál több vesztesége lesz, azt ő bizony hadbíróság elé állíttatja. Azt is kijelentette, hogy az ő szájából sohasem fogjuk hallani azt, hogy előre. Támadások során az utánam lesz a parancsa. Ezt mi jó szívvel vettük hisz Cecz Sándor főhadnagy urat, - amíg élt – egyetlen alkalommal sem láttuk az első vonalban.

Sándor József főhadnagy lett az új századparancsnokunk, szakaszvezetőből léptették elő. Varga Zsoltot, a robbantás szakértőnket pedig elvezényelték.

Sándor főhadnagy vezénylete alatt Sztaniszlaunál volt egy súlyos ütközetünk, az oroszok bekerítették a századunkat. Fogságba estünk. Az oroszok az utász századunkat - hídépítőket, robbantási szakértőket - úgy osztották szét, ahogy a harcoló alakulatoknak éppen szüksége volt rájuk.

Én a főhadnaggyal együtt kerültem fogságba, az oroszok egy erdőbe kísértek minket. Az erdő tele volt halottakkal, meg sebesültekkel, akik igencsak jajgattak. Minket kozákok kísértek lovon.

Ekkor szóltam a főhadnagy úrnak, hogy én bizony innen nem megyek tovább. Az oroszok agyonlőnek bennünket érvelt a főhadnagy. Nem bánom főhadnagy úr én akkor sem megyek Oroszországba. Megegyeztünk, hogy lefekszünk a halottak közé. Így is történt, az orosz őrök szépen elmentek mellettünk anélkül, hogy észrevettek volna bennünket.

Négy napig bujkáltunk, míg elértük a magyar állásokat. Csak az erdőben és a tengeri táblák között bujkálva mehettünk előre, az úton az oroszok vonultak.

Közben csatlakozott hozzánk nyolc nagybányai honvéd is, velük együtt értük el Felsőbányát. Ott egy híradós hadnagy igazoltatott bennünket, majd szökevénynek és hazaárulónak nevezett minket. Mivel az oroszok elvették minden felszerelésünket, - még a csizmáinkat is lehúzták a lábunkról - úgy gondolta ezek a titulusok kijárnak nekünk.

A hadnagy úr édesapja ezredes volt egy lövészalakulatnál. Hogy megbizonyosodhassanak, felhívták az ezredest, aki aztán letolta a híradós tisztet, amiért dezertálással vádolt meg minket. Sándor hadnagy ezután a visszavonuló katonákból egy új századot alakított ki.

Mivel értetettünk a robbanóeszközökhöz a Horthy erődökhöz lettünk beosztva. A Kárpátok védelme lett a feladatunk. A Kárpátokon keresztül, amúgy sem jöttek volna be az oroszok, voltak ugyan próbálkozás, de a főerők mindig elkerülték a sziklás terepeket.

Közel Aknaszlatinához, Máramarosszigetnél hegyivadászok állomásoztak. Mi is itt állomásoztunk egészen addig, amíg az oroszok Debrecent meg nem támadták. Ekkor vonatra pakoltak bennünket és elvittek Mihályfalvára. Itt kaptuk a hírt, hogy Debrecent elfoglalták.

Parancsnokaink teljesen tanácstalanul álltak, ők sem tudták pontosan, hogy mihez fogjanak. Mondtam a főhadnagy úrnak, hogy itt lakok a közelben, én hazamegyek. Nem állított meg.

Tehervonaton utaztam Bihar Félegyházáig, ott egy csendőrellenőrzés során igazoltatott le egy Simkó nevű Tótteleki csendőr, jól ismertem, barátom volt. Mondtam neki én senkinek meg nem adom magam, itt van az övemben négy kézigránát meg a géppisztoly a kezemben, engem élve el nem fognak. Ekkor ő elengedett, de azt mondta vigyázzak, mert az oroszok már a Kőrös túlpartján vannak.

Vigyáztam és sikerrel is jártam.

*(**Forrás: ifj. Jakab Ernő** – 3. éves történelem szakos szakdolgoza - Babeş-Bolyai Tudománygyetem Történelem-Filozófia Kar – Interjú készítés időpontja: 2009. március 19 - Hegykötóttelek)*

Interjú Cseke Sándorral - 2. világháborús események

A Honvédséghez 1941. január 4-én soroztak be. Nagyváradra kerültem a 25. gyalogos hadosztály 25. tábori tüzérosztályába. A tüzérosztály parancsnokának tiszti legénye voltam. Bevetéseken nem vettem részt, fegyvert sohasem fogtam a kezembe.

A parancsnokom Vitéz Ránkai Ákos volt, Temesvárról származott. Elmondása szerint 1000 holdnyi földjük volt, Trianon után Magyarországra költöztek. A hadosztályunk mellett egy német csapat is volt, amely ellenőrizte a támadások menetét. A parancsnokságon a tisztek is vegyesek voltak.

Nagyváradról Lengyelországba vittek bennünket, a bevetés során a támadás nem sikerült. Sem puskám sem pisztolyom nem volt. A tisztek ennivalóját szolgáltam fel és én is azt ettem, amit ők. Jó dolgom volt. Néha német konzerveket is kaptunk.

Miután a támadás kudarcba fulladt és a hadosztály megsemmisült, a törzset kivonták a frontról és a Balatonig vonultunk vissza. Éjszaka, visszavonulás közben repülők ütöttek rajtunk. Ausztriában estem hadifogságba, nem messze a magyar határtól. Itt a tiszteket szétválasztották a közkatonáktól.

Minket azzal áltattak, hogy ha hazamegyünk a Dálnoki-Veress tábornokok által megalakított hadseregben fogunk harcolni. Amikor Magyarországra értünk már megmondták az igazat, - mégpedig azt - hogy hadifogoly tárborba szállítanak minket Oroszországba. Mindez 1945. május 13-án történt.

Miután vonatra pakoltak bennünket, kijelentették, hogy jóvátétel fejében visznek minket Oroszországba, hogy felépítsük azt, amit ott leromboltunk. Miután megérkeztünk, kitereltek minket a vagonokból és a Krasznodar város melletti táborba vezényeltek bennünket.

Nagyon gazdag város volt. A civilek, amint megláttak bennünket, azt kiabálták felénk, hogy ne jöjjünk vissza. Attól féltek, hogy ismét lerombolják szeretett városukat, ha mi ott tartózkodunk a táborban.

Először vegyesen voltunk a táborban a német katonákkal, később aztán a németeket elszállították máshova és már csak mi magyarok maradtunk.

A táboron belül magyar intézők felügyeltek ránk, akik már korábban kommunistákká váltak, vagyis azonosultak az oroszok eszméivel. A munkavezetőink is magyarok voltak, az orosz őrökkel csak, a táboron kívül találkoztunk a munkába menet. Az orosz katona csak arra vigyázott, hogy ne szökjünk el, az életünkbe sohasem avatkoztak be.

Főleg építkezéseken dolgoztunk, utakat építettünk és köveket hordtunk. A munkát orosz és magyar mérnökök vezették.

A magyar mérnököket kiválogatták közülünk és jobb helyre költöztették őket a táborból.

Egy év munka után a mezőgazdaságba kerültem, majd ács lettem a városban. Ahol én voltam, ott az oroszok jól bántak velünk, túlkapások nem történtek, és még amerikai konzerveket is kaptunk.

Három évig voltam hadifogságban. Aztán, mint román állampolgárt hazaengedtek. Már nem emlékszem a pontos dátumra, amikor elengedtek minket, arra viszont igen, hogy 1948. augusztus 18.-án értem haza.

*(**Forrás: ifj. Jakab Ernő** – 3. éves történelem szakos szakdolgozat - Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem- Filozófia Kar – Interjú készítés időpontja: 2008. december 10 - Hegyközpályi).*

Interjú Kovács Károly nyugalmazott református lelkipásztorral
2. világháborús események

A propaganda hatására, a falu lakossága jóhiszeműen fogadta a szovjet katonaságot. Az emberek megérkezésükben vélték felfedezni a háború végét. A falu megadta magát, ki is tűzték a fehér lobogót. A szovjet katonák viszont, már bevonulásuk után nem sokkal elkezdték a garázdálkodást.

Mindegyikük a következő négy szót ordította felénk: tabak, barizsnya, vin és koni. Tudni illik a legkeresettebb árucikkeknek ezek voltak az orosz megfelelői. Az asszonyokat és lányokat a családok igyekeztek elmenekíteni, elbújtatni.

A Ternovan nevű román család, két leányára rátört egy orosz katona, a két lány és az édesapjuk egy helyiségben bújtak el. Az apa, hogy védje a leányait, kidobta az orosz katonát az ajtón, hogy a lányai elmenekülhessenek, az orosz katona bosszúból rálőtt az apára a PPsh 41-es géppisztolyából.

A lányok megmenekültek, az orosz katona viszont nem hagyta annyiban és robbanóanyaggal rakta körül a házat. Az eseményre felfigyeltek a falusiak és néhány katonaviselt ember segítségével lefogták a szovjet katonát és leszerelték a gránátokat.

Az asszonyok bekenték magukat korommal meg festékkel, a ruháikat pedig szétszabdalták, hogy ijesztőbbek legyenek.

A bevonulás néhány órája alatt feltörték a pincéket hamar megrészegedtek, néhányan a padlón fekve fulladtak bele a borba.

Egy német üteg a szomszéd faluval szemben beásta magát, az oroszok már arra gondoltak, hogy nyugalom van, és tömött oszlopokban vonultak az úton, ekkor a német üteg elkezdte lőni az orosz sorokat, az összezsúfolt vörös katonák súlyos veszteségeket szenvedtek. A német üteget végül körülzárták és felszámolták az ellenállást.

A nők még mindig nem mertek mutatkozni ezért, a családok élelmezését is a férfiak látták el abból, amit össze tudtak gyűjteni. Az oroszok elvitték a lovakat, ökröket, teheneket, de a baromfit sem kímélték. Megesett, hogy az egyik orosz belépett az udvarra és legéppisztolyozta a libákat a kutyával együtt, majd megfogott párat és megfőzette a gazda feleségével. A szovjet katonák a gyerekekre sem voltak tekintettel. Édesapám, Besszarábiában szolgált, mint munkaszolgálatos, 1939-ben behívták és egy pékségnek volt a vezetője. A pékség hátánál lakott egy sokgyermekes román család, akik étel szűkében voltak. Édesapám kivágott egy nyílást és azon keresztül, minden nap 15-20 kenyeret kiadott ennek a szegény családnak.

Volt ennek a családnak egy Jozef nevű 15-16 éves fia, aki ezért a segítségért már akkor megígérte, hogy felkeresi apámat és megköszöni a szívességet. Valóban bekövetkezett ez az ígéret, mert jóval később, egyik alkalommal, megjelent a kapuban ez a besszarábiai fiú. Édesapámmal egymás nyakába borultak, ölelkeztek a család megrökönyödésére.

Később megtudtuk, hogy ki ez a fiatal katona, egy rövid időre aztán el is szállásolták nálunk. Segítségére volt a családunknak, mert védelmet biztosított számunkra és általa oldódott meg az élelmezésünk is.

Kivonulásukat követően maradtak csellengő, visszamaradó úgynevezett csendfenntartó katonák a 2. Ukrán front csapataiból. Ezek tovább garázdálkodtak a faluban. Az asszonyokat úgy próbálták menteni, hogy a mi egyik nagyobb házunkban bújtatták el őket. Két szobájában raktározták el a zsákmányolt német muníciót, ezek óriási több tonna híd akna, gránátok, szárnyas 30 kg-os aknák, amit pontosan nem tudnám megmondani, hogy milyen löveghez tartozhattak. Ezeknek a lőszeres ládáknak a tetejére bújtatták el az asszonyokat.

Persze senki sem gondolt arra, hogy akár egyetlen eltévedt lövedék is a levegőbe repíthette volna a település felét.

Mindezek ellenére emlékszem, hogy a magyar lakosság milyen segítőkész volt az elesettekkel és a rászorulókkal szemben.

Egy alkalommal, még a német megszállás idején egy menetoszlopba állított hadifogoly csapat vonult át a falun. A menetelés során az egyik fogoly lenyúlt egy poros dinnyehéjért, és azzal próbálta szomját oltania. Ezt a falu asszonyai észrevették, és ami kész élelmet találtak a házakban mind-mind kiszórták a foglyok közé. Mindegy volt számukra, hogy ki milyen nemzetiségű, csak az éhező embert látták bennük.

A háború végén a faluban maradt egy német katona. Amikor az egyházközösség tudomást szerzett róla beosztotta a családokat, hogy lássák el a német katonát civil ruhával, élelemmel.

Emlékszem, hogy a többi gyerekkel élelmet vittük neki és arra, hogy Fritznek neveztük el. Később aztán mindig így szólítottuk a katonát. Minden adódó alkalommal elővette és mutatta nekünk a fényképeket a családjáról, négy gyermeke volt. Volt egy Walther P-38-as típusú pisztolya, amit el akartunk cserélni vele, de erre nem lehetett rávenni. Mindig azt mondogatta, ha jön az orosz, akkor kell majd neki, mert azzal fogja főbe lőni magát.

A magyar honvédek életében óriási fegyelem volt. A honvéd hadi csendőrség nagyon szigorú volt, és azt lehetne mondani, hogy minden vétket túlzott kegyetlenséggel toroltak meg. A magyar honvédségnek etikusan kellett viselkedni a terület lakosságával.

A német katonáknál ezzel szemben annyi különbséget véltem felfedezni, hogy nagyon kedvelték és védték a gyermekeket. A lakosságtól elzárva voltak, mint megszálló egység, a falunak a központjában voltak elhelyezve. Ott állították fel a bázisukat, híradós egységet, légelhárító fegyvereket stb. Elszigetelten saját járműveiken tartózkodtak, fizetés nélkül nem nyúltak volna az élelmiszerekhez, nem voltak követeléseik. A lakosságot nem érte semmilyen atrocitás, nyugodtan sétálhattak az utcán lányok, fiúk, felnőttek egyaránt. Végeredményben intelligens emberekhez méltóan bántak a magyar lakossággal egyenrangúnak tekintették őket. A német katonák édességgel látták el a gyermekeket. Visszavonuláskor a katonák semmit sem vittek el tőlünk, szervezetten és nyugodt körülmények között vonultak ki a faluból.

Az orosz katonákkal viszont már más volt a helyzet, ők nem kímélték még a gyermekeket sem. Emlékszek mikor egy orosz katona a családunkat akarta tudatosan kivégezni. Hatan voltunk testvérek, nagyszüleim, szüleim és mi együtt voltunk éppen a családi házban. A katona megparancsolta, hogy feküdjünk le a padlóra egy sorban, hogy egy sorozattal végezni tudjon az egész családdal. A fejünket a falhoz kellet támasztanunk. Végül lebeszélték a dologról.

Egyik alkalommal éppen légiriadó volt, az orosz gépek Debrecent bombázták. Azt, hogy már végeztek is a város bombázásával, azt onnan tudtuk, hogy az orosz gépek már jöttek is visszafele a falu irányába. Ehhez tudni kell, hogy a bombázók légifolyosója éppen a falunk felett volt. Az óvóhely a faluhoz közeli erdőben volt hevenyészett lövészárkokban. Egy éjszaka óriási támadás ért bennünket, az oroszok részéről.

A bombázók már túlhaladtak rajtunk, amikor valaki gyufát gyújtott közülünk, és erre a gépek visszafordultak. Majd fedélzeti fegyvereikből tüzelni kezdtek ránk. Szerencsére megúsztuk halálos sérülés nélkül. Egy alkalommal egy orosz gép észrevett két gyereket az út mentén, és elkezdték lőni őket. Bihar Püspökinél például egyik alkalommal, fiatal honvéd leventéket végeztek ki az oroszok.

*(**Forrás: ifj. Jakab Ernő** - 3. éves történelem szakos szakdolgoza - Babeş-Bolyai Tudománygyetem Történelem-Filozófia Kar – Interjú készítés időpontja: 2009- Hegyközcsatár)*

Anekdota - 2. világháborús emlékek nagyszüleimtől

Szép emlékű nagymamám mesélte még ifjúember koromban, amikor a második világháború szóba jött, hogy miként zajlott le náluk a háború. Csatárban, a Komló-völgyön, konkrétan a nagyszüleim portáján, természetesen, csupán nagyvonalakban mesélt róla, valószínűleg jóval több minden történhetett, de ahogy mondani szokták kicsire nem adunk a nagyra pedig még annyit sem.

Amint kitört a háború a fiatalokat azonnal, besorozták és elvitték katonának. Akik nem tudtak elszökni a sorozás elől, azokat munkatáborokba vitte a román hatóság és kegyetlen bánásmód mellett dolgoztatták őket, nemegyszer halálra.

Alig maradt a faluban férfiember. A fiatalabbak Magyarországra szökdöstek, így középkorú és idős emberek és persze lányok, asszonyok alkották a falu lakosságát.

Miután a magyarok bevonultak Erdélybe az észak-erdélyi román fiatalok, átszivárogtak a román uralom alatt maradt Dél-Erdélybe, onnan viszont a magyar fiatalok sokasága szökött át Magyarországra, és a visszacsatolt magyar részekre, hogy elkerüljék a már említett rosszhírű román katonai munkatáborokat.

Nagytatám és nagymamám között 13 év korkülönbség volt.

1942-ben, amikor a frontokon a veszteség már kritikus méreteket öltött, toborozni kezdték az idősebb generációt is.

Nagytatámat, mint középkorú férfiembert, lévén családfenntartó feleséggel és négy kiskorú gyermekkel sokáig nem sorozták be, de elérkezett az ő ideje is.

Nagymamám ekkor 29, nagytatám pedig 42 éves volt.

Édesanyám volt a legnagyobb gyerek, őt további két apróság követett és volt még egy karon ülő csecsemő is, aki nagytatám távozását követően sajnálatos módon torokgyíkban – más néven diftéria, melyet egy fertőző baktérium okoz - elhalálozott.

1926-ban Franciaországban már létezett védőoltás erre a betegségre. Magyarországon csak 11 évvel később 1937-ben vezették be ennek az alkalmazását. Az viszont, hogy szegényebb családok mégsem jutottak hozzá, vagy kisebb településekre nem jutott a védőoltásból, ebben az időben – háborús viszonyok között - teljesen normálisnak tűnt.

Ennek ellenére rengeteg gyerek halt meg egy olyan betegségben, ami némi odafigyeléssel könnyen kiküszöbölhető lehetett volna.

A besorozást követően nagytatám és édesanyám keresztapja, - aki hasonló korú volt, mint tatám – nagyváradon egy kiképző központba kerültek, ahol hasonlókorú társaikkal együtt minden nap kiképzésen kellett részt vegyenek. Gyors öltözködés, formációk felvétele, taktikai és harcászati kiképzések stb.

Tatám szegény komája gyorsan magára vonta egy Barna József nevezetű kiképzőtiszt figyelmét és minden alkalmat megragadott, hogy valami bosszúságot okozzon számára.

Hogy miért is pikkelt rá röviden megpróbálom önök elé tárni. János bátyánk egy kimért és igencsak lassú ember volt, amit itt bizony nem toleráltak.

Történt egyik alkalommal, hogy sorakozó alkalmával igencsak zilált állapotban jelent meg, nemigen volt rá ideje, hogy összeszedje magát, ezért zubbonya kigombolva, harci sisakja - nagyobb lévén, mint a feje – pedig csálén állva, furcsa kinézetet nyújthatott viselőjéről.

Barna József kiképzőtiszt persze azonnal észrevette a bujkáló honvéd utánzatot és megkerülve a sort mögéje került. Mint aki a honvédek ruháját ellenőrzi végigsétált mögöttük, majd amikor János bátyánkhoz ért, a libegő sisakot előre billentette annak fején, ami végigszántotta viselőjének orrát.

János bátyánk persze elordított fájdalmában és nem titkolt gyűlölettel pislogott sisakja alól az elkövetőre. Ez az ominózus eset többször is megesett vele, míg nem elhatározta az első alakalommal megöli a bitangot.

Tette nem következhetett be, mert hamarosan bevagonírozták őket és az orosz frontra kerültek, ahol az első harcot követően fogságba is estek. Hogy mi lett a kiképzőjükkel? Ezt bizony sohasem tudhatták meg.

Nagytatám elmondása szerint a fogság rettenetes volt számukra, de hamarosan jobbra fordulhatott a soruk, mert tatámat konyhai munkára osztották be, mivel arra a kérdésre, hogy ki tud főzni csak ő és további két harcostársa emelte fel a kezét.

Az egyik egy szurokmester volt, a másik pedig egy igazi szakács. Nagytatám főzési tudománya pedig az enyv kifőzésén alapult, amit festés során alapozásra szokott használni, lévén festő a szakmája.

Mindhárman konyhások lettek, így könnyebb lett a sora nemcsak neki, de ez által a komájának is. Nem éheztek annyit, mint az előtt. Nagytatámnak a legnagyobb szenvedélye a cigaretta volt, amit itt nagyon nehezen lehetett beszerezni, de az élelem minden ajtót megnyitott számukra.

Azokkal is elkezdett üzletelni, akik vigyáztak rájuk. Így sikerült az egyik adandó alkalommal megszökjenek és egy tehervonat segítségével visszakerülni Nagyvárad környékére, ahonnan gyalog tették meg az utat - erdőszéleken bujdokolva és kikerülve a falvakat - Hegyközcsatár határáig.

Az erdőszéli fák között eljutottak az Irtásig, ahol a rétet szegélyző gyepű sor oltalmában eljutottak a Cigányhegy végéig.

Itt ugyancsak a gyepűk védelmében folytatták útjukat a két Kátai diófáig, melyek az Avas-gaz szélén álltak még az én gyermekkoromban is.

Innen már látszott nagytatám háza is. Kicsit megpihentek, majd elindultak a házak irányába. Ekkor csapott le rájuk egy orosz őrjárat és ruhájukból azonnal rájöttek kikkel is állnak szemben.

Ebben az időben nagyon sok katonaszökevényt fogdostak össze az oroszok így a két veteránt is hozzájuk csapták és visszatoloncolták őket Oroszországba. Mit ne mondjak, nem szerettem volna a helyükben lenni, amikor házaikat megpillantva, könnyfátyolon keresztül láthatták viszont szeretett falujukat.

A szerencsétlenségben a szerencse talán az volt, hogy alig öt hónap múlva bevagonírozták a fogolytáborokban élve maradt hadifoglyok egy részét, - köztük a két jó barátot és sorstársat - és elindították őket Románia felé.

Igen, mert amint a háború befejeződött a magyar honvéd, - aki Erdélyből került a frontra, majd került fogságba - nem Magyarországra került haza, hanem az ismét nyerőben álló Romániába.

Most pedig térjünk vissza arra az időre, amikor nagytatámat besorozták és nagymamám ott maradt a négy kicsi gyerekkel. A következőket tőle hallottam.

Amint nagytatámat elvitték a frontra, hamarosan átvonult a falun a magyar seregek egy része. Énekelve vonultak végig a főutcán, mesélte nagymamám és egy részük be is kvártélyozta magát házakhoz.

A magyar honvédek katonadalokat énekeltek, de a dalok között mindig beiktattak egy kétsoros dallamot, amit nagymamám gyakran felemlegetett, így én is megjegyeztem, így hangzott:

„Libamáj, kacsamáj
Nem lesz többé unu máj.”

Ez a versike persze voltaképpen a letűnt román rendszerhez szólt. Nagymamához, - amint meglátták a négy apróságot a házban - nem kvártélyoztak be egyetlen honvédet sem, sőt egy férfiruhába bújtatott rövid hajú Olga nevezetű nőt is otthagytak kevés élelemmel, hogy segítse mamámat a gyermeknevelésben. Ez a nő lett nagymamám egyetlen kvártélyosa, mindamellett védelmezője is.

Olga ugyanis gyakran segített nagymamámnak a gyerekek ellátásában, és mint azt később mamám megtudta, több nyelven is beszélt, köztük németül és oroszul. Egy igazi kincs volt ez a nő, mindamellett, hogy gyakran látták katonákkal.

A tisztek nem foglalkoztak vele, mert nem igazán volt vonzó személyiség, mint nő, inkább olyan férfitípus volt. Nagymamámat persze ez nem igazán érdekelte, amíg ő a házban volt, senki sem jött a portára.

A magyar hadtesteket hamar átirányították különböző frontokra, így nem sokat tartózkodtak a községben és annak határában, de amint kitették a lábukat azonnal megjelentek a németek.

A németek civilizáltan viselkedtek és sok mindennel ellátták nagymamát és a gyerekeket. Egy német tisztet kvártélyoztak be az udvaron felállított katonasátorban. Ez a tiszt gyakran ringatta a legkisebb gyermeket és néha dúdolgatott is neki.

Olga jó viszonyba került a németekkel is, mivel igencsak jól beszélte a nyelvüket. A tiszt semmit sem vett el nagymamámtól, kivéve a kenyeret, amire mindig azt mondta: gut, gut.

Inkább ő hozott élelmet a családnak, sajnálta is nagymamám, amikor szedelőzködtek, és tudatták velük, hogy az oroszok már közel járnak, és hamarosan el is érik a falu végét.

Jó volt a hírszerzésük, mert amint a németek kivonultak a faluból, hamarosan megjelentek az oroszok és házról házra jártak. Mindent átkutattak és nem a németeket, hanem a barizsnyát keresték.

Olga valahonnan érezte ezt, mert amint elmentek a németek összeszedett minden régi ruhaneműt, főképpen a használt, fekete holmikat, nagymamámra és magára aggatta azokat, majd a mamám ruhája alá a lapocka tájékára egy kispárnát bújtatott.

Korommal jól összekente egyik a másikat, majd kacagva néztek egymásra. A teljesítményüket siker koronázta, mert a sok gyermek látványa és a két maskara nem vonzotta a rohangáló kutakodó orosz katonákat.

Visszatérve a barizsnyára, ami nőt, kisasszonyt jelent oroszul, nagymamám később kacagva mesélte, hogy a tökkelütött katonák még a fésűtartóban is nőt kerestek.

- Hogy is férne el egy nő a kefe, vagy a fésűtartóban hahotázott nagymamám akárhányszor szóba jött a háború. Ezt ő sohasem tudta megemészteni.

(Szegény nagyikám, akkor ijedt volna meg csak igazán, ha valaki tudatosítja benne, miért is néztek az oroszok egyből a fésűtartókba.

Roppant egyszerű a felelet, ha az ember nem félelmében, hanem sok-sok idő elteltével higgadtan próbálja meg kezelni a dolgokat.

A fésű és kefetartókat a falusi házakban mosdó fölé helyezték, hogy a házban élő nők és leányok hamar szépítkezni tudjanak, ha arra éppen szükség volt.

Az orosz katona, - valószínűleg már előzőleg több háznál is kutatgattak - így rájött arra is, hogy a legegyszerűbb módja, hogy nőket fedezzenek fel, ha belenéznek a fésűtartóba, ami egyből elárulja kik is élnek a házban).

Mivel Olga rendkívül eszes nő volt a fésűtartóból a fésűket korábban eldugta és pár régi kefét hagyott a dühöngő oroszoknak, ettől a katonák persze hamar le is csillapodtak.

Mivel nem találtak szép fiatal nőket a házban, csak púpos koszos rongyokba öltözött vigyorgó öregasszonyt, pici síró gyermekeket és egy igencsak visszataszító nőt, aki koszos kezei közt kisbabát szorongatott, nekikezdtek a rablásnak és az ivászatnak.

Olga végül ebben is partnernek bizonyult. Lerakva a csecsemőt, asztal alá itta a három orosz katonát, majd férfias szörnyű hangon valami orosz népdalt kezdett el énekelni, ettől aztán még a részeg katonákat is kirázta a hideg.

Az oroszok, ameddig a faluban állomásoztak soha többé nem zavarták nagymamámat és a gyerekeket, nem tetszett nekik a feketeképű púpos öregasszony.

A távozásuk előtt viszont szörnyű tettre vetemedtek. Már mindent felettek, amit csak találtak a faluban. Két hatalmas vörös legény jelent meg az udvaron ezen a napon és kivonszolták a korlát mögül a szoptatós kocát.

Olga sem bírt velük, éhesek voltak. A két markos legény hamar leölte a szerencsétlen állatot és feltrancsírozták, egy hatalmas üstben pedig megfőzték egy részét, majd szétosztva a katonák között elindultak a falu vége felé.

Ágyúk zaja hallatszott a távolból az oroszok menekültek. Sereg viszont nem érkezett sem az elkövetkező napokban, sem később. Olga viszont velük ment. Talált magának egy birkaképű hatalmas oroszt, aki teljesen belehabarodott.

Nagymamám pár nap múlva kimerészkedett és első útja a falu vége volt. A Kis-réten a menekülő katonák után sok-sok eldobott szemét között itt is, ott is a lázas koca maradványaira bukkant.

Sírdogálva szedegetett a kövérebb részekből valamennyit és haza vitte. Jó lesz szappannak, gondolta. A kocát megsiratta, ugyanis a kecske tején nevelt kismalacokból csak kettő maradt életben, de persze annak is örült szegény.

Hogy hogyan is képzelhették az oroszok, hogy egy lázas állat húsát megegyék, nem fért a fejébe, de mint azt az élet is bebizonyította, ez még az ő számukra is lehetetlenség volt.

Később már csak néhány járőröző alakulat jelent meg néha a faluban átvonulóban, de ilyenkor az utca mindig kihalt volt, mintha senki sem élt volna már ezen a vidéken. Mindenki bebújt a portáján lévő házába és kötéllel sem lehetett volna onnan kivonszolni őket.

Elérkezett a nap, amikor nagytatám hazaérkezett. 1946-ot írtak. Nagymamám feketében várta, hisz eltemette a legkisebb gyermekét Ilonkát.

Egy évre rá nagymamám ismét teherbe esett és megszülte utolsó gyermekét is, aki már egy új világba született bele. A kislány az Ilona nevet kapta.

Utóirat: Csak érdekességként jegyzem meg, hogy nagytatám Hitler-bajusszal érkezett haza a fogságból és ezt a bajuszt viselte haláláig. Nem volt egyedi eset, mert gyermekkorom nagy öregjei mind hasonló bajuszt hordtak és roppant büszkék voltak rá (?).

Részlet: Szűcs Lóránd Gyula - Emlékek Ostroma c. családtörténeti írásából - 1945 –Haza érkezés Siterbe

1945. március 10-én érkeztünk Siterbe, Apám szüleinek házába, ahol apai nagyanyám élt két pártában maradt lányával.

Csak néhány nappal korábban (március 6.) alakult meg Bukarestben a Groza-kormány, de akkor ennek itt senki sem tulajdonított jelentőséget, a legtöbben talán nem is tudtak róla.

Az értelmiségiek egy részének még voltak olyan illúziói, hogy a trianoni igazságtalanságot a kommunizmus majd orvosolni fogja. Ezért 1945 tavaszán még nem számoltak azzal, hogy ezt a vidéket ismét Romániához csatolják.

Még mielőtt a hazatérés körülményit leírnám, tekintsünk egy kicsit vissza a múltba. Gyermekkorom meghatározó élményei kötődnek ehhez a partiumi községhez. Mint azt már korábban említettem, apámat, mint magyar nemzetiségű jegyzőt, a románok internálták az észak-bukovinai Sulina-ra. Ez idő alatt Anyám, a még csecsemő Attila öcsémmel és velem, a Siter külterületén levő Mahler-tanya gazdatiszti lakásában kapott menedéket.

Apai nagyapám Siter községnek volt az utolsó monarchia-kori jegyzője, majd nyugdíjaztatása után, az első világháború végén, itt vásárolt magának házat. Ez a ház, némi átalakítás után kielégíthette egy akkori vidéki kispolgár igényeit. Siter és környéke (a szépen csengő Bangéta, Csillagos, Cikló, Verőfény, stb. megnevezések) már soha többé nem lesz olyan, mint amilyennek gyerekkoromban megismertem.

A lexikonokban Suhtur, Sehtur, Schechter névalakokban megjelenő falu a Rézhegységnek a Kösmő és az Almás patakok által közrefogott nyugati nyúlványán helyezkedik el és már 1421-ben a Csákyak adorjáni uradalmának falvai közé sorolják. Zsigmond király adományaként került a Csákyak kezébe. A falu valószínűleg már 1395-tõl az egész középkoron át a XVIII. századig a Csáky család birtokában marad, bár birtokosként megjelenik a későbbi fejedelem, Bocskai István is 1599-ben.

Az egyházközség a kegyurak református hitre térését valószínűleg azonnal követte. A később - 1558 körül – re katolizált Csáky falu meg is maradt döntőrészt reformátusnak, a hódoltságot követően is, így a kisszámú katolikus hívőt az 1788-ban létesített tótteleki plébánia alá rendelték.

A falu újkori birtokosai közt vannak a Korniss, Vay és Zichy családok is. Vay Ábrahám, a Magyar Tudományos Akadémia egyik jeles támogatója és igazgatója a 19. század derekán építtetett egy vadászkastélyt a templom közelében, amely a későbbiek során Mahler György földbirtokos tulajdonába került, az 1945-ben bekövetkezett lerombolásáig.

A Nagyváradtól észak–északnyugatra fekvő Hegyköz vidékének egyik legérdekesebb, számos meglepetést rejtő műemléktemplomát

2002-ben kezdték el kutatni, amikor napvilágra került a templom középkori falkép együttese. Siter ma is nagy többségben magyarok lakják.

A falu a Várad-melletti Bihari-hágóig nyúló, a Berettyóval párhuzamosan haladó dombok egyik magaslatán uralta a környéket. Különösen így volt ez a II. Világháború végéig, amikor a község legmagasabb pontjára épült Mahler-kastély és a kastélyt övező kisebb fenyves még létezett.

A harmincas években, Apám internálása előtt, hétvégeken gyakran ruccantunk át Alsó Tótfaluból Siterbe, nagyanyámékhoz. Talán életemben először itt láttam ilyen hatalmas fenyőfákat. A kis fenyves szinte mindig hangos volt a madarak énekétől. Rengeteg mókus is volt a környéken. A kastély alig kőhajításnyira volt nagyapám házától. Mai fejjel inkább egy kisebb lovagvárnak, mint kastélynak nevezném, ódon neoromán homlokzatával, keskeny ablakaival, négyszögletű tornyán lapos sisakkal. Ez a romantikus épület akkor nagyon megragadta gyermeki fantáziámat.

Mahler György tipikus sváb ember volt, aki viszonylagos gazdagsága ellenére, legfeljebb a szalárdi vendéglőbe járt el néha-néha egy kártyapartira, vagy mulatságra, a vidék többi földbirtokosával és dzsentri barátaival. Jellegzetes figura volt cvikkerével és kioperált baloldali pofacsontjával, ezért bal szeme alatt egy nagy üreg "tátongott". Állítólag egy vagyont fizetett ezért a műtétért, amire orvosilag talán nem is lett volna szükség. Orvosainak viszont bizonyára megérte a különc földbirtokos különleges kérései.

Amikor az öreg éppen nem Szalárdon kártyázgatott, majd mindennapos vendége volt Apám két húgának, Böskének és Piroskának, akiket a falubeliek még öreg korukban is kisasszonyoknak szólítottak.

Tulajdonképpen azok is voltak, hiszen életük végéig hajadonok maradtak. A Mahler- kastélytól könnyen és diszkréten lehetett átjárni a kisasszonyokhoz, a hátsó kerti kiskapun át. Ehhez még a meredek Rikkancs nevű utcára sem kellett kimenni.

Siter környékén alig voltak harcok, de az oroszok, miután elfoglalták a falut, a kastélyt kifosztották, majd mindent szétzúztak. A felszabadítók különös figyelmét talán nem is annyira a kastély, mint inkább az alatta levő, hatalmas borospince keltette fel.

A falusi szóbeszéd szerint, néhány derék felszabadító elveszítve a mértéket, belefulladt a csapra vert óriáshordókból kifolyó borba és ez egyéb helységekben is éppen így megesett, mértéktelenek és mérhetetlenül buták voltak.

A kastély berendezéséből még megmaradt néhány hasznosítható dolgot a falubeliek nagy buzgalommal hordták széjjel. Sőt, néhány héttel később, még magát a kastélyt is. Számtalan más, magyar faluban is ugyanezek a történések mentek végbe.

Nagy kaland volt az ottani, kisebb csapatba verődött gyerekeknek ebben a kifosztott épületben kutakodni a szanaszét heverő kacatok, szétdobált könyvek, és egy szétvert zongora maradványai között.

Volt itt talán több száz lapos zseblámpa-elem is, hisz akkor még nem volt a faluban elektromos áram, de kellett az áram a rádióhoz és a lépcsőház megvilágításához. Most, annyi év után be kell vallanom, hogy én is elhoztam a Pallas Nagylexikon néhány kötetét, igaz némelyiknek a szép keménykötése le volt már tépve.

Ha ott maradnak, a falubeliek biztosan eltüzelték volna, mint azt tették a könyvtár szétdobált többi könyveivel is. Ezeken a portyákon Attila öcsém is szívesen velünk tartott. Gond nélkül elengedtek bennünket otthonról, legalább addig se lábatlankodtunk. Egyébként is, szinte csak a szomszédba kellett átmenni.

Az oroszok bevonulása után, a falu teljhatalmú ura, egy bizonyos Danka nevezetű, kondásból elvtárssá "avanzsált" ember volt, aki a nagyobb nyomaték kedvéért oldalára kötött sarlóval és kalapáccsal hirdette a kommunizmus győzelmét Siterben.

Komikus látvány lehetett, de ő ezeket a "parancsuralmi jelképekké nemesedett" szerszámokat büszkén viselte. Szinte terrorizálta a lakosságot, különösen a módosabb parasztgazdákat, - akik hamar megkapták tőle a "megtisztelő" kulák címet is - mint amilyen például, Plicza Mihály is volt.

De Versényi tiszteletes úr is gyakran megkapta a magáét. Danka "elvtárs" rendelkezésére a kifosztott, kirabolt Mahler-kastély falait is széthordták, földig rombolták a csodálatos építményt.

Röviddel ezután a Berettyó-völgyének e szakaszát uraló, Siter község "koronáját", - a kastélyt körülölelő – a fenyvest is kivágták, majd az egész területet felszántották. Nyoma se maradt az egykori fenyvesnek és a Mahler-kastélynak.

Sajátos ostrom volt ez is, ami nem csak itt, hanem számtalan más településen is végbement a háború utáni hetekben. Amit a harcok során nem romboltak le, azt megtették a béke első heteiben a felheccelt helybéliek.

A fosztogatók szó szerint értelmezték az akkor frissen megtanult Internacionálét, mely szerint: „a múltat végképp eltöröljük". Valóban eltörölték. A szétvert kastély és a kivágott fenyves helyét még fel is szántották. Ezért is, ezt a helyet, egy amolyan 20. századi kis-Karthágónak mondanám.

Néhány hét után, nyár elejére vége szakadt siteri vendégeskedésünknek. Ez idő alatt itt fejeztem be a negyedik elemit. Tanító nénim, saját nagynéném, Piroska volt. Az a furcsa helyzet állott elő, hogy ebben az összevont - I–IV - osztályban egy ideig saját magam tanítványa is lehettem, mivel többnyire én helyettesítettem Piroska nénémet, aki el volt foglalva azzal, hogy a helyi műkedvelő fiatalságnak tanította be éppen a János Vitézt.

A színmű bemutatóján, kezemben egy elemlámpával én voltam a "fővilágosító", aki az éppen beszélő színész arcát kellett megvilágítsam. A "bemutató" nagy sikert aratott. A zilált, háborús viszonyok ellenére azért volt némi kulturális élet is a településen.

Büszke is voltam rá, hogy a szinte velem egykorú "tanítványaim" mennyire szót fogadtak és mindig megtanulták a feladott leckét. "Tanítványaim" egyike volt egy Thurzó Ilonka nevű kislány, akinek hajfonatát ámulva csodáltam nap, mint nap. Amikor éppen "nem tanítottam", a mögötte lévő padban ültem. Ma már úgy mondanák, hogy nem véletlenül.

Apám öccse, Szűcs Sándor nagybátyám, családjával együtt szintén elmenekült a háború elől az anyaországba. Velünk ellentétben, ők nem jutottak el Budapestig, sőt visszaúton már nem is tértek haza, a trianoni határhoz érve úgy döntöttek, nem lépik azt át, hanem maradnak. Úgy tűnik nekik lett igazuk.

A határszéli Kismarjában éppen szerveződött a háború utáni új közigazgatás, ahol szükség volt egy tapasztalt jegyzőre. Így a racionális érvek és a honvágy közötti összecsapásban az előbbi győzedelmeskedett.

Azért a honvágynak is jutott valami, hiszen Kismarjából tiszta időben látni lehetett a siteri református templom tornyát.

Bár Kismarja légvonalban alig több mint 10 km-re esik Sitertől, a határ szinte áthatolhatatlanul elválasztotta őket szülőfalujuktól.

Sándor soha többé nem látogatott el szülőfalujába, még édesanyja temetésére sem tudott hazalátogatni 1946-ban. Anyám Sándor feleségének, Tunyogi Jankának volt az édes unokatestvére. Szüleim egykor ennek köszönhetően ismerkedtek össze. Sándor egyetlen fia, Barnabás, - ahogy a családban neveztük: Barnus - ugyancsak itt telepedett meg, ma is Kismarján él nyugdíjas pedagógusként.

Talán egy héttel nagyanyám siteri házába történt hazaérkezésünk után, megismerhettük a proletárdiktatúra "vasöklének" első csapását is, amikor az alig megalakult titkosrendőrség - a későbbi „Securitate" elődje - egy Sonnenwirth nevezetű verőlegénye személyesen jött el apámat letartóztatni és bekísérni a váradi börtönbe. Az átélt ostrom és a viszontagságos hazautazás amúgy is nagyon megviselte a család lelkiállapotát, amit tovább fokozott apám bebörtönzése.

Ezért a hazaérkezés nem hozta el az annyira óhajtott megnyugvást. Apám ellen az volt a vád, hogy jegyzőként részese volt egy csohaji zsidó család deportálásának. De hát az akkori közigazgatás tagjaként mi mást tehetett volna?

Végül is néhány hét után azzal engedték el, hogy "azért vigyázzon magára!" A fenyegetettségnek ez az állapota rányomta bélyegét családunk sorsának további alakulására is a kommunista-diktatúra évei alatt. Valószínű, hogy a vizsgálati fogságból történő szabadulásában kiemelt szerepe volt annak, hogy - sógorának apósát - Himmler Bélát, ő menekítette ki Budapestről.

Tény, hogy az Amerikába emigrált hozzátartozó miatt – aki ekkor lett kinevezve Columbus város főbírájává - apámat 1957 nyarán, amikor éppen otthon voltam vakáción, még egyszer letartóztatták néhány napra.

Szabadulását követően, csak annyit kérdeztek tőle, hogy ugye tudja, miért hozták be? Ő azt válaszolta, hogy tudja. Ekkor én is arra számítottam, hogy a híressé vált külföldi rokon miatt én sem mehetek majd vissza az egyetemre, de hála Istennek megúsztam, de az is lehet, hogy énrám már nem terjedt ki a figyelmük. Apámat néhány héttel a vizsgálati fogságból történt szabadulása után, kinevezték jegyzőnek Jákó Hodosra, ahová sikerült átmenteni Berettyó Csohajból a bútorainkat és egyéb ingóságainkat.

A csohaji románságnak becsületére legyen mondva, hogy ígéretüket betartották és a háborús körülmények ellenére, ingóságaink zömét visszakaptuk tőlük, bár nekem nagy csalódást okozott, hogy az akkor nagy "értéket" jelentő, leolvasztott postabélyegekből álló bélyeggyűjteményem nem került többé elő.

Néhány szót szólnék még azok további sorsáról, akikről írásomban korábban már szó esett. Apám, Szűcs Gyula, 1948-ig Jákó Hodos főjegyzője volt. Ez idő alatt olyan történelminek mondható események következett be, mint I. Mihály király trónfosztása, (1947. december 30), vagy a Román Népköztársaság kikiáltása.

Néhány hónappal később, hogy családunk újból elkezdte önálló életét élni, apámat Hegyköz-Csatárba helyezték át, ahol ugyancsak jegyző volt a tanácsi rendszer bevezetéséig.

Ezt követően a helyi néptanács titkára lett, majd 1950-től Bihar Püspökibe helyezték át, ugyancsak tanácstitkárnak. Röviddel ez után, miután Bihar Püspökit Nagyváradhoz csatolták, megszűnt a község önálló tanácsa. Ezért új állás után kellett nézzen.

A helyi traktorállomáson kapott könyvelői állást, amit az 1957-ben bekövetkezett kényszer-nyugdíjaztatásáig töltött be. Mai napig sem tudjuk kirúgásának okát, de nagy valószínűséggel az lehet a magyarázata, hogy az illetékes hatóságoknak tudomására jutott az amerikai rokonság létezése.

Abban az időben főbenjáró bűnnek számított egy amerikai rokon, annak ellenére, hogy 1946 óta semmilyen kapcsolatot sem tartottunk vele. Apám nem sokkal a romániai rendszerváltás előtt, 1989. augusztus 28-án meghalt. A Bihar Püspöki temetőben helyezték örök nyugalomba. Anyám is ott pihen mellette, ő 1994. november 28-án halt meg.

A 2. világháború után

Nagymamám elmondása szerint a háború végén, a pengő már olyannyira gyenge volt, hogy egy vesszőkosárnyi pénzt kellett a helyi boltosnak átadjon, hogy néhány tucat gyufára tegyen szert. Nos, ez volt az-az úgynevezett pengősvilág vége. Legtöbben nem vesződtek az értéktelen pénz beváltásával, inkább az illemhelyeket tapétázták ki vele, emlékeztetőül az egykori magyar világra, hogy sohase feledhessék el, mi is történt velük voltaképpen immár másodszor is.

Volt ugyebár egy Trianon és úgy tűnik - végül is - most is annak isszák a levét. Mi az, amit a háború elvesztésével nyertek, vagy inkább mi az, amit vesztettek? Ezt döntse el ön, kedves olvasó. (szerző).

A földönfutóvá vált magyarság helyzete

A békekötést követően, miután biztossá válik, hogy a Trianonban elcsatolt területek ismét maradéktalanul Romániához kerülnek, a romániai magyarság helyzete jelentősen romlik.

A környező országokból menekültek százezrei érkeznek Magyarországra, akik a visszarendezkedő, bosszúra szomjas szomszéd államok hatóságainak atrocitásától rettegve hagyják el lakóhelyeiket.

A magyarságot, akik földjeiken maradnak, brutális megtorlás éri, melynek sokkját követően a "*szocialista viszonyok*" mellett még a nemzeti kisebbséggel szembeni elnyomást is kénytelenek elviselni.

Romániában a háború után az újra kisebbségbe került magyarság önálló politikai érdekképviselete lehetetlenné válik, korábbi pártjai, szervezetei nem működhettek tovább.

A román hatalom újult erővel fog neki a még megmaradt magyar földbirtokok elvételéhez és a magyar nemzetiségű értelmiség és hivatalnoki réteg megtizedeléséhez.

1947-51 között a Romániai Magyar Népi Szövetség számos vezetőjét börtönzik be, mindennapossá válnak az atrocitások, az internálások és a kényszermunkára hurcolások.

Az 1956-os magyarországi forradalom után Romániában egyre erőteljesebb nyomás nehezedik a magyarságra. Újult erővel folytatják a magyar nyelvű oktatási intézmények elleni rohamot, megkezdik a magyar tannyelvű iskolák román intézményekkel való egyesítését.

Csaknem teljesen felszámolják a magyar nyelvű felsőoktatást.

Csak a Ceausescu diktatúra felszámolását követően válik lehetőség egy olyan szervezet létrehozására, amely újra kezébe veheti a kisebbség helyzetét. 1989. december 26-án meg is alakul a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), amely az óta is egyre nagyobb eredményekkel védi a romániai magyarság érdekeit.

A román kommunizmus kialakulása, fejlődése és bukása 1948 és 1989 között

1948-ban Gheorghiu Dej főtitkárságával létrejön a Román Munkáspárt, mint az ország egyedüli, uralkodó pártja. Ezután gyors ütemben következnek azok a lépések, amelyek a népi demokratikus országokban mintegy forgatókönyvszerűen haladnak: - parlamenti választások látszatellenzékkel, - új szovjet típusú alkotmány, - bankok, gyárak államosítása, - létrehozzák a tervhivatalt a szocialista gazdálkodás irányítására, - államosítják az iskolákat, oktatási reformokat vezetnek be, - a görög katolikus egyház egyesül az ortodox egyházzal.

Elkezdődik az erőteljes iparosítás *(olajipar, bányászat, gépgyártás, vaskohászat, hadiipar)* – Nagy volumenű vasúthálózat építése veszi kezdetét - Gép- és traktorállomásokat hoznak létre a Mezőgazdaságban – Megkezdik az erőszakos kollektivizálást – Létrejön a kötelező beszolgáltatás – Korlátozzák a szabadpiaci értékesítést.

A mezőgazdaságtól vonnak el pénzt az ipart finanszírozásához. Létrehozzák a Securitate-t, az állambiztonsági hatóságot. Megkezdődik a párton belüli tisztogatás. Megrostálják a nemzeti kulturális örökséget, idegen kultúrát emelnek be (nemzeti történelem kidolgozása, szláv és orosz irodalommal halmozzák el a könyvtárakat és az iskolákat).

A román himnuszba bekerül a felszabadító szovjet nép kultusza. Az iskolákban kötelezővé teszik az orosz nyelv oktatását – Felerősítik a Sztálin-kultuszt. Románia elkezd távolodni a Szovjetuniótól (A KGST-ben minimális a részvétel, kínai pártfogásra törekednek, az albán kapcsolatokat fenntartják, életre keltik az új jugoszláv kapcsolatokat).

1965 tavaszán Gheorghiu-Dej hosszas betegség következtében elhalálozik. Helyére Nicolae Ceausescu-t jelölik ki. Elkezdődik a Ceausescu korszak. Létrejön a nemzeti kommunizmus, a "*külön-utas politika*". Az ország egyik napról a másikra új nevet kap: Román Szocialista Köztársasággá változik. Kezdetét veszi a nyomor. A 60-as években növekszik az agrárexport, bővül a kohászat. A gépipar egy eddig soha nem látott fejlődésen megy át: óriáshajókat, repülőgépeket, helikoptereket gyártanak. E közben a népesség kalória- és háztartási energiafogyasztása rendkívül alacsony szintre csökken. '60-as évek és a ’70-es években felerősödik a nemzetiségi *„elszigetelődés elleni harc”:* régi

magyar iskolák veszítik el magyar jellegüket, oktatási nyelvüket, megnehezítik a magyar tagozatok létfeltételeit.

1975-től csökkentik a magyar nyelvű lapok terjedelmét. Igyekeznek elzárni Magyarországtól az erdélyi magyarságot. Kezdik elrománosítani a magyar falvakat. Bevezetik a *„szállástörvény-t”*- A '70-es és a 80-as évek közötti időszakban megtorpan a gazdaság és fizetésképtelenné válik. Élelmiszerjegyek kerülnek bevezetésre a lakosság körében; Bevezetik a racionális étkezést. Felerősödik a magyarokkal szembeni asszimilációs politika. Kezdetét veszi a falurombolás. 1974-ben bevezetik az elnöki rendszert, Ceausescu-t *„Vezéré”* emelik. Személyi kultuszt alakít ki, a családtagjait vezető pozícióba rendeli. Felépül a diktátor palotája.

1989 decemberében Ceausescu kormánypárti demonstrációt szervez, ám a nép ellene fordul. Feleségével helikopteren menekül, de elfogják őket. A nép felállítja a statáriumot és halálra ítélik őket. Megalakul a Nemzeti Megmentés Frontja. Következő évtől Romániában is bekövetkezik a rendszerváltás.

A romániai kollektivizálás - 1949

Részlet a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának 1949. március 3-5-i plenáris ülésének határozatából:

„... a jelenlegi szakaszban munkánk fő feladata falun az, hogy korlátozzuk a kapitalista kizsákmányolást, és előkészítsük a feltételeket a mezőgazdaság szocialista megszervezésére, hogy ezzel biztosítsuk a mezőgazdaság felvirágoztatását és a dolgozó parasztság egyre magasabb életszínvonalát.”

Megkezdődött a parasztság fokozatos beszervezése, megfélemlítése és nem ritkán erőszakos rábeszélése.

És hogy mit is jelent ez valójában? Mint azt már napjainkban mindenki tudja, a kollektivizálódás nem volt más, mint az emberek javainak ingyenes elkobzása, a parasztság szisztematikus kizsákmányolása és törekvés a demokrácia gyökereinek teljes kiirtására.

Szerencsére ez a törekvés nem valósult meg és a demokrácia, az egyének önállósága újra a helyére került.

Erőszakos kollektivizálás

1949-ben a kollektivizálási folyamatok következtében több helyen is ellenáll a parasztság az új rendszer erőszakos földtörvényeinek. A zendülések után csak Bihar megyéből közel kétszáz családot deportálnak Dobrudzsába, a Fekete-tenger mellé.

A Securitate emberei éjjel járnak, és lesben álló nehézgéppuskás őrszemeket állítanak fel a falvakba vezető utakon, akik gyakran látnak ellenséget a határból vasvillával hazafelé igyekvő emberekben is. Az új *„népi rendőrség”*, a Milícia és a Securitate emberei mindenütt jelen vannak, és árgus szemmel figyelik, nem ritkán terrorizálják a népet.

Tavasszal a főhatóságok táviratilag - nagylelkűen - engedélyt adnak a plébániai, kántori földekről való lemondásra. Ennek értelmében már mindenki csak magánművelésben munkálhatja meg a földeket. Az egyházi földekből állami mintagazdaságokat létesítenek.

Nyár közepén államosítják a gyárakat, malmokat, nagyobb üzemeket. Ingyenes közmunkára rendelik az embereket. A tervek között - el kell ismerni - hasznos és ésszerű dolgok is helyet kapnak úgy, mint az utak javítása, vagy az öntözéses rendszer bevezetése. A nép azonban egyre nehezebben tűri a rendszer túlkapásait.

A nyár vége felé államosítják az egyházi iskolákat, épületeket, földeket, felszereléseket. Megtiltják az iskolában a hittanórát, a tanítást teljesen misztériummentessé akarják tenni. A nép immár nemcsak anyagiakban, de lelkében is megérzi a bántást. Felavatják a községi Kultúrotthonokat.

A kommunista pártrendszer vezetői úgy látják, hogy addig nem tudják a népet beszervezni, míg a pap vezeti őket. Ezért mindent elkövetnek, hogy túlkapásokon fogják a lelkészeket.

Ha nem mennek az emberek gyűlésekre, vagy közmunkára azon nyomban a papot hibáztatják. Miért nem győzi meg az embereket ennek fontosságáról? Amikor a templom megtelik hívekkel, vagy a körmenetek felejthetetlen voltáról elmélkednek az emberek, a rendszer vezetői szinte a fogukat vicsorgatják dühükben és azonnal keresik a lehetőséget a papok eltávolítására a falu és a hívek éléből.

Ősszel új rendeletet hoznak, melynek értelmében a cséplőgépnél dolgozó munkások az eddigi szokásoktól eltérően bérüket nem búzában, árpában kapják, hanem pénzben. A pénzfizetés viszont távolról sem közelíti meg a szokásos részesedést.

AZ 50-ES ÉVEK

A Néptanácsnál dolgozók az ötvenes években

Tanácselnökök, titkár: A hegyközcsatári néptanács első elnöke Géczi Margit volt, őt egy Táncos nevű fiatalember követte *(cipőgyárban dolgozott).* Pártalapon kiemelték a dolgozók köréből és néhány évre Hegyközcsatárba helyezték Tanácselnöknek. Segítője az ugyancsak nagyváradi Erős Károly tanácsi titkár lett, aki egykor férfifodrászként keres kenyerét, később mikor leváltják, visszatér eredeti szakmájához. Van a községnek egy mezőgazdasági tanácsadója is Kelemen Géza *(agrármérnök),* aki szintén Nagyváradi illetőségű, és közel harminc éven át látja el feladatát. Felesége Kelemen Ilona tanítónőként dolgozik a településen. Táncos elvtársat Pelle Károly váltja a Néptanács elnöki székében, aki újlaki születésű, őt pedig Újvárisi Sándor ezután Tóth Gyula, majd Búzás Gáspár követte, majd végül Kerekes Ferenc elvtárs párttitkár és néptanács elnöke, Popovici Joan, Ilea Augustin, Sicsai, Koncsek Zita *(a rendszerváltást követően is megválasztották),* Papp György és Vitályos Barna.

Anyakönyvvezetők: Dézsi Erzsébet és Karácsony Gizella;

Testületi munkát végzők: Juhász János, Spalek Sándor, Ökrös Károly, Csípai Magdus, Sinkó Lajos, Szabó Béla, Szilágyi Károly, Szilágy Imre *(kisbíró)* és Szilágyi Sándor *(állat-egészségügyi technikus);*

Az ötvenes évek labdarúgócsapata Hegyközcsatáron

Kapus: Varkucs Gyula, aki hegyközcsatári születésű, foglalkozása katonatiszt, őrnagyi rendfokozattal. *Mezőnyjátékosok:* Szilágyi Sándor, Ökrös Károly, Kiss Benci, Kelemen Géza, Kocsis Benci, Kocsis Karcsi, Borsi István, Tóth Sándor *(beceneve: Jézus Tót)* és Dohi Lajos tiszteletes *(református lelkész, egykor az egyetemen MB1-ben futballozott).*

Az ötvenes évek tanári kara

Igazgatók: Teres Gyula *(hegyközcsatári születésű)* és Bayer Elemér;
Tanárok: Sípos László *(sport és földrajz)* - Albert Irén *(orosz nyelv)* - Csilcser László *(kémia)* - Jakab Gizella *(történelem)* - Kovács Anikó *(matematika)* - Szikszai Irén *(matematika)* - Antal János *(történelem).*
Tanítók: Szabó Nusi *(általános)* - Jakab Gabriella *(általános)* - Sütő Anna *(általános),* Lintner Mária *(általános)* és Goró Eugénia *(általános).*

A kollektivizálás folyamatáról történész szemmel

Dr. Ö. Kovács József történész így látta a kollektivizálási folyamatot:
„A cél valójában nem a szövetkezetesítés, hanem a földek és az emberek összegyűjtése volt, amely azért volt fontos, mert így lehetett az iparosításhoz szükséges hatalmas embertömeget, munkaerőt biztosítani. A kollektivizálási kampány, a kuláküldözés az iparosítás része volt, a gazda-elitet, majd az agrárvilág egyéb rétegeit is ki kellett iktatni.
A parasztgazda, aki kötődött a földjéhez, a szabadságához, és általában a vidék egyházaival, hagyományrendszerével mindig is egy ellenpolitikai bázis, egység volt, amely a hatalom számára akadályt jelentett, mivel az önálló lét nem fért bele a szovjet típusú elképzelésekbe.
A kollektivizálásnak a magyar népességfogyásban is szerepe volt, mivel a gazdáknak el kellett menekülniük földjeikről. 1950-70 között közel egymillió ember hagyta el a vidéket, és került főleg városokba igaz, egy részük később vissza tért a falvakba.
Az erőszakos kollektivizálás és a paraszti társadalom felszámolása hosszú távú hatást gyakorolt a vidéki emberek életére és ennek kihatása a mai földproblémákban is kimutathatóak.”

A vidéki nyár legfontosabb munkafázisai - Ötvenes évek - Az aratás

A földművelő ember mindig is a gabona betakarítását tartotta a legfontosabb munkának.
Ezért igyekezett minden más munkát elvégezni, hogy az aratást semmi se zavarja meg.

Az aratást mindenki izgalommal várta, hisz ekkor derült ki a gazda számára, hogy elég lesz-e a kenyérnek való a következő évre és lesz-e miből pénzt teremteni az egyéb szükségletek kielégítéséhez.

A falvakban egykor a nagy- és középbirtokosok uralkodtak, a családok többsége kevés földdel rendelkezett. Legtöbbjük kisbirtokos és egykori földnélküli zsellérek leszármazottai voltak.

Az uraság bérmunkásokat fogadott, melyek nagytöbbsége a helyi szegénységből került ki. Azok, akik más falvakról, vagy egyéb vidékekről érkeztek a szálláshelyeiket többnyire a nagybirtokos melléképületeiben, csűrökben, pajtákban, istállók padlásain kapták.

Többnyire fiatal fiúk, lányok, fiatal házaspárok, középkorú férfiak érkeztek bérmunkára. A birtokon a munkát számukra a béresgazda szervezte meg. Természetesen a középbirtokos nagygazda is részt vett az aratási munkákban a gazdaság cselédjeivel és napszámosaival egyetemben.

A kisbirtokosok, a szegénygazdák teljes mértékben maguk végeztek mindent. Az ő soraikban gyakori volt a kalákás aratás. A népesebb családokból többen bérmunkára szegődtek aratni vagy a cséplésshez, míg a család másik fele saját földjein végezte el az aratást.

A hagyomány szerint az aratás Péter-Pál napján, illetve az ezt megelőző vagy követő napokban kezdődött. Amennyiben az időjárás hűvösebbre, vagy esősebbre váltott. Az aratás kezdési ideje el is tolódhatott. A búza és a többi gabona érettségét a kalászok állapotából határozták meg. Ha a kalászok lehajlottak és zörgőssé váltak, a mag pedig kemény volt, vágni lehetett a termést.

Elsőként a rozst kezdték aratni, ezt az őszi árpa és az őszi búza vágása követte. Az aratást a zab vágásával fejezték be.

Azok, akik kétkezi munkával vettek részt az aratáson, a munka megkezdése előtti időben előkészítették, kijavították a szükséges munkaeszközöket, kikalapálták és csapóval látták el a kaszákat, megreszelték a sarlókat. Ha nem volt, üllőt szereztek be a kovácsoktól és a házaló kövesektől új kaszakövet vásároltak.

Az aratócsapat 3-4 tagból állt. Egy kaszás után a búza dússágától függően egy-két marokszedő és egy kötöző dolgozott. A kevés kalászossal rendelkezők, kik maguk arattak, sokszor ketten végezték a munkát. A kaszás után egy marokszedő dolgozott, majd egy idő után a

kaszás visszatért és összekötötte a kévéket. A vágást, és a kötözést férfiak végezték, a marokszedés viszont csak nők.

Az aratók pirkadatkor *(4 óra körül)* indultak a mezőre. Ez főképpen azért volt szükséges, mert a kévék összekötéséhez szükséges köteleket csak a harmaton lehetett elkészíteni, amíg még a növény nem tört. Kötözéshez valót inkább a gazosabb részekből vágtak, mivel az lassabban száradt ki.

Volt, aki egy-egy táblarészt csak kötélnek hagyott meg, még akkor is, ha az aratnivalója egész máshol volt. Ezt sarlóval vágták le, majd maréknyit kivéve belőle, kettéválasztották azt és a kalászoknál összetekerték, a szárakat pedig megcsavarták, így egy kötél hossz két búzahossznak felelt meg. A köteleket a barázdába vagy árnyékos helyekre rakták és növényekkel, ruhákkal be is takarták, védve őket a kiszáradástól. Ha szükség volt rá, napközben meg is locsolták.

Ott, ahol a család maga aratott, kora reggel csak a férfiak mentek ki dolgozni. Kötelet készítettek mindaddig, míg a család nőtagjai 7-8 óra körül meg nem érkeztek a reggelivel. Früstökre szalonnát, szalonnás rántottát, tejet, cikóriával készült tejeskávét, tejes tésztát - vízzel felhígított tejben főtt gyúrt tészta - fogyasztottak.

Kezdetét vette az aratás. A levágott gabonát, melyet a kaszára szerelt csapó szépen rendre borított, a marokszedő sarlóval kévébe összehúzta és a már többnyire gyerekek által odakészített kötélre tette. Ezt a kötöző a kévére térdelve összeszorította.

Délre két fogás volt. Leves és vastagétel, vagyis második fogás. Az ebédet a föld végében fák alatt, utakat szegélyező akácosokban, kökénybokrok tövében, vagy az előző napi keresztek árnyékában fogyasztották el. Vizet - ha a környéken éppen nem volt gémeskút - kör vagy ovális alakú faedényben, vagy cserépkorsóban vittek hazulról. Ebéd után egy-, ritkán két órás pihenőt tartottak.

A levágott és kévébe kötött növényt estig a földön hagyták, hogy száradjon, majd hazatérés előtt keresztbe rakták. A keresztek a föld hosszában futottak. 18 kéve alkotott egy keresztet. Ezeket úgy rakták össze, hogy a kalászok középen legyenek és fedjék egymást. A tetejére tették az úgynevezett "*papot*" vagyis a 19. kévét. Ez védte a kalászokat a beázástól. Ezt a fedőkévét két kötéllel átkötötték az alatta lévő második kévéhez, hogy le ne vigye a szél. A gyerekek és az idősebbek feladata volt a tarlón maradt kalászok tarlógereblyével való összehúzása.

Sötétedés előtt már mindenki hazatért. A vacsorát otthon fogyasztották el. Ahol a család maga aratott, ott az asszony mindig hamarabb hazament vacsorát főzni és a jószágokat ellátni.

Vasárnap, vagy ünnepnap a földeken sohasem dolgoztak.

A bérmunkásokat és a napszámosokat a gazdák az aratás végén étellel, itallal fogadták. Vacsorához az udvaron terítettek, ittak, ettek, nótáztak és mulattak.

Mikor a határban az aratás befejeződött, a faluban aratóbált rendeztek. A vasárnapi mise után megkezdődött a toborzás. Egy búzával félig megrakott szekér elé 6 ökröt fogtak, felszalagozták őket, egy legény pántlikás ostorral hajtotta az ökröket. A szekér hátsó saroglyáján egy másik kondásostorral nagyokat cserdített.

A szekér előtt két fiatalasszony nagyméretű harang alakú búzakoszorút vitt. Mögötte fiúk, lányok 5-10-en egy sorban összefogózva, énekelve kísérték őket. Így járták végig népviseletben a falu utcáit. Az emberek a kapuban állva fogadták a menetet. Végül a falu bírája egy korsó bort adott a fiúknak, melyet közösen el is fogyasztottak, ezután a kocsmában estig mulattak. A bál sötétedéskor kezdődött.

A vidéki nyár legfontosabb munkafázisai - Ötvenes évek - A behordás

Az aratást követő 2-3 hét múlva megkezdődött a hordás, a levágott termés géphez való szállítása. A gazdák kalákában végezték a búza behordását a cséplőgéphez. 5-6 család, illetve szekér fogott össze. Egyszerre csak egynek hordtak és ezt csak a férfiak végezték. Hordásra korán, még pirkadatkor indultak, mikor nedves volt még a növény. Később már nagyon tört, pergett, így nagyobb volt a szemveszteség. Ha holdvilág volt, még éjszaka is hordtak. A früstököt, ebédet az adta, akinek dolgoztak Az ételt a rakodóba vitték és itt fogyasztották el. Hordásnál étkezés előtt a pálinka is kijárt. Utána csak vizet ittak.

A vidéki nyár legfontosabb munkafázisai - Ötvenes évek - A rakodó

A rakodó az a hely volt, ahova a csépelni való gabonaféléket összehordták. A hely kijelölését a cséplőgépes és a törvénybíró közösen határozta el. Az asztag nagyságát a keresztek száma határozta meg.

Az első sorba annyi kévét tettek le, ahány keresztje a gazdának volt. A kévéket a kalászokkal befelé fordítva helyezték el. Az asztagot felfelé szűkítették, végül szalmával befedték.

A vidéki nyár legfontosabb munkafázisai - Ötvenes évek - A cséplés

A rakodóbeli cséplés előtt a gépészek gépüket kihúzatták egy szélesebb utcarészre és elő-cséplést, más szóval kenyerezést végeztek. Aki akarta, elhozhatott egy szekér búzát (4-5 kereszt) és minden gépi munkát családjával végezve kicsépelhette az új kenyér számára. A gépész mellett ilyenkor 1-2 segítség volt. akik a szalmát összehúzták.

A gépek a rakodóba a gazdák meghívása alapján mentek. A cséplés szükséges létszáma 23-24 személy volt, ez persze nem volt állandó, kevesebbel is le tudták bonyolítani.

Elnevezésük, életkoruk, munkájuk a következő volt:

2 kévehányó, 20-25 éves fiúk, az asztagból a kévét a gépre dobták.

2 kévevágó, fiatal asszonyok, késsel kivágták a kévét és az etető kezébe adták.

2 etető, középkorú férfiak, a kévét a gép dobjába csúsztatták.

2 csúszós, fiatalemberek, a gépből kijött szalmát bukóba rakták.

4 bukóhordó, 16-17 éves lányok, a gép mögött összerakott szalmabukó alá szúrtak két rudat, melyekkel a kazalhoz vitték.

4 törekes-polyvás, 12-14 éves lányok-fiúk, két rúdra erősített drótháló szállították el a töreket, polyvát.

4 szalmarakó, idősebb emberek, ők rakták a kazlat.

1 polyva rakó, idősebb ember, összeigazította a polyva csomót.

2 zsákos, erős testalkatú fiatalemberek, akik kellőképpen számolni is tudtak, mivel ők nemcsak a mázsához vitték a zsákokat, hanem mértek és a részesedést ki is számolták.

1 segédgépész, a tüzesgépnél ő fűtött, minden asztagnál 1-2 bukót vittek a kazán szája elé.

1 gépész, ő a gépek tökéletes működését biztosította.

A munka reggel 6-kor indult és sötétedésig tartott. A gabonafélék gépelési sorrendje az aratás sorrendjével egyezett. Ha egy rakodóban végeztek, a gépeket egy másikba húzatták.

Ha mindenhol végeztek, következett a végelszámolás. A géptulajdonos kis ünnepséget rendezett a munkában résztvevők számára.

Az 50-es évek elején a cséplőgép-tulajdonosokat kuláklistára tették. Gépeiket állami tulajdonba vették és elszállították, sőt volt olyan is, melyet a tulajdonos udvarán szétvertek s a vasrészeit ócskavasként szállították el.

Anekdota Szilágyi Elemértől - Dunai Miklós Főtisztelendő Úr

A Főtisztelendő úr a harmincas években került a településünkre. Szatmárnémetiben született egy tíz gyermekes családban.

Jó értelemben véve, külön színfoltja volt Hegyközcsatárnak. Hívei nagyon sokszor fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal, a főtisztelendő úr pedig, ha módjában állt mindig segített rajtuk.

Segítőkész, jóravaló embernek ismertem, bármikor bármihez hozzá tudott szólni szerette a tudományos dolgokat, és külön tisztelte a becsületesen és keményen dolgozó hegyközcsatári embereket. Mindig a kölcsönös tisztelet jegyében beszélgetett az emberekkel és mindig szívesen tette azt.

A Főtisztelendő úrral együtt élt édesanyja is, aki minden összejövetel alkalmával saját készítésű, nagyon finom süteményeket szolgált fel vendégeknek.

A Főtisztelendő úr egy-egy nagyobb ünnep alkalmával például olyan hangulatot teremtett hívei körében, hogy azok egy része a templomi mise után bementek hozzá a Parókiára ünnepi jókívánságukat kifejezni.

Ilyen alkalmakkor nagyon odafigyelt arra, hogy a kicsiktől a nagyokig mindenkit megvendégeljen. Közte és hívei között gyakran alakultak ki kellemes hangulatú beszélgetések, melyek mindig a szeretet és tisztelet jegyében folytak le.

Történt egy érdekes, ugyanakkor elgondolkodtató eset, amit egyik alkalommal el is mesélt nekem és amit, azóta sem tudok elfeledni:

Egy idős nyolcvan év körüli egyedül élő férfi kereste meg és kérte tőle, hogy gyóntassa meg és áldozni is nagyon szeretne. A Főtisztelendő urat meglepte a kérés mivel hétköznap volt éppen és a gyónásnak és az áldozásnak is megvolt a maga rendje.

Kérte az idős embert, hogy jöjjön vissza vasárnap, de az csak kérlelte és kérlelte, arra hivatkozva, hogy az már bizony késő lesz számára.

A Főtisztelendő úr kinyitotta a templomot, majd meggyóntatta és áldoztatta az öreget.

Az idős férfi megköszönte és elbúcsúzott, hazament megborotválkozott és ünneplőbe öltözött, majd lefeküdt. Másnap reggel így találták meg az ágyán, meghalt. Az eset nagyon meg döbbentette a Főtisztelendő urat, később is sokszor gondolkodott ezen, bántotta nagyon, hogy nem igazán vette komolyan az idős ember kérését és csakis hajlott korára való tekintettel teljesítette utolsó akaratát. Azt is nagyon bánta, hogy akkor, azon az estén, nem beszélgetett többet az öreggel.

Dunai Főtisztelendő úr miután elérte a nyugdíjkorhatárt azonnal kérte a nyugdíjaztatását és Kolozsvárra költözött. Később ott is halt meg, a híres Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Úgy érzem itt az ideje, hogy ismertessem a településen szolgáló katolikus plébánosok névsorát is, akik a nagytöbbségű református lakosság mellett becsülettel és tisztességgel látták el feladatukat a jóval kisebb számú hívek körében.

Csatár település plébánosai 1333 és 1960 között

1333: Pál; 1550: István, Ambrus; 1755: Mayer János, 1762: Marton Miklós, 1777: Borsos János, 1800: Pirity György, 1817: Komáromi József, 1838: Balásy István, 1860: Kocsis Ferenc, 1901: Mészáros Flórián, 1912: Kauzli Gyula, 1959: Aczél István.

Csatár település lakosainak lélekszáma vallás szerint 1840 és 1948 között

1840-ben Csatárnak 1291 *református* és 143 *római katolikus*, összesen: 1434 lakosa van;

1896-ban 1109 *református*, 290 *római katolikus*, 16 *izraelita* és 9 *görögkeleti*, összesen: 1424 lakosa van;

Csatár település katolikus híveinek száma 1813-1938 között

1813-ban 75 *(szórványaival együtt 143)*

1896-ban 290 *(szórványaival együtt 507)*

1931-ben 456 *(szórványaival együtt 803)*

1948-ban 642. A katolikus iskola 4 tanerős. Az általános iskolában 260 tanuló tanul.

Anekdota Szilágyi Elemértől - Kora gyermekkorom emlékei - 1954 és 1955 között

A 2. osztály évzáróján készült képen a következők láthatók

Alsó sor balról jobbra: *Kocsis Klári, Ökrös Margit, Szabó Nusika tanítónő, Teres Gyula iskolaigazgató, Nagy Irénke és Szabó Piroska.* ***Felső sor balról jobbra:*** *Szilágyi Elemér, Ugrai Margit, Mészáros Manyi, Papp Ilonka és Koma Ferenc.*

Miközben 2013-ban e sorokat írom, éppen május van.

Ez a hónap gyakran eszembe juttatja az ötvenes évek májusát, az egykori hegyközcsatári iskolát és az akkori kirándulásokat, melyeket általában az Ágoston-kút környékére szerveztünk.

Ezeknek a kirándulásoknak igazi tavaszi hangulata volt. Néha-néha megkésett a természet folyamata, hol hűvös tavasszal, hol meg igazi nyári hangulattal ajándékozott meg bennünket. Az időjárás szeszéjei ellenére azonban, általában mindig kellemesre sikerültek a kiruccanásaink.

Énekelve, beszélgetve mentünk végig az erdőn. Ezeknek a kirándulásoknak az igazi, kellemes varázsa még ma is élénken él az emlékezetemben. A tábortűz, amely mellett ezt a kellemes hangulatot éreztünk igazi nyár eleji hangulat volt, ahol feltöltődhettünk energiával és kellemes élményekkel. Ekkor még úgy éreztük, - és persze teljes joggal - hogy ott van a világ közepe Hegyközcsatárban.

A második osztályban tanítónőnk a nagyon aranyos, kedves és mindig mosolygós Szabó Nusika volt, akitől nagyon sokat tanultunk.

Az akkori igazgató pedig Teres Gyula volt, akiről mindenféle képen tudni kell, hogy Hegyközcsatárban született, egyetemet végzett, majd tanulmányai elvégzését követően Csatárba helyezték. Mivel nagyon szeretett sportolni, kosárlabda pályát építtetett a 4-es iskola udvarára.

Mi, gyerekek nagy örömmel vettünk részt a csapatok szervezésében és az izgalmas meccseken.

A 3. osztály évzáróján a hármas iskola udvarán készült képen tanítónőnk, Goró Eugénia látható. Továbbá a következő tanulókat láthatjuk még:

Alsó sor balról jobbra: *Ökrös Margit, Kocsis Klári, Nagy Irénke, Goró Eugénia tanítónő, Papp Ilonka, Szabó Piroska és Tóth Baba.* ***Középső sor balról jobbra:*** *Ugrai Margit, Korca Aurika, Fényes Rózsi, Mészáros Manyi, Szilágyi Juliska, Csegődi Erzsébet, és Mészáros Nusi.* ***Felső sor balról jobbra:*** *Papp János, Koma Ferenc, Szilágyi Elemér, Balázs István, Tari Ferenc, Molnár Béni, Szilágyi Vince és Marjai József.*

Egykori igazgatónk később a Néptanács titkára lett, és néhány év után, a Palotai kendergyár igazgatójává nevezték ki.

Egy szép felfelé ívelő karriert mondhatott magáénak. Annak ellenére, hogy magas pozíciót töltött be a gyár élén, sohasem feledkezett meg arról, hogy Hegyközcsatárból származott.

Településünk és a Palotai Kendergyár között gyakran szervezett sport és kulturális rendezvényeket. Igazi lokálpatrióta maradt a maga módján.

Anekdota - Szilágyi Elemértől - Gyermekkori emlékeim Hegyközcsatárról

Gyermekkoromban Hegyközcsatár teljesen önálló település volt. Amire az akkori lakosoknak szükségük volt, mindent meg lehetett kapni helyben és semmit sem kellett máshonnan beszerezni, egyszóval a falu teljesen ellátta önmagát. Volt három hentes üzletünk, melyek általában hétvégén, de inkább szombaton voltak nyitva. Ezek a hentesek Szilágy Sándor, Dorsonszki János és Marjai Albert voltak.

Több cipész is volt a faluban. Ha például új csizmát akart valaki készíttetni Sztankovics Lajost kereste fel.

Asztalos műhely is volt három. Aki mű-bútor asztalost keresett Boros István személyében az is rendelkezésére állt.

A szabóságok széles palettája volt jelen.

Férfiszabóságot tartott fenn Varga Ferenc, aki az idősebb generáció részére készített a régi divatnak megfelelő öltözeteket.

Úgynevezett úri szabó műhelye volt Szilágyi Béninek, aki már a modern kor öltönyeit is készítette.

Női-szabósággal is rendelkezett a falu, ahol a menyasszonyi ruhától kezdve mindent meg tudtak csináltatni a falu asszonyai, lányai.

Hordókészítőnk is volt, szám szerint kettő, az egyik Sztankovics Dániel a másik egy, csak Tót bácsi-ként ismert kerékgyártó.

Külön temetkezési vállalkozása is volt a falunak, az úgynevezett „Koporsós".

Kovácsműhely is volt, vagy négy, melyekben Rácz Sándor, Molnár Albert, Bencédi Gyula, és Fekete Béni ütötték a vasat.

Pálinkafőzője is volt a falunak a Komló-völgyön, amit később felszámoltak. Ezután a legközelebbi pálinkafőzde Tótteleken üzemelt.

Szobafestőre, kettőre is emlékszem Kalmár József és Kalmár András, akik testvérek voltak.

Kőműves mesterek is voltak, említésre méltó Röff Lajos, aki nagyon sok házat épített fel a településen és annak környékén élete során.

Volt egy őrlő üzemünk is, melyet *„darálós"* Molnár János üzemeltetett. Szabados Bálintnak viszont saját cséplőgépje is volt.

A férfifodrász Szepesi István, műhelye a Csegődi család udvarában várta a nyiratkozni, borotválkozni vágyókat.

Koszorúkészítő kisiparosa is volt a falunak, ezt a feladatot a Vozár család vállalta magára.

A falu központjában az úgynevezett Farkas kertben egy tekepálya is ki volt építve, vasárnaponként a férfiak egy része templomi áhítat után itt töltötték el a szabadidejüket.

De, hogy a szórakozás egyéb műfaja se maradjon ki a felsorolásból, tegyünk említést a héttagú cigányzenekarról is, akik az akkori idők lakodalmaiban muzsikáltak. Mindezeket azért soroltam fel, hogy érzékeltessem azt, mennyire is önálló volt akkor még a falu.

Nyugodtan élte mindennapjait függetlenül a várostól, ahova csak inkább piacozni jártak el az emberek.

Az '56-os magyar forradalom hatása Hegyközcsatáron - Petri József elmondása alapján

Hegyközcsatárt sem kerülték el az '56-os forradalom eseményei, bár csak lenge fuvallatok értek el a településre, mégis voltak olyan bátor személyek, akik kimertek állni az eszmék mellett, meg is lett a *„jutalmuk"*, de lássuk csak kik is ők:

Petri József vagyok Hegyközcsatáron születtem 1941. augusztus 23-án, elemi iskoláimat szülőfalumban végeztem, középiskolai tanulmányaimat pedig a közeli Nagyváradon, a 4-es számú *Klasszikus Magyar Vegyes Líceumban (ma: Mihai Eminescu Líceum).*

Középiskolás koromban a Szaniszló utcai kollégiumban laktam. Az érettségit 1960-ban végeztem el és sikeres vizsgát is tettem. Ezt követően a Nagyváradi Egészségügyi Technikum tanulója lettem, ahol általános orvosi asszisztens voltam.

Diákéveim alatt tagja voltam a Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetségének *(SZVISZ)*. A nagyváradi diákok és tanárok ekkor mind egyetértenek a szabadság eszméivel. Az ifjak feladata a jelmondatok házfalakra való felmázolása, röpcédulák szórása. Ilyenek a: *„Le a párttal!", vagy „Ki az oroszokkal!".*

Itt alakul meg 1956 októberében a SZVISZ, amely az önképző körök tehetséges és tenni akaró diákjait gyűjti maga köré, és amellyel később a román titkosrendőrség *(Securitate)* kegyetlenül leszámol.

Cél a magyar forradalom eszméjének Erdélyre való kiterjesztése, és a kommunizmussal való szembeszállás. A szervezet annyira titkos, hogy a csoport tagjai sem ismerik egymást, csak a kapcsolattartó személyt, ennek ellenére 1960. november 8-án engem letartóztatnak, majd a *SZVISZ-per* kapcsán 5 év börtönbüntetésre ítélnek.

Eleinte a nagyváradi börtönben raboskodom, majd Jilaván át, Luciu *Giurgeni*be visznek. Innen *Periprava Grind*re szállítanak, majd *Sfiştofca*ra. Ezt követően ismét visszakerülök *Grind*re kényszermunkatáborban dolgozom, majd végül innen szabadulok 1964. jún. 24-én.

Hazatérésem után fejezem be tanulmányaimat, az *Egészségügyi Technikumot*, majd 1966-tól, mint fogtechnikus dolgozom *Borossebesen*

(Élesd mellett). Ezt követően Nagyváradon dolgozom, ahonnan, mint főfogtechnikus mester megyek nyugdíjba 2001. május 1–én.

Az ’56-os forradalom áldozatai között van még ***Macskás Lajos*** csatári lakos is, akit azért hurcolnak meg, mert azt találja kiabálni: *„Kötelet a kommunisták nyakára! Éljen a magyarországi forradalom!”*

Dunai Miklós római katolikus plébánost a Securitate azért viszi el, mert a következőket nyilatkozza: *„Ha a pesti akciók sikerülnek, Erdély ismét Magyarországhoz kerül!”*

Kovács Károly lelkipásztor, aki 1963-ban kerül a református gyülekezet élére, maga is áldozatává válik teológus korában az ’56-os forradalomnak. Meghurcolják, megverik, vizes, hideg pincében raboskodik ügyének tisztázásáig.

Az ismertebb lakosok mellett másokat is meghurcolnak ebben az időszakban, csupán csak azért, mert felkerülnek az úgy nevezett *„Kulák-listára”*.

De nézzük csak, mit is jelent a kulák kifejezés? Lefordítva oroszból jelentése: ökö̈l. Jelképként viszont a magyar társadalomban egyéb jelentésekkel bír úgy, mint: zsírosparaszt, nagygazda, béresekkel dolgoztató módos paraszt. Ők képviselik a falusi osztályellenséget.

Van egy ennél tragikusabb része is a listázásnak, mégpedig az a tény, hogy nem csak a leggazdagabb, legtehetősebbek kerülnek fel rá. A helyi szervek például kényükre-kedvükre garázdálkodnak és a kulák fogalom nevében teljesen ártatlan embereket is kuláklistára tesznek, majd meghurcoltatják őket. Ezeknek az embereknek a többségük maguk sem tudják mit is követtek el. Teljes a káosz.

A helyi szervek körében – melyben rendkívül hiányos politikai felkészültségű emberek tevékenykednek - teret hódít a harag és a bosszú. Nincs biztonságban senki sem. Nagyon vigyázni kell minden kimondott szóra, nehogy kétértelmű legyen és beleköthessenek, mert azonnal lista lesz a vége.

Ezek a félreértések szaporítják és hoznak létre újabb és újabb kuláklistákat. Így jönnek létre végül a kiskulákok, az ipari kulákok, az értelmiségi kulákok és így tovább, ennek lesznek áldozatai a sok-sok hegyközcsatári lakos is, főképpen azok, akik módosabbak a többieknél.

Ezek között a csatári lakosok között találhatjuk többek között az akkori kommunista vezetők által kulák listára tett és meghurcolt Hegedűs családot is, akiket a Duna-csatornában deportálnak, vagy K. Tóth Sándort, Marjai Józsefet stb.

Anekdota - Szilágyi Elemértől - Előadás cséplés idején - 1957 és 1958 között

„Nyár volt, éppen aratás ideje. Nem szerveződött még meg a Kollektíva, csak társulások léteztek, mondhatjuk úgy is, hogy ez volt a majdani termelőszövetkezetek előszobája.

A búza cséplése ebben az időben egy olyan eseménynek számított, melyben szinte minden család érintve volt. Ilyenkor a falu aprajanagyja a szérűn tartózkodott.

Éppen cséplés idején járunk. Amint a Komló-völgyet[49] elhagyjuk, kiérünk a falu végére. A cséplés helyéül a Tóttelek felé vezető út bal oldala volt kijelölve. Ida gyűjtötte be mindenki a saját csépelni való búzáját.

Egy ilyen alkalommal, a munka kellős közepén, egy délután folyamán teherautó érkezett a helyszínre.

A teherautón a Nagyváradi Szigligeti Színház társulatának néhány tagja érkezett meg éppen és a jármű platóján, rögtönzött színpadon, nagyon jó hangulatú zenés táncos előadást mutattak be a kimerült, fáradt embereknek.

Hamarosan elfeledte mindenki a fáradtságot, kimerültséget és boldog, elégedett mosoly töltötte el a portól, izzadtságtól csillogó arcokat.

Ekkor láthattam először játszani és énekelni a közelmúltban elhunyt híres színésznőt-énekesnőt, Kovács Apollóniát.

Anekdota - Koma Bélától - Miért nem lett búzaraktár a csatári református templomból, az '50-es évek vége felé?

Megalakult a Kollektíva (TSZ) Hegyközcsatár községben is. Nagy tábla búzát vetettek, ötven hektáron. Elég jó termést adott a terület, de nem volt búzaraktár.

---

[49] A Komlóvölgy Hegyközcsatár településének egyik meghatározó része, a Kis utca elejétől északi irányba tartó szakasza, mely a falu végéig tart. Itt kezdődik az úgynevezett Tótteleki út. Valamikor közel a falu végéhez kifele haladva a településről jobb kéz felől volt a falu pálinkafőzője szemközt Kalmár József helyi lakos portájával. Az egykori pálinkafőző mögött húzódik meg az Avas-gaz nevű legelő területe. Az 50-60-as években ennek a legelőnek a tetején volt a falu futballpályája is (szerző).

A Református egyháznak nem volt papja, mert kiöregedett és meghalt. Hegyközcsatár akkori Kollektívájának a vezetősége, kihasználta ezt az alkalmat, mégpedig úgy, hogy ha nincs pap, akkor nincs egyház sem, a templomot pedig felhasználják majd búzaraktárnak.

A tervek szerint felnyitottuk volna az ajtót és a templom közepén tároltuk volna a búzát. Én személy szerint, benne voltam az egyház vezetőségében, éppen ezért egy gyűlést követően, hazafelé menet, elgondolkoztam rajta, ha majd megváltozik a rendszer, az utókor felelősségre vonhat bennünket, hogy miért engedtük meg ezt a szégyenletes dolgot.

Ekkor még a rendszerrel ellenszegülni nem lehetett. Kitaláltam hát, hozunk valahonnan egy papot, hátha megússzuk a problémát, békésen, ugyanakkor kissé szembefordulva a rendszerrel. Az egyháznak nem volt semmiféle anyagi fedezete, ki kellett találni, hogy hogyan lehetne szerezni egy kis pénzt erre a célra, mert abban az időben az emberek, igencsak el voltak a vallástól idegenítve.

Mindenki életében volt valami nehézség ezekben az időkben. Gondoltam, elindulok kéregetni az egyház részére. Csakhogy szembe találtam magam a rendszerrel és a néppel is, ez pedig abban az időben bűnnek számított.

Elhatároztam tehát, megpróbálom, saját szekeremmel indultam el a falu végéről, megkérdeztem, református vagy-e, ha igen akkor adakozz, mert nincs papja az egyháznak, hamarosan megszűnik és a templomból búzaraktárt csinálnak.

Kérdezték: mit adjanak? Mondom: mindegy, búzát, tengerit vagy pénzt. Azon a napon összeszedtem, két mázsa búzát, ugyanannyi tengerit és vagy ötszáz lejt. Erre a rendszer felfigyelt és feljegyeztek a feketelistára, ami abból állt, hogy addig minden második nap, ingyen munkára rendeltek, ha akartad, ha nem, és bizony minden másnap, saját lovaimmal és szekeremmel ingyen dolgoztam. Az indok az volt, ha az egyháznak tudtam kéregetni, akkor ezt is megtehetem.

Mindez az 1950-es évek vége felé történt. Mivel az egyháznak volt már fedezete, tudtunk szerezni papot az egyház élére is, név szerint Kádár Miklóst.

Ettől fogva az egyházvezetés kitartott, nem engedett a rendszer nyomásának, és életképes egyházközségé váltunk.

Megjegyzem, ha nem indulok el azon a napon, a rendszer raktárt csinált volna a templomunkból. Nagy valószínűség szerint Isten vezérelte akkor, és vezérli az óta is utamat *(Sztankovics Gyula gyűjtötte).*

Anekdota - Koma Bélától - A csatári aszfaltos út megépítésének története

„Főkertésze voltam az egykori kollektív gazdaságnak ahol akkor éppen 15 hektár földterületen gazdálkodtunk. A termelés jó mederben folyt, 40 kamion árut is beadtunk évente: paradicsom, dinnye, hagyma, uborka, káposzta, sárgarépa és petrezselyem.

A község útjai nagyon rosszak voltak és az áru gyakran összetört szállításkor ám a jó áruért jól fizettek a törött áruért csak a felét adták, tehát mivel rossz volt az út sok törött áru keletkezett.

Egy napon megjelent a községben az útépítő bizottság, Rat (Rác) mérnök elvtárs és a technikus Farkas elvtárs vezetésével.

Felvettem velük a kapcsolatot az akkori néptanácson keresztül, ők azt mondták, hogy aszfaltos utat építenek, nem kell fizetni a községnek egy lejt sem, mert megyei út és a megye fizeti.

Egy 15 fős munkacsoportot biztosítson a község, a néptanács vezetősége benne volt, de a gazdaság vezetősége nem, mert akkor munkaerőhiány lesz a gazdaságban.

Én persze kitartottam amellett, hogy az utat meg kell csinálni, itt az alkalom, ingyen a községnek nem kell fizetni semmit. Vita volt a két vezetőség között a végén megegyezés született, hogy ki lesz dobolva, jelentkezzenek az emberek.

Engem, mint főkertészt nem akartak elengedni, de hivatkoztam arra - ami igaz is volt -, hogy gondoskodtam már az utódomról is, olyan formán, hogy kertész iskolára küldtem egy gyereket, név szerint Szabó Istvánt.

A fiatalember ekkor már haza is került diplomával a kezében, ezért bele is egyeztek a vezetők, hogy addig engednek el minket a gazdaságból, amíg Csatárig meg nem csináljuk az utat, ez után viszont mindannyian vissza kell, hogy térjünk dolgozni a gazdaságba.

A dobszó úgy hangzott, a jelentkezők a kultúrotthonba gyülekezzenek. A mérnök azt mondta az embereknek, hogy válasszanak maguk közül egy csoportfelelőst és engem választottak meg.

Nem akartam elvállalni mivel nem ismertem az útnak a rajzát az építéshez tartozó anyagoknak a nevét, de a mérnök azt mondta majd, ők megtanítanak bennünket rá. Felvettek hát bennünket, mint útépítők és megkezdtük a munkát.

Az említett útszakaszt megcsináltuk, de nem tértünk vissza a gazdaságba dolgozni, ezért a gazdasági vezető meg is akart bennünket büntetni, mégpedig úgy, hogy elveszi tőlünk a kerthelyiségeinket.

A végén nem került rá sor. Így épült meg aztán a csatári és a többi falu aszfaltos útja is *(Sztankovics Gyula gyűjtötte).*

1958. szeptember 6 - A Betanisták pere

A Betanisták szervezete egy vallási/politikai másságot képviselő szervezetként jött létre.

Ennek a csoportnak volt az egyik vezető egyénisége Hegyközpályi község akkori református lelkipásztora Visky Ferenc is.

Nézeteiért a román titkosrendőrség letartóztatta, börtönbe vetette és gyakori bántalmazásoknak tette ki isten szolgáját.

A Bihari Hegyköz - amúgy igencsak csendes életében - a Temesvári Katonai Bíróságon 1958-ban tárgyalt pere nagy port kavart fel. Voltak, akik elítélték, voltak, akik nem helyeselték, a többség viszont titokban a forradalmi eszméket vallók mellett tették le a voksukat.

Ez persze nem azt jelentette, hogy nyíltan hangoztatva tüntettek volna a vádlottak mellet – hisz ebben az időben ez egyenlő lett volna a több évi fegyházban letöltendő börtönbüntetéssel – inkább csak konok hallgatásukkal tudatták a rendszer mellett álló társaikkal azt, hogy nem értenek egyet velük.

Tapasztalatból tudta a vidék népessége, hogy a csend félelemmel tölti majd el a mindenkori rendszer képviselőit, félelemmel, mivel ők is érzik a feszültséget, amely puskaporos hordóként bármikor felrobbanhat és elsöpörheti őket, mint szél a hulló faleveleket.

Nem szeretném átírni a következő részletet, hisz remekül fogalmazza meg és tárja elénk az író a rendszer beavatkozó munkáját, mellyel el szerette volna pusztítani, meg szerette volna félemlíteni a más szemléletet képviselő csoportosulásokat, a politikát bármilyen módon veszélyeztető elemeket.

Részlet: Jakab Attila/Vergődésben c. könyvéből: „1958. szeptember 6-án a Temesvári Katonai Bíróság az ún. *„Bethanisták-ügyét”*tárgyalta,

amelynek fő vádlottja az egri születésű *Visky Ferenc*, az akkori Hegyközpályi község református lelkipásztora volt.

A vádirat szerint a Bethania nevű illegális szervezet a református egyházon belül frakciót képezett, mely álláspont miatt - hivatkoztak itt az eredeti kálvinista eszmékre - szigorú, aszkétikus életmódot, passzív magatartást követelt, valamint károkat okozott a Román Népköztársaságnak és magának a református egyháznak is, ezért a rendszer parancsára a frakciót fel is számolták.

A szervezetet – amíg a román titkosrendőrség fel nem fedezte őket - Papp Antal, Szatmár megye, Egri községbeli földműves, vezette, aki Visky Ferenc vádlott társa volt a tárgyaláson. A bíróság 22, illetve 20 év kényszermunkára ítélte őket.

A per többi vádlottja közül Dézsi Zoltán, Szilágyi Sándor és Varczagi Sándor 20 évet kaptak, Jakab Sándor, Kiss Sándor és Patócs Erzsébet pedig 18 évet."

Ma a legveszélyesebb bűnözők a gyilkosok sem kapnak ilyen szigorú büntetést, de az akkori rendszertől, illetve az azt kiszolgáló nacionalista, soviniszta titkosrendőrségtől *(Securitate)* persze nem is várhatott mást az ember.

A 60-AS ÉVEK

Anekdota - Szilágyi Elemértől - A 60-as évek kulturális élete

„A Hegyközcsatár kulturális élet felkészítését és az előadások szervezését a 60-as években Éles Béla tanár úr végezte. Ő ekkor a tanári tennivalók mellett kulturális igazgatója is volt a községnek.

Felkészítő munkájában zenei téren Fucskó László a helyi általános iskolai történelem szakos tanár segítette, aki kiválóan és komoly átéléssel tudott hegedülni, ugyanakkor játékának ezt a komolyságát nekünk is könnyedén át tudta adni.

Előttem vannak azok az esték, amikor próbákra jártunk, nem igazán könnyű ezeket szavakba foglalni, maradjunk annyiban, hogy végtelenül hangulatosak voltak.

Ezekben az években úgy nevezett *„Kultúrversenyek"* zajlottak a vidéken, melyek a környező falvakkal való kulturális vetélkedést jelentette számunkra.

Megemlíteném itt Takács Károlyt, aki magyar nótaéneklésben első helyezést ért el a versenyeken. Felkészítő tanára nem volt más, mint a már említett Fucskó László tanár úr és nótáihoz is ő adta meg a zenei kíséretet.

Az előadás jelmezeit és a korhű ruhákat emlékezetem szerint a Nagyváradi Szigligeti színháztól kaptuk valamelyik színésznő[50] közbenjárásával. Az előadásoknak, általában nagy volt a sikere és a hangulat is mindig a tetőfokon volt.

Abban az időben már szokássá vált, hogy az előadás végén fergeteges mulatság kezdődött, ami azzal járt, hogy a hegyközcsatári Tánczenekar zenéje mellett még vagy 2-3 órát tánccal töltöttünk.

Az előadásaink egyre sikeresebbek lettek, olyannyira, hogy a környező falvakat is bejártuk és mindenütt telt-házal fogadtak bennünket.

Az előadást követően minden esetben tánc és mulatság zárta a fellépéseket, mely mulatságokhoz elengedhetetlen társunkká vált a már említett zenekar, akik igen színvonalas zenét szolgáltattak számunkra.

---

[50] Mint az a közelmúltban tudomásomra jutott, Kovács Appolónia volt az a színésznő, aki az említett korhű ruhákat küldte a szegényes felszereltségű vidéki társulatnak. Mindez Éles Béla tanító közbenjárásának volt köszönhető. (szerző).

Az utaztatás a csatári *Kollektíva (TSZ)* teherautójával történt és ezeket az utakat kimondhatatlan jó hangulat jellemezte.

Hegyközcsatárban ekkor nagyon sok aktív résztvevője volt az úgynevezett *„kulturális életnek"*, kortól és nemtől függetlenül, idősebbek, fiatalabbak, ami természetesen nagyon szép és ösztönző volt mindenki számára. A fiatalságon kívül a község életének meghatározó egyéniségei is részt vettek a kultúra építésében úgy, mint: Szabó Imre, Rácz Sándor, Éles Béla tanár úr, Balázs László tanár úr, Dallos Loránd tanár úr, Szilágyi Károly, Hegedűs István, Zádori István és mások.

A Csatári Tánczenekar tagjai: id. Szűcs Sándor, ifj. Szűcs Sándor, Fekete Gábor, Dorsonszki János, Takács Károly és Szűcs Dezső voltak, kiknek fontos szerepük volt abban, hogy az előadásokat követően mindig jó legyen a hangulat. Legsikeresebb előadásunk Molière: A fösvény c. darabja volt.

Az első képen a csatári színjátszó csoport tagjai láthatóak a *Fösvény* c. előadás jelmezeiben. A kép a 60-as évek elején készült.

Balról jobbra, első sor: Szilágyi Erzsébet, Mészáros Gyöngyi, Balázs László (tanár), Szabados Etelka, Hegedűs István, Kolozsi István.

Mögöttük: Molnár Sándor, Rácz Sándor, Takács Károly, Éles Béla (tanító, a kultúrotthon igazgatója, a színjátszó csoport vezetője), Szilágyi Elemér.

A 60-as években adtuk elő Szigligeti Ede legismertebb vígjátékát is a Liliomfi-t. A főszereplő Liliomfit, Dallos Loránd tanár személyesítette meg, Szellemfi Éles Béla tanító úr volt, a női főszerepet pedig Farkas Irénke játszotta, Kamilla szerepében Kőszegi Annuska én pedig Schwarc szerepét testesítettem meg.

Játszott még a darabban Dorsonszki Mária, Szabó Imre, Rácz Sándor, Takács Károly, Szilágyi Károly, Szilágyi Erzsébet és Balázs László tanár úr is.

Meg kell említeni még Szemes Sándor tánctanár urat is, aki a fiatalokat modern táncát tanította és az évzárók alkalmával versenytánc és bálkirálynő választást tartott. Egy újabb felvétel a 60-as évekből, amely a csatári orvosi rendelő előtt készült, a Vöröskereszt által szervezett verseny felkészülése során.

Mint minden színdarabot, ezt is Éles Béla tanító úr tanította be a fiataloknak és nagy sikerrel játszották számos alkalommal. Éles tanító úr kiváló érzékkel válogatta össze a szereplőket, ha ránézet és pár szót beszélt az illetővel máris tudta melyik szerepet képes eljátszani, melyik karakter az, ami fekszik a habitusának.

Szilágyi Károly[51] - Az aranytorkú baritonista

Hegyközcsatár büszkesége, a kitűnő baritonista keresett vendégművész egész Európában

Számára mégis egészen más érzés volt, Magyarországon énekelni, mint a világ egyéb operaházaiban. Élettörténetét maga a művész mondta el az egyik interjúja során.

Hogyan is vezetett az út Hegyközcsatárból Nagyváradon és Kolozsváron át a nagy európai operaszínpadokig?

---

[51]***Szilágyi Károly*** - operaénekes, baritonista kiváló művész.

„ - Nos, nem éppen szokványos módon. A szakiskola végeztével nyolc évig voltam villanyszerelő, majd munka mellett, esti tagozaton szereztem meg az érettségit, közben énekelni is tanultam Nagyváradon - vallotta egy szegedi fellépése után az énekes.”

Elmondása szerint 1971-ben bekerült a Kolozsvári Magyar Opera kórusába, a következő évben pedig felvették a Kolozsvári Zeneakadémiára.

A Zeneakadémián 1977-ben szerzett diplomát. Még ugyanabban az évben megnyert egy nagy nemzetközi énekversenyt Barcelonában.

A kolozsvári társulat magánénekese lett, ami bizony nagy szó volt még ekkor, mivel gyakori volt, hogy a friss diplomával rendelkező operaénekeseket a hallássérültek iskolájába küldték énektanárnak.

Nehéz volt a hetvenes évek végén magyar nemzetiségű operaénekesnek lenni Erdélyben. Váll veregetve éppen csak, hogy megtűrték őket. Működött ugyan a Kolozsvári Magyar Opera, mert megszűntetni nem merték, de csak szükséges rossznak tekintették.

A fizetés olyan kevés volt, hogy abból nem lehetett otthont teremteni, ezért a művész megpróbált máshol is munkát vállalni.

1980-ban évi harminc előadásra kapott szerződést a Gelsenkircheni Zenés Színháztól, emellett szezononként negyven előadáson keresztül Kolozsvárott is énekelt.

1980-ban évi harminc előadásra kapott szerződést a Gelsenkircheni operaházba.

Négy és fél évig ingázott a két színház között. Később, hogy közelebb legyen Kolozsvárhoz, átszerződött Grazba.

Egy Rigoletto-bemutatóra azonban nem kapta meg időben az útlevelet. A színház húsz napon keresztül várt rá, de ő nem érkezett meg.

Végül Sólyom-Nagy Sándort kérték fel a szerepre, ő e miatt úgy szégyellte magát, hogy soha többé nem ment Grazba.

Nem akart magyarázkodni, úgysem értették volna meg, hogy Romániában másként működnek a dolgok.

A 60-as években, szabadidejében a Községi bajnokság élvonalbeli futballcsapatában is futballozik. Hatalmas motorkerékpárján gyakran száguld végig Hegyközcsatár főutcáján, mire leérkezik a Komló-völgyre, a falu végén található utolsó házig.

Macskás Lajos helyi lakos háza ez, ahol a futballisták felszereléseit, térfél és szögletzászlókat, futball labdákat, egyszóval e nemes sporttal összefüggő minden egyéb tartozékokat tárolják és tartják karban.

Későbbi, énekesi pályafutása közben egy-egy koncert erejéig vissza-visszatér Nagyváradra.

A hegyközcsatáriakról viszont sohasem feledkezik meg.

Ingyen jegyeket küld előadásaira és mindenkit szeretettel vár koncertjein.

A következő fotón az 50-es évek végén unokatestvérei társaságában látható a művész. A képen Szilágyi Ferike, Szilágyi Irén, Szilágyi Erzsébet és Szilágyi Károlyt láthatjuk.

A szerző visszaemlékezései: Karcsi

„Karcsit” - ahogy ismerősei hívták - édesanyám jól ismerte, mivel húgával, Manci néném járt egy osztályba. Lehettem olyan 5-6 éves, amikor a hegyközcsatári focicsapatban játszott és meg-megjelent az edzéseken.

Több alkalommal is megállt beszélgetni édesanyámmal, ilyenkor gyermekkorukat idézhették fel. Az viszont jól megragadt bennem, amikor felkapott maga mögé és rám parancsolt kapaszkodjak erősen, majd villámgyors elrugaszkodással felbőgette a motorkerékpárját és már ott sem voltunk.

A falu végét elhagyva felszáguldott velem a dombra, majd jobbra fordulva becéloztuk a futballpályát.

Nekem roppant fontos feladatom volt. A kapura rúgott labdákat - apró kis karikalábaimmal - vissza kellett pofoznom a kapushoz.

Mi gyerekek – labdaszedőként - igencsak felnéztünk ezekre a fiatalemberekre, hisz mindegyikünk olyan jól szeretett volna futballozni a későbbiek folyamán, mint ők.

Anekdoták - Dallos Lórándtól 1. - A kisbíró, mint hírközlő berendezés

Ez az anekdota azokból az időkből való, amikor az elektromos újságok helyett a község vezetősége még igazi dobszóval hívta fel a lakosság figyelmét a különböző feladatokra, eseményekre.

A "*kisbírónak*"nevezett községházi mindenes miután megkapta a kidobolandó szöveget nyakába vette a falut és a település különböző pontjain megszólaltatva a nyakába akasztott dobot éneklő hangon, elkezdte kikiáltani a lakosság felé a fontos értesítéseket:

- Először: a Néptanács Végrehajtó Bizottsága közli a lakossággal, hogy a cukorrépa kapálása hamarosan kezdetét veszi, minden kollektivista, aki cukorrépa parcellával rendelkezik jövő hét elejétől kezdje megművelni a területet, ellenkező esetben bírságra számíthat.

- Másodszor: holnap, az-az pénteken délelőtt 9 órától Mészáros Bélánál disznóhús kapható.

- Harmadszor: komlóvölgyi Tóth Sándornál választott kismalacok és vörösbor eladó.

Ilyen és ehhez hasonló szövegeket kiáltott a kisbíró szerte a faluban. Így terjedtek a hírek.

Ezen kívül - az ’50-es években járunk - a kisbíró feladatköréhez tartozott még gondoskodni az akkori új rendszer kiküldöttjeinek, irányítóinak, aktivistáinak az ellátásáról is. Ezek az elvtársak általában a közeli Nagyváradról érkeztek a településre.

A gondoskodás a következőkből állt: lovas szekérrel a településre vinni őket, majd visszaszállítani oda ahonnan jöttek, szálláshelyet biztosítani számukra, elhelyezni őket és gondoskodni az étkeztetésükről.

Egyik alkalommal az egyik elvtárs a községháznál felejtett egy takarót, másnap a következő szöveget adta le telefonon:

"- Tegnap ott maradt egy pokróc, igyekezzenek bejuttatni minél hamarabb Váradra."

Vasárnap lévén csak a kisbíró volt a községházán, aki félre értette a telefonos üzenetet és ezt válaszolta:

„- Tegnap valóban volt itt egy bohóc, de az már régen elment!"

A következményekről nincs tudomásom, de ebben az esetben azt hiszem nem is lényeges.

Ugyancsak ennek a kisbírónak volt egy furcsa szokása, hogy mindenkit sógornak szólított. Ez annyira berögződött nála, hogy amikor valamilyen értesítéssel meg kellett keresni a lakosokat otthonaikban, az erőszakos kutyákra is így szólt rá:

„- Na-na, sógor meg ne harapj!"

Anekdoták - Dallos Lórándtól 2. - Zúgó-sógor a disznó ólban

Hallottam egykor egy érdekes és kacagtató történet egy korábbi kisbíróról, amit most közkincsé is teszek.

Azokban az időkben történt az eset, amikor még télen a disznótorok jelentették a faluban a fő mulatságot a paraszt emberek számára. Szórakozási lehetőség és egyben a téli megélhetés egyetlen módját jelentette számukra a disznóölés.

Akkoriban minden család vágott hízót, persze mindenki tehetségéhez mérten. Volt, aki csak egy 80-90 kilós malackát tudott vágni, a tehetősebbek viszont akár 150-200 kilósakat is vágtak. Nem volt ritka az sem, hogy akár kettőt is vágtak egy télen.

Kóstoló: A vágott sertések húsát aztán többféle módon is tartósították, hogy kitartson nyárig. Sózták, füstölték majd lehetőleg hűvös helyen tárolták. Voltak a sertésnek olyan részei is, a belsőségek, amiket nem lehetett sokáig tartósítani, ezekből hurkát, bőrsajtot, gömböcöt készítettek.

Elég sok hurkát töltöttek, melyet, mint már említettem rövid ideig lehetett tartósítani – ebben az időkben még nem volt hűtőszekrény, hűtőláda - ezért kitalálták az őseink, hogy kóstolókat küldtek a rokonoknak, szomszédoknak, amit aztán valószínűleg visszakapnak majdan, ha azok is vágnak disznót. Így is történt, ez által folyamatosan biztosítva volt számukra a friss hurka és a kolbász a tél folyamán.

Disznótor: A másik disznóvágáshoz kapcsolódó népszokás maga a disznótor volt, amire rokonokat, barátokat hívtak meg és a becsület

szabályai szerint persze azok is visszahívták később őket. Egyéb szórakozás nem is nagyon volt a viszonylag laza téli napokon.

Hogy fokozzák a tor érdekességét, azt találták ki, hogy vállalkozó szellemű embereket öltöztek fel rongyos ruhákba, arcukat korommal kenték be, hogy ne lehessen őket felismerni majd a disznótoros házhoz küldték őket.

Az úgynevezett *„maskurák”* este vacsora tájékán megjelentek a disznótoros háznál. Különböző szövegeket, verseket mondogattak, majd ezt követően a házigazda megvendégelte őket.

Egy ilyen alkalommal érkeztek az akkori kisbíró házához a maskurák. Az egyik pajkos személynek eszébe jutott, hogy megtréfálják a becenevén "*Zúgó sógor”* becenéven ismert házigazdát.

A gondolatot tett követte és az öreget valamilyen csellel – erről nem szól a fáma, miként történt - bezárták őt az immár üres disznóólba.

Ezt követően úgy tettek, mintha elmentek volna onnan. Az öreg komolyan vette a tréfát és könyörögni kezdett:

„Maskura urak, engedjenek ki, kérem, két családom vár odabent!”

A maskarások görbére röhögték magukat az öregen és persze néhány perc múlva kiengedték fogságából.

E történet aztán szájról szájra terjedt és így maradt fenn hosszú ideig.

Anekdoták - Dallos Lórándtól 3. - Hegyközcsatári pályafutásom éveiből

Első találkozásom Csatárral, leendő munkahelyemmel nem sikerült valami fényesen. 1963 nyarán miután megkaptam a kinevezésemet, megkerestem a térképen és kíváncsiságtól hajtva úgy döntöttem, felkeresem a települést.

Motorral indultam el az útra és hamar meg is találtam a települést, mivel igencsak közel volt Váradhoz. Miután pár szót váltottam az akkori igazgatóval elindultam hazafelé. De egy az akarat és más a valóság.

A motor a Kishegy-alján feladta a harcot és nekem nem maradt más dolgom, mint taszítani, ami dombon felfele nem volt egy élvezet. Alig vártam, hogy a hágóhoz érjek ahol egy rövidített utat fedeztem fel lefelé a város irányába.

Mivel az útvonalat nem jegyeztem meg jól és összetévesztettem a 2-300 méterrel korábban csatlakozó Kántor útjával, ami szintén jobb felé

esett, felugorva a gépre, nagy boldogságomban legurultam a téves úton. A meglepetés csak akkor ért, amikor észrevettem, hogy Püspökiben kötöttem ki. Onnan aztán volt mit taszítani a motort Váradig.

Mivel az előbbi anekdota pályafutásom első éveihez kapcsolódik, had folytassam most egy érdekes és tanulságos történettel, amely szolgálati időm vége felé iskolaigazgatói beosztásom utolsó évében történt.

1989 tavasza volt. Mint minden évben, három kötelező műsoros előadást kellett tartani az iskolában. Éppen a harmadik év-harmad előadására készülődtünk. A gyerekek nagy zsivajjal gyülekeztek az iskola udvarán és az iskola előtt. Az egyik gyereknél - aki királyfit alakított szerepe szerint - egy eredeti honvédségi kard markolatára szerelt fakard volt erősítve.

Nagy szerencsétlenségünkre éppen akkor érkezett a Csatárért felelős belbiztonsági tiszt *(Securitate)* az iskolába. Amint meglátta a gyereket a karddal, azonnal berohant az iskolába, magával vonszolva a "*bűnös*" gyereket és a *corpus delicti*-t is, ami persze nem volt más, mint egy fakard.

Az igazgatót kereste és komoly parázs vita robbant ki közöttünk. Annak, hogy az esetnek nem lett komolyabb következménye, csakis az egyik kedves kolleganőmnek volt köszönhető, aki felsőbb ismeretségeire hivatkozva csillapította le az ország biztonságát buzgón védő tiszt urat.

Igaz, ezen a nyáron engem leváltottak az igazgatói funkciómból, de mint azt később, a változások után megtudtam, nem az ominózus eset miatt történt, az inkább csak olaj volt a tűzre.

Leváltásom 1989 nyarán történt, amikor a magasabb beosztású belbiztonsági és pártfunkcionáriusok már tudtak a közelgő változásokról, hisz nem mások, mint a hatalom tényleges urai döntötték el és ki-ki vérmérsékletének és előrelátásának megfelelően reagálta azt le.

Voltak, akik tőkét kovácsoltak az ismeretükből, de sajnos olyanok is voltak, akik ijedtségükben még utoljára kiélték a velük született szadista hajlamaikat is.

Anekdoták - Dallos Lórándtól 4. - Zsákbamacska helyett, Zsákba tyúk!

Ez a történet nem a tisztességről szól, de a 800 éves fennmaradáshoz a lakosoknak néha ilyen praktikákra is szükségük volt. Természetesen ez egy egyedi eset, hasonlóról nem tudunk. Történt egyszer kis falunkban, hogy a baromfivész utolérte a csatári gazdaságokat is.

Halomra pusztultak a tyúkok, csirkék a baromfiudvarokban. Az egyik élelmes bácsikát, - akinek helyén volt az esze és a pénzt is nagyon szerette - nagyon bántotta a tetemes veszteség, kitalált ezért egy mentőakciót. Szólt a feleségének:

- Asszony vedd a kést, a lábost, szedd össze a még élő baromfit vágd le, pucold meg szépen, holnap vásárba megyek.

Mit volt mit tenni, - a gazda szava ugye parancs – a nénike levágta és megpucolta az összes baromfit az udvarból és bezsákolta azokat. Apóka reggel elindult vele a Váradi-piacra. A piacon előadta szomorú történetét, miszerint a lánya esküvőjére készültek éppen és a tyúkokat is mind levagdosták, amikor is a vőlegény – nem tudni mi végett - nagy bánatukra kereket oldott.

- Itt maradt a sok szép jószág a nyakamon, - sírt a bácsi szemeit törölgetve kötényében – úgy gondoltam eladom itt a piacon szép, sárgabőrű házityúkok ezek, ki ne venne belőlük? Vegye meg drága nagysága, higgyen nekem drága nem jár rosszul vele. A családi tragédia miatt nagy kár ért minket kedves, ezért úgy gondoltam, hátha legalább a pénz egy része megtérülne. A tyúkoknak is megváltás volt, hogy levágtuk őket, mivel nem sok takarmány van már a górában, lassan mind megdöglöttek volna éhen. – ilyen s ehhez hasonló sirámokat hallatott a szegény öreg a köré sereglő zömében városi asszonyok gyűrűjében.

Úgy is lett, aki meghallotta a történetet bizony rendkívüli módon megsajnálták a bácsikát, még azok is vásároltak tőle, akiknek éppen tele volt már az éléskamrája mindenféle jóval. Délre el is fogytak a tyúkok, az öregúr pedig nagy büszkeséggel, hogy lóvá tette a sok hiszékeny embert hazatért az otthonába.

Anekdoták - Dallos Lórándtól 5. - Kész Átverés Show csatári módra

A két háború közti időben, amikor a falusi emberek szórakozása abból állt, hogy összegyűltek házaknál, beszélgettek, kártyáztak, esetleg táncolgattak is történt, hogy egy bácsi, aki foltozó vargaként tengette életét Csatárban kitalálta, hogy berendezi a házat úgy, hogy ott kártyázgassanak a fiatalok.

Azután pedig, ha már adva van a kedélyes társaság, gondolt hát egyet, egy kis borocskával még jobban feldobja a társaságot. Ment is az üzlet viszonylag elfogadhatóan. Egyszer az egyik társaságnak elfogyott a pénze, inni viszont még szerettek volna, ezért hitelben kértek bort.

A bácsinak szigorú elvei voltak a fizetséget illetően, ezért azt mondta nyomatékos hangon, hogy hoci-nesze, ami a cash and carry *(az-az: fizess és vidd)* megfelelője volt. A fiuk elég dörzsöltek voltak és kifigyelték, hogy a bácsi az ajtó sarkára akasztott kabát zsebébe tartotta a bor árát.

Azt mondták hát, hozza fel nyugodtan a következő üveg bort, mert találtak pénzt a fizetséghez. Amíg a bácsi lement a pincébe borért a fiuk kiszedték egy liter bor árát a kabát zsebéből, büszkén kifizették, majd újat rendeltek.

A fizetés hasonló módon történt, mint az előző esetben. Így az egy liter bor ára ingajáratban volt a bácsi és a fiuk között. Mindenki elégedett volt. Hogy végül az öreg észre vette-e a turpisságot arról már nincs tudomásom.

Anekdoták - Dallos Lórándtól 6. - A pottyantós WC-k mestere

Úgy vélem, hogy a falu egy emblematikus alakjáról mindenképpen érdemes megemlékezni. Pista bácsi, egy olyan mesterséget űzött a községben, amely ma már teljesen kihalt a környéken.

A csatornázás a falu életében ekkor még csak utópia volt, viszont e tevékenységre bizony nagy szükség volt a lakosságnak. Mindennapos jelenség volt az aprótermetű emberke, aki fel-felbukkant a falu valamelyik részén, vállán egy hosszú rúddal, melynek a végére egy világháborús rohamsisak volt erősítve.

Ez volt a célszerszáma.

Nem csigázom tovább az olvasók figyelmét és elárulom, hogy mire is szolgált, hisz Pista bácsi mestersége nem volt más, mint az árnyékszékek takarítása, karbantartása.

Feltűnő jelenség és fura ember volt a maga nemében. Olyan kopasz volt a feje hogy a légy is elcsúszott rajta. A köpenye pedig fel volt díszítve, tele volt aggatva jelvényekkel és kitüntetésekkel. Azt, hogy honnan is szerezte mindezeket, maradjon a mi kis titkunk. A gyűjteményére viszont nagyon büszke volt, és aki tehette gyarapította is azt a fellelhető régi kitüntetésekkel, háborús jelvényekkel.

Volt még egy érdekes szokása, mégpedig az, hogy a szolgáltatásért járó bért mindig aprópénzben - a lehető legtöbb érmeszámban - szerette megkapni, ami többek közt annak volt tulajdonítható, hogy nem ismerte a pénzeket, így nyilván az értékét sem.

Ennél fogva minél több darab pénzt kapott, annál elégedettebb volt és csillogó szemmel mutatta meg mindenkinek vagyonkáját.

Számára 25 darab egy lejes sokkal többet ért, mint mondjuk 25 lej egy összegben, ugyanis ennyit kért egy pucolásért, ahogy ő nevezte. Persze ha az eddigiekből nem derült volna ki Pista bácsi nem állt kétszer sorba, amikor az észt osztották.

Becsületére váljon a falu lakosainak, hogy senki soha nem csapta be az öregurat. Pista bácsi volt az utolsó, aki ezt a mesterséget folytatta a faluban, amikor meghalt vele együtt szállt a sírba ez a különös és egyedi mesterség is Csatárban.

A Hegyközcsatár iskolarendszer története

Romániában az egyházi iskolákat 1948. augusztus 3-tól kezdik el államosítani, így Hegyközcsatáron az 40-es évek végén még számos tanítói lakás van, melyekben egyházi tanítók élnek.

A mai gyógyszertár például ekkor még katolikus tanítói lak, mögötte pedig egy koedukált katolikus iskola működik. Délelőtt lányok, délután pedig fiúk járnak ide iskolába.

Közel a református templomhoz, a mai lelkészi lak szomszédságában, - ma református gyülekezeti ház – volt *(van)* egy épületegyüttes, melyek ugyancsak tanítói lakokként funkcionáltak. Ezekben az épületekben éltek az egykori reformátustanítók.

Az épületsor hátsó részében volt a református fiúiskola, igy itt folyt az oktatás is. A református leányiskola a régi kettes iskolában működött, amit a hetvenes évek derekán bontottak le és helyébe épült a mai kétszintes tömbház. Eredetileg főképpen tanárok számára épült, de a körzeti rendőr is kapott itt lakást.

A tömbház alatt állami üzemeltetésű Italbolt és Élelmiszerbolt üzemelt. Ma ugyanez a funkciója mindkét üzletnek, azzal a különbséggel, hogy magánkézben vannak.

A mai kultúrház helyén egy régi épületben is tanítói lakások voltak, melyet az ötvenes évek elején bontottak le és annak helyére építették a ma is szuperáló épületet. Addig, amíg nem volt Kultúrház a bálokat és egyéb kulturális eseményeket az egykori 4-es állami iskolában rendezték meg.

A 60-as évektől négy iskola működött: az 1-es, 2-es, 3-as (megbontva Kis-hármas elől, Nagy- hármas hátul, közöttük tanítói lak) és a 4-es iskola.

1970-ben elkezdődött az új iskola – a mai Benedek Elekről elnevezett általános iskola – építése.

1972-ben adták át. Ezzel párhuzamosan került lebontásra az említett 2-es iskola. 1972 őszén a kiadvány szerzője is ebben az iskolában kezdi el az elemi 6. osztályát.

Ezzel az iskolaépítéssel Hegyközcsatárban lezárult a hányaveti, szétszórt rendszerű tanintézmények kora és elkezdődött egy összeszedett egységes oktatási rendszer kiépítése.

Kalmár Mária visszaemlékezéseiből - A helyi Kollektíva elnökei - 1950-1992 között

Édesanyám - Dallos Mária, leánykori nevén: Kalmár Mária - 1963-tól 1975-ig a *Kollektíva irodáján* adminisztrátorként dolgozott az akkori Kollektíva elnöke mellett.

Az ’50-es évek során történt kisajátítások alkalmával a Pótor Benjámin helyi lakos tulajdonát képező lakást államosították. Ez az épület szolgált hivatalként és itt alakították ki a településen egységbe tömörített kollektivisták központi irodáját.

Később a demokrácia beköszöntével a jogos tulajdonos leszármazottja
(unokája) kárpótolva lesz és visszakapja a nagypapa egykori ingatlanát. A felújított ingatlan ma Hegyközcsatár egyik legimpozánsabb épülete.

De maradjunk egy kicsit a ’60-as években és nézzük csak, kik is irányítják ebben az időszakban a helyi Kollektívát.

Ugyancsak édesanyám elmondása szerint a tömörülés első elnöke Sztankovics Gyula *(a település kultúrreferensének édesapja*), őt pozíciójában M. Tóth Sándor *(M. - jelentése: malom utcai)*, akit viszont Balogh Imre követ az elnöki székben.

Az említett elnökök egytől-egyig helyi lakosok voltak. Őket egy agrármérnök, Kozma Gyula váltja, akinek felkészültsége és iskolái kellő alapot biztosítanak az állás betöltése során.

1992-ben végül a Kollektíva felszámolásra kerül, ez által az egykori tömörülésbe bevitt földeket és javakat az állam visszaszolgáltatja az egykori tulajdonosok leszármazottainak. A település egyházai is ekkor kapják vissza az erőszakkal államosított tulajdonaikat.

Visszaemlékezéseim - Kaba bácsi, a rettenthetetlen adóbeszedő

Időzzünk még egy keveset a ’60-as években, hisz van ennek az időszaknak, egy rendkívűl érdekes figurája az úgynevezett *„perceptor”*, más néven adóbehajtó, aki a helyi adóbefizetések során keletkezett adóhátralékot hivatott beszedni. A felhalmozott adóhátralékok beszedése, - nem egyszer - bizony foglalással is jár.

Ez az ember, akit Kaba Gheorghe-nak hívnak *(hogy román ember volt-e vagy tört magyarsága csak egyik álcája volt csupán, senki sem tudja),* minden esetre mindenki csak Kaba bácsiként emlegeti. Ez az ember ugyanakkor a helyi lakosok réme, hisz ahol megjelenik, ott vagy fizetnek, vagy foglal az öregúr.

A haladék szót nem igazán ismeri. Hogy mindennek ellenére miért nevezem mégis úrnak Kaba bácsit? Talán csak azért, mert mindig fehér inget, öltönyt és nyakkendőt visel, fején fekete kalapot visel, kezében pedig mindig ott lóg egy hatalmas bőr irattáska.

Esős időben fekete esernyő van karjára akasztva, ha nem esik az esernyőt balon kabát helyettesíti. Valójában, tényleg egy úriember benyomását kelti. Amúgy senki sem tudja valójában mennyi idős. Az impozáns megjelenést csak rettenetes arca tudja feledtetni a szemlélődővel. Azért nevezem rettenetesnek, mert az is.

A gyerekek, ha összetalálkoznak vele, mindig átmennek a túloldalra. Kaba bácsi arca komor, orra hatalmas krumpliszerű és rettenetes bibircsókok éktelenkednek rajta. Ez a látvány vasorrú bábára emlékezteti azt, aki éppen ránéz.

Róla és egy vénkisasszony testvérpárról, - akiknél ekkor éppen lakik - pikáns történet kering.

Rossznyelvek szerint Kaba bácsi mielőtt elindúl munkába mindig annak a kisasszonynak a bevetett ágyára helyezi a kalapját, akivel aznap éjjel éppen hált. Ez természetesen csupán feltevéseken alapul, mivel senki sem bizonyította a dolog valódiságát.

Azt, hogy mikor jelent meg a községben először, ma már senki sem tudja, de azt sem, hogy Hegyközcsatár utcáin ki látta őt utoljára. Emléke viszont, - mint azt személyes példám is mutatja - ma is ott kísért számtalan egykori gyermek lelkében valahol nagyon-nagyon mélyen.

De van még egy restanciám az olvasóval szemben, mégpedig a már említett ’60-as évek helyi labdarúgó csapatának a névsora. Ha már az ’50-es évek csapatát megismertettem önökkel illik őket is bemutatnom.

Az egykori csapat kapusa Paluska Árpád volt. *Mezőnyjátékosok:* Balogh Imre *(a későbbi Kollektíva elnöke)* – Fazekas Benjámin *(Hőgye)* - Nyulas Sándor - Dallos Loránd *(tanár, később a Kultúrház igazgatója, majd Iskolaigazgató)* - Tóth István - Szilágyi Károly *(később operaénekes)* - Szabó Ferenc - Dorsonszki János - Kőszegi István és Takács Károly.

Visszaemlékezéseim - Évnyitó a 4-es iskola udvarán 1967-ben

A 60-as évek második felében, pontosabban 1967 őszén kezdtem el az elemi iskola első évét, egyszóval iskolás lettem. Édesanyám, mint egykor az óvodába menet, kezemet fogva húzott maga után, mert nem voltam hajlandó feladni szabadságomat egy holmi „*Évnyitó*” miatt.

Amint megérkeztünk az akkori 1-es-iskola udvarára, - ahol a tanári is volt akkor - már nagy sokadalom fogadott bennünket.

Kisebb és nagyobb gyermekek tömege csoportosult itt-ott az udvaron, többen már ismerősök voltak, mert érkezéskor igencsak boldogan üdvözölték egymást.

Csak a legkisebbek álldogáltak szüleik mellett kíváncsian tekintgetve ki a szülők védelme mögül. Nem igazán értettem még akkor miért is kell nekem, erőnek erejével egy olyan közösségben részt vennem, ahol nem is igazán szeretek lenni.

Voltak itt hasonló korú gyerekek, akik vidáman szaladgáltak, kergetőztek egymással, de ezek láthatóan már jól ismerték egymást.

Én is nagyon szerettem volna egyet szaladgálni velük, mivel ismertem is közülük párat, de a környezet feszült légköre minduntalan

édesanyám mellé parancsolt vissza és úgy szorítottam a kezét, hogy az újaim végéből még a vér is kiszaladt.

Azt sem értettem többek között, hogy édesanyám miért hozott virágot, de elfogadtam, mert tudtam, hogy nagyon szereti és igencsak boldog, amikor virágot kap valakitől.

Lassan oldódott a hangulat, főleg akkor, amikor a velünk szemben lakó Szilágyi Géza is megjelent nagyobb testvérével az udvaron és odaszaladt hozzám.

Végre egy közeli ismerős gondoltam és már meg is szűnt bennem minden feszültség. Elkezdtünk sutyorogni, majd ahogy egyre nagyobb lett a bátorságunk haverek után kezdtünk kutatni a sokaságban.

Nem is kellett messzire menjünk, mert az elsősök, a legkisebbek mind egy helyen gyülekeztek szüleikkel, míg a nagyobb gyerekekkel nem is jöttek a szüleik. Hamarosan megjelent egy kissé molett testalkatú néni széles mosollyal az arcán és egyenesen felénk tartott.

- Szervusztok, Marika, ő a kisfiad? - kérdezte mézes-mázos hangon, amitől még a veríték is kezdett kiverni. Én már láttam ezt a tekintetett korábban. Összetűzésbe keveredtem egykor a tanító néni kisfiával. Büntetést is kaptam érte, emlékszem hosszú perceken át kellett térdepelnem a sarokban kukoricaszemeken, amiért nem voltam hajlandó bocsánatot kérni.

- Igen tanítónő, ő a kisfiam - válaszolta anyukám maga elé húzva engem, hasonló hanghordozással. Édesanyám hangjától aztán megnyugodtam és elkönyveltem magamban, hogy itt ez a szokás, mivel otthon sohasem hallottam még így beszélni.

A nagydarab néni ezt követően, mintha mi ott sem lettünk volna egy másik anyukával kezdett ugyanazzal a furcsa hanghordozással beszélni, mint előzőleg mivelünk.

Nekem ez egyáltalán nem tetszett, de az érintet szülőknek igencsak, mert mindannyian hasonlóan válaszoltak és mosolyogtak, mintha valami jópofa dolgot halottak volna a nénitől.

Egyszer csak nagy tülekedés vette kezdetét és csodák csodájára a nagyobb gyerekek mind csoportokba kezdtek el rendeződni, majd ezt követően katonás sorok alakultak ki az udvaron.

Ekkor érkeztek meg a tanárok.

Legtöbbjük persze férfi volt, de akadt köztük egy-két nő is. A mi tanítónőnk most komoly arccal fordult a szülők felé és kérte őket

engedjenek el bennünket és hasonló formációba kezdett el bennünket beerőszakolni.

Ez persze nem ment neki valami könnyen, mivel mi minduntalan átszerveződtünk, annak megfelelően, hogy ki, ki mellett szeretett volna éppen maradni.

Az évnyitó elkezdődött.

A tanári kar felsorakozott velünk szemben és az udvar közepén található hatalmas oszlop tetejére felhúzták a zászlót, ami úgy lobogott a szélben, mintha ezer darabra szeretne szétszakadni. Egy darabig csak néztem a vergődő lobogót, de a helyszínen mocorgó sok-sok idegen gyerek csak érdekesebb volt számomra.

A gyerekek - az elsősöket kivéve - egy számomra teljesen idegen dalt kezdtek el énekelni. Kezdtem egy kicsit jobban érezni magam, úgy gondoltam ott, ahol énekelnek a gyerekek, ott nem is lehet annyira rossz.

Ezt követően egy komor arcú férfi kezdett el beszélni, aminek persze számomra szinte semmi értelme sem volt, annyit viszont megértettem belőle, most a tanárokon van a sor, őket kezdte el szortírozni.

Egy-egy név hallatán mindig elindult egy férfi, vagy egy nő a diákok felé és mindig ott kötöttek ki, ahol addig még nem tartózkodott senki.

Mihozzánk is megérkezett az a tanítónő, aki már csoportba rendezett bennünket korábban és igyekezett fegyelmet tartani közöttünk vajmi kevés sikerrel.

Ez bizony nagyon biztató volt számunkra. Már akkor éreztük, hogy csoportosan hatalommal bírunk a szigorú tanítónő felett.

A nagyobb gyerekek műsorszámokat adtak elő, ami minket természetesen akkor még nem is érdekelt, ezért a lehető legtöbbet mi mocorogtunk az udvaron.

Eme tevékenységünk láthatóan igencsak feszélyezte a tanító nénit, mert keskeny szája szélét harapdálta és állandóan pisszeget felénk. Egy pillanatra elhallgattunk, de egy-két másodperc múlva ugyanúgy mocorogtunk és zajongtunk.

Ez a viselkedés mások számára teljesen természetesnek tűnt, és ha nagyon zajongtunk, csak ránk néztek és kedvesen mosolyogtak egyet felénk, nem úgy a tanító néni, aki sehogy sem boldogult velünk Egyszer csak ránk összpontosult a figyelem, mindenki minket és a tanítónőt

nézte, szüleink kezünkbe nyomták a virágokat és arra biztattak bennünket, hogy adjuk azt át a tanítónőnek.

Kelletlenül somfordáltam én is oda a virággal és miután átadtam azt, visszaszaladtam anyukámhoz, hogy minél hamarabb letörölhessem arcomról a kapott puszi maradványait. Micsoda dolog ez? Egy fiút ne puszilgassanak idegenek.

Végre véget ért az ünnepség és minden osztály elindult a maguk tanterme felé. Mi a Kis-hármasnak nevezett tantermet kaptuk, ami a református templom és az Egyes-iskola háromszögét alkotó területen helyezkedett el.

Anekdota - Szilágyi Elemér Szabó Józsefről - A feltaláló

Szabó József 1938-ban született Hegyközcsatárban. Szülői háza a Komló-völgyön volt, édesapját Szabó Bélának hívták, szülei szorgalmas jóravaló emberek voltak.

Józsefre is jellemző volt a szorgalom, de szüleit ismerve ez nem is volt annyira feltűnő.

Az ötvenes években a továbbtanulás komoly kitartást igényelt, maga a tény, hogy egy vidéki gyerek Nagyváradon folytathassa a középiskolai tanulmányait majd a Technikumot nagy erőfeszítést és tudást igényelt.

„ - Mindenben pontos és megfontolt ember volt – mondja róla Szilágyi Elemér - hogy ezt érzékeltessem is, elmondok egy példát: éppen a 22 éves Dacia-ját árulta, - mely a korához képpest valóban egy új jármű benyomását keltette - amikor is a vevők a jármű

korát hallva kikacagták őt, a jármű papírjain keresztül persze hamar beigazolódott, hogy mindaz, amit a Józsi állít, az bizony igaz.

Józsi barátom számára végül, a szorgalom, a megfontoltsága és nem utolsó sorban precizitása meghozta munkája gyümölcsét.

MAGYAR SZABADALMI HIVATAL

SZABADALMI OKIRAT

A Magyar Szabadalmi Hivatal az okiratban foglalt leírás alapján

212 207

lajstromszámon a 2130/91 ügyszámú bejelentésre szabadalmat adott.

A szabadalmi bejelentés napja és az elsőbbiek közül kezdete:

1991. június 26.

A találmány címe:

Két forgórészes utópárlasztó szerkezet, benzinnel működtetett belső égésű motorokhoz

A szabadalom jogosultja és feltalálói:

Szabó József, Budapest 70%

Szilágyi Elemér, Budapest 30%

Budapest, 1996. szeptember 26.

elnök

(19) Országjelző HU

SZABADALMI LEÍRÁS

(11) Lajstromszám 212 207 B

(21) A bejelentés ügyszáma 2130/91

(22) A bejelentés napja 1991 06 26

(51) Int. Cl.5 F 02 M 29/02

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG MAGYAR SZABADALMI HIVATAL

(45) A közzététel napja: 1992. 11. 28.

(45) A megadás meghirdetésének dátuma a Szabadalmi Közlöny-ben: 1996. 04. 29.

(72) (73) Feltalálók és szabadalmasok:

Szabó József 1039, Budapest (HU)

Szilágyi Elemér 1039, Budapest (HU)

(54) Két forgórészes utópárlasztó szerkezet, benzinnel működtetett belső égésű motorokhoz

(57) KIVONAT

HU 212 207 B

A szabadalmi bejelentés napja: A szabadalmi leírás oldalszáma: 7 db

A Szabadalmi Hivatal Szabadalmi Osztálya

A precíz, szorgalmas ember csakhamar előállt találmányával, mely oltalom alá is került és kiállították a Feltalálók Olimpiáján is, ami hamar fel is hívta magára a figyelmet. A találmány komoly szakmai elismerést kapott, a bizottság ezen felül dicséretben is részesítette a feltalálót.

A találmány lényege, megszüntetni a hagyományos karburátorkeverési aránytalanságot. A járművek azért fogyasztottak többet, mert az ütemenkénti keverési aránytalanság túl nagy volt, a találmány ezt a keverési arányt szabályozta le.

Szülőfalujában Hegyközcsatáron nagy valószínűség szerint nem sokan ismerik munkásságát és találmányáról sem igen hallottak.

Józsira mindig jellemző volt, – vallja róla Szilágyi Elemér egykor ugyancsak Hegyközcsatáron született barátja - a szerénység, hisz sohasem szeretett dicsekedni. Szülőfalujában Hegyközcsatáron nagy valószínűség szerint nem sokan ismerik munkásságát és találmányáról sem igen hallottak. Józsira mindig jellemző volt, – vallja róla Szilágyi Elemér egykor ugyancsak Hegyközcsatáron született barátja - a szerénység, hisz sohasem szeretett dicsekedni.

Szilágyi Elemér az említett szabadalom társtulajdonosa (30%) többek között elmondta azt is, hogy Szabó József nagyon szerette a szülőfaluját és mindig szívesen és nagy szeretettel beszélt róla.

Anekdota - Németi Károlytól - Alagútrendszer a települések alatt (egykori hegyközcsatári lakos)

Nemrég Hegyközcsatárban töltöttem egy rövid időt. Az autóbuszra vártam, de mivel az nem érkezett átsétáltam a régi megálló helyére hátha kapok egy alkalmi járatot, amivel visszatérhetek Nagyváradra, egy helyi lakos végül felvett és megoldódott a helyzet.

Várakozás közben eszembe jutott egy a 60-as években történt eset, miszerint a katolikus templommal szemben, az úttest szélén beszakadt a terület és egy termetes üreg keletkezett, amit nagyon sok munkával és tömőanyaggal sikerült csak később betölteni.

Idősebb emberek mesélték, hogy Hegyközcsatár alatt barlangszerű üregrendszer van, s ezek különböző irányba haladnak a föld mélyén. Azt is mesélték, hogy amikor jöttek a tatárok - vagy később a törökök - a lakosok ezekbe a járatokba menekültek a pusztító hadak elől.

Mások azt állították, hogy ezek a járatok titkos alagutakként funkcionáltak egykor a Bihari vár, majd a Váradi vár és egyéb fontosabb helységek között. Ezek a feltevések valóban elképzelhetőek.

Az említett beszakadt üreget végül az akkori községi vezetők nagy nehezen, de sikeresen eltüntették, maradt viszont a kétely, a bizonytalanság és nem utolsó sorban a rejtély, hogy mi is volt a földalatti alagútrendszer igazi funkciója.

Útban Nagyvárad felé még sokáig elmélkedtem, de hasztalan, a kérdés még mindig itt motoszkál bennem vajon csupán mese ez az egész, vagy valóság?

Anekdota - Név Nélkül - Alagútrendszer a települések alatt

Még gyermekkoromban a szülői házban, kint az udvaron volt egy hely ahol - tengeri, vagy fa szállításakor - mindig dübörgött a föld, amikor szekérrel áthaladtunk fölötte.

Még gyermekkoromban a szülői házban, kint az udvaron volt egy hely ahol - tengeri, vagy fa szállításakor - mindig dübörgött a föld, amikor szekérrel áthaladtunk fölötte. A gyerekek fantáziáját igencsak felkorbácsolják az ilyen és ehhez hasonló történések, így voltam ezzel én is. Sokszor kérdeztem édesapámat, vajon mi lehet ott a földben,

miért hallatszanak ott másképpen a hangok, de ő minden alkalommal, azzal szerelt le, hogy a feltöltött föld miatt van az egész. Azon a helyen korábban fel kellett tölteni az udvart, hogy lejtősebbé váljon, és hogy az esővíz minél hamarabb le tudjon vonulni.

Sok-sok év telt el az óta és a szüleim is eltávoztak, meghaltak.

A szülői ház a számomra megmagyarázhatatlan rejtéllyel együtt mások tulajdonába került, akik persze a házat felújították.

A felújítási munkálatok során új emésztőgödör ásásába fogott az új tulajdonos és úgy másfél méter mélységben, a gödör jobb oldalán, egy hirtelen keletkező üregben eltűnt az ású. Egy szoba nagyságú kiégetett gödör tárult fel.

A cseréppipák mellett talált érmeken a "Regnum Hungarorum "és a "Maria Theresia" volt olvasható.

A keletkező lyukon a munkások edényeket, égetett pipákat, pénzérméket találtak.

A tárgyak olyan állapotban voltak, mintha ma készítették volna őket, az idő semmit sem változtatott az állagukon, hisz egy hermetikusan zárt helyen pihenhettek, a korrózió pedig nem tudott kárt tenni bennük. Az érmeken a "Regnum Hungarorum[52]"és a "Maria Theresia" volt olvasható. Számomra - amikor megtudtam mi is történt - megoldódott a több évtizedes - az-az, mint az később kiderült – a több évszázados rejtély, vagyis az, hogy mit rejtett a dübörgő föld mélye.

[52] **Regnum Marianum** - Magyarország régi katolikus elnevezése. Jelentése: Mária Országa (Királysága). A név abból a hagyományból ered, mely szerint az örökös nélkül maradt Szent István király halála előtt a Szent Koronát és az országot Szűz Máriának ajánlotta fel.

Anekdota - Petri Gyulától - Alagútrendszer a települések alatt 1. (egykori hegyközpályi lakos)

Nagyapám kerthelyiségében - ami a falu mellett volt és Pulykás volt a neve - szántás közben a traktor után beszakadt a föld és beomlott.

5 méter mélyen láthatóvá vált egy földalatti járatrendszer, ami nem egy régi pince volt, hanem kifejezetten alagút.

Barátommal N. Gyulával nagyon szerettük volna látni, merre vezet a rejtélyes alagút, ezért eldöntöttük, hogy lemegyünk.

Miután leereszkedtünk, elkezdett omlani utánunk a föld, hosszas vitatkozás végén végül úgy határoztunk nem hívjuk ki magunk ellen a sorsot, nehogy a föld beomoljon, és mi ott maradjunk a föld mélyén.

Ennek ellenére a kíváncsiságtól hajtva azért egy 100 méterig fókuszáló lámpával bevilágítottunk a rendszerbe és tettünk is pár lépést.

Hátborzongatóan vonzott bennünket a sötét mélység, ugyanakkor a józanész a felszínre tologatott bennünket.

Miután feljutottunk sokáig foglalkoztatott még bennünket a rejtély, ennek ellenére sohasem próbálkoztunk újra.

Jó pár évig tátongott az üreg, mígnem valaki, ha jól emlékszem - már nagyapám halála után történt - betömette a rejtély kapuját.

Beszélték később a faluban, hogy az, amit akkor találtunk a nagyváradi vár menekülő alagútja volt.

Anekdota - Petri Gyulától - Alagútrendszer a települések alatt 2. (egykori hegyközpályi lakos)

Hegyközpályiban történt a következő eset is a szocialista rendszer idején. Az egyik család a pincesoron egy új pincét szeretett volna készíttetni, ezért belefogtak az ásásba.

Egy bizonyos mélységig le is ástak, de hírtelenjében az egyik ásó valamiben megakadt. Mindenki kíváncsi volt vajon mit rejt a föld mélye és gyülekeztek is hamar az ominózus helyen. Az eredmény nem volt más, mint egy bőrbe csomagolt, jól beburkolt fegyvertömeg.

Puskák, pisztolyok és kardok sokasága került a felszínre. Az esetet természetesen azonnal jelentették a helyi rendőrségen. Emlékezetem szerint vagy Rotter, vagy Szekeres volt az akkori rendőrfőnök.

A munkálatokat persze az akkori rendszer szokásainak megfelelően azonnal leállították. Később engedélyezték a pince építését egy másik helyen, valamivel lejjebb attól a helytől, de ott már semmit sem találtak a munkások.

A fegyverek, - ahogy később beszélték - a Rákóczi szabadságharc idejéből valók voltak. Erre viszont már, nem mert volna megesküdni senki sem. Az viszont egészen bizonyos, hogy a fegyverek felszínre jutásának a helye úgy kb. 50 méterre lehetett attól a helytől, amit már az alagútrendszerrel kapcsolatban említettem.

Az egykor megkezdett pincegödör a mai napig látszik és bárki által megtekinthető.

Alagútrendszer a települések alatt - Összegzés

A középkor és a későbbi évszázadok folyamán az alagútrendszerek kiépítése a tatárok, a törökök és egyéb támadások miatt létfontosságúvá vált. Nagy erőfeszítések árán, rengeteg munkával építették ki ezeket a helyi lakosok, és mint az később be is bizonyosodott, igenis szinte mindenütt léteztek.

Egyes hegyközi települések földalatti alagútrendszere a Honfoglalás előtti időkből is származhatnak, mivel a Bihari Dukátus vezére Mén Marót bolgár vezér már telepített – pl. az egykori Csatár és Száldobágy mai helyére telepeket védelmi célból. Nem kizárt tehát, hogy az akkori rabszolgaként kezelt egyéb népekkel földalatti alagútrendszert építetett ki a vár és a védelmi telepek között.

A félelem a betolakodó, pusztító seregek elől a későbbi lakosságot gyakran ezekbe az alagútrendszerekbe, vagyis a föld alá kényszerítette. Ezzel párhuzamosan viszont ezek az alagutak - a néphagyományok és a babonák által - a pokol iránti félelmet is felerősítették a lakosságban.
Valószínűnek tartom, hogy a későbbiek folyamán - főképpen a nőkben és a gyerekekben - kialakult egy irtózat és félelem a sötét, nyirkos, veszélyes földalatti világ iránt. A férfiakkal betemettették ezeknek az alagutaknak a bejáratait és eltüntették azok hírmondóját is, nehogy áldozatokat követeljen tőlük a föld mélye.

A 70-ES ÉVEK

A hetvenes évek elején a Bihari Hegyközben, - valamint Erdély egyéb területein is - kezdetét veszi egy magas szintű beruházás, mégpedig a rendelkezésre álló erek, patakok, csermelyek és folyócskák vizeinek szabályzása.

A térségben is felmérésre kerülnek a hasonló vizek hol és mibenléte.

Így kerül sor térségünkben - többek között - a jelenlegi hegyközcsatári halastó, a hegyközpályi halastó és egyéb tavak létrehozatalára is. A vízszabályozások keretén belül duzzasztó gátak és zsiliprendszerek kiépítésére kerül sor.

1970-ben a református templom épületét villamos árammal látják el, az épület teljes kivilágítása elektromos áram útján történik. 1971-ben megtörténik a templom külső renoválása. A felújítást Fazakas Imre végzi. Felújításra kerül a toronysisak szerkezete, majd újrabádogozása is.

Visszaemlékezéseim - Általános iskolás tanáraim - 1971-1974

Ez azonban nem minden esetben volt így. Ez a nap sem tartozott a kedvenceink közzé, mert igencsak hangosak voltunk, amikor a tanárnő benyitott a tanterembe.

Említettem korábban, hogy az általános iskola első négy évét, vagyis az alsó tagozatot Éles-né Szikszai Irénke tanítása alatt végeztem és, hogy ez a kis 3-asnak nevezett iskolában történt.

1971-ben ötödikes lettem és az 1-es iskolába költöztünk át diáktársaimmal.

Ez az év volt a legnehezebb számunkra. Mindamellett, hogy az új tantárgyakat más-más tanár tanította a követelmények is megszigorodtak, megszaporodtak. Egyszóval az ötödik osztály nemcsak átmenet, de a legnehezebb év is volt számunkra.

Ebben az évben Stórer József matematika szakos tanár lett az iskolaigazgató. Ezzel párhuzamosan osztályfőnöknek Balázs László Román nyelv és irodalom szakos tanárt kaptuk, aki matematika szakos tanár hiányában matematikát és testnevelést tanított számunkra.

1972-ben felépült és átadásra került az új iskola, így a hatodik évet ott kezdhettük el. Kulturált, tiszta és világos tantermek. Hatalmas udvar, ahol futkározhattunk, focizhattunk és kergethettük a lányokat.

Új padokban vártuk új osztályfőnökünket az ugyancsak román nyelv és irodalom szakos tanárt Facsar Józsefet. Jó osztályfőnök volt. Annak ellenére, hogy nem szerettem a román órákat a tanár úr, mosolygós arca sokszor feledtetni tudta velem milyen nyelvet is kell tanulnom éppen.

Az orosz nyelv sem volt a kedvenceim egyike, ennek ellenére kötelességemnek tartottam tanulni azt, mert nevelőapám Dallos Lóránd tartotta az oktatást.

A magyar nyelvet viszont örömmel tanultam, annak ellenére, hogy Kéry Ildikó tanárnő nem volt egy mindennapi jelenség. Lobbanékony, feszült természetű ember lévén nehezen birkózott meg az osztállyal, de inkább csak a fiúk jelentettek számára kihívást.

Egy szó, mint száz nem igazán bírt velünk.

Van ezzel kapcsolatban egy kis történetem, amit így az idők távlatából már csak mosollyal arcomon tudok visszaidézni.

Visszaemlékezéseim - Hogyan változtatja színét a medve? - 1972

A magyar tanárnő szokásához híven, mire megérkezett Nagyváradról a reggeli autóbusszal, már fel volt pörögve és azt hitte mi diákok is hasonlóképpen frissek és üdék vagyunk, mint ő.

Gyorsan a katedrához sietett és hatalmasat sózott rá a hetes által odakészített naplóval. A pukkanásra persze mindenki elhallgatott és kíváncsian néztük mi is fog most történni.

A tanárnő erőltetett mosolyt varázsolva az arcára lapozni kezdte a naplót keresgélve benne annak a nevét, akit valószínűleg már jóval érkezése előtt kiszemelt a mai napra felelni.

Az egyik igencsak nyugodt természetű diáktársamat szólította felelésre, aki kényszeredetten fel is állt és elkezdte számolni a tanterem sarkait, egyéb foglalatossága nem lévén.

A tanárnő kérdezet tőle valamit, de ő mintha nem is hozzá beszélne tovább nézelődött. Mikor már sokadszorra sem felelt a hozzá intézet kérdésekre a tanárnő kikelve magából a padhoz lépett és felkérte a tanulót nyújtsa ki a kezét, újai végét pedig szorítsa össze.

Elővette a háta mögül a derékszögű vonalzót, hogy majd azzal lesújt az összeszorított újbegyekre, de amikor lendületbe jött a fiú gyorsan

elkapta a kezét. Ezt a műveletet több alkalommal is megismételték az osztály hangos kacagása közepette. A tanárnő már nagyon ki volt borulva.

- Tudod édes fiam, te olyan sötét, vagy mint a nagy magyar éjszaka – ordította eszeveszett dühében, mivel nem boldogult a diákkal – és ezt be is fogom bizonyítani. Felteszek egy kérdést, amire mindenki tudja a választ. Ha erre sem válaszolsz, 3-ast kapsz megértetted?

A fiú mosolyogott, mint akinek kedvére van a játék, majd lassan rábólintott.

- Jó! Akkor mond csak meg nekem fiam, milyen színű a barnamedve? – simultak ki valamelyest a tanárnő arcán a feszültség okozta ráncok.

A fiú állt egy darabig majd, mint aki roppant nehéz kérdésre készül választ adni, mosolyogva csak ennyit mondott: - Hát, fehér.

Ez már túl soknak bizonyult, mert a tanárnő arca ellilult és kapkodva kezdte el szedni a levegőt, majd megütötte a guta.

Neki akart menni diáktársamnak, de az futásnak eredt, majd kergetőzni kezdtek a padok között. A tanárnő végül feladta és kirohant a tanteremből. Nem is jött vissza sem aznap, sem a következő napokban.

Mint azt később hallottuk idegösszeomlással kezelték és több mint két hónapig helyettesítő tanár oktatta a magyar nyelv és irodalmat számunkra.

Ez a történet persze nem dicsőség számunkra, de a csintalanság már akkor is fontos szerepet játszott a diákok életében.

Visszaemlékezéseim - Miből lesz a cserebogár? - 1972

Még ugyan ebben az évben történt, hogy az akkori pionírújságban megjelent egy felhívás, mi szerint, aki érez magában kitartást és jó játékszellemmel rendelkezik, az töltse ki a mellékelt jelentkezési ívet, mellyel részt vehet az induló *„Tantárgy Olimpiász”* nevű vetélkedőn.

Mindig szerettem a kihívásokat és annak ellenére, hogy csak egy közepes szintű diák voltam az osztályelső mellett én is beadtam a jelentkezési ívet és vártam a *„Jóbarát”* következő számát, amelyben feltették az első kérdéseket, melyeket megválaszolva vissza kellett küldeni a szerkesztőségbe.

Remek szórakozásnak tűnt az első hetekben, de ahogy telt az idő a kérdések is kezdtek egyre nehezebbé válni. Lassan, ha elakadtunk, már tanárainkat is meg kellett kérjük, hogy segítsék kutató munkánkat, mivel volt, hogy nem találtuk a megfelelő személyt, vagy fogalmat a rendelkezésünkre álló tananyagban, vagy a kikölcsönzött könyvtári könyvben.

Igazi verseny kezdett kialakulni köztem és az osztályelső fiú között, aki nem nézte jó szemmel azt, hogy egy tanulmányaiban alacsonyabb szinten teljesítő társa is viheti valamire. Voltaképpen ez ösztönzött a legjobban, hogy lekörözzem a diáktársamat. Nem irigység volt bennem, csakis az egészséges versengés hajtott előre.

Ez a versengés egyik alakalommal a *„Fehér fiúk"*[53] háza előtti sáncba kényszerített bennünket, ahol sajnos alulmaradtam osztálytársammal szemben, mivel az birkózás közben a bakancsával – inkább csak véletlenségből – belerúgott az orromba, amitől az rettenetesen elkezdett vérezni.

A verseny eredményessége szempontjából sokat köszönhetek Bayer Elemér kémia-fizika szakos tanáromnak, aki mindamellett, hogy az egyik legszigorúbb tanár volt az iskolában, amikor segítségről volt szó leereszkedett közénk és tiszta szívvel, lélekkel küzdött velünk.

Sokszor jelent meg reggelente cédulával a kezében és örömmel újságolta, hogy a kért felvilágosítást megszerezte és reméli, hogy fel tudjuk használni azokat.

Érdekes mód nem tett különbséget köztem és diáktársam között, sőt becsülte bennem a kitartást és azt, hogy nem adtam fel, amikor látszatra lehetetlenné vált számomra valamelyik kérdés megválaszolása.

Ha jól emlékszem másfél év telt el, a végleges eredmények kihirdetéséig. Nagyon vártam a napot, mert éreztem, hogy valamit tartogat számomra.

Elérkezett az idő és megérkezett a várva-várt *Jóbarát,*[54] amely tartalmazta a nyertesek nevét. Kissé remegő kezekkel, gyomorfájás közepette lapoztam az újságot. Az osztályteremben voltunk éppen és többen is a hátam mögé álltak, hogy tanúi legyenek az eredményhirdetésnek.

---

[53] A ***Fehér fiúk*** kifejezés alatt egy nőtlen testvérpárt *(Lajost és Józsefet)* értettem, egyikük József brigádos volt a helyi Kollektívában.

[54] ***Jóbarát*** - A szocialista Románia pionírújságjának neve.

Ma már nem emlékszem az első és a második helyezettre és nem is volt számomra annyira fontos, miután megláttam a nevemet. Országos harmadik helyezést értem el egy nagyon színvonalas versengés során, ami nem egy lebecsülendő dolog, annak tudatában, hogy több ezer magyar nemzetiségű diák adta be jelentkezését - a verseny kezdetekor - a Tantárgy Olimpiászra.

Ezen kívül persze volt még egy nem titkolt örömöm, mégpedig az, hogy az osztályelső diáktársam helyezés nélkül végzett és a legjobb ötven felsorolt diák között sem szerepelt.

Megjegyzem ez sem volt pökhendiség részemről, csakis a mérhetetlen örömöm megfejelése, ami azt bizonyította be számomra, - először életemben - hogy érdemes küzdeni, mert a megfeszített munka, ha megfelelően végzik, mindig meghozza a kívánt eredményt.

Nem mondhatom el ugyanezt diáktársammal kapcsolatban, aki az ominózus esetet követően lenézően, ugyanakkor rosszindulattal tekintet rám, mintha ezzel én most egy megbocsáthatatlan bűnt követtem volna el vele szemben.

Ezt a viselkedési módot aztán többször is tapasztaltam életem során, de ezt követően már kiválóan tudtam kezelni a hasonló embereket.

Visszaemlékezéseim - Kitárul előttem a világ – 1973

Alig lettem hetedikes, máris betöltöttem a tizenharmadik évemet, ami választóvonallá vált diákéletem során.

Egyre több kirándulást szerveztek tanáraink és számos sporteseményen, természetjáráson és ügyességi vetélkedőn vettünk részt.

Ugyanakkor elkezdtem szégyenlőssé válni, főleg a lányok előtt és nem utolsó sorban észrevettem, hogy létezik egy másik nem is a fiúkén kívül és egyre többet kezdtem keresni a társaságukat.

Nem szaladtam már utánuk, nem kaptam el a copfjukat és inkább csak a szemem sarkából lestem őket, amikor beszélgettek, vagy éppen másfele figyeltek.

A hatodikos lányok közül páran kiszemeltek közülünk is néhány fiút és barátkozásuk jeléül emlékfüzeteiket adták át nekünk, hogy írjunk azokba emlékverseket, vagy rajzoljunk számukra valami szépet. Később a híresebb magyar előadók zeneszámainak a gyűjtésébe is belefogtunk.

A legtöbb lány persze a legidősebb, legerősebb és legvonzóbb fiúkra vetették ki hálóikat, egyszóval a nyolcadikosokra.

A mi lányaink, hetedikben már komoly barátokkal rendelkeztek, míg mi a fiuk még csak ismerkedtünk és küzdöttünk a szervezetükben generálódott különös érzésekkel.

Számunkra a kirándulások, a számháborúk, a bicikliversenyek és a focibajnokságok volt az elsődleges események, de akadtak köztünk romantikusabb lelkűek is, akik versírással, olvasással, vagy egyéb szellemi dologgal foglalkoztak, amikor mások verekedtek, vagy éppen birkóztak a zöld gyepen.

Hasonló dolgokkal foglalkoztam én is, bélyeget, szalvétát, színészképeket gyűjtöttem. A leghosszabb ideig fennmaradt szenvedélyem a bélyeggyűjtés volt.

Verseket is kezdtem írni, ami akkor nem igazán volt fiúkhoz illő viselkedési forma.

Mindennek ellenére tovább írtam és olvastam és nem igazán zavart, hogy mások mit tartanak róla. Később el is küldtem kettőt a *„Miska bácsi leveles ládája”* című rádióműsorba, ami hatalmas levelezőtábort alakított ki számomra.

A környező országokból mindenhonnan kaptam levelet barátkozás céljából. Szóval volt mit csinálni. Ettől függetlenül szerettem sportolni is, ha hozzám pattant a laszti elfeledkeztem mindenről és boldogan adtam át magam a foci örömeinek.

A magasugrást is kedveltem, én voltam az egyik legjobb magasugró az iskolában, ebben az évben, az akkor még újnak számító ollózó stílusban ugrottam.

Tanárnőtől Borbás Máriától, akit nagyon szerettünk, többször is dicséretben részesültem. Nyílt, barátságos és közvetlen volt velünk, szinte nem is tekinttettük őt tanárnak.

Engedtessék meg, hogy itt abbahagyjam az öndicséretet, mert már engem is kezd feszéjezni a dolog, ugyanakkor egy újabb érdekességgel szolgálok önöknek, mely történet ugyanabban az évben történik, mint az előző.

Visszaemlékezéseim - Selyemhernyó tenyésztés - 1973

Ugyancsak 1973-ban kezdte el az iskola a selyemhernyó tenyésztést is. Mi az iskola jobb szárnyában, az emeleten voltunk és éppen alattunk volt a tornaterem. Ebben a teremben tenyésztettük a selyemhernyókat hatalmas méretű négyszög alakú keménypapírokon. Ezeket ide-oda tudtuk mozgatni, anélkül hogy a rajta levő állománynak bármi baja történt volna.

Valószínű, hogy sokan nem tudják miből is áll ez a munka ezért megpróbálom röviden összefoglalni. Megkaptuk váradról az első selyemhernyó állományt, melyek nem voltak nagyobbak és kövérebbek egy gyufaszálnál. Onnan tudtuk melyik az eleje, hogy egy aprócska fekete pont volt a fejükön. Ahogy nőttek persze egyre felismerhetőbbé voltak.

A *Mezőgazdaságtan* tanárnőnk Balázsné Szabó Mária feladata volt a munka felügyelete, mind amellett besegítettek a többi tanárok is. Órák elején felszólítottak bennünket, fiúkat, hogy ha vesszük a fáradságot és szedünk eperfalevelet, eltekintenek a napi feleléstől és kapunk egy jó jegyet is. Ez ösztönzően hatott ránk, én amúgy is imádtam a szabadban lenni. Az eperfalevél gyűjtése pedig semmi gondot sem okozott számomra.

Ettől aztán nőttek, híztak és hamarosan elkezdték szövögetni a hálóikat is. Így készítették el végül maguk köré szőve a selyemgubókat. Később megtudtuk, hogy a pillangókat, - mielőtt kirághatták volna magukat a gubókból - forró vízzel kezelték, majd az elpusztult lepkékről letekerték az értékes selyemszálat.

Így belegondolva bizony eléggé visszataszító, amit tettek szegény lepkékkel, de a nemes cél, - mint mindig - bizony áldozatokkal jár. Az első selyemgubók begyűjtését követően az iskola – jobban mondva a tanárnő – kérésére megtartottunk néhány gubót, melyeket az egyetlen erre a célra odahelyezett papírlapra helyeztünk és betakartuk friss eperfa levelekkel.

Amint a lepkék kirágták magukat a gubókból elkezdtek röpködni, persze mind az ablakokon landoltak, - a fényre szálltak – majd valószínűleg párosodtak. Rövid időn belül a már száradóban levő összezsugorodott leveleken szép sorban apró, sárga tojások jelentek meg, melyeket a lepkék raktak le „számunkra".

Ezeken a leveleken hamarosan elkezdtek kikelni a picike hernyók, amelyek egyre jobban hasonlítottak az előző évben kapott őseikre.

Amint elkezdtek kikelni természetesen azonnal gondoskodtunk az élelmükről is és hoztunk eperfalevelet számukra. Ezek a levelek igencsak zsengék voltak, hisz az eperfa alig kezdett még levelezni.

El is csodálkoztunk rajta, hogy vajon honnan tudják azok az irinyó-pirinyó hernyók, hogy mikor is kell kikelniük ahhoz, hogy enni tudjanak. De hát a természet számos ilyen és ehhez hasonló rejtélyt tartogatott számunkra. Egyszóval minden kezdődött előről.

A mi osztályunk két éven át tenyésztette a selyemhernyókat, hogy aztán később meddig foglakoztak még velük, arról sajnos már nincs tudomásom.

Számunkra mindenesetre érdekes és figyelemreméltó volt e tevékenység, olyan dolgot tanultunk meg azokban az években, amit valószínűleg mások még csak meg sem tapasztalhattak.

Az igazi mozgatórugó persze a felelés alóli mentesség és a könnyű jegy elérése volt számunkra. De kérdem én ki az, aki hasonló helyzetben nem a könnyebbik utat választaná.

Mindazonáltal úgy érzem egy igencsak hasznos tevékenységet folytattunk, ami az iskolát is jobb színben tüntette fel.

Visszaemlékezéseim - Hegyközcsatári igazgatók 1961-től napjainkig:

1961-1965 - Bayer Elemér
1965-1969 - Fucskó László
1969-1975 - Stórer József
1975-1980 - Berekméry László
1980-1982 - Balog Botond
1982-1984 - Stórer József
1984-1989 - Dallos Lóránd
1989-2001 - Stark Erzsébet
2001-2012 - Molnár Győző
2012-től - Oros Erika

Hegyközcsatár - Egykori tanáraim - 1974-ben

Balról jobbra: ***Balázsné Szabó Mária*** *(Mezőgazdaságtan, Biológia 1964-1986),* ***Kéry Ildikó*** *(Magyar nyelv és irodalom 1963-1998),* ***Fucskó László*** *(Történelem, Földrajz 1961-1980),* ***Berekméri László*** *(Történelem 1972-1983),* ***Facsar József*** *(Román nyelv és irodalom 1973-1985),* ***Bayer Elemér*** *(Fizika, Kémia, Biológia 1961-1986),* ***Balogh Botond*** *(Matematika, 1972-2000).* **A képen nem szereplő tanárok:** ***Dallos Lóránt*** *(orosz nyelv és irodalom 1963-1999),* ***Bihariné Borbás Mária*** *(Testnevelés, 1973-1979).* ***Éles Béla*** *tanító (Ének, Matematika, 1961-1992).* ***Korda Gizella*** *(Magyar nyelv és irodalom 1973-1975).* ***Balázs László*** *(Román nyelv és irodalom, 1965-1970),* ***Stórer József*** *(Matematika 1969-1973 - 1982-1984).*

Visszaemlékezéseim - A 70-es évek kulturális élete

A település kulturális élete a 70-es években az előző évtizedekben kialakult hagyományok szerint zajlik. Egyetlen ember marad csupán, aki még komolyan veszi a település kultúráját, mégpedig Éles Béla tanító, helyi kulturális igazgató.

A községi könyvtárosi feladatát magára vállalva sokat találkozik fiatalokkal az iskolán kívül is, ez által könnyen befolyással tud lenni rájuk a kulturális élet elsajátítása terén.

Ebben az időben a település ifjúságának nincs különösebb szórakozási lehetősége.

Hétvégeken - a lányok cukrászdában, míg a fiúk kocsmákban gyülekeznek. Itt adják ki magukból a felesleges gőzt, ami hét közben az iskolákban, vagy munkahelyeiken gyülemlik fel bennük.

Ez az időszak Románia iparosodási korszaka. A város szinte kivétel nélkül elszippantja a fiatalokat a falvakból. Szakiskolákba, majd különböző gyárakba, ahol magas szintű termelés folyik ezekben az években.

A fiatalság meg van elégedve ezzel a folyamattal, hisz egy magasabb szintű kultúrába csöppen, ahol beleolvadhat a városi élet mindennapjaiba.

A tehetősebb szülők - gondolva csemetéik jövőjére - Nagyváradon vásárolnak számukra lakást. Nem igazán számolva még azzal az eshetőséggel, hogy gyerekeik talán teljesen elvárosiasodnak, és nem lesznek hajlandóak többé visszatérni, földet művelni. Az egykori ügyeskedés aztán volt, akinél hozta a formát volt, akinél viszont nem.

Amelyik gyerekkel sikerült megszerettetni a földet és az állatállományt, azok vagy el sem mentek a városba, vagy visszatértek, miután kitisztult előttük saját jövőjük képe.

De térjünk vissza a hagyományokhoz és a berögződésekhez, mert ezeknek igencsak nagy súlyuk van egy kultúra megmaradásában, vagy elvesztésében.

A hegyközcsatári fiatalok egy része a már említett hétvégi szórakozások mellett szombat délutánonként úgynevezett *„Táncolókba”* járnak a helyi Kultúrotthonba.

Történik mindez a kulturális igazgató és egy-két segédkező fiatal jóvoltából, akik általában a Kultúrotthon bennfentesei közül kerülnek ki. A talp alá valót a helyi fiatalokból alakult amatőr tánczenekar biztosítja, a kor magyar előadóinak nagysikerű slágereinek felhasználásával.

Miután a Táncoló véget ér, nem kell, hogy azonnal hazamenjenek, hisz a Kultúrház nagytermében kezdődik a mozi vetítés. A gépész, a gépházban már fűzi a filmet, amit minden alkalommal Nagyváradról szerez be, és amely filmek körforgásban cserélnek gazdát a települések között.

Meg kell említenem az egykori mozigépészeket is, hisz ők is nagyban hozzájárultak az akkori ifjúság szellemi építése terén. Hegyközcsatár első mozigépésze, a korábban színdarabokban is

szereplő Rácz Sándor. Később tőle tanítványa Molnár István *(becenevén: füles)* veszi át a szakmát.

Egy-egy romantikus film megnézését követően több párt is lehetett látni, - a késő esti félhomályban - amint összebújva, kéz a kézben sétálnak a félhomályba burkolózó hegyközcsatári utcákon hazafelé.

Vasárnap a templom az elsődleges célpont, ahova eljárnak az emberek. A nők ezt követően általában hazafelé veszik az irányt, hogy jót beszélgessenek a szomszédasszonyaikkal a héten történtekről.

A férfiak egy része viszont a kocsmát célozza meg, egy másik része pedig, - akiknek fontos a játék öröme is - a Kultúrotthon mögött kiépített *Tekepályára* igyekszik.

Balról jobbra: **Vitályos Gyula** *(a Néptanács titkára)***, Facsar József** *(román nyelvtanár, osztályfőnököm)***,** Éles Béla *(tanító, kulturális igazgató)***, Mara Constantin** *(községi rendőr)***, Petri József** *(a Kollektíva egykori könyvelője),* **Balogh Imre** *(brigádos, később Tanácselnök),* **Kőszegi Vince** *(brigádos).*

A fenti kép a'70-es évek végén készült és a község néhány ismert alakját mutatja be, akik a Kultúrotthon előtt lettek lencsevégre kapv.

Visszatérve a tekére. Azok, akik lemondanak a teke okozta örömökről, - vagy éppen nem férnek oda játszani - azok leheverednek a fűbe zakóikra, majd előkerülnek a kártyapaklik, melyekkel aztán egész szürkületig el tudnak játszani.

A fiatalemberek egy része a délelőttjüket a futballpályán töltik, majd ki-ki a saját barátnőjéhez készül, hogy egy újabb fergeteges tánc erejéig elkísérje mátkáját a Kultúrotthonba.

A 70-es évek színjátszása Hegyközcsatárban

Szilágyi Elemér egykori hegyközcsatári lakostól számtalan anekdotát kaptam könyvem elkészítése során. Ő egy igazi lokálpatrióta, aki önzetlen visszaemlékezéseivel híven érzékelteti számunkra milyen is volt a település kulturális élete az '50-es években. Megismerhettük továbbá az akkori színjátszótársulat amatőr színészeit és az általuk előadott darabokat is.

Ezt követően a '60-as évek színtársulatáról is képet kapunk Dallos Lóránd tanár úr által, aki maga is részt vállal a kultúra terén és beáll a színjátszók közé, sőt főszerepet vállal a Liliomfi c. színműben is. A kor érdekes anekdotái által hű képet nyújt számunkra a település akkori életéből.

Egy másik tanár is gazdagítja szerepvállalásaival a helyi kultúrmunkát és ő nem más, mint Balázs László tanár úr, aki már az ötvenes években is játszik közösen lép fel a már említett Éles Béla tanítóval. A hatvanas évek színi társulata sem mentes a tanárok szerepvállalásaitól. Ebben a társulatban Balázs László tanár úr és Dallos tanár úr *(Szépfiú)* Tamási Áron *Énekes madár* c. színművében játszik közös szereposztásban. A darabban a székely kislányt Keretszegi Erzsébet játszotta.

Elérkeztünk a hetvenes évek második feléhez. Ez az időszak fémjelzi Éles Béla tanító úr szervezőmunkájának sikereit, mivel eredményesen éleszti újjá, az amúgy hanyatlásnak induló kulturális életet a településen.

Az erőteljes hanyatlás ennek az évtizednek az elején vette kezdetét.

Nem volt rest és gyakran meg-megjelent a diszkókban, báli rendezvényeken, egyrészt hogy felügyelje - nehogy bármi is

félresikerüljön - másrészt viszont - és ez volt a lényeg - nagyon szerette volna rábírni a fiatalokat a színházi szereplésre.

Számtalan alkalommal agitálta az ifjúságot színdarabok betanulására kisebb, nagyobb eredménnyel. Végül aztán siker koronázta áldozatos munkáját, mert minden évben kimagasló tehetségű fiatalokkal adatta elő a kiváló érzékkel kiválasztott színműveket a közönség nagy örömére.

A fellépések alkalmával, mindig jelen volt harmonikájával és kísérte az éppen fellépő népdal, vagy könnyűzenei fellépőket. A színpad és a színjátszás szinte már az életévé vált.

A helyi általános iskola diákjait ő tanította énekre. Mindamellett tangóharmonikájával kiválóan kísért bárkit, akinek megfelelő tehetsége volt az énekléshez.

Szerinte én is ebbe a kategóriába tartozhattam, mert hamar felfedezett a színpad számára. Eleinte magyar nótákat kezdett betanítani nekem. Sokáig gyakoroltuk is a helyi könyvtárban a *„Nem születtél te sem, mint én tükörfényes úri palotában”* c. nótát, amely nótával elkezdtük csiszolgatni hangszínemet, előadási stílusomat és hangfekvésemet.

Volt mit tanulnom, hisz sohasem jártam addig énektanárhoz. Ezt a munkát végül ő vállalta magára.

Miután kellőképpen felkészített az előadásra, életem első komolyabb fellépésén vettem részt a Kultúrotthonban, mondanom sem kell harmonikakíséretemet a tanító úr biztosította. Hogy kit tapsolt meg akkor a közönség engem, vagy őt nem tudni, de az előadás jól sikerült.

Ezt követően felvértezve magam egy kis önbizalommal elkezdődött a könnyűzenei pályafutásom is. Betanultam pár akkori magyar slágert és a tanító úr kérésére kísérőzenekarom is lett.

Ebben az időszakban településünk egyetlen zenekara egy négy főből álló szalonzenekar volt, akik a bálokban biztosították a zenét a szórakozni vágyó fiatalság számára.

Az említett zenekar összetétele a következő volt: Zenekari vezető: Ifj. Szabó Béla *(szakszofon, tangóharmonika)*, Szabó János *(tangóharmonika)*, Szabó Gyula *(trombita, piszton)* és *Király Béla* (dob);

Éles tanító úr nem csak a település könyvtárosi feladatát látta el, de ő volt a Kultúrotthon igazgatója is, akinek többek között a helyi fiatalság szórakoztatása *(kordában tartása)* is feladatköréhez tartozott.

Munkája lett a hivatása, ahogy azt mondani szokás. Egyre több időt töltött velünk, fiatalokkal és egyre több ötlete volt a kultúra fejlesztése terén. Épp ideje volt, mert a helyi ifjúság már egészen kezdett elpártolni a kulturális élet mellől.

Sikerült közülünk is összeszednie egy lelkes kis társulatot, akik magyar táncot és színdarabot tanultunk be, énekeltünk, pantomint *(némajáték)* adtunk elő és színesebbnél-színesebb előadással kápráztattuk el Hegyközcsatár közönségét *(ez utóbbi mondatomat azért ne vegye túl komolyan az olvasó)*. Minden esetre mi igyekeztünk.

Közben a helyi zenekar összetétele némileg változott és a következő lett a felállás: Zenekari vezető: Ifj. Szabó Béla *(szakszofon, tangóharmonika),* Mészáros Imre *(szakszofon),* Deák Sándor *(gitár)* és *Király Béla* (dob); A későbbiekben a zenekar felállása gyakran változik.

A 80-AS ÉVEK

Visszaemlékezéseim - A 80-as évek kulturális élete

A 80-as évek kultúrája Hegyközcsatáron semmiben sem különbözött az előző évtizedétől, csupán néhány motívum változott vagy szűnt meg. A fiatalság még mindig Nagyváradot részesíti előnyben, ha szórakozásról van szó, csak egy kisebb csoport az aki, megmarad a vidéki szórakozás és kultúra terén.

Továbbra is Éles Béla a kulturális igazgató és rendíthetetlenül folyik a színjátszás és egyéb előadások sorozata. Létrejött az úgynevezett *„Megéneklünk Románia"* nevezetű fesztivál, melynek keretén belül a színjátszók a környék falvaiban lépnek fel versenyszerű előadások keretén belül és helyezéseket is kapnak. A magyar nyelvű előadások ebben a korban szinte elképzelhetetlenek lennének csak e nélkül a fesztivál nélkül.

A rendszer keze mélyen benyúlik a kultúra területén is. A szervezők ezért kénytelenek hasonló égisz alatt működni. Ez a térség szerencsés, mert minden környező falu nagytöbbségben magyar, így a magyar színművek, táncok és dalok nem feltűnőek ebben a közegben és az előadást követő bálok is megrendezésre kerülhetnek ez által.

Megszűnik viszont a mozi a településen, melynek többek között a tv monopóliuma vet véget. *A „táncolókat"* a 70-es évek legelején felváltja a *„diszkó"*, amely már egy modernebb változata a szórakozásnak. Egyre több külföldi együttes válik a fiatalok kedvencévé.

Berobban a zenei világba az *ABBA* és a *Boney'M* együttesek, melyek messzemenően megelőzik korukat és magas színvonalú zenéjükkel elsöprik a lassú, melankolikus számokat és felpörgetik a fiatalok életritmusát.

Már ekkor érezhetővé válik a világ dolgainak a felgyorsulása úgy a zenében, mint egyéb téren is.

A 80-as évek Romániája ezzel szemben a köznapi életben elkeserítő képet mutat. Az elszegényedés és a kilátástalanság egyre nagyobb elégedetlenséget szül.

Bevezetésre kerül a jegyrendszer, ami végleg megpecsételi a lakosság sorsát. Az élet teljesen kilátástalanná válik. Az emberek egyik napról a másikra élnek és mérhetetlenül elkeseredettek.

Régebben, - mint azt már említettem - úgynevezett *„Táncolók”* voltak, ahova a hegyközcsatári fiatalok eljárhattak. Az 50-es években a helyi zenekar, később pedig a 60-as években lemezjátszó szolgáltatta a szórakozni vágyó fiatalok számára a zenét.

A 60-as évek vége felé, - egy rövid időszak erejéig - megszűntek a szórakozás ilyen szintű tevékenységei és csak a bálok alkalmával tudták megmutatni a fiatalok tánctudásukat.

A hetvenes évek elején aztán kirobbanó sikerrel jelent meg a szalagos magnó, ami újra visszahozta a szórakozások világát és ezzel párhuzamosan persze egy új típusú rendszer is kezdetét vette a *„Diszkó”*.

Első diszkós éveimben a helyszín a Kultúrotthon utcafronti kisterme volt, amely a könyvtárteremmel párhuzamosan helyezkedett el és csak a folyosó választotta el a két helyiséget.

Egy hatalmas kétajtós szekrény és természetesen a falhoz egymásmellé rakott sok-sok összecsukható szék alkotta a terem összes berendezését és persze az én kis zenéspultom, ami elfért az egyik sarokban.

Később Éles tanító úrtól, - aki az akkori kulturális igazgató volt – megkaptam a nagytermet a diszkó megrendezése számára. Ez már szélesebb teret biztosított számunkra, persze ki kellett találnom, hogy honnan is szolgáltassam a zenét.

Ekkor még a nagyterem sarkában volt kialakítva a mozigépész birodalma, ahonnan egy kis ablakon át vetítette a heti egy alkalommal kapott filmet.

Ez a tevékenység aztán lassan megszűnt. Ki-kimaradoztak a vetítések, mert nem érkeztek meg a filmek, aztán szép lassan, szisztematikusan az érdektelenség vette át a szerepet és az akkori mozigépész Molnár István úgy döntött nem harcol többé és végleg feladta. Ez a gépház lett az első különálló birodalmam, ahonnan kiválóan tudtam szolgáltatni a zenét.

A nagyterem négy sarkába felszereltem a kapott négy hatalmas hangfalat, amelyek kiváló hangerővel rendelkeztek.

Ekkor még a nagy hangerő volt az elsődleges, nem a finom tiszta hangzás.

Persze számomra ez volt az elsődleges, de megfelelő technika híján az ember tehetetlen. A gépház egy háromfokú lépcsőn volt megközelíthető és innen indultak útjukra a kábelek a falakon végighúzva a hangfalak felé.

Amint megjelent az új technika, Jakab Sándor barátommal, - aki szert tett egy Tesla típusú sztereó szalagos magnóra – áthelyeztük a felállási helyünket a színpadra, ahonnan nyíltan és tökéletesen beláttuk a termet és persze közvetlen kapcsolatba is kerültünk a fiatalokkal.

A kívánságok csak egy beszólásba kerültek és már szolgáltattuk is a kívánt zeneszámot. A kívánságokat ekkor még nem volt könnyű teljesíteni, hisz nem egy-egy kattintással oldottuk meg a helyzetet, hanem a régi magnó segítségével.

Volt egy kézzel írt listánk, amin szerepeltek a számok, a szalagtekercsek pedig meg voltak számozva így tudtuk, hogy melyik tekercsen található a kért felvétel. Az egykori magnón kikerestük a felvételt áthelyeztük a szalagot a Teslára és már adtuk is a kívánt zeneszámot, ami nagy örömmel töltötte el a társaságot, aki kérte a felvételt. Tudom, ez most elég körülményesnek tűnik, de abban az időben ez a módszer kézenfekvő volt.

A zenéről csak annyit, hogy vegyes felvételekkel dolgoztunk. Volt rengeteg magyar előadónk, de számtalan külföldi kedvenc is helyet kapott a repertoárunkban.

Később érkezett hozzánk egy fiatalember, aki a település ifjúsági szövetségét volt hivatott képviselni, persze szövetség sehol sem létezett, de a pozíció az megvolt. Ez a fiatalember kapcsolatai révén egyik alkalommal – valószínűleg részese szeretett volna lenni a szórakozásainknak – megajándékozott bennünket több kiváló minőségű szalaggal, melyeken remek külföldi zenék voltak.

Ez az anyag persze aranyat ért számunkra, hisz olyan zenére tettünk szert, ami abban az időben külföldi diszkókban mentek nagy sikerrel. Az örömünk persze határtalan volt és ettől az időszaktól kezdve a szórakozni vágyók köre is igencsak kiszélesedett és a diszkók heti egyszeri szolgáltatását két, de volt, amikor háromszori alkalomra szélesítettük ki.

Itt szeretném megemlíteni, hogy az örömbe azért üröm is vegyült, mert a helyi román rendőr, - aki abban az időszakban az egész román

hatóságot képviselte - számos alkalommal zavarta meg összejöveteleinket.

Vagy a magyar zene bosszantotta fel, vagy az erős hangzás, de mi tudtuk, hogy mindez csak kifogás részéről, hogy bejöhessen a terembe, végig tekinthessen véreres szemeivel a társaságon és termetes testalkatával nyomatékot adva hatalmának megmutathassa, ki is az úr a háznál.

Később a román forradalom éjszakáján – köpenyét kifordítva - ez az egykori hatalmasság, az emberek közzé vegyült és velük együtt döntötte le az egykori hatalmát képviselő oszlopot, ami a település főterén volt felállítva.

…

Különböző okokból aztán Nagyváradra költöztem, ami véget is vetett a diszkós múltamnak. Nem bánkódtam sokat, mert egy minden szinten hozzáértő és a zenei életet kedvelő emberre hagytam a fiatalok szórakoztatását, bár maga a tevékenység sokáig hiányzott számomra.

Mennyivel könnyebb is lett volna, ha már akkor is számítógéppel szolgáltathattuk volna a zenét. Lehet, - ezt persze most csak a humor kedvéért jegyzem meg - hogy ha a mai technika, akkor már a rendelkezésemre állt volna, talán még mindig ott ülnék a Dj-pult mögött. Ennek ellenére mondhatom, hogy csodásak voltak az akkori évek. Na persze nem a rendszert sírom vissza, csakis azért jegyzem ezt meg, mert fiatalok voltunk.

Sok sikert kívánok a mai fiataloknak és sok-sok jó zenét és persze hozzáértő jó fülű DJ-ket, mert az sem egy utolsó szempont.

A román államvédelmi hatóság (Securitate)

A 90-es évek küszöbén a *„Securitate”* szervezete már méreteire nézve is hatalmassá fejlődik. A pártállam rendszerét inkább veszélyeztető helységekben, megyékben a rendőrséggel, a csendőrséggel és a neki alárendelt ügyészségekkel és vámfelügyelettel együtt létszáma eléri az aktív lakosság 7-8 százalékát.

Kimagaslóan nagy létszáma van Bukarestben, Temes megyében és ott ahol a magyarság vagy többségben van *(Hargita és Kovászna),* vagy jelentős részét képezi a lakosságnak *(Maros, Szatmár, Bihar és Kolozs),*

valamint a bányatelepeken *(Brassó, Zsil-völgye),* ahol már volt kísérlet a *Ceauşescu diktatúrával* szembeni nyílt és tömeges megmozdulásra.

A Zsil-völgyi bányatelepeken például több ezer aktív államvédelmi alkalmazottat építenek be a bányamunkások soraiba.

Óriási méreteket ölt a beszervezett besúgók hálózata és a mindenkivel szemben való gyanakvás légkörének a kialakítása.

Beszédek, lelkesedés, éljenzés

Nyilvános helyeken előzetesen be nem mutatott és jóvá nem hagyott szöveget nem lehet felolvasni. A parlamenti hozzászólásokat, a diktátor szája íze szerint, előre megírt és ellenőrzött anyagokból, kijelölt felszólalók olvassák fel, minden módosítás nélkül.

Azokat a termeket, vagy helyiségeket, ahol a gyűlést tartják a titkosrendőrség erre kiképzett alakulatai felügyelik. Mindenkinek át kell mennie a megfelelő műszerekkel felszerelt belépő ajtókon; előzetesen le kell adni a ruhatárban minden táskát vagy vastagabb dossziét.

A diktátor megérkezése előtt legkevesebb egy fél órával lezárják az épületbe való belépést. Ha a szervezők észreveszik, hogy a meghívottak közül többen nem jelennek meg *(ez a nyolcvanas évek derekától egyre gyakoribbá válik)*, a folyosókon elő van készítve a megfelelő számú férfi és hölgy *(természetesen mind a titkosrendőrség alkalmazottai),* akik idejében betöltik a terem foghíjas részeit.

Az 525 tanácstag mellett a mindig teli teremben *2500* más személy is ül, a központi pártapparátus és a titkosszolgálati rendőrség alkalmazottjai. A kézfelemeléssel megszavazandó határozatok így mindig megkapják a szükséges jóváhagyást.

Az államvédelmi hatóság emberei biztosítják a rendet és természetesen a vastapsot és éljenzést, amikor a diktátor megérkezik, beszédet mond, majd távozik.

Ha a taps és éljenzés nem elég élénk és hangos, bekapcsolják a terembe a magnóra vett éljenzést, és azt tetszés szerint erősítik.

Szembehelyezkedés

Romániában ekkor bizonyos funkciókat csak a párttagok tölthetik be, csaknem kizárólag ők utazhatnak külföldre, előnyben vannak fizetésemeléskor és más juttatások során is.

Román állampolgárnak előzetes bejelentés és engedély nélkül tilos idegen állampolgárral beszélgetni, kapcsolatot tartani.

Az engedélyezett találkozásokról részletes jelentést kell tenni.

Aki bármilyen szempontból szembehelyezkedik a diktátor személyi kultuszára épített nemzeti kommunista pártállammal, annak számolnia kell a megtorlás minden módszerével, melyek között szerepel a fizikai megsemmisítés is.

A leggyakrabban a házi őrizetbe vételt alkalmazzák. De gyakori az államvédelmi hatóság valamelyik épületébe való beidézés, majd a fizikai bántalmazás alatti vallatás is.

Lassan úgy tűnik, hogy már a románság is szembefordul a *Ceauşescu diktatúra* eszméivel. Győzedelmeskedik a szegénység a nacionalista érzelmű románság felett is. A 80-as évek végén megindul egy nagyszabású kivándorlás, a keresztül. Az országban, egyre nagyobb a káosz.

Rendszerváltás

1989. december 22-én ***Nicolae Ceauşescu*** Románia diktátora népgyűlést hív össze láthatóan növekvő népszerűtlenségének ellensúlyozására, megteremti a lehetőséget a néptömegek előtt, hogy azok fellépjenek kizsákmányoló, diktatórikus uralmával szemben.

A nép él a lehetőséggel és kezdetét veszi a forradalom.

Romániában a rendszerváltást véres összecsapások jellemezik. Temesváron, Bukarestben, Nagyszebenben, Brassóban, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és általában az egész országban több mint ezer ember, többnyire fiatal, veszti életét mindmáig még tisztázatlan körülmények között.

A menekülő Ceauşescu házaspárt rövid időn belül elfogják, rögtönítélő katonai törvényszék elé hurcolják, halálra ítélik és kivégzik.

A környező volt szocialista országokban, mint Csehszlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon a folyamat békésen zajlik, köszönhetően ezen országok politikusainak, akik tanúja 1956, 1968

emberi áldozatokban gazdag véres kegyetlenségeiből, tárgyalásokkal és reformokkal próbálták megoldani a rendszerváltást.

A román fővárosban spontán és szervezetlen népmozgalom dönti meg a diktatúrát. Több nagyobb városban, mint például a határhoz közeli Nagyváradon az átállás békés úton történik.

A 90-ES ÉVEK

EGY ÚJ KORSZAK KÜSZÖBÉN

Ezeknek az éveknek a tudósításai Tóth Zsigmond Béla által kerültek megörökítésre, aki fáradságot nem kímélve tudósított a Bihari Hegyközben élők mindennapjairól, a térség történéseiről. Munkája híven tükrözi a mai viszonyokat és hű képet ad a Bihari Hegyköz mindennapjairól. Könyvem következő része az ő tudósításainak zöméből áll össze (szerző).

Kezdjük talán 1992-vel, amikor is a Hegyközcsatári Református Egyházközség gyülekezete egy Halottas Kápolna tervezésébe és kivitelezésébe fog bele, melyet önerőből építtetnek fel. A létesítmény 2004-ben valósul meg teljes egészében, a kápolnát ekkor adják majd át rendeltetésének.

1994. január 26-án népszámlálás történik Romániában. Ebből kiderül, hogy Bihar megye lakossága a két utolsó népszámlálás *(1977 és 1992)* között mindössze ezer fővel gyarapodik.

A vizsgált időszakban a városok román lakossága 61 ezer fővel növekedik, a magyarok lélekszáma 2767 lélekkel csökken. A magyarság apadásában nagy szerepe van a kivándorlásoknak. A népszámlálás szerint a községekben, a kisebb településen a románok és magyarok lélekszáma is csökken.

Hegyközcsatár község 3156 magyar és 452 román él, a román lakosság zömét itt a teljesen románok lakta Sitervölgye teszi ki.

A térségben történő szerveződések kapcsán említésre méltó a helyi ifjúsági szervezet megalapítása, amely 1999. november 10-én történik.

A Bihor megyei MIDESZ *(Magyar Ifjúsági Demokrata Szövetség)* keretén belül ezen a napon jön létre Hegyközcsatárban a helyi tagszervezet. Az említett szövetség a megyében az egyetlen olyan működő ifjúsági szervezet, amely az egész megyét lefedi.

Hitvallásuk:

„Kirendeltségünk (is) azért jött létre, hogy a helyi fiatalságot összefogja, és közös munkára bírja. Olyan munkára, ami részben szórakozás is olykor, de

mégis eredményes végkifejletét látva a fáradozásnak, mindig van pár tucat fiatal községünkben, akik ezt lelkesen, időt, fáradtságot nem kímélve elvégzik.

Politikai szinten nincs fő szándékunkban síkra szállni, csupán olyan szinten, ami elengedhetetlen a szervezet megfelelő működtetéséhez. Szervezetünk létrejöttének időpontjában üres zsebbel indultunk, de teli voltunk ötletekkel és ezek megvalósításához szükséges energiával."

1998-ban aztán megalakul a hegyközcsatári Dance Club. A zenéhez és a tánchoz való vonzalmuk már évekkel korábban - mielőtt még nevet adtak volna az együttesnek - összehozta őket.

Először csak a saját szórakoztatásunkra kezdtek el táncolni, majd egyre összetettebb koreográfiákat tanultak be. Egy helyi rendezvényen, fellépésük alkalmával a közönség kedvező fogadtatásban részesítette őket.

OKLEVÉL

KISÉRI NAPOK

DANCE CLUB Hegyközcsatár részére, aki

a „CSILLAGESŐ" Regionális Amatőr Tehetségkutató Szemlén

nyújtott teljesítményéért

- első - részesül - helyezést ért el.

Szentes, 2004. év június hó 11. napján.

a szervezők nevében

„Mosolygósabb Régióért" Egyesület 6600 Szentes, Nagyörvény u. 58. Adószám: 18469329-1-06

a zsűri képviseletében

A kezdeti sikerek és a közönség szeretete arra sarkallja őket, hogy folytassák és vegyék komolyan a táncot.

A Hegyközcsatárhoz közeli településeken szinte állandó fellépők voltak, a nyaranta, augusztus hónapban megrendezett falunapokon és sok egyéb helyen is megfordultunk táncaikkal.

Felléptek többek között: Biharon a Földvári Ifjúsági Találkozón, Diószegen, Szalontán, Értarcsán, Érsemjénben, Köröstárkányban, Szalárdon, Szerb községben, Hodoson, Monospetriben, Kislázon, Fekete Erdőn, Nagyváradon és nem utolsó sorban a helyi már említett Hegyközi Napokon és a Hegyközi Majálison is.

2004. június 11.-én Magyarországon, ezen belül Szentesen, lépnek fel és a "*Csillageső*" regionális amatőr tehetségkutató szemlén első díjat nyernek. Menedzserük Molnár István, aki kiválóan menedzseli a csapatot.

A 21. SZÁZAD

EZREDFORDULÓ

2000. április 27-én Berettyó- és Hegyköz-menti agrárprogram indul be a térségben. Hegyközcsatár, Szalárd és a magyarországi Bedő polgármestere szerződést ír alá arról, hogy megalakítják a Bed-Sal-Cet Rt.-t.

A részvénytársaság egy közös agrárprogram megvalósítását tűzte ki célul. Ősztől a hegyközi és a szalárdi emberek földjeit szeretnék bérbe venni és megmunkálni. A haszon tíz százaléka a tulajdonost illeti. A román és a magyar kormány is támogatásáról biztosította a társaságot.

2000. június 6-án polgármester-jelölt választás veszi kezdetét a térségben. Az RMDSZ színeiben június 4-én, Bihar megyében 23 városi és községi polgármester-jelölt mérettetik meg.

A június 18-i második fordulóban újabb tíz községben érdekelt az RMDSZ. Ezek között találjuk Hegyközcsatárt is, ahol Papp György a jelölt.

2000. december 14-én a település adományokat kap Hollandiából Gendringenből, mely település már öt éve testvér települési kapcsolatban áll Hegyközcsatárral.

Az első években inkább ruhaneműt meg piperecikkeket hoztak, ezt a községhez tartozó hét faluban egyformán osztják szét. A Gendringeniek összefogtak, pénzt gyűjtöttek, és ennek nyomán már minden faluban van ivóvíz. Vetőmagot, szerszámokat és több tonna vetőburgonyát is hoznak a szükségét érző családoknak.

A Polgármesteri Hivatallal közösen létrehozott Teréz Anya Alapítványon keresztül biztos jövedelemhez juttatják a községet.

Az alapítvány Váradon is nyitott egy üzletet és az innen befolyt összeget is a község fejlesztésére fordítják.

Nem feledkeznek meg a szegényekről és a nagycsaládokról sem. Tolókocsikkal látták el az arra rászorulókat. Az óvodákat hintával, csúszdával, játékokkal szerelték fel.

A rendszerváltást követően Hegyközcsatár kulturális élete fejlődésnek indult.

2000. augusztus 7-én első alkalommal rendezik meg Hegyközcsatárban az úgynevezett „*Búfelejtő Hegyközi Hétvégét*”.

Nem hiszem, hogy most ezzel a hírrel egy korszakalkotó kijelentést tettem volna, hisz valószínűleg mindenki rájött, hogy ez a rendezvény nem más, mint a Hegyközi Napok elődje.

Szombat délelőtt menettáncosok hívogattak be a rendezvényre.

Délelőtt 9 órakor ünnepi ökumenikus istentisztelettel vette kezdetét. Szűcs Attila római katolikus és Kovács Károly református lelkész hirdetett igét, majd Modok Gusztáv helyettes kormányfőtitkár és Kapy István területi RMDSZ-elnök köszöntötte a hegyköziek kezdeményezését.

A hegyköziek első falunapi ünnepségén az óvodásoktól a nyolcvanasokat is ide értve, minden korosztály képviseltette magát a rendezvényen. A délután folyamán már egyre többen sereglettek a színpad köré népi táncot, divatbemutatót, táncos show-kat nézni, játékos vetélkedőkben jeleskedni. A sepsiszentgyörgyi Dancs Annamari koncertjén még nagyobb lett a jókedv, a fiatal énekesnőt többször is visszatapsolták.

A faluvégi ***Kis Mező***ről messzire elszállt a zene, a jókedv és a kacagás. A község településein élő közel négyezer embernek ez az első ilyen nagyszabású rendezvény az életében. Vasárnap tovább folytatódott a vigasság. Kilátogatott a falunapokra a Megyei Tanács alelnöke, Kiss Sándor is, Rákóczi Lajos parlamenti képviselő pedig a Fogathajtó-versenyen is zsűrizett.

Papp György polgármester ünnepi köszöntőjében a következőket mondta:

„- Ezt a rendezvényt a szervezők „gondűzőnek" szánták. Úgy éreztük és hisszük, hogy a község az idén érett meg egy ilyen komoly összefogást igénylő ünnepre. A hegyköziek ma fáradságos munkából és nehezen élnek. Öröm volt mosolyt látni olyan idős egykori TSZ nyugdíjasok arcán is, akik rendkívül alacsony nyugdíjból tengetik életüket. Megpróbáltuk egy kicsit kiemelni őket is a hétköznapokból."

A polgármester külön megdicséri a fiatalokat, akik a szervezési munkákban mindig tevékenyen részt vállalnak. Ők gyűjtötték össze a község leendő falumúzeumának anyagát is, melyet az érdeklődők a kultúrotthon klubtermében tekinthetik meg.

Sztankovics Gyula a kultúra és a hagyományok mestere

Életrajza: (sz. 1953, Hegyközcsatár -) műgyűjtő, író és publicista. Nyugdíjba vonulását követően visszaköltözik szülőfalujába, ahol kertészkedéssel, biotermesztéssel foglalkozik, de már a kezdetektől aktív tagja a helyi és községi RMDSZ szervezetnek is.

Hűsége jutalmául 2013. április 21-én a Bihar megyei RMDSZ közgyűlésén megkapja a *Kezdet-díjat*. Évtizedek óta megszállottja a régi tárgyak gyűjtésének, ezért a község településein kutakodik és egy múzeumra való gyűjteményt hoz tető alá.

Tájházat és Falumúzeumot szeretne létrehozni a településen annak érdekében, hogy a megfelelő helyen csodálhassák meg a helyiek és az ide látogatók az elmúlt idők kellékeit. A Tájház még várat magára, a *Falumúzeum* viszont már megvalósult.

Sztankovics Gyula ma Hegyközcsatár község kulturális referense és úgy a kultúra, mint a hagyományok ápolása terén kimagasló munkát végez a község életében. Az általa létrehozott Falumúzeum kiállítási tárgyai a következő kategóriákba sorolhatóak:

Egykori használati cikkek: fonószék, motolla, guzsaly, burgonya és paradicsomtörők, passzírozók, csizmalehúzó, ruhamángorló, sarkantyúk, tűzszerszámok;

Kerámia edények: leveses és egyéb tányérok, vizeskorsók, tésztasütő formák, tejfölös és vajas bödönök, dísztányérok, laskaszűrők stb.;

Öntöttvas és réztermékek: öntöttvas kályhák, szenes vasalók, réz és öntöttvas mozsarak;

Régi fizetőeszközök: régi fém és papírpénzek *(pengő és korona);* Citera gyűjtemény;

2. *világháborús relikviák:* kitüntetések, fémgombok, ágyúgolyó töltényhüvelyei, német fém harci sisak, pisztoly, katonai kulacsok; Egy nagy mennyiségű falvédőgyűjtemény is gazdagítja a falumúzeum kiállítási anyagát.

A falumúzeumról és annak összegyűjtött tárgyairól Sztankovics Gyula kulturális referens kiadványban tesz említést és magyarázatot fűz hozzá, hogyan és mire használták őket egykori gazdáik.

A község kulturális referense a hagyományok ápolása terén kimagasló munkát végez Hegyközcsatár életében.

2001. augusztus 9-én immár második alkalommal és új néven nagy sikerrel debütál a Hegyközi Napok rendezvénysorozat, melyen számos helyi, környező településbeli és anyaországi sztárvendég is fellép. A rendezvény másnapjának egyik gyöngyszeme a Fogathajtó verseny, amelyre neves hajtók érkeznek minden évben, Romániából és Magyarországról is.

Ebben az évben megrendezésre került többek között egy lovasverseny, varrottasokból összeállított helytörténeti kiállítás, mesemusical, a fiataloknak pedig koncert.

A különlegességnek számító eseményen két Trabantot is feláldoztak versenyszerűen a szervezők. rendezvényen készült TV felvételek bekerültek a hazai csatornákon kívül, a CNN híradójába is. Ezt követően a bukaresti Trabantosok Szövetsége tiltakozó megmozdulást hajtott végre a fővárosban.

A szervezők sem gondolták, hogy az eset ekkora port fog felkavarni, ők csupán a környezetvédelem fontosságára szerették volna ezzel felhívni a figyelmet.

2002-ben a rendezvénysorozat előző évi apropója folytán kopjafát állítottak a megsemmisített Trabantok emlékére, - a világon az első és egyetlen emlékmű - amit minden évben meg is koszorúznak az elkövetők.

Ebben az évben különlegességnek számító esemény egy 10 méter hosszú 2 méter magas téglából épült fal, melyet ismert hazai és magyarországi politikusok döntenek le a helyszínen. A fal ledöntése keleti irányból nyugat felé történik, amelynek egyik oldalán a román zászló a másik oldalon pedig az Európai Unió zászlaja lobog.

Ugyancsak ebben az évben kerül megrendezésre az első hegyközcsatári iszapbirkózás, férfi és női kategóriában egyaránt.

Megrendezésre kerül továbbá a fesztivál keretén belül az első Bihar megyei motoros találkozó is, ahol a legkisebbektől a legnagyobbakig nagyszámban mérik össze erejüket és tudásukat a résztvevők. 2003. június 10-én Hegyközcsatáron a helyi általános iskola felveszi Benedek Elek nevét. Június 6-án ünnepséget szerveznek a névfelvétel alakalmából.

Ünnepi beszédében Stark Erzsébet iskolaigazgató hangsúlyozza:

"- *Benedek Elek ragaszkodott a szülőföldjéhez, legyen ez példa mindannyiunk számára*"

Pető Csilla szaktanfelügyelő, a Bihar megyei RMDSZ oktatási bizottságának vezetője elmondta, hogy 1998-ban kezdődtek el a bihari iskola-névadások sorozata, Ér-Semjénben ekkor nevezték el a helyi általános iskolát Kazinczy Ferencről. A nyolcadikos diákok a 140 gyermeket számláló csatári iskolában a névfelvétel napján ballagtak éppen.

2003. október 10-én egy nagyszabású szabadtéri előadás kerül megrendezésre a település legfrekventáltabb helyszínén, a *Kis Mezőn* mégpedig - egy tízezer lelket számoló közönség előtt – Szörényi–Bródy klasszikussá vált rockoperájának, az *István, a király*nak az előadása. A hely, az idő és a lelkes közönség összhangja magasztos hangulatot varázsolt.

Itt-ott nemzetiszínű zászlót is lehetett látni az alatt a másfél óra alatt, amíg a szürkület estébe fordult, és elkezdődött az előadás.

Az előadást a kabai Borbély Gyula, vállalkozó szervezésében jól összeszokott, amatőr színjátszó társulat adta elő. Nemzetünk egyik legfontosabb történelmi eseményét megelevenítő rockoperája szépen belesimult a hegyközcsatári tájba. Többek szerint a produkció színvonala bármilyen operaszínpadon megállná a helyét.

2004-ben a Hegyközi Napok szervezői világcsúcsdöntésre szánták el magukat, körcsárdás kategóriában. Ez évben is megrendezésre kerül az iszapbirkózó bajnokság és a Motoros találkozó is. A felvonulás Hegyközcsatárból indul és Hegyközkovácsin, Biharon és Nagyváradon keresztül ér vissza a helyszínre.

Akik figyelemmel kísérték az elmúlt évek eseményeit már láthatták, hogy nem csak színpadi műsorokat láthatnak, hanem minden évben, van egy-egy olyan eleme is a rendezvénynek, ami ráirányítja a figyelmet a községre.

Az eddigiek folyamán ez sikerült is. Idén a rendező gárda egy óriási máglyát rakatott, amire egy koporsót emeltek, ezen a következő felitat volt olvasható: terrorizmus, háború, erőszak.

A következő években a Hegyközi Napok egy év kivételével minden évben megrendezésre kerülnek. Színvonala töretlen, a látogatottsága pedig egyre nagyobb.

Községi átszerveződés a Bihari Hegyközben - 2004

Hegyközcsatár községből ebben az évben válik ki három falu, Hegyközpályi, Hegyközszáldobágy és Hegyközújlak. Az említett falvak Hegyközpályi központtal új községet létesítenek.

Hegyközcsatár polgármestere az egykori alpolgármester Vitályos Barna lesz, míg Hegyközpályiban az új vezető Papp György, alpolgármestere pedig Vinczeffy Sándor agrármérnök lesz.

Addig, amíg Hegyközpályi Polgármesteri Hivatalát - az egykori Tanácsházát – nem készítik elő megfelelően az új vezetés számára a két község alkalmazottai Hegyközcsatárból irányítják majd a szétválási műveleteket.

Hegyközcsatár polgármestere közli, hogy a helyhatósági választásokig a 2000-ben megválasztott vezetőség egyben marad és az új választásokig nem áll fel külön hivatal.

Ebben az évben településekre leosztva *(tizenhárom tanácsos)* a következőképpen képviseltetik falvaikat: Hegyközcsatár 4, Hegyközújlak 3, Siter 2, Sitervölgye 2, Hegyközpályi 1, Hegyközszáldobágy 1 tanácsos, míg Hegyköztótteleket egy falugazda képviseli.

Hegyközcsatárt nyolc, míg Hegyközpályit öt tanácsos képviseli. A községi elöljárókból megalakul egy új bizottság, melynek tagjai a két új

község között felmerülő 2003-as költségvetés elosztásával lesznek megbízva.

Traian Bogdan prefektus a jogi osztály igazgatója közlése szerint, a javak elosztását megyei szintről is felügyelik.

A globalizáció hatása Bihar és Hegyközcsatár esetében - 2004

A 2004-es felmérés térségünket a többi falvakhoz viszonyítva igencsak lemaradtnak tünteti fel a fejlődés terén. De nézzük csak mik is ezek a felmérések.

Mint azt tudjuk Hegyközcsatár területe 6534 hektáron fekszik, összlakosságának száma - *2002-es adatok szerint* - 1072 fő, melyből 536 férfi és 536 nő. Nemzetiségi megoszlás szempontjából 40 román, 1023 magyar és 9 roma lakja. Vallási megoszlás szempontjából 40 ortodox, 255 katolikus, 730 református és 47 egyéb vallású.

Korcsoport szerinti megoszlás szerint gyerekkorú (0-14 évig) 170 személy (16%), fiatalkorú (15-29 évig) 205 személy (19%), középkorú (30-59) 445 személy (41%), időskorú (60 felett) 252 személy (24%); az öregedési ráta 1,48.

Iskolai végzettség szerint *(a 10 éven felüli lakosságot figyelembe véve)* egyetemet végzett 8 személy, főiskolát végzett 2 személy, posztliceális végzettségű 3 személy, középiskolába járt 79 személy, szakiskolát végzettek száma 166, gimnáziumot 504 személy végzett, míg elemibe 177 személy járt. Az egyéb iskolát végzettek száma 33.

Gazdasági tevékenység szerint rendezve aktív 448 személy, amiből: 413 foglalkoztatott, 935 munkanélküli; 624 inaktív személy, amiből: 140 iskolás, 313 nyugdíjas, 80 háztartásbeli, 89 eltartott, 2 szabadúszó. 2003-ban a településre 117 személy költözött be és 38 személy vándorolt el.

Hegyközcsatár esetében 76 személyt kérdeztek meg, amelyből 38 nő, 38 férfi; amelyből 17 fiatal személy, 38 középkorú személy, 21 időskorú személy; amelyből aktív 32 személy, inaktív 44 személy.

A kutatások során kiderült, hogy Hegyközcstáron, az életkor szerinti felbontás alapján: a fiatalkorúak 76,7%-a elégedett a helyi szolgáltatásokkal, 23,5%-uk elégedetlen: közülük 50-50%-ban a közlekedésre és a szolgáltatások lassúságára panaszkodnak.

A középkorúak közül 60,5 % elégedett a helyi szolgáltatásokkal, 39,5% elégedetlen. Az elégedetlenség oka: 33,3%-ban a szolgáltatások és árucikkek hiányára panaszkodnak, 26,7%-ban pedig a vízminőségre.

Az idősek közül 61,9%-uk elégedett a helyi szolgáltatásokkal, 38,1%-uk pedig nem, ők mind a vízminőségre panaszkodtak.

A településre bevándoroltak közül legtöbben (54,1%) házasság céljából költöztek be a faluba, ezt követi 35,1%-al a munkavállalás miatti beköltözés.

A megkérdezettek 75,3%-nak nincs szándékukban elvándorolni, ennek a legfőbb oka a településhez való kötődés és félelem az újtól. Az idősek képviselik a „nem elvándorlási szándék" 29,1%-át; azért nem akarnak elvándorolni, mert arra hivatkoznak, hogy nekik *„túl késő már "*. Azon személyek közül, akik el szeretnének vándorolni 50%-uk a munkavállalás miatt tenné.

A *„családok havi nettó összjövedelme"* és az *„elvándorlási szándék"* változók kölcsönhatásának vizsgálatakor megállapítottuk, hogy nincs összefüggés, mivel a százalékok nem térnek el jelentős mértékben egymástól.

Az iskolai végzettség befolyásolja az elvándorlási szándékot, mivel kiderült, hogy azok, akiknek nincs elvándorlási szándékuk, ezeknek 54,6%-át a szakközépiskolát és elméleti líceumot végzettek teszik ki.

Azok közül, akik el szeretnének vándorolni, azoknak általában vannak elvándorolt családtagjaik (83,3%-uknak). Nem találtunk összefüggést a között, hogy valaki beköltözött vagy helybeli, és a környezetével való viszonya között.

65,8% a megkérdezettek közül televízió nézéssel naponta átlagosan 1-2 órát tölt. A mintánkban a maximum tévénézéssel töltött idő 8 óra volt, ami 1,3%-ot képvisel a megkérdezettek közül. A fiatalok átlagosan kb. napi 3,29 órát néznek tévét, a középkorúak 2,16 órát, az idősek 2,3-t. Nemek szerint: a férfiak átlagosan napi 2,45 órát töltenek tévénézéssel, a nők pedig 2,5 órát.

A kérdőív egy másik kérdése az volt, hogy nevezzék meg a médián belüli 4 kedvenc témájukat. A megkérdezett közül a férfiak 84,2%-át érdeklik a hírek, 50%-át a sport, 47,4%-át az ismeretterjesztő műsorok és 42,1%-át a humor/komédia. A nők 71,1%-át érdeklik a hírek, 57,9%-uk kedveli a sorozatokat, 28,9%-át a vallási műsorok, 28,9%-át a gazdasági műsorok. A fiatalok 52,9%-át érdeklik a hírek, 52,9%-át a sorozatok, 52,9%-át

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül (egyetem, főiskola, posztlíceum) 72,7%-ukat érdeklik a tudományos témák, 59,1%-ukat az

ismeretterjesztő műsorok, 54,5%-ukat a hírek, 36,4%-ukat a humor/komédia.

Az elméleti líceumot és szakközépiskolát végzetteket összesítve azt kaptuk, hogy 91,7%-ukat érdeklik a hírek, 43,8%-ukat a humor/komédia valamint a sorozatok, 22,9%-ukat a vetélkedők.

A szakmunkásképzőt és elemi iskolát végzettek közül 82%-ukat érdeklik a hírek, 30,0%-ukat a riportok, 20%-ukat a sport, valóság show-k, vallási műsorok.

Azok közül, akiket érdekel vallási téma, azok 80%-a református, 20%-a református, 5%-a baptista, 5%-egyéb.

Arra a kérdésünkre, hogy milyen tévécsatornákat néznek a leggyakrabban, hármat soroltak fel. A román nyelvű adók közül egyet választottak (5,4%-ban).

A megkérdezettek 82,9%-a olvas csak újságot. Újságot legtöbben a középkorúak olvasnak (50,8%), ezt követik a fiatalkorúak (25,4%-al), végül az idősek 23,8%-al.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők 86,4%-a olvas újságot, az elméleti líceum és szakközépiskolát végzettek közül 89,6% olvas újságot, az elemi iskolát és szakmunkásképzőt végzettek közül 66% olvas újságot.

A nemekre való felbontás esetén nem találtunk összefüggést, hiszen a férfiak és nők majdnem ugyanolyan arányban olvasnak újságot. A folyóirat olvasást vizsgálva kiderült, hogy a fiatalok 17,6%-a olvassa, a középkorúak 23,7%-a, az idősek 4,8%-a.

A nem szerinti megoszlást figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a férfiak 7,9%-a, a nők 26,3%-a olvas folyóiratot.

Az iskolai végzettséget tekintve, a felsőfokú végzettségűek 45,5%-a olvas folyóiratot, a elméleti líceumot és szakközépiskolát végzettek 18,8%-a, a elemi iskolát és szakmunkásképzőt végzettek 4%-a.

Azok közül, akik nem olvasnak folyóiratot 76,1% azt jelöli meg, hogy átlagos vagy rossz a jövedelme.

Azok, akik olvassák a bulvárlapokat 42,9%-uk férfi, 57,1%-uk nő; 42,9%-uk egyetemet végzett, 28,6%-uk szakközépiskolát és elemi iskolát végzettek; 57,1%-uk fiatalkorú, 28,6% középkorú, 14,3% időskorú.

A megkérdezettek 28,9%-a nem hallgat rádiót, 71,1%-a hallgat, közülük 46% napi 1-3 óra között rádiózik. A legtöbbet napi 9 órát hallgatnak rádiót (a megkérdezettek 1,3%).

A fiatalok 23,5%-a egyáltalán nem hallgat rádiót, a legtöbben (45,3 %) napi 1-2 órát hallgat rádiót. A középkorúak 26,3%-a nem hallgat rádiót, 42,1% azok közül, akik rádiót hallgatnak, napi 1-2 órát hallgatják azt. Itt található a maximum napi 9 órás rádióhallgatás, ami 2,6%-ot képvisel. Az idősek közül 38,1% nem hallgat rádiót, 42,9% pedig napi 1 hallgat rádiót.

A megkérdezettek csak 27,6%-a használja az internetet. Közülük a fiatalok 33,3%-a használja az internetet, 52,4% a középkorúaknak, az időseknek 14,3% az internetet. A férfiak 57,1%-a használja az internetet, a nők 42,9%-a.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők 68,2%-a használja az internetet, az elméleti líceumot és szakközépiskolát végzettek közül 10,4% használ internetet, a szakmunkásképzőt és elemi iskolát végzettek 4,0% használ internetet.

Az információk hitelességét szempontjából a médiumok a következőképpen oszlanak meg:

A fiatalok 75%-a a televíziót tartja a leghitelesebbnek. 18,8%-a rádiót jelölte meg, a középkorúak 71,5%-a a tévét, 10,5%-a az írott sajtót és a rádiót. 7,9%-a egyik médiumot sem tartja hitelesnek, az időskorúak 42,9%-a a rádiót, 33,3%-a a tévét, 23,8%-a pedig az írott sajtót.

A férfiak 65,8%-a a tévét tartja a leghitelesebbnek, 18,4%-a a rádiót, 7,9%-a az írott sajtót és az internetet.

A nők 56,8%-a tévét, 16,2%-a az írott sajtót, 13,5%-a a rádiót, 5,4%-a az internetet tartja a leghitelesebb médiumnak, 8,1%-a egyik médiumot sem tartja hitelesnek.

A megkérdezettek 84,2% meg szokta beszélni környezetével a különböző médiumokban megjelent információkat. A reklámról alkotott vélemény a következőképpen alakult: A reklámról alkotott vélemény vizsgálatakor megállapítottuk, hogy a férfiak 52,6%-a nem kedveli a reklámot, a nők 47,4%-a nem kedveli a reklámokat.

A fiatalok 70,6%-a nem kedveli, vagy nem érdeklik a reklámokat, 17,6%-a kedveli a reklámokat, a középkorúak 81,6%-át nem érdekli, vagy nem kedveli a reklámokat, 13,2%-a kedveli, az idősek 52,4%-a pedig nem kedveli a reklámot, 28,6%-a kedveli.

Az iskolai végzettség növekedésével a reklám kedveltsége növekszik: az elemi és szakmunkásképzőt végzettek 6,0%-a kedveli, az

elméleti líceumot és szakközépiskolát végzettek 14,6%-a kedveli, a felsőfokú végzettségűek közül pedig 18,2%-a kedveli a reklámot.

Szerintük a reklám: A reklámokban hirdetett termékeket 53,9%-a nem szokta kipróbálni. A kérdezettek meg kellett nevezzenek 3 olyan terméket márkanévvel együtt, amit meg szoktak vásárolni, és ismerik a reklámját.

Az esetek majdnem 70%-ban a kérdezettek alapvető háztartási cikkek márkáit nevezték meg. A megkérdezettek 27% nem tud véleményt alkotni arról, hogy milyen hatással lesz a falura az EU-s csatlakozás, 6,8%-uk vallja, hogy jó hatással lesz, 56,8%-uk gondolja, hogy rossz hatása lesz.

Azok, akik azt jelölték be, az EU-s csatlakozás jó hatással lesz, a következő okokra hivatkoztak:66,7% szerint a turizmus fellendülése, 33,3% szerint a felzárkózás és fejlődés miatt lesz jobb a helyzet.

Azok viszont, akik azt jelölték be, az EU-s csatlakozás rossz hatással lesz, a következő okokra hivatkoztak: 67,9% szerint a várható gazdálkodási nehézségek, 21,4% szerint sokkal több szabályt fognak bevezetni, 10,7% a drágulásra hivatkozik.

A csatári polgármesterrel folytatott strukturált interjúnk során megtudtuk, hogy a faluban van kábeltévé, internetklub, jellemző a falura a bevándorlás.

Mondhatni, hogy a falu modernizálódik, mivel a háztartások kb. 70%-ba már be van vezetve a telefon, kábeltelevízió majdnem 40%-ban található. Mikor az EU-s csatlakozásról kérdeztük, elmondta, hogy szerinte részben pozitív, részben negatív hatással lesz a falura, mivel munkahelyet jelent a fiatalság számára, de a mezőgazdaságban dolgozóknak sokkal nehezebb lesz.

A két tanítóval folytatott interjúnk során ismét azt hallottuk, hogy a munkahelyek miatt sajnos a szülők keveset tudnak foglakozni a gyerekekkel, a gyerekek fegyelmezetlenebbek és kezelhetetlenebbek lettek.

Ezt a problémát még jobban elmélyíti az, hogy a média túl sok negatív hatást gyakorol azáltal, hogy rossz példát nyújt a gyerekek számára. Árad a televízióból a brutalitás, agresszivitás és a gyerek sajnos sokat átvesz a rossz példából is. Főleg azokkal a gyerekekkel van gond, akik hétszámra a tévét vagy brutális videó játékokat néznek, és nem beszélik meg a szülőkkel, hogy ezek nem követendő példák.

A szülők az anyagiakért való hajsza miatt egyre jobban elhanyagolják a gyerekek nevelését, ami a gyerekek viselkedésén nagyon meglátszik. Ingerlékenyek, agresszívek, rosszindulatúak, tiszteletlenek a felnőttekkel és szüleikkel szemben is.

Hála Istennek, azért falun még nem olyan rossz a helyzet, de állítom, hogy a 10-15 évvel ezelőtti iskolások és a mai iskolások között itt is óriási különbség tapasztalható. A pedagógusoknak nagy felelősség jut nem csak a gyermekek, hanem a szülők nevelésében is.

Igyekszünk felhívni a figyelmet arra, hogy mennyire fontos a gyermek helyes nevelése, a vele való felelősségteljes foglalkozás. Az iskolában pedig egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni az oktatás mellet a nevelői munkára.

E mellett a megkérdezettek elmondták még, hogy a néphagyományokat ünnepségek keretén belül próbálják ápolgatni, és a faluban szüreti mulatságokat rendeznek meg évről-évre.

A párhuzamos felmérés a következő eredményt hozta

A szolgáltatásokkal való elégedettséget tekintve Biharon a fiatal és középkorúak sokkal elégedetlenebbek, mint Hegyközcsatáron, az idősek szempontjából mindkét faluban kicsi az elégedetlenség, pár százalékkal azonban nagyobb az elégedetlenség Hegyközcsatáron.

A felmérést készítők véleménye szerint emiatt van, hogy Hegyközcsatár, mivel távolabb van a nagyvárostól, a fejlesztések is kevésbé érik el a falut és mivel az információk mennyisége is kevesebb, a média hatása is kisebb. Mivel a média nem tudja elérni az embereket, ennek következtében az emberek nem annyira elégedetlenek a helyzetükkel.

Mindkét faluban a szolgáltatások minőségével és lassúságával elégedetlenek, és a közlekedéssel, Hegyközcsatáron kimondottan nagy a gond a víz minőségével és a gázhálózat sincs kiépítve.

Bihar vonzóbb falunak bizonyul, mint Hegyközcsatár több szempontból is, egyrészt Nagyváradhoz való közelsége miatt, másrészt a szolgáltatások mennyisége és minősége is jobb, *(a média hatása is nagyobb mivel inkább hozzáférhető, mint Hegyközcsatáron).*

Mindkét településen kis százaléknak van szándékában elvándorolni, ennek oka legnagyabb arányban a településhez való kötődés a fiatalok

és a középkorúak esetében, az idősek pedig, mint várható volt azt mondták, hogy *„nekik már túl késő.”*

Felsőfokú végzettséggel rendelkezők nem szeretnének elvándorolni, ez inkább jellemző a középfokú végzettségűekre, mivel ők más településen vagy más országokban nagyobb lehetőséget látnak a boldogulásra.

Mindkét falu esetében megállapítottuk, hogy nagy hatással van az elvándorlási szándékra az, hogy van-e az illetőnek elvándorolt családtagja, hiszen ebben az esetben a az elvándorolt családtagok befolyásolják életvitelükkel, ezáltal vonzóvá válik a külföldi munkavállalás és letelepedés. Ilyen esetben a média által nyújtott információ tömeg erősíti az elvándorlási szándékot kialakítja a vágyat a jobb életminőségre.

Média hitelesség szempontjából a rádióhallgatás Hegyközcsatáron megelőzi az írott sajtót, Biharon egyforma arányban hisznek a rádiónak és az írott sajtónak.

A rádióban inkább híreket hallgatnak, ugyanakkor jellemző a háttér-rádiózás is, aminek következménye, ezen médium gyenge befolyásoló hatása.

Az internet hozzáférhetőség és használat Biharon nagyobb, ennek következménye az, hogy az emberek ebben a faluban a leghitelesebb médiumnak a televízió után az internetet jelölték meg.

Hegyközcsatáron az internet használata nem annyira elterjedt, hiteles médiumként is csupán a megkérdezettek 6, 7%-a nevezte meg.

Mindkét faluba az internetet nem információszerzésre használják leginkább, hanem, játékra és letöltésekre. Az idősek egyáltalán nem nyitottak az internet iránt, sőt negatívan dolognak látják.

Mindkét faluban leginkább a magyar nyelvű kereskedelmi csatornákat részesítik előnyben, ezeken belül kimondottan érdekli őket a hírek, valóság show-k, talk show-k, sorozatok, sport, humor-komédia. Ebből is látszik, hogy a globalizáció folyamata elkezdődött, habár egyelőre tapasztalatunk szerint nem olyan nagy a hatása, mint egy nagyvárosban.

A falvakban legfontosabb eszköze a kereskedelmi csatornák, hiszen folyóiratot és bulvársajtót nem igazán olvasnak, mivel nem jutnak hozzá, de nincs is rá igényük.

A kereskedelmi csatornák által sugárzott tömérdek reklám nagy hatással van a tömegízlés kialakítására és befolyásolja a fogyasztást. Annak ellenére, hogy a reklámokban szereplő kipróbált termékek nagyrésze mindennapi használati cikk, a fogyasztáson mégiscsak megmutatkozik a reklámok hatása, hiszen ezek a használati cikkek nagy részben olyan márkák, amelyeknek gyártó cégei nagy hangsúlyt fektetnek a médiában szereplő reklámoknak.

Kisebb arányban, de említettek olyan luxuscikkeket is, amelyeknek reklámja azt sugallja, hogy az illető termék megvásárlása együtt jár a presztízs emelkedésével. Az ilyenfajta reklámok bejárják az egész világot, minden országban ismertek ezek a márkák, és már Románia egy kis falujában is eléri a fogyasztókat.

A megkérdezettek többsége azt állította, hogy a rendszerváltás után a média által nyújtott információ mennyiség növekedésével, kis mértékben vagy egyáltalán nem változtak a lehetőségeik.

Az EU-s csatlakozás kérdésében a megkérdezettek nagy része hasonló módon tart a csatlakozástól, habár nem rendelkeznek kellő mennyiségű információval erről a témáról, sokan nem tudják megindokolni válaszukat. Azok, akik megindokolták válaszukat, többnyire a drágulásra és gazdálkodási nehézségekre hivatkoztak, de ennél pontosabban nem tudták kifejteni véleményüket.

Hipotézisünk részben igazolódott be, mivel a média még nem tudta annyira elérni a falvakat, tehát a globalizációs hatás sem akkora, mint egy nagyvárosban.

A folyamat viszont elkezdődött, és ennek legfontosabb eszköze a kereskedelmi csatorna, valamint a közeljövőben internet szélesebb elterjedése is hozzájárul a globalizáció visszafordíthatatlan folyamatához. *(Forrás: Daróczi Edina - A média globalizációs hatása egy Bihar megyei közepesen fejlett kistérségben)*

Mint azt a felmérések bizonyítják, ekkor még van mit fejlődnie mindkét településnek. A későbbi fejlődési ráták viszont sokkal érdekesebben alakulnak, mint azt várná az ember.

Hegyközcsatár Biharral szemben, - mindannak ellenére, hogy az utóbbi település területénél fogva nagyobb és fejlettebb, mint az előbb említett - jóval dinamikusabb fejlődésen megy keresztül.

Hogy mi ennek az oka? Erre a választ ebben a könyvben senki se keresse, mert valószínűleg jóval összetettebb, mint azt mi laikusok el tudnánk képzelni.

Annyit viszont mindenképpen leszögezhetünk, hogy Hegyközcsatár vezetési stílusa és ebből fakadó eredményessége mindenféle képen a helyi vezetők talpraesettségének köszönhető (szerző).

Új lelkipásztor érkezik a településre *Miklós Csaba-Péter* személyében - 2004. november 1-től veszi át a Református Egyházközség irányítását.

Miklós Csaba-Péter tiszteletes életrajza

1977. július 14-én születik a Bihari-hegység lábánál, a Fekete körös partján elterülő kisvárosban, Belényesben. Miklós Péter és Balla Teréz reformátusszülők elsőszülött gyermekeként.

Várasfenesen szülei házában nevelkedik testvérével, Zoltánnal együtt. Elemi és általános iskoláit 1984-1992 között Várasfenesen, míg középiskoláját 1992-1996 között Nagyváradon a *„Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnáziumban"* végzi. Teológiai tanulmányait a Kolozsvári „Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben" végezi 1997-2002 között. 2002. augusztus 4 – 2004. október 31. között Nagyszalontán segédlelkész nt. Mikló Ferenc esperes úr mellett. 2004. november 1-től meghívás útján rendes lelkész Hegyközcsatárban.

2003-ban Zilahon házasságot köt, Gombos László és Bujdos Erzsébet vallástanár-szociális munkás végzettségű lányával, Gombos Adél-Timeával. Két gyermekük születik: 2006-ban Márk-Csaba, 2008-ban pedig Edina-Timea leányuk. Szolgálata alatt a hegyközcsatári Református Egyházközség gyors fejlődésnek indul. 2005-ben megalakul a Nőszövetség. Felújítások sora veszi kezdetét.

Nagy értékű adományozás - 2005

2005-ben a harangok villamosítása is megtörténik, majd 2006-ban azok téli-nyári időszámítás szerinti beprogramozása is megtörténik. Folytatódik a Ravatalozó építésének a folyamata is. A Kápolna elé új fedett terasz kerül megépítésre. 1995-ben a *Varkucs család* harangot adományoz a leendő kápolna javára, melyet 2006-ban el is helyeznek a Ravatalozó tornyában. Év végére az épület külső és belső tatarozása megtörténik. *Petruțné Koma Etelka* és családja adományából egy új tölgyfa ravatalozóasztal és egy kisebb asztal is bekerül a Ravatalozó butorzata közzé. *Koma Emma* adományaként fekete bársonyterítők kerültek az asztalokra.

2006. November 19-én gyülekezeti ünnepély keretén belül sor kerül Miklós Csaba lelkipásztor hivatalba való beiktatására nt. Mikló Ferenc esperes által.

2007-ben ugyancsak adományból a misék lebonyolításához mikrofon és hangfalak kerülnek beszerelésre. Újabb felújítási munkálatok veszik kezdetüket. A Nőegylet szebbnél-szebb kézimunkái szépítik és gyarapítják a templombelső berendezéseit.

A temetők gondozását is a gyülekezet férfitagjai végzik, mint a legtöbb felújítási munkálatokat is. Szűcs László tiszteletes sírját felújítják, rendbe teszik. Pályázati pénzen felújítják a Lelkészlakot is kívül-belül.

2007-ben az 1956-os forradalom emlékére fából faragott emléktáblát avatnak a templom toronyalatti bejáratánál. Az emléktáblát *Miklós Zoltán* várasfenesi bútorfaragó készítette és adományozta a gyülekezetnek.

2008-ban a templomkert adott helyet az 1848-as szabadságharc hősei emlékére állított kopjafának is. A kopjafát *Miklós Péter* és *Miklós Zoltán* várasfenesi lakosok faragták. Az emlékmű a Hegyközcsatári Polgármesteri Hivatal támogatásával készült.

Folytatódtak a Lelkészi lakás felújítási munkálatai is. 2009-ben a templompadlás ledeszkázásra került. Elkészült a lelkészi lakás és iroda központi fűtésrendszere is. A kazánházat a lelkészi lakás pincehelyiségében alakították ki. Több adomány kerül ebben az évben is az egyház birtokába.

2010-ben folytatódnak a lelkészi lakás felújításának munkálatai. Ebben az évben kerül sor a *Nőszövetség zászlajának a felavatására* is.

2010. május 5-én a templom északi oldalánál lévő nagy fenyőt kivágják. A *konfirmándusok* faragott falilámpákat ajándékoznak a templomnak.

A szószék mögötti falra újabb faragás kerül, mely Kálvin János jelmondatát idézi: *„Szívemet égő áldozatul az Úrnak fölajánlom."*

Ebben az évben kezdik el az egykori Egyházi Iskola, ma Gyülekezeti Ház felújítását, melyet 3 éven át folyamatosan végeznek. A bontási és átépítési munkálatokat egy szalárdiak végezték, a felújítási munkálatokat *Molnár József* helybeli gyülekezeti tag. A villamossági munkálatokat *Mészáros Károly főgondnok* végezte el ingyen és bérmentve.

2011-ben folytatódik a gyülekezeti ház udvaráról a romok eltakarítása. Júniusban kezdetét veszi a templom orgonájának javítása a Megyei Tanácstól nyert pályázati pénzből. Az orgonajavítási munkálatokat *Simó Zsolt* nagyváradi orgonajavító végzi.

A lelkészi Hivatal tetőszerkezetének javítása 2011. július 23-án veszi kezdetét.

Október 27-én először gyullad fel a villany a Ravatalozóban a Polgármesteri Hivatal jóvoltából. A villamossági munkálatokat *Mészáros Károly főgondnok* végzi ismételten ingyenes munkával.

2012 év elején újabb temetőtakarításra kerül sor. Elkészül a gyülekezeti ház imaterme. A fűtéskorszerűsítését követően, itt tartják télen az istentiszteleteket. Februárban a gyülekezet egy villanyorgonát vásárolt az imaterembe. *Gólián Károly* az imaterembe egy új perselyt készített, ugyanide a Nőszövetség egy kerek asztalt és három darab háromágú csillárt vásárolt.

November 1-én sorkerült a felújított ravatalozó megáldására. Ugyanakkor egy emlékmű került felállításra a Hegyközcsatárban nyugvó református lelkipásztorok emlékére. Az emlékmű talapzatához a sziklát *Gali András presbiter* adományozta, a talapzatot pedig *Faragó Gyula* készítette ingyen és bérmentve.

2013. május 19-én, Pünkösd vasárnapján konfirmándus találkozó keretében emléktáblát avattak néhai Kádár Miklós egykori Hegyközcsatáron szolgált lelkipásztor és neje Sípos Zsuzsanna emlékére.

A hegyközcsatári református templom orgonájának története - Spurigán Zoltán Károly, kántor-karnagy összeállítása

Eredeti kivonat, mely az 1876. január 2-i presbiteri gyűlésen jegyeztetett fel:

„Zádory István második bíró és neje Nagy Zsuzsánna lakos társunk, a vallás iránti kegyeletes érzéstől indíttatva, újév másodnapján egy igen szép tettel örökítették meg nevüket az emlékezet nagykönyvében.

Midőn azon nemes ajánlatot tették, miszerint a csatári református egyház templomába egy hatváltozatú, pedálnélküli, de elől játszó orgonát készíttetnek önköltségükön, mire nézve az alku már meg is köttetett - 600 ~ hatszáz forintért ~, mely a folyó év Pünkösd ünnepére lenne elkészítendő, nagyváradi lakos Jónás István orgonaművész úr által, 6 évi jótállás mellett.

Ajánlatukat, - mint a nemes és szent célért hevülő kebleknek élénk bizonyítékát - mint a keresztyéni jótékonyság egy felette szép és követésre méltó példáját - a Presbitérium - az egész egyházközség nevében nagy örömmel és forró köszönettel fogadja.

Egyszer s mind, ha az orgonának hat év után történne baja kiigazítására a szükséges költség megteremtése végett, - a helybeli segédlelkész indítványozza - miszerint aratás után nyomtatáskor tartassék egy adakozásra serkentő beszéd, melyre ő maga késznek nyilatkozik, valamint arra is, miszerint beszéde végeztével ő maga, - ha Isten életbe s e községbe továbbra is megtartja - elindul könyvi adománygyűjtés végett az egyházgondnok és a főbíró kíséretében. Ez utóbbiak is késznek nyilatkoztak, hogy a begyűlt adományt hű kezekre bízván, tőkésítik. Így remélik, hogy hat év múlva meg lesz az orgona fenntartására kívántató összeg."

A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a fent említett adományozók már korábban megrendelték a hangszert, továbbá az is bizonyos, hogy a munka ekkor már javában folyt, hisz 1876 pünkösdjén az orgona már készen áll.

Erről az adományozó átvételi aláírása is tanúskodik, melyet a játszóasztalban találunk: *„Csatár, Zádori István 1876. Május 20"*. 4 hónap még a mai technológiák mellett is túl rövid idő lenne egy orgona elkészítéséhez.

A jegyzőkönyv nem véletlenül említi, hogy a hangszer *elől-játszós* lesz, hisz akkoriban még újdonságszámba ment, hogy a kántor nem az orgona mögött, hanem a gyülekezettel szemben foglal helyet, emellett a környékbeli települések templomaiban *(pl. Tóttelek, Bihar)* zömében még *hátul-játszós* orgonák állnak.

Az Orgona a keleti karzaton kap helyet. Klasszicizáló stílusú homlokzata, mely igényesen kiképzett faragásokkal és oszlopokkal van díszítve, 5 sípmezőre oszlik 6+3+7+3+6 arányban. A két szélső mező záródásában megtaláljuk az adományozók nevét, a középső mező tetején egy a barokkra emlékeztető faragott dísz található.

Szerkezetét tekintve mechanikus csúszkaládás, játszóasztalában egy teljesen kiépített billentyűsor és 6 regiszterkihúzó található.

Jónás István kiváló minőségű anyagokat használt orgonáiban, tehát nem véletlen, hogy sok hangszere szinte érintetlenül, épen megmaradt, így a hegyközcsatári közel 140 éves orgona is.

Orgonánk elkészítésénél Jónás segédje, Dukász Endre is jeleskedett. Nevét megörökítette az orgona játszóasztalában: *"Ezen az orgonán dolgozott 1876 májusában, Dukász Endre orgonaművész segéd"*. Ez a beírás nem is olyan jelentéktelen, mint gondolnánk, hisz segít fényt deríteni egy eddigi orgonatörténeti dilemmára.

Dukász Endre az 1870-es években Jónás segédje, majd az 1880-as években nagykárolyi orgonaépítő. Volt egy feltételezés miszerint dolgozhatott önállóan Váradon is, ám ennek csak a Sárvásári református templom 1876-nam készült orgonája volt az egyetlen alapja, melyben megtalálható névjegye: *"Dukász Endre fiszharmónium, zongora és orgonakészítő mester, Nagyvárad"*. Ugyanabban az évben önálló orgonaépítő és segéd? Elgondolkodtató. Feltehetőleg a sárvásári hangszer is Jónás István műve, és helyszíni munkára segédjét küldhette ki, így megengedhette magának, hogy "orgonakészítő mesterként" örökíthesse meg nevét.

A csatári orgona szélcsatornáján van egy 1905-ös beírás: *"Debreczeny János - Roxin János orgonakészítő Nagyváradon itt volt."* Ők Országh Antal segédjei voltak és nem tudni, hogy javítottak-e az orgonán vagy csak átjöttek megnézni, mert éppen ekkor építették a helyi katolikus templom Országh Antal orgonáját emellett szintén ők javították ugyanekkor a tótteleki orgonát is.

Az I. világháborúban innen is elvitték a fémsípokat, viszont bizonyos, hogy a háború után is használatban volt az orgona, mert 1932-ben Molnár János és Nagy Géza kántortanító kisebb javítást végeztek rajta. Erről a vellatúra melletti beírásuk is tanúskodik: *„Javította 1932 VIII 6-án Molnár János és Nagy Géza Kántortanító”*.

A teljes helyreállítást *Szeidl Ferenc* nagyváradi orgonaépítő végezte 1935-ben. Névjegyét a szélládában hagyta: *“Javította Szeidl Ferencz org építő 935 okt 15”*. Bár ekkor nem ónsípok kerültek az orgonába, mégis a környék átlagánál jobb minőségű anyagból készítette a sípokat.
Ekkor nem csupán a hiányzó fémsípok pótlása történik meg, hanem bővítik pedállal is az orgonát, mely érdekes állapotot eredményez, hisz meghagyva a manuál mechanikus csúszkaládás rendszerét, a pedált pneumatikus rendszerrel készíti el.

A következő ismert javítás ideje 1987, amikor *Crişan György* nagyváradi mester végez kisebb javítást a hangszeren, és villanymotorral látta el, meghagyva a lábbal fújtatás lehetőségét is.

Utolsó javítása 2011-ben történik, amikor elsősorban állagmegőrzési munkálatok folynak: sípok javítása, szúmentesítés, tisztogatás, mechanikai, intonációs korrigálás. Ekkor a pneumatikus kopulát mechanikusra alakítják át, illetve lecserélik a pedálszélláda membránjait.

Az orgona ma megfelelően működik, és elmondható, hogy a gyülekezet a közel 140 év során gondosan odafigyelt orgonájának állapotára, mivel az mindig használatban volt.

A Bokros Mária Nőszövetség bemutatása Tóth Emília elnök-asszony által

A hegyközcsatári református nőszövetség a mindenki által kedvelt, szeretett és nagyra becsült helyi tiszteletes asszonyról kapta a nevét, aki az ötvenes évek első felében Hegyközcsatáron szolgáló Nt. Szűcs László lelkipásztor *(1905-1950)* hűséges felesége volt.

Az általuk működtetett *„Szeretetszolgálat”* keretén belül szegényebb családokat látogatnak meg, és erejükhöz mérten segítik a családokat.

Öregségükre viszont ők is segítségre szorulnak, a gyülekezet segíti is őket. Ennek apropóján gondolta nőszövetségünk, hogy tiszteletünk jeléül róla nevezzük el szövetségünket és zászlónkra is felhímezzük nevét. A zászló megáldására 2010. március 7-én történt, melyen jelen voltak a kerületi és egyházmegyei nőszövetség elnökei, Bogya Kis Mária és Csomay Piroska, valamint ft. Csűry István, a KREK püspöke is.

Zászlónk névadójáról az őt legjobban ismerő személy nt. Kovács Károly nyugalmazott lelkipásztor beszélt, aki negyvenegy évet szolgált a településen, és aki személyesen is ismerte Bokros Máriát.

Szolgálata idején a már idős *„tiszteletes asszonyt”* rendszeresen látogatta és a gyülekezettel egyetemben segítette is amennyiben tudta. Zászlónk egyik oldalán a következő szöveg olvasható*: „Hegyközcsatári Református Egyházközség - Bokros Mária Nőszövetség - 2009”.*

Zászlónk másik oldalán pedig János evangéliumából egy idézet olvasható*: „ Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővessző, aki énbennem marad én pedig őbenne, az terem sok gyümölcsöt, mert nálamnélkül semmit sem cselekedhettek.”* A zászlón továbbá megjelenik egy Krisztus-monogram is, ezüstös színben, a görög Krisztus *(Khrisztosz)* szó két első betűje X *(khi)* és P *(ró)* egymásba fűzve, valamint a szőlőtő, a szőlőtőből kinövő vesszők és azokon a gyümölcs, a szőlő. A szőlőtő mellett a kehely Krisztus értünk hozott áldozatát szimbolizálja.

A szőlő, mint motívum nem véletlenül került a zászlóra ugyanis a Hegyköz jó szőlőtermő vidék volt már a régi időkben is. A szőlő szimbóluma Hegyközcsatár címerében is szerepel. Az Egyházközség egyik régi pecsétjén is megtaláljuk a szőlőt, mint szimbólumot.

A jelenlegi nőszövetség 2005-ben alakult újra, amelynek jelenleg 15-20 aktív tagja van. A fennmaradt írásos dokumentumokból kitűnik, hogy a Nőszövetség Hegyközcsatárban 1932. március 6-án alakult meg először.

A nőszövetség, már 2005-től fennáll. Főképp csigatészta készítéssel foglakoztunk, amelynek értékesítéséből a parókia, a lelkészi lakás és a templom anyagi javait gyarapítottuk és pénzbeli segítséget is nyújtottunk több rászoruló beteg személy számára.

Szeretetvendégségeket szerveztünk, besegítettünk a gyerekek Szentestén kiosztott csomagjaiba, a nyári Bibliaheteken is részt vettünk és részt veszünk ma is. Az egyházközség által szervezett rendezvényeken erőnkhöz mérten mindig besegítünk.

Mindez a nyolc év alatt készített csigatészta értékesítéséből történt, melyet szorgos kezű nőtestvéreink produkáltak. Rendszeresen részt vettünk a bibliaórákon és a Nagyváradon, Szatmárhegyen, Temesváron, Tenkén, Nagybányán, Debrecenben, szervezett nőszövetségi rendezvényeken, konferenciákon

A nagyváradi Metropolisz-övezet megalakulása - 2005

2005. május 9-én hivatalosan is megalakul a nagyváradi Metropolisz-övezet. Az övezet kilenc településből áll, ezek a Nagyvárad melletti községek a következők: Bihar, Bihar Szent András, Bors, Fugyi-Vásárhely, Hegyközcsatár, Hegyközpályi, Nagyürögd és Várad Szent Márton alkotják.

A társulás alapvető célja a közös infrastrukturális fejlesztés, ennek részeként egységesen építik majd ki a csatornarendszert, a közműveket, és közösen pályáznak majd európai uniós alapokra ezek megvalósításához.

Egy megvalósult álom - 2006

A Hegyközcsatárhoz tartozó Sitervölgy falu évtizedekig álmodozott arról, hogy egyszer aszfaltos út vezet majd a településre.

Az álom most valóra vált, mától - 2006. november 28 – Hegyközcsatártól Sitervölgyig - oda-vissza - aszfaltos úton közlekedhetnek a térségben élők. A teljes költséget a Megyei Tanács és a Román Kormány állta.

Hegyközcsatár község falvainak vízhálózata - 2007

Hegyközcsatár községközpont és a hozzá tartozó három falu Tótelek, Siter és Sitervölgy települések vezetékes ivóvíz hálózathoz jutnak. Megfelelő minőségű vízzel csupán néhány éve rendelkezik a falu. A községközpontban létesített kutat egy holland alapítvány támogatásával fúrják.

Ez évben viszont kormánysegítséggel egy 10,5 km hosszúságú vízhálózat megépítéséhez foghat neki a község. A határideje 2008 tavasza.

Eddig két nagy vízhozamú kutat létesítettek, melyek közt egy 200 köbméter víz tárolására alkalmas tartályt állítottak fel. Három, számítógépes vezérléssel működő szivattyú áll rendelkezésre. Miután a nyomáspróbák is befejeződnek, elkezdhetik bevezetni a vizet a házakba is.

A község polgármestere szerint számos lakossági panasz érkezik a feltúrt utcák, úttestek, valamint a munkálatok következtében kialakult sártenger miatt. A hivatal minden panaszt egyforma odafigyeléssel kezel és igyekszik rávilágítani a végső eredményre és a vezetékes víz áldásos hasznára.

Vitályos Barna polgármester úrtól egy idevágó hasonlatot hallottunk, mellyel kiválóan érzékeltette a jelen munkálatok fontosságát: *„- Fogorvosnál járva a beavatkozások igencsak komoly fájdalmakkal járnak és nem kevés pénzbe kerülnek. Ennek ellenére vállaljuk a következményeket. A kezelés után viszont jó érzéssel tölt el mindnyájunkat az egészséges rágófelület. Így van ezzel most a lakosság is a mi esetünkben. Jövő nyártól viszont - véleményem szerint - a község sokkal szebb és gazdagabb lesz, mint valaha”.*

A víztisztító berendezés kiépítésével párhuzamosan készül a csatornarendszer kiépítése és a nagy teljesítményű ülepítő megépítése

is. A következő évben elkezdődhetnek Tóttelek, Siter és Sitervölgy vízvezetékeinek a lefektetési munkálatai is.

Aszfaltos út Hegyköztóttelek, Siter és Sitervölgye között - 2007. március 31

Borbély László középítkezési és területrendészeti megbízott miniszter, Kiss Sándor, a Bihar Megyei Tanács elnöke, két megyei tanácsos (Szabó Ödön és Dérer Ferenc), környékbeli polgármesterek, helyi tanácsosok és helybeli lakosok gyűlnek össze Hegyköztóttelek határában. Egy hét kilométeres aszfaltos útszakasz kerül átadásra Hegyköztóttelek, Siter és Sitervölgye között.

Helybeliek emlékezete szerint a település történetében Borbély László az első miniszter, aki megfordult Hegyközcsatár községben.

Vitályos Barna, Hegyközcsatár polgármestere a következőket mondja: *„… Siternek és Sitervölgynek felejthetetlené válik a mai nap, hisz évszázados álmuk valósul meg az itt élő embereknek azzal, hogy ez az útszakasz is leaszfaltozásra került”*.

A miniszter egész napos Bihar megyei látogatását összefoglalva elmondta: "*Jó itt lenni, jó érzés látni mindazokat a megvalósításokat, amelyeket az elmúlt évben, Biharban elértek. Megnyugtató érzés látni, hogy a választott vezetők tudják, mit akarnak, mivel a választók is csak akkor értékelik egy-egy elöljáró munkáját, ha az a mandátuma alatt valamit fel tud mutatni.”*

Ionel Rat sitervölgyi lakos román nyelven köszöni meg azt, hogy végre aszfaltos út épülhetett a világtól elzárt falujáig.

A magyar elöljárók nélkül ez sohasem valósulhatott volna meg, mondta el elérzékenyülve a sitervölgyi lakos.

A Magyar Református Egyházak egyesítése - Debrecen – 2009

Május 22-én Debrecenben sor kerül a magyar református egyházak egyesítésére.

A városban gyűlnek össze a világ minden részéről ideérkező magyar református egyházak

küldöttei, és mindenki hoz magával egy marék földet településéről.

A debreceni nagytemplom előtti téren ezekből a földekből egy hatalmas halmot építenek fel, jelezve ezzel az összetartozást.

Az elcsatolt részek képviselői is részt vesznek ezen a nem mindennapi összejövetelen.

Hegyközcsatár képviseletében akkreditációs újságíróként és a Királyhágó-melléki Református Egyházkerület Presbiteri Szövetségének ügyvezető elnökeként, valamint a Tanácskozó Zsinat tagjaként Tóth Zsigmond Béla is részt vesz a találkozón.

A kormány képviseletében Orbán Viktor miniszterelnök és Kósa Lajos Debrecen város polgármestere, parlamenti képviselő is részt vesz a felvonuláson, mely végül a város főterére vonul. A fenti fotókon tudósítónk vezető személyiségek társaságában látható.

Honosítás - Derecske - 2011. január 27

A derecskei anyakönyvi hivatalba szerdán érkezik az első szervezett csoport Hegyközcsatárból Vitályos Barna polgármester vezetésével, hogy leadják az egyszerűsített honosítási kérelmüket.

A hegyközcsatári polgármester elmondása szerint a magyarországi Derecske város polgármestere, Bakó István ajánlotta fel ezt a lehetőséget egy hete ittjártakor, amikor is egy közös projekt intézésén dolgoztak éppen.

„Egy hét elteltével már hoztam is az első csoportot. Mi tiszta szívvel fogadtuk a lehetőséget, hiszen csak azok tudják, milyen érzés magyarnak lenni, akik nem Magyarországon élnek - fejezte ki véleményét a csatári polgármester.

Iklódiné Szilágyi Katalin jegyző asszony elmondása szerint nagyon örül, és megtisztelve érzi magát, hogy Hegyközcsatár lakosai őket tisztelik meg azzal, hogy Derecske város hivatalát választják állampolgárságuk megszerzése érdekében.

Itt adják be a honosításhoz szükséges kérelmeket a hatósági eljárás lebonyolításához. A jegyző asszony továbbá bízik abban is, hogy majd az eskütételt is itt fogják letenni ünnepélyes keretek között a derecskei polgármesteri hivatalban.

Derecske polgármestere a következőket nyilatkozza:

„Mi a magyar nemzetet egységesnek tekintjük valamennyi tizenöt millió tagjával, nincs nálunk magyarabb, kevésbé magyar, mi ugyanolyan szeretettel várjuk a hozzánk érkezőket, mint Derecske bármelyik polgárát, mert nem tehetünk különbséget. Azt gondolom, hogy mindenki feladata az, hogy ez a nemzet odajusson, vagy legalábbis megközelítse, amire hivatott, és itt nem egymás megakadályozására, hanem inkább egymás segítségére kel törekedjünk".

Hegyközcsatár életében 2008-tól kezdődően minden évben hármas ünnepet tartanak. Elsőként az 1948-49-es forradalom nemzet hőseire emlékeznek és helyezik el a megemlékezés koszorúit, másod sorban a helyi „hősök" kapják meg méltó kitüntetéseiket és harmadszor, - ugyanakkor nem utolsó sorban - sor kerül a már hagyománynak számító Borászati Találkozóra is (szerző).

Nemzeti ünnep - Március 15 – Koszorúzások- Megemlékezések az 1848-49-es szabadságharc áldozataira

2008-ban a helyi vezetőség egy ökumenikus istentisztelet keretén belül, az 1948-as szabadságharc áldozatainak emlékére ünnepséget rendez.

A református templom kertjében egy kopjafát és egy elé elhelyezett fekete márvány emléktáblát avatnak fel a mintegy szász résztvevő jelenlétében.

Miklós Csaba Péter református lelkipásztor áldását követően a római katolikus templom falára is felkerül egy emléktábla, mely avatását követően az is megszentelésre kerül.

Mindkét helyszínen koszorúzás követi a szertartásokat.

A kopjafát Miklós Zoltán várasfenesi fafaragó mester és édesapja Miklós Péter készítik. A megrendelést pedig a Református Egyházközség és a Polgármesteri Hivatal közös megbízásából Sztankovics Gyula kulturális referens végzi.

A márvány emléktáblát a Polgármesteri Hivatal finanszírozza. A vezetőségből az ünnepségen jelen van: Székely Antal hegyköztótteleki római katolikus plébános, Vitályos Barna Hegyközcsatár polgármestere, a községi RMDSZ szervezet elnöke és Jakab Ernő alpolgármester.

Az ünnepség a református templomban Miklós Csaba Péter református közreműködésével veszi kezdetét, majd a Benedek Elek általános iskola tanulói verses-zenés összeállításával folytatódik Bényei Annamária és Bényei Szabolcs magyar tanárok szervezésében.

Felelevenítik a márciusi ifjak 12 pontját és Petőfi Sándor Nemzeti dalának születését. Bényei Szabolcs tanár elszavalja Petőfi Sándor Nemzeti dal című versét.

Megemlékeznek a helyi asszonyokról, akik a nehéz időkben ruhát és élelmet gyűjtenek és viszek a nagyváradi várban állomásozó forradalmároknak, a templom harangjaiból ágyú készül.

A református templom kertjében a KRISZ lelkes ifjai zenés-verses műsort adnak elő. Egy mindössze 7 esztendős leányka Mészáros Eszterke nagy átéléssel szavalja el Udud István 1848 c. versét.

Vitályos Barna a község polgármestere a márciusi ifjak bátorságáról a következőket mondja: ’’*Alázattal és tisztelettel hajtunk most fejet Petőfi, Kossuth, Táncsics, Jókai és a kor többi nagyjai előtt és büszkék vagyunk múltunkra, kultúránkra, összetartásunkra. Akik eljöttek, büszkén viselik a piros fehér zöld kokárdát, érzik szívükben azt, amit egy magyar embernek éreznie kell.* „Sztankovics Gyula ismerteti a kopjafa ábrázolásának jelentőségét és felhívja a figyelmet arra, hogy

immár a település is méltóan tud megemlékezni a szabadságharc áldozataira.

Ezt követően leplezik le a római katolikus templom kertjében, a templom falára elhelyezett emléktáblát, melyet Székely Antal római katolikus plébános szentel meg. A csatári ifjúsági szervezetek küldöttei ezt követően helyezik el a kegyelet koszorúit.

2010-ben a település lakosai március 16-án az istentiszteletet követően a református templomkertben felállított kopjafánál felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül ünneplik együtt az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot, emlékezve a mártír forradalmárokra.

Vitályos Barna polgármester és Lakatos Péter, az RMDSZ országgyűlési képviselője beszédet mondanak az egybegyűltek előtt.

A jelenlévő politikai pártok, egyházak és civil szervezetek küldöttei elhelyezik a kegyelet és megemlékezés koszorúit.

Mindkét helyszínen fiatalokból álló díszőrség vigyázza és felügyeli a méltó megemlékezést. A jelenlévők nemzeti imával és a Himnusszal zárják az ünnepséget és együtt hajtanak fejet a hősök tiszteletére.

2012-ben az ünnepség az újonnan kialakított református imateremben kezdődik, majd koszorúzással folytatódik a református templomkertben lévő kopjafánál, azt követően mindenki átvonul a római katolikus templomkertbe és ott folytatják a koszorúzást a templomfalán elhelyezett márványtáblánál. A több mint száz jelenlévő

előtt elsőként Miklós Csaba helyi református lelkipásztor méltatja a bátor forradalmárokat.

Az egyházi szertartást követően először Vitályos Barna polgármester, szól az ünneplő gyülekezethez:

„Az 1848-as forradalom kirobbantói nem gondolták volna, hogy 164 év után nem becsüljük meg az eszméiket, a magyarság összetartásának eszméjét, hiszen Kossuth, Petőfi, Jókai nem azért robbantották ki a forradalmat, hogy mi magyarok itt a Kárpát-medencében egymással viaskodjunk.

Magyar a magyar ellen! Továbbá nem vesszük észre, hogy az amúgy is fogyó nemzetnek nem széthúzásra, hanem összefogásra van szüksége. Ezért most arra kérem a jó Istent itt ebben az imateremben, hogy adjon bölcsességet vezetőinknek, nyújtsanak egymásnak baráti jobbot, fogjanak össze, hogy ezt a történelem során sokat szenvedett magyar népet tartsák össze!" - mondta a polgármester.

Az igemagyarázatok és a polgármester megemlékező beszédét követően a hegyközcsatári Benedek Elek Általános iskola tanulói hazafias verseket és énekeket adnak elő. A jelenlévők végbúcsúként nemzeti imánkkal, a Himnusszal zárják le az ünnepséget és hajtanak fejet a hősök tiszteletére.

2013-ban a református gyülekezet ökumenikus istentisztelet keretén belül hallgatja meg Isten üzenetét. Farkas András római katolikus plébános Lukács evangéliuma alapján méltatja a ’48-as ifjak hittét. A református gyülekezet kórusának előadásában a következő éneket halhatták a jelenlevők:

„S hogy álmom édesebb legyen, hazám határirul
Maroknyi port viszek velem síromba zálogul
S amíg koporsóm eltakar, leszek külhonban is magyar
Magyar, magyar, magyar! Külhonban is magyar! …"

Ennek tudatában indultak útnak a szabadság vágyának érvényesítésére.
Az ünnepi beszédeket követően a református templomkertben lévő kopjafához vonultak a jelenlévők, ahol a pártok, felekezetek és a jelenlévők, elhelyezték a kegyelet és megemlékezés koszorúit és virágait.

Ezt követően mindenki átvonult a római katolikus templom falán elhelyezett emléktáblához ahol folytatódott a megemlékező koszorúzás. Ma már hagyománnyá vált és rítus szerint járják végig azt az útvonalat, melyet évtizedek alatt begyakoroltak.

Fejet hajtanak kortól, nemtől, politikai és vallási hozzátartozás nélkül egységesen őseink tettei előtt. A koszorúzásokat követően a résztvevők a Kultúrotthonba vonultak, ahol ünnepi műsor keretén belül folytatódott a megemlékezés.

Itt Cseke Attila az RMDSZ Bihar megyei képviselője osztja meg ünnepi gondolatait a jelenlevőkkel.

„… Az elmúlt napok zord időjárása sem tántoríthatta vissza magyarságunkat a méltó megemlékezésektől.

Úgy vélem, hogy az ünnep maga, elsősorban a szívünkben kell, hogy létezzen, ugyanakkor, hiszem továbbá azt is, hogy a megemlékezés nem lehet időjárásfüggő sem. Hogy mi is az-az üzenet, amely 165 év után is hozzánk szól? Én úgy gondolom, hogy vannak helyzetek, vannak életpályák és vannak események, amikor nekünk, magyar embereknek félre kell, hogy tegyük személyes elvárásainkat, életpályáinkat és kizárólag a közösség érdekéit kell, hogy szem előtt tartsuk."- hangsúlyozta többek kötött a parlamenti képviselő".

A hármas ünnep második szakaszában a település önkormányzata és a községi RMDSZ szervezete egy Életmű-díjat alapított azok tiszteletére, akik a kommunista rezsimben is forradalmárokként ápolták magyar identitásunkat, egyházi és kulturális örökségünket, amelyet aztán továbbadtak a község fiataljainak (T.Zs).

Hegyközcsatárért-díj átadás – 2011

A díjban részesültek névsora – 2011

Balog Botond *(tanár - matematika/testnevelés) -* ***Dallos Lóránd*** *(tanár orosz nyelv/testnevelés, iskolaigazgató, kulturális igazgató, békítő bírósági tag) -* ***Dukrét Géza*** *(tanár, helytörténész, a PBMEB alapító-elnöke)* ***nt. Kovács Károly*** *(nyugalmazott református lelkipásztor).*

Vitályos Barna Hegyközcsatár település polgármestere beszédében hármas ünnepre invitálja a helyi lakosságot.

Az arcokra kiül a kíváncsiság, hisz két eseményről mindenki tud úgy, mint az 1848-49-es szabadságharc és forradalom tiszteletére rendezett emlékműsor és a Szőlősgazdák Találkozója, de a harmadikat senki sem sejti. Hamarosan jön is a meglepetés.

Ünnepélyes Életmű-díj átadás veszi kezdetét, melyen részt vesz többek között Lakatos Péter az RMDSZ parlamenti képviselője és Szabó Ödön a Bihar megyei RMDSZ ügyvezető elnöke is.

A méltatások felolvasása és a kitüntetések átadása előtt a jelenlévők egy perces néma csenddel adóznak a tavaly kitüntetett kitűnő tanárember Balog Botond emlékének, aki alig egy hónappal kitüntetése után eltávozott az élők sorából átadván lelkét Teremtőjének (T.Zs).

A 2012-es díjjak

A díjban részesültek névsora - 2012

Szabó Erika Éva *siteri tanítónő -* ***Mészáros Gizella*** *hegyközcsatári tanítónő -* ***Bondár Éva Piroska*** *hegyközcsatári tanítónő -* ***Orbán Adél*** *hegyközcsatári óvónő.*

Szabó Erika tanítónő arra a kérdésre, hogy mit jelent számára az Életmű-díj a következőket nyilatkozta:

„- Nagyon meghatódtam és egyben nagyon örültem is, amikor az elmúlt héten megkeresett a hegyközcsatári Polgármesteri Hivatal kulturális referense Sztankovics Gyula azzal a kéréssel, hogy mondjak magamról néhány dolgot, mivel előterjesztettek az Életmű-díjra.

Abban a pillanatban azt hittem, hogy megáll a szívem a meglepetéstől, mivel erre nem számítottam. Számomra ez azt jelenti, hogy odafigyelnek rám és megbecsülik a munkámat, ugyanakkor örülök is, hogy az eddigi munkám nem volt hiábavaló…"

Mészáros Gizella tanítónő a következőket nyilatkozza:

„- Szívből köszönöm mindenkinek az elismerést, annál is inkább, mert szerintem a tanító ma is a nemzet napszámosa, mint hajdanán. Nincs más kincse, csak a tudása. Ezt a kincsét osztja az évek során sok száz kisdiáknak, türelemmel, szeretettel. Minél több tanítványa van, kincse annál inkább gyarapszik, így lesz ő is egyre gazdagabb."

Bondár Éva Piroska tanítónő így foglalja össze mondandóját:

„- Könnyeimmel küszködtem és nem akartam elhinni, hiszen rögtön eszembe jutottak a tavaly kitüntettek, valahol reménykedtem, hogy majd valamikor én is részese lehetek ennek a helyi magas rangú elismerésnek."

Orbán Adél óvónő szavai:

„- Számomra fontos jelentősége van, mert elismeri azt a munkát, amit huszonhárom év alatt a közösségért végeztem és tettem. Tettem mindezt hivatástudatból és nem csupán szakmai hozzáértésből, mert ezt a munkát csak szívből és lélekből lehet csinálni."

A kitüntetetteknek kívánunk további jó munkát, kitartást, megbecsülést és oktassanak minél több magyar gyereket nemzeti identitásunk fennmaradásáért.

Hegyközcsatárért-díj átadás – 2013

A díjátadás alkalmából a település polgármestere Vitályos Barna a következő szavakkal méltatta a nap hőseit:

„… - A mai nap a hősökről szól, hiszen nagy neveket jegyzett fel a történelem.

Ugyanakkor nekünk is vannak neveink, hiszen a három évvel ezelőtt alapított Hegyközcsatárért-díj, olyan egyszerű, de nagyszerű embereknek a díja is, akik e községben élnek vagy tevékenykednek.

Ha szerénynek is tűnik ez a díj mi annál nagyobb szeretettel és tisztelettel adjuk azoknak az embereknek, akiket évente március idusán kitüntetünk.

Ők a mi forradalmáraink, ők képviselik községünk népét, akiket tisztelünk és szeretnénk megbecsülni" - mondta a polgármester.

A díjban részesültek névsora - 2013

Dorsonszki Ilona *hegyközcsatári lakos* - ***Id. Dorsonszki Béla*** *hegyközcsatári lakos* - ***Id. Szabó Béla*** *hegyközcsatári lakos* - ***Ugarek Lajos*** *hegyköztótteleki lakos* - ***Magyari János*** *siteri lakos.*

Borásztalálkozók

2004-ben rendezik meg első alkalommal a Hegyközi Magánbortermelők versenyét. 2008. február utolsó vasárnapján, - mint azt addig minden évben - ismét megrendezésre kerül a Hegyközi Magánbortermelők versenye, melyen idén a magyarországi Kaba testvértelepülés küldöttsége is részt vesz.A borászok fehér-, rozé és vörösborokkal nevezhetnek be.

A nevezési díj mellett a résztvevők elfogyaszthatnak egy kétfogásos, igazi disznótoros vacsorát, melynek értéke a nevezési díjban foglaltatik.

A nevezési díj mellett a résztvevők elfogyaszthatnak egy kétfogásos, igazi disznótoros vacsorát, melynek értéke a nevezési díjban foglaltatik.

A versenyt a település polgármestere Vitályos Barna és Sztankovics Gyula kulturális referense nyitja meg.

A zsűrinek 34 bormintát kell, hogy megvizsgáljon, az-az megkóstoljon, színük, állaguk és illatuk alapján.

A *vörösbor* kategóriában az első díjat Szabó Béla hegyközcsatári lakos kapja, második Németi Gábor Hegyközpályiból, míg a harmadik Homonai Sándor hegyköztótteleki lakos.

A *rozé* díjazottjaként első helyen Iványi Gyula hegyköztótteleki, második Karácsony Sándor siteri, harmadik pedig Végh János hegyközcsatári lakos.

A *fehérbo*r kategória első helyezettje Kispál József hegyköztótteleki lakos, második Németi Gábor hegyközpályiból, harmadik helyezet ugyancsak Kispál József egy kategórián kívüli borral.

2011. március 12-én a Hegyközi Magánbortermelők versenyén a Kabai Kert Barátok Társulatának elnöke Szilágyi Antal tartott előadást a szőlőtermesztésről és a borkészítésről.

A jelenlévőket magyar nótákkal, csárdásokkal és mulatós nótákkal szórakoztatják. 2012. március 15-én a kultúrotthonban szervezett rendezvényen fellépnek a Váradi Dalnokok Márkus Zoltán karnagy vezetésével és a Kabai Nótaklub tagjai is nagy sikerrel.

A rendezvény hangulatát helyi fellépők is gazdagítják, fellép - többek között - Molnár István citerajátékával, aki már öt éve gyakorolja ezt a műfajt. Papp Lajos helyi őstermelő, szőlősgazda előadásában szép régi magyar nóták csendülnek fel, amelyeket együtt dalolja vele a közönség is. A rendezvény ideje alatt grafikai tárlat tekinthető meg, a siteri Gyurkovics Éva és a csatári Galambos Dávid munkáiból.

Hagyományteremtés - Gesztenye-fesztivál

2006. október 16-án Hegyközcsatár község tanácsülésén, az évente rendezett ünnepségek kapcsán elhangzik egy érdekes javaslat, - mégpedig az - hogy október közepén, illően meg kellene ünnepelni - az országban csupán két helyen - Nagybánya környékén és a bihari Siterben honos és termő, sokak által igen kedvelt csonthéjas, gyümölcsszerű táplálék termését, a szelídgesztenyét.

Siter gazdagon termő lankái és szőlődombjai között megbúvó szelídgesztenye-ligetek termései az idén hét határra szóló méltó ünneplésben részesülnek.

A Megyei Tanács hatékony támogatásának, illetve a helyi rendezők-szervezők fáradtságot nem ismerő munkájának köszönhetően az egész napos, hagyományteremtő őszi gesztenyeünnepség ma már egy mézédes hab az amúgy is kiváló minőségű hegyközi ünnepek tortáján.

2012. október 7-én az évente megrendezésre kerülő Gesztenyefesztivál keretén belül már Palacsintasütő-versenyt is rendeznek a szervezők a festői Bangéta-tónál.

A sok-sok fellépőt követően a rendezvényt, mint minden alkalommal most is tűzijáték zárta.

Hagyomány - Farsangi mulatságok

Hegyköztótteleken, a zömében római katolikus felekezetű faluban évszázadokon keresztül fennmaradt néhány hagyomány, ilyen a farsangi mulatság is.

Köztudott, hogy a farsangi időszak vízkereszttől hamvazószerdáig tart, a farsangi mulatságot a húsvéti nagyböjt előtt szokásos megrendezni, hogy az emberek még egy jót mulassanak, mielőtt megkezdődik számukra az önmegtartóztatás.

A rendezők minden jelenlevőt meleg farsangi fánkkal vendégelnek meg, majd ezt követően szétszéled a társaság. Este nyolc órától viszont a felnőttek számára szervezett farsangi bállal folytatódik a rendezvény.

Hagyomány - Hegyközi Majális

Ugyancsak Hegyköztótteleken a településhez tartozó erdészháznál kerül sor minden évben megrendezésre a Hegyközi Majális, mely a Hegyközi Napok mintájára ugyancsak kétnapos rendezvénysorozattá nőtte ki magát.

A rendezvény szervezői minden évben a hegyközcsatári Polgármesteri Hivatal, a helyi RMDSZ és a CSATISZ.[55]

Ezeken a rendezvényeken sportrendezvények zajlanak úgy, mint kispályás labdarúgó bajnokság és 10 kilométeres terepbicikli-verseny, amely útvonala a településen, erdőn és mezőn keresztül vezet.

Az esti szórakozáson helyi művészek mellett többek között anyaországi művészek is részt vesznek.

Hagyomány - Hegyközi Szüreti Mulatságok

A szüreti bálok is hagyományként kerülnek megszervezésre. A környék településein szinte mindegyik falu megrendezi ősszel a szőlő és a szüret ünnepét.

A szüreti mulatságok a református templomban tartott istentisztelettel veszik kezdetüket. Miután a helyi lelkészek megköszöni istennek, hogy az idei esztendőben is sikerül a

[55] CSATISZ - a Csatári Ifjúsági Szövetség rövidítése

mezőről a terményeket betakarítani, így ezt követően a megérdemelt szórakozásnak ideje is elérkezhet.

A fiatalok hívogatással egybekötött táncprodukcióval kezdik a napot, majd elkezdik a hívogatást valamelyik környező faluban, ezt követően visszatérnek a településre. A Kultúrotthonban a hívogatást követően újra elpróbálják több részből álló néptáncukat.

Isten hozott!

Ha Nagyvárad felől közelítjük meg Hegyközcsatárt egy szép impozáns fából faragott településtábla tűnik a szemünk elé, amely azt jelzi, hogy itt adnak a falu kinézetére.

Amint beérünk a településre, egyből megbizonyosodhatunk a felől, hogy ebben a községben szorgos emberek laknak, hisz szépen rendbe tett portákat láthat az ide látogató, vagy az éppen átutazó vendég.

Az új műút és a rendbetett községközpont, a felújított művelődési ház, a háziorvosi rendelő, az óvoda és a több vízhálózat, a millióból felújított iskola, melyek akaratlanul is az ide látogató szemébe tűnnek, mind arra utalnak, hogy egy jól működő csapat dolgozik ebben a polgármesteri hivatalban, a helyi polgármester irányítása alatt.

Ez a polgármester nem más, mint Vitályos Barna, aki kimagasló tehetséggel vezeti és irányítja a térség egyik legdinamikusabban fejlődő települését Hegyközcsatárt.

Nem könnyű őt elérni, hisz nem tartozik az irodában üllő polgármesterek közzé, a kora reggeli eligazítást követően csakis terepen érhető el, ha véletlenül nem a község településein, akkor Nagyváradon talpal, hogy pénzt szerezzen az Önkormányzat számára, vagy éppen Bukarestben korteskedik.

„Bár az elkezdett munkálatok, beruházások befejezése az elsődleges szempont a hegyközcsatári önkormányzat számára, ennek ellenére az idei évben új beruházásokba is belefog a vezetés - nyilatkozza Vitályos Barna Hegyközcsatár polgármestere.

Így van ez, hiszen az újév új kihívásokkal teli, egy részt a be nem fejezett, másrészt az elkezdődő beruházások gondjai nehezednek a vállára.

Az elmúlt években elkezdték a község településein a vízhálózat kiépítése, Hegyközcsatárban ez a fejlesztés egy pár éve befejeződött.

Hátra van a hegyköztótteleki és siteri vízhálózat, melyek igencsak döcögősen haladnak, egyrészről adósságok miatt, másrészt az Uniós pénzek lassú érkezése akadályozza a beruházás folytatását.

A polgármester ígéretet kapott miszerint ebben az évben elkezdődhet Hegyköztótteleken a vízhálózat kiépítése, ezt követően következik Siter, majd Sitervölgy a község román lakosságú települése.

Hegyköztótteleken ezzel párhuzamosan épül egy 300 férőhelyes sportkomplexum is, amely futballpályát, futópályát, ugrópályát, fog tartalmazni. Idén elkezdődött az építkezés majd le is állt.

Az építkezési engedély beszerzése hat hónapot vett igénybe. 2011. december 22-én megkaptuk az engedélyt így tavasztól folytatódhat az építkezés.

Ugyanerre a térségre az önkormányzat nyert egy másik pályázatot is, mégpedig egy diáktábor építésére. Kialakításra kerül egy 120 férőhelyes komplexum, amely a Bihar megyei RMDSZ támogatásával valósulhat meg és nemcsak hegyközcsatári, nemcsak Bihar megyei, és nem kizárólag romániai fiatalok számára lesz elérhető, hanem a határon túli fiatalok is igénybe fogják tudni venni.

Ez a beruházás euró komfortos létesítmény lesz és meg fog felelni az Európai Uniós normáknak is. A sportkomplexum mellett, egy olyan tábort is szeretnének kialakítani - közvetlen az erdő mellett, gyönyörű panorámával -, amely látványos, kedvező, és vonzó lesz a fiatalok számára.

De nemcsak a fiataloknak, hiszen a környezetet kialakítva bármilyen, rendezvény megszervezésére alkalmas lesz.

Tudni kell azt is, hogy Hgyközcsatárban a Polgármesteri Hivatalra is nyertek egy pályázatot, amelynek köszönhetően a jelenlegi épület felújításra fog kerülni.

A tervek szerint a polgármesteri hivatal egy tetőtérrel bővül, melyben házasságkötő terem lesz kialakítva, továbbá a földszinten szeretnének kialakítani egy turisztikai irodát is.

Egy nagyszabású beruházás pályázatát is elnyerte a hivatal a tavalyi évben a Környezetvédelmi minisztériumtól, ez pedig Hegyközcsatár településének, kanalizálása lesz.

Ez a beruházás több tíz milliárdos - régi lejes - invesztálást jelent, amelyet ebben az évben el is kezd az önkormányzat, a közbeszerzési eljárás már folyik.

A Hegyközcsatáriak 65 százalékánál már van fürdőszoba. A víz a lakosság 90 százalékánál be van vezetve. A keletkezet szennyvíz számára viszont levezető rendszert kell kiépíteni. A szennyvizet nem engedhetjük ki az árkokba, mert az veszélyezteti az egészséget és ez így ebben a formában nem folytatható.

Tervek szerint a kivitelezők nem töri fel az aszfaltot, hanem két oldalt az árkokban fogja kialakítani a kanalizálást. Ez persze lényegesen megnöveli a költségeket, de ez által megmenthetővé válik a műút tönkretétele.

2011-ben sikerült létrehozni Hegyközcsatárban a napközi intézményét. Jól működik és egyre jobban fog működni, mivel ezt az intézményt az Önkormányzat maximálisan támogatni fogja. A meglévő épület mellé építettek egy másik helyiséget is, ez által a hegyközcsatári óvoda a jelen körülmények szerint maximális kihasználtságot biztosít.

Az Önkormányzat udvarában egy orvosi rendelőt terveznek építtetni, amely a gyógyszertárnak is otthont ad majd. Az óvónők jelezték, hogy igény merült fel az óvodáskor előtti gyerekek napközis ellátására is.

Ennek érdekében az eddigi orvosi rendelő épületét át fogjuk adni az óvoda részére, ahol nemcsak óvodáskorú gyerekek számára tartanak majd fenn napközit, hanem az említett óvodáskor előtti gyerekek számára is.

2012-ben a polgármester elmondása szerint szeretnék befejezni a hegyköztótteleki kultúrházat, amely már az utolsó fázisban van, és annak átadását májusig, a majálisig megoldani, itt vizesblokkot alakítanak ki és a Művelődési házat teljesen felújítják.

Siter falu központjának a rendbetétele is tervbe van véve.

Vitályos Barna Hegyközcsatár polgármestere

Egy játszóteret és egy kis parkot szeretnének ott létrehozni, egy magyarországi vállalkozóval közösen, a központban lévő üzlethelyiséget pedig újra meg szeretnék nyitni.

Ezeken kívül tervezik Hegyköztóttelek, Siter, Sitervölgy azon utcáinak a lekövezését is, - rendbe tételét - amely járhatatlan, valamint a Hegyköztóttelek - Siter közötti útszakasz kiépítését, amely szintén siralmas állapotban van.

A fenti interjú 2011-ben készült a település polgármesterével. Az elkövetkező években az említett tervek megvalósultak, az előirányzott fejlesztések pedig egytől-egyig tető alá lettek hozva, ami nem kis teljesítmény (szerző).

Kezdetét veszi egy nagyszabású együttműködés a derecskei és a hegyközcsatári polgármesterek irányítása alatt, mégpedig egy Természetbúvár tábor az Alföldön és a Hegyközi dombok között.

Határokon átnyúló együttműködés - 2012. július 2

Negyvenhat hegyközcsatári és ugyanannyi derecskei diák vesz részt a két testvértelepülés együttműködésének köszönhetően a kétszer egy-egy hetes természetbúvár táborban.

A két település mintaértékű barátságának és jó partnerségének köszönhetően a két település polgármesterei és az önkormányzatok elhatározták, hogy kihasználják az Európai Unió biztosította lehetőségeket a Magyarország és Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 keretén belül és az *Európai Regionális Fejlesztési Alapból* finanszírozott projektet megpályázzák a gyerekek számára, amelynek a "*Learn The Natura*" címet adják.

Vannak kétkedők a projekt megvalósítását illetően és sokan egyszerű kampányfogásnak tartják azt. Május 9-én egy sajtókonferencia keretén belül a két település polgármesterei, Vitályos Barna *(Hegyközcsatár*) és Bakó István *(Derecske)* és a tábor nevelőtestületeinek a tagjai bejelentik a projekt elindulását, amely a *„Természetbúvár tábor”* nevet kapja.

A fő célcsoport a két helység 9-15 éves gyermekei, de ugyanúgy bevonják a munkába a régió felnőtt lakosságát is, valamint a természeti értékek iránt érdeklődő ökoturistákat is az *Európai Unió* egész területéről.

Mindez azzal a szándékkal történik, hogy a magyar-román határ menti partnerségi együttműködés keretében növeljék a környezetismerettel és annak védelmével kapcsolatos tevékenységeket a gyermekek körében, kiemelten bemutatva az ökoturizmusban rejlő lehetőségeket.

A pályázat gyakorlatba ültetése során nem csupán két-két *„Természetbúvár tábort”* szerveznek - július 2-6. és 9-13 között Derecskén, illetve 16-20. és 23-27. között Hegyközcsatárban közel száz fő részére és szerezik be a lebonyolításhoz szükséges eszközöket.

Előkészül továbbá a természetvédelmi táborok kétnyelvű, *„Határunk titkai”* elnevezésű munkatankönyve is, mely reményeik szerint hasznos segédeszköze lesz a kisdiákoknak a jövőre nézve is.

Nagyon lényeges szempont, hogy a pályázaton belül a tanároknak, illetve a diákoknak lehetőségük nyíljon egy olyan iskolarendszeren kívüli oktatási gyakorlatra, melyek során megismerkedhetnek a természettel, annak értékeivel, és védelmének fontosságával, de mindez jó alkalom egymás jó megismerésére, új kapcsolatok kialakítására, barátságok kötésére is.

A táborral mindenki csak gazdagodik, nem csak ismeretben, de lélekben is. A gyerekek szépen megállják a helyüket, mindenütt méltón képviselik településeiket, iskoláikat, amiért dicséret illeti őket, és szüleiket.

2012. szept. 6-án végéhez ért a *„Természetbúvár”* elnevezésű projekt, melynek apropóján, Derecskén a helyi művelődési házban táborzáró sajtókonferenciát tartanak.

Mivel befejezéséhez érkezik a Természetbúvár elnevezésű projekt csütörtökön táborzáró sajtókonferenciát tartanak Derecskén a helyi Művelődési Házban. A projekt megvalósítására a két település összesen 96.340,81 eurót nyert. Ebből a pénzből a táborozók a határ mindkét oldalán megismerkedhettek a természeti környezettel, annak védelmével: júliusban, két turnusban kétszer egy héten át nyaraltak Derecskén a hegyközcsatári gyerekek, kétszer egy héten át pedig Hegyközcsatáron és a közeli Nagyváradon a derecskeiek.

Bakó István, Derecske város polgármestere elmondta, hogy nagyon jó, rendkívül intenzív a kapcsolat a két település között. Ennek a hatékony együttműködésnek köszönhető ez a sikeres projekt is.

Mobil tantermeket, mikroszkópokat és távcsöveket sikerült beszerezniük a diákok számára. Szinte testvértelepülésként keresik a lehetőségeket az együttműködésre, már most további közös projektekben gondolkoznak. A két település csupán ötven kilométerre van egymástól.

A gyerekek visszajelzései nagyon jók, remélhetőleg hamarosan akár egyénileg is felkeresik egymást, hiszen a projekt honlapon és akár a közösségi oldalakon is tarthatják a kapcsolatot egymással.

Vitályos Barna Hegyközcsatár polgármestere véleménye szerint Hegyközcsatár számára történelmi jelentőségű ez a pályázat. Nagy lehetőség, kihívás a település és a gyerekek számára is, egy világ nyílik meg előttük a táborozásnak köszönhetően.

A polgármester beszédében azt is érzékelteti, hogy a jövőben is szeretnék megvalósítani a csereüdültetést, nagy szeretettel várják a derecskei gyerekeket a hamarosan szintén pályázati forrásból beinduló százhúsz férőhelyes diáktáborukba.

A tábor mindenféleképpen eléri célját, hiszen felhívja a gyerekek figyelmét a természet szépségeire és arra, hogy érezzék át, hogy a természetvédelem közös érdekünk országhatártól függetlenül.

Minden résztvevő számára élményt nyújt a tábor, mivel önmaguk fedezhetik fel környezetük növény- és állatvilágát, ez által tudásuk rengeteg területen bővülhet. *(Forrás: Tóth Zsigmond Béla: Helyszíni tudósító).*

Tanévnyitó - 2012. szeptember 17

A hegyközcsatári *„Benedek Elek”* 1-8. osztályos általános iskola udvarán nagy a nyüzsgés.

Csendes megnyitó ünnepség keretén belül kezdődik el az idei tanév. Az új rendelkezések értelmében ettől az évtől előkészítő osztály is indulhat a településen.

Mindig különös varázsa van a tanévnyitó ünnepségeknek. A diákok még a nyári élmények hatása alatt állnak, nehéz elhinniük, hogy véget ért a júniusban még olyan hosszúnak tűnő nyári szünidő.

Ugyanakkor örülnek annak, hogy újra látják az ismerős arcokat, a hiányzó barátokat, és persze kíváncsian várják az új tanerők bemutatkozását is. Az új tanév mindig új reményekkel, új tervekkel indul tanár és diák számára egyaránt.

Orosz Erika az új igazgató kedves szavakkal szól az osztályokhoz és a pedagógusokhoz egyaránt, majd bemutatja az iskola új tanerőit is.

A bemutatkozásokat követően Vitályos Barna Hegyközcsatár polgármestere köszöntő beszédében a gyerekekhez intézi szavait:

„Gyerekek, ti ma még diákként, majd később fiatal felnőttként próbáltok megfelelni az újabb és újabb kihívásoknak.

Ezért egy dolgot sohasem feledjetek el, mégpedig azt, hogy vannak olyan örökérvényű értékek, mint az emberszeretet, a becsület, a szorgalom, a szolidaritás, vagy éppen édes anyanyelvetek, amelyet mindenekfelett, a változó, mulandó és születő ismeretek, készségek és járatosságok felett is keresnetek, vigyáznotok és őriznetek kell!" - fejezte be útravalónak szánt mondandóját a község polgármestere.

A zenekedvelő Mészáros család - Id. és ifj. Mészáros Imre és Mészáros Sándor

Mészáros Imre – zeneszerző, szövegíró, stúdiózenész és zenei rendező, tanító, kántor. 1980. december 16.-án születtem. Nagyváradtól tizenkét kilométerre, Hegyközcsatárban élek. Ötéves koromban kaptam ajándékba az első billentyűs hangszeremet *(egy harmonikát)*.

Tizenegy éves koromban zeneórákra kezdtem járni, aztán felvételiztem a nagyváradi Francisc Hubic zeneiskolába, zongora-jazz szakra.

Egy helyi kiadó *(Audio-Pro)* felfigyelt a dalaimra, ezt követően kiadtam az első albumomat *„M. C. Hentes"* néven. Dance stílusú zenéket játszottam, rap-es betétekkel. A „Táncolj velem" dal néhány hétre fel is került a nagyváradi kábeltévé slágerlistájára.

A középiskola elvégzését követően megjelent a második albumom is, ugyancsak az Audio Pro gondozásában, *„Egyedül"* címmel. Néhány hónap elteltével a stúdió csődöt jelentett, így a két albumom egyszerűen eltűnt a süllyesztőben.

2000 őszén új anyaggal kerestem meg a *„Dast”* stúdiót, ahol azonnal rábólintottak, szerződést kötöttünk, majd munkához láttunk. Több hónapos kemény munka eredményeképpen 2001 tavaszán megjelenhet a harmadik albumom, *„Mindig fáj”* címmel.

Ezt követően saját kis stúdiómban folytattam a munkát. A dance stílust lassan magam mögött hagyva, áttértem a jazzes, funkys dalokra.

Egy másik kedvencem az élő zenélés. Ez különböző zenekarokban történik, és történt, de a legrégebbi a családi zenekar, ahol apámmal és öcsémmel zenéltünk együtt, általában lagzikon, eljegyzéseken, vagy hasonló összejöveteleken.

2012-től új zenekarral, a *„Happy Enddel”* próbáljuk meghódítani a közönséget. Úgy érzem, hogy emberek közt lenni, nekik zenélni, közvetlen visszajelzéseket kapni igazán jó dolog. És persze jobban is meg lehet belőle élni, mint a "*művészkedésből*", legalábbis egyelőre.

Szeptember végén - Két napos fotótúra a Bihari Hegyközben - 2012

A mindennapos mókuskerékből kiszabadulva szeptember végén elhatároztam, hogy meglátogatom szüleimet Hegyközcsatáron.

Tervbe vettem többek között a Bihar és Hegyközcsatár között magasodó Őr-hegy megmászását és a domboldalról elénk táruló környék fotózását. Úgy véltem, hogy ebből a magasságból kiválóan be lehet látni a vidéket. Nem tévedtem.

A tervet tett követte. Társaimmal miután megérkeztünk szüleimhez lepakoltuk fölös dolgainkat, majd fölszerelkeztünk a szükséges kellékekkel és harmad magammal elindultunk a kiszemelt cél felé.

Miután felértünk a hegy tetejére, kimondhatatlan látvány fogadott bennünket.

Szemünk előtt a földút porát éppen egy kisebb forgószél kapta fel és forgatta-forgatta azt, majd miután már megunta cipelni könnyedén szórta szét terhét a környező szántóföldeken.

Lovas szekér közeledett felénk. A kocsis kissé sanda, kíváncsi tekintettel pásztázott végig rajtunk, majd miután közel ért hozzánk bizalmatlanul, ugyanakkor kíváncsi tekintettel szólt hozzánk:

- *Mérik a fődet?*

Ez a kérdés a kezemben tartott fotóállványon elhelyezett gépre vonatkozott, amit én próbáltam minden lehetséges módon eltüntetni szem elől, kevés sikerrel.

Nem igazán válaszoltunk, csak mosolyogtunk zavarunkban az összeszűkült szúrós tekintet előtt. Úgy éreztük magunkat mintha valami rosszat tettünk volna.

Valószínűleg nem igen kívánatos errefelé az e fajta ember. Sietve hárítottam el hát a gyanúját is annak, hogy földmérők lennénk.

A kocsis miután megkapta a kielégítő választ rántott egyet a gyeplőn, ostorával rácsapott a jobboldali lóra, - amitől a szegény pára hatalmasat rántott a szekéren - majd arcán jól kivehető megkönnyebbüléssel, úgy otthagyott bennünket, mintha ott sem lettünk, volna.

Amint magunkhoz tértünk egymásra néztünk, és mint akik mindent értenek vidáman folytattuk tovább utunkat. A nap egyre jobban és jobban sütötte üstökünket perzselő sugaraival. Mesés látvány tárult elénk.

Tudni kell, hogy a fotós nem a vidéki ember szemén keresztül nézi a gyönyörű tájat és nem is a földtulajdonos szemén keresztül, aki a szántatlan, parlagon hagyott földeken bosszankodik éppen.

Nem a szőlősgazda fejével gondolkodik, aki az embermagasságig érő fűben megbújó szőlőtőkék elvadult indáját kutatva mérgelődik a magára hagyott földeket látva. Csupán a természet szépségét kutatja és örökíti meg, amiből van itt elég.

Az itt élő ember, ha szóba kerül a szamárkóró, kirázza tőle a hideg. Én, mint városon élő ember csodásnak és igen szépnek láttam a nálam sokkal magasabbra növő aranybarna tüskés növényt és már el is képzeltem, hogy mutatna a sarokban elhelyezett szobavázában.

Később csodálattal néztem egy éppen most érő csipkebogyótól roskadozó bokrot, mely csodás összhangban volt az apró zöld levelekkel és ágai kecses ívben hajlottak meg a gazdag termés alatt.

Lassan ereszkedni kezdtünk a község hazai irányába és számtalan szőlőst hagytunk magunk mögött, az egyik szőlő végében a termés megóvása érdekében csőszkunyhót épített a gazda, valószínűleg a garázda elemek elriasztására.

Amint lentebb értünk egy kukoricás szélén vitt az utunk és hamarosan gyermekkorom egyik iszonyatával találtam magam szembe.

A kukorica kórókon nagy számban virított a fekete üszök az egyik legádázabb betegsége e növénynek.

Alig értünk a Kert-alá egy keskeny kis utcán, a frissen lekövezett Kis Pápista utcán kellett felkapaszkodtunk a Pápista utca elejéig. Néhány fotót készítettem a közeli Sírkútról és annak környékéről, majd elindultunk a Varga-dombhoz, egy az eddigieknél is meredekebb útszakasz felé.

Miután nagy nehézségek árán felkapaszkodtam a tetejére megpillantottam a református templomot és az azt körülvevő térséget és egyből az egykori Kis-hármas iskola épületén akadt meg a tekintetem, amely épület évtizedeken át az enyészet melegágyát képezte.

Most szépen, felújított állapotban láttam viszont az épületet, amelyben egykor elemi iskolám első négy osztályát jártam. Melegség öntötte el a szívemet amint az emlékek feltörtek bennem és újra látni véltem kisiskolás barátaimat, amint egymást kergettük az akkor hatalmasnak tűnő iskolaudvaron.

Ezt az érzést egy kevésbé jó érzés váltotta fel, amikor ráeszméltem arra, hogy a tanítóházaspár Éles Irénke *(szül. Szikszai)* és férje Éles Béla sajnos már nincsenek közöttünk. A Kis-hármas és a Nagy-hármas között állt a szolgálati lakásuk.

A tanító néni édesanyámat is tanította, majd én is az ő keze alatt tanultam meg az írást az olvasást és a számolást. Férje Éles Béla tanító úr már szorosabb kapcsolatban állt velem, hisz amellett, hogy feleségét helyettesítve tanított is engem, iskoláim elvégzését követően segítette színjátszási és énekesi ambícióimat.

Maga mellé vett akkor is, amikor kulturális igazgatóként ő irányította a település ifjúságának az egyetlen szórakozási lehetőségét a falu Színjátszó társulatát.

Szomorú szívvel fordultam el az épülettől, hiányuk mély űrt hagyott bennem, hisz életem egy igen meghatározó részének voltak ők a részesei. Kellemesen elfáradva, ugyanakkor vegyes érzelmekkel tértem meg a szülői házhoz.

Másnap már kora reggel indulásra kész voltam, nem szerettem volna beleesni abba a hibába, amibe az előző nap, vagyis a perzselő nap sugaraitól tartottam a leginkább.

Nem is tévedtem, mert amint kiértünk a falu végére, már hétágra sütött a nap és hamar elő is került a baseball sapka a hátizsákomból. A tájat pásztázva sok-sok gyermekkori emlék árasztotta el agyamat és szívemet.

Olyan érzés ez, mint mikor az ember elővesz egy régi fotót és csak nézi, nézegeti, majd egyszerre csak elkezd emlékezni és csak jönnek és jönnek a szebbnél szebb, vagy a rosszabbnál rosszabb emlékek.

Felértem az Avas-gaz nevű legelő tetejére és körbepásztáztam a vidéket. Sok-sok ismerős táj köszönt vissza rám. Azonban egy hosszú épületet is észrevettem, ami a Csiket dombvonulatának elején a tótteleki út baloldalára épült.

Szüleimtől már hallottam erről a telepről, amely a település legszegényebb lakosainak az érdekében jött itt létre. Ugató kutyák, hangoskodó asszonyok és rohangáló gyermekek tették színessé a vidéket.

Az volt a célom, hogy a telep mellett található egykori olajfurás maradványait megnézem és lefotózom, mivel gyermekkoromban társaimmal gyakran játszottunk a hatalmas betontömbök közelében.

Meg is találtam és miután készítettem róla néhány felvételt jobbnak láttam távozni, mert a telep egyik kutyája rossznéven vette az idegenek jelenlétét.

Rátértünk a latobári útra, amely egyenesen Szalárdnak veszi az irányt. A tótteleki út mentén épült létesítményt elhagyva egyenesen a völgynek tartottunk, ahol még érintetlen a rét és a környező bokrokból kiépült gyepűrendszer.

A völgy elején kökörcsinmező fogadott bennünket, jelezve számunkra, hogy igencsak hosszú lesz az idei ősz, amely megállapítást elődeink néphagyományok útján figyelhették meg és így maradt ez fenn a mai napig is.

A terület körbe fotózását követően az egykori Nagy Latobár erdő *(ma: Gólya-völgyi erdő)* felé vettük az irányt, melynek mentén mesterséges tavat létesítettek még a 70-es években, gáttal ellátva, hogy a völgyön keresztül levonuló vízmennyiség ne áraszthassa el egyből a szántóföldeket és a Berettyó folyó se áradjon meg olyan mértékben, mint azt tette a csapadékosabb időszakokban.

A kilencvenes évek demokratizálódásával a tó is fokozott figyelmet kapott és elkezdődött a szisztematikus betelepítése különböző halállományokkal.

Amint leértünk a halastó partjára szívszorító látványban volt részünk, hisz a tó fele kiszáradt az idei szárazság következtében. A száraz iszap tetején hatalmas tavi kagylók százát kergette a szél.

Miután felvételeket készítettünk a környékről kagylóvadászatba kezdtem és megszedtem egy szatyrot a tetszetős kagylómaradványokból. A tó szélén a környező fák törzsein láthattuk az egykori vízszintet, amely most közel sem járt az eredetihez.

Miután megpihentünk visszaindultunk Hegyközcsatár irányába és lassú sétával nemsoká meg is érkeztünk.

Ez alatt a két nap alatt gazdag fotóanyagot gyűjtöttem, de igazán a helyszín újra bejárása volt számomra a legszebb, amit egykor gyermekként, ma pedig már felnőttként éltem át újra.

Elérkeztünk 2013-ba, amikor is településünk fennállásának 800-adik évét fogja megünnepelni. Kívánom Hegyközcsatár és az őt körbevevő összes település lakosainak, hogy becsüljék meg e gyönyörű szép, ugyanakkor rendkívül termékeny vidéket.

Tanítsák meg a gyermekeiknek és az unokáiknak azokat az értékeket, melyeket sok-sok év során tapasztaltak és kaptak szüleiktől, nagyszüleiktől.

A Bihari Hegyköz csak akkor maradhat meg olyannak amilyen, ha az ott élő lakosság jól sáfárkodik az értékeivel és mindig ad hozzá egy kicsit az általa kialakítottakból is, hisz ne feledjük, hogy minden ember értékes a maga módján (szerző).

Utószó

Nos, itt tartunk ma. Hegyközcsatár töretlenül fejlődik és nagy valószínűség szerint tovább is fog fejlődni. Mindezt olyan vezetők teszik lehetővé, akiknek szívügyük a térség fejlődése, a lakosság jóléte, hisz mindannyian itt születtek, itt nőttek fel és ezért a közösségért dolgoztak és dolgoznak továbbra is, elnyerve a lakosság nagy részének a szimpátiáját.

Kívánom tiszta szívemből, hogy most, amikor eljött végre a szabad élet lehetősége, egy határok nélküli Európa bontotta ki szárnyait, emelkedjen fel e község is és szárnyaljon előre, egy olyan úton, amit végre megérdemel.

Nemzetünk bizonyítottan 800 év óta él itt és lakja be ezt a tájat. Kívánom, hogy maradjanak is meg őseik földjén, mert a gyökereket meg lehet szaggatni, de végleg kitépni az anyaföld, a szülőföld kebeléből sohasem lehet.

Bejártam a világ számos országát, távol szülőföldemtől, szülőfalumtól, de ilyen csodás nyugalmat, mint szeretett őseim földjén, sehol sem találtam.

Legyen hát büszke minden itt élő magyar ember szülőföldjére és őseire, akik mindezt megteremtették számukra, mert nem volt itt az élet mindig ilyen könnyed és békés. Ezekről a könyvemben már tudomást is szerezhetett a kedves olvasó.

Minden bizonnyal lesznek szép számban, akik a könyv hátuljával kezdik meg az ismerkedést, Őket arra biztatom, hogy nyugodtan lapozzák fel elejétől a kiadványt, mert minden bizonnyal számtalan érdekességgel fogják majd magukat szembetalálni.

Ebben a kötetben több mint tíz év kutatómunkáját dolgoztam fel, mindazonáltal igyekeztem úgy összeállítani, hogy minden generáció megtalálja benne azt, ami őt érdekli.

Mén Marót esete felkeltheti a fiatal, fantáziadús gyerekek érdeklődését és ezen túl, úgy kelhetnek útra szüleikkel, ismerőseikkel, vagy éppen az iskolájuk által szervezet iskolakirándulások alkalmával, hogy van hova menni, van mit mesélni például az *„Ágoston-kút”* környékéről, ahol egykor a menekülő vezér bújtatta családját és kisebb csapatát az őt üldöző magyar seregek elől.

De felvihetitek ismerőseiteket az *„Őrhegy-tetőre”* is, ami Bihar és Hegyközcsatár között a térség legmagasabb pontja és belátni a *Bihari Hegyköz* szinte egész térségét.

Valószínűleg egykor - ezekről a magaslatokról - őrök figyelték a látóhatárt és ellenséges csapatok közeledésekor jelezték azt a Bihari vár népének és védőinek.

Igen, kiváló az elme és a fantáziánk is végtelen, de a történelmi tények bizony sokszor alátámasztják gondolataink menetét. Gondoljunk csak Csolt ar (úr)–ra, aki nem volt más, mint Mén Marót veje, Árpád fejedelem legkisebbik fia, későbbi magyar fejedelem, aki vidékünkön járt-kelt és településeket neveztek el róla, ott, ahol magyarjai megtelepedtek. Egyik ilyen település a mi községünk is.

De az idősebb generációt sem feledtem el, hisz az ő egykori világukból is számtalan anekdota, történet látott napvilágot ebben a kiadványban, köszönhetően több lokálpatriótának, akik dédszüleik, nagyszüleik és szüleik történeteit megmentették az utókornak és ezeket közre is adták. Köszönet illeti őket érte.

És végül, de nem utolsó sorban had méltassam Hegyközcsatár község vezetőit, akik nem kis munkával segítik a települések lakosait, hogy egyre komfortosabb, tisztább és kulturáltabb közösségben élhessenek, mint annak előtte tették.

Rá sem lehet ismerni az egykori Hegyközcsatárra, annyi változáson ment keresztül. A forradalom óta eltelt huszonöt év alatt többet fejlődött a község, mint 1947-től a forradalomig, ami több mint negyven évet ölel át.

És ez csupán a fejlődés, de hol van a szabadság, a félelem nélküli élet és a lehetőségek tárháza. Ma, aki merész és belevág egy vállalkozásba – természetesen, ha eléggé felkészült és rátermett – megteremtheti a kellő anyagi biztonságot.

Nem született senki sem kereskedőnek, vagy vállalkozónak, ezért nem ajánlott mindenkinek hasonló dolgokba belefogni, de a lehetőség az mindenki előtt adott és biztosított.

Sokan néznek vissza és sokan vallják, hogy jobb volt a régi rendszer, azoknak, van egy üzenetem. Semmiképpen sem volt jobb. Én személy szerint beleszülettem, benne éltem és benne szenvedtem. Senkinek sem kívánom azokat az éveket.

A nincstelenséget, a félelemmel teli hétköznapokat, a gyakori éhezést, a fűtéshiány okozta fázós éjjeleket, a sötét házak közötti árnyak látványát.

Fiatalok! Éljetek a fényben, fogyasszatok el mindent, amit csak megkívántok, ne engedjetek a félelemnek és gyönyörködjetek a valóságban, mert tiétek a jövő, amelyet rátok hagytuk. Becsüljétek meg és vigyázzatok rá, óvjátok, mint gyermekeiteket.

Azt viszont sohasem feledjétek el, hogy ez a csodás, gyönyörű élet a legtörékenyebb dolog a világon.

HEGYKÖZCSATÁR JELES SZEMÉLYISÉGEI

Szilágyi Károly operaénekes *(baritonista)* - ***Szabó József*** és ***Szilágyi Elemér*** *(feltalálók)* - ***Vitályos Barna*** *(többszörösen kitüntetett)* - ***Tóth Zsigmond Béla*** (*újságíró, presbiter, a KREPSZ ügyvezető elnöke, helyszíni tudósító)* - ***Sztankovics Gyula*** *(műgyűjtő, író, publicista)* - ***Mészáros Imre*** - zeneszerző, szövegíró, stúdió zenész, zenei rendező, tanító, kántor - ***Petri József*** fogtechnikus *('56-os áldozat)* - ***Kovács Károly*** református lelkipásztor *('56-os áldozat, Életmű-díj tulajdonosa)* - ***Dunai Miklós*** római katolikus plébános *('56-os áldozat)* - ***Macskás Lajos*** helyi lakos, *('56-os áldozat)* - ***Hegedűs István*** helyi lakos, *('56-os áldozat)* - ***K. Tóth Sándor*** helyi lakos, *('56-os áldozat)* - ***Marjai József*** helyi lakos, *('56-os áldozat)* - ***Balog Botond*** *(matematika és testnevelés szakos tanár, Életmű-díj-2011 tulajdonosa)* - ***Dallos Lóránd*** *(orosz szakos tanár, iskolaigazgató, kulturális igazgató, békítő bírósági tag, Életmű-díj-2011 tulajdonosa)* - ***Dukrét Géza*** *(tanár, helytörténész, a PBMEB alapító-elnöke. Életmű-díj-2011 tulajdonosa)* - ***Szabó Erika Éva*** *(siteri tanítónő, Életmű-díj- 2012 tulajdonosa)* - ***Mészáros Gizella*** *(hegyközcsatári tanítónő, Életmű-díj-2012 tulajdonosa)* - ***Bondár Éva Piroska*** *(hegyközcsatári tanítónő, Életmű-díj-2012 tulajdonosa)* - ***Orbán Adél*** *(hegyközcsatári óvónő, Életmű-díj-2012 tulajdonosa).* - ***Dorsonszki Ilona*** *(hegyközcsatári lakos, Életmű-díj-2013 tulajdonosa)* - ***Id. Dorsonszki Béla*** *(hegyközcsatári lakos, Életmű-díj-2013 tulajdonosa)* - ***Id. Szabó Béla*** *(hegyközcsatári lakos, Életmű-díj-2013 tulajdonosa)* - ***Ugarek Lajos*** *(hegyköztótteleki lakos, Életmű-díj-2013 tulajdonosa)* - ***Magyari János*** *(siteri lakos, Életmű-díj-2013 tulajdonosa).*

A település iskolája ezen kívül sok mérnököt, pedagógust, egészségügyi szakembert, szakmunkást nevelt, akik méltók szülőfalujuk hírnevéhez, de ne felejtkezzünk el a *„bevándorlókról”* sem, akik ugyan nem itt születtek, de sokat tettek és tesznek Hegyközcsatár közössége érdekében, közösségformáló és építő munkájukkal.

- ***A kiadvány megjelentetésében Tóth Zsigmond-Bélán kívül nem más, mint a község polgármestere Vitályos Barna Úr is kimagasló szerepet vállalt.***
- ***Munkájukért és odaadó lokálpatriotizmusukért dicséret illeti őket. Kívánom, hogy ez az odaadó, becsületes, jóindulatú tenni akarás fémjelezze továbbra is e térség és különösen Hegyközcsatár község fejlődését.***
- ***Köszönet a kötetben szereplőknek és azoknak, akik megszólaltatták őket. Anekdotáink szerzőinek, akik színesebbé varázsolták történeteikkel e kiadványt.***

Források:

A HCS Ref. Lelk. Hiv. Aranykönyve - Kézirat a szerző digitalizálásában.
Ballagi Aladár: A bihari síkság.
Batári Gyula: Tudománytörténeti segédkönyvek - Sándorffy József élete.
Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig.
Czuczor–Fogarasi - A magyar nyelv szótára – 1862.
Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában - 1890.
Dr. Málnási Ödön: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora / Kalocsa, 1933.
Dr. Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása, elfojtott emlékezet.
Dr. Reiszig Ede: Bihar vm. története - Adóösszeírások - Bihar vm. a törökök alatt - Egyházi állapotok a 18. sz.–ban. - Földművelés - Ipar és kereskedelem - A 19. század.
Dr. Zsolt Zsigmond: Névszerkezeti kutatás - Cím: Arpa+di;
Dús László: Nagyvárad története - Várad ostroma.
Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára – 1851.
Gróf Károlyi oklevéltár - III. 274.
Ifj. Jakab Ernő - Szakdolgozat részletek – Interjúk.
Magyar néprajzi lexikon.
Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon.
May Sándor: Közutak Bihar vármegyében - Az államépítészeti hivatal.
Miski György: Erdélyi és Érdélyen kívüli települések bemutatása (2001).
Pallas Nagylexikon / /Bihar vármegye / Csatár /kisközség / Szalárdi járás.
Pallas Nagylexikon / Római sáncok / Nagy *(rövidebb*) sánc *(limesmenti).*
Pallas Nagylexikon / Bihar vármegye / Fazekasság-agyagtermékek / Csatár.
Solymosi László: Váradi Regestrum c. korai magyar történeti lexikon.
Szinnyei József - Magyar írók élete és munkái.
Sztankovics Gyula: Bölcsőm a Hegyköz.
Szűcs Lóránd Gyula: „Emlékek Ostroma" c. cst. írásából - Hazaérkezés Siterbe.
Tóth Zsigmond Béla - Helyszíni tudósítások a rendszerváltástól napjainkig.
Vályi András: Magyarország leírása - 1796 / Csatár, Csatáre mezőváros.
Vályi András: Magyarország leírása - 1796.
Vasárnapi Újság - Birtokviszonyok rendezése - 1858. július 11. (28. szám).
Vasárnapi Újság - Szerkesztői mondanivalók - 1856. május 11-én (19. szám).
Vasárnapi Újság - Adatok Petőfi halálához - 1860. november 18-én (47. szám).
Vende Aladár: Bihar vármegye és községei - Csatár.
Vende Aladár: Bihar vármegye és népe - Ruházat.
Verstár - Csokonai Vitéz Mihály - 1792 - Futtába készült versecskék.
Zsák J. Adolf: A nagyváradi alesperességek, plébániák, kurációk.

A szerző a kiadvány bevételének rá eső részét a hegyközcsatári kultúra javára ajánlotta fel. Sk. Orendt Mihály.

Rövid kronológia:

Hegyközcsatár, az érmelléki hegyek elágazásánál, hegytetőn fekvő magyar település. Túlnyomó részt evangélikus, reformátusvallású lakosok lakják.

A település neve írásos formában 1213-ban a Váradi Regestrumban Csatár néven tűnik fel először. A pápai tizedjegyzék szerint már a 13. században is ősi szabados község volt, melyben a püspök lovas nemesei, csatárai laktak.

Ősi egyházának helyén áll a mai református templom, melynek átalakításánál a régi templom egyik falrészletét is meghagyták.

A római katolikus templom 1809-ben épült. Csatárhoz tartozott egykor Latobár-puszta is, mely IV. László alatt egyházas község volt és Miklós vajda volt a földesura. Miután a vajdától elkobozták, 1337-ig, még a Váradi Rüspök birtokaként szerepelt.

1674-ben a Wesselényi összeesküvés bukása után Csatárban gyűltek össze a bujdosó kurucpárti magyar nemesek Forgách Miklós és Orlay Miklós elnöklete alatt és itt választották vezérükké Wesselényi pált. Fegyvernek felől "Tótfalu, Síter és Hegyközcsatáron keresztül vonul az úgynevezett „Csörsz-árka", az a vallum, amely a rómaiak korában Dácia határát képezte.

A 19. században Bihar vármegye területe három fontos borvidékre oszlott. A másodikban kapott helyet a Váradi-dombvidék, melynek szerves része volt Hegyköz-Csatár, Bihar, Hegyköz-Kovácsi, Hegyköz-Pályi és Hegyköz-Száldobágy határaiban fekvő szőlőhegyek is.

Hegyközcsatár ma Románia része és a Bihari Hegyköz egyik leggyorsabban, leglátványosabban fejlődő települése.

ISBN 978-973-0-15110-7